

Til det almindelige bedste ...

Generalprokurør Christian Colbiørnsens
lovbetænkninger 1789-1802

Redaktion
Ditlev Tamm
Claus Bjørn (†)
Morten Westrup (†)

Under medvirken af
Inger Dübeck, Pernille Ulla Knudsen,
Christian Larsen, Poul Olsen,
Anders Sode-Pedersen og Helle Vogt

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie 2006

**Generalprokurør
Christian Colbiørnsens lovbetænkninger 1789-1802**

I. udgave, I. oplag

© 2006 by Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, elektronisk, fotografisk eller anden gengivelse af
eller kopiering fra denne bog eller dele heraf
er ifølge gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt
uden forlagets skriftlige samtykke eller aftale med Copy-Dan.

Omslag: Satirisk stik, hvis motiv er
Colbiørnsen (Bjørnen) og C.D. Reventlow,
der holder kronprins Frederik for nar

Tryk: Narayana Press, Gylling
Indbinding: Damm's Forlagbogbinderi, Randers

Printed in Denmark 2006
ISBN 87-574-1438-6

Der rettes en hjertelig tak til *Carlsbergfondet* for støtte
til udgivelsesarbejdet og til *Det Finneske Legat*, der har ydet støtte
til bogens trykning og det senere redaktionelle arbejde

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Lyngbyvej 17
Postboks 2702
2100 København Ø

Telefon: 39 13 55 00
Telefax: 39 13 55 55
e-mail: forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

Indholdsfortegnelse

Kildeskriftsselskabets forord	VII
Indledning <i>ved Ditlev Tamm</i>	IX
Om Christian Colbiørnsen <i>ved Claus Bjørn</i>	XIII
Udgivelsesprincipper <i>ved Helle Vogt</i>	XXVII
Straf for tyve og hælere (1789)	1
Synsmænd til ejendomsgranskning (1790)	11
Panthaveres fortrinsret (1790)	15
Vægt ved kornhandel (1791)	17
Bjergværkers ret til almindingskove (1791)	21
Politiets indretning i København (1793)	27
Prokuratorers vidnepligt (1793)	37
Natmænd (1794)	41
Straf for kvaksalvere (1794)	45
Respondentiabreve og gældsforskrivning (1794)	47
Namsdommes eksekution (1795)	51
Forligelseskommissioners oprettelse (1795)	59
Instruks til Københavns magistrat (1794-95)	63
Rettens vedbørlige og hurtige pleje (1796)	113
Inkvisitionskommission over sølvtyveri (1796)	143

INDHOLDSFORTEGNELSE

Handel på Ostindien (1796).....	147
Tamperrettens afskaffelse (1797).....	151
Arrest i håndværkeres arbejdsredskaber (1797)	155
Danske Lov 5-14-56 (1797)	159
Skifteforvaltningen (1799)	179
Opbringelse af danske skibe (1799).....	183
Udskrivning til krigstjeneste (1799).....	187
Hjælp til danske og norske handelshuse (1799)	193
Skiftevæsenet på Skt. Croix (1799).....	199
Begrænsning i trykkefriheden (1799)	211
Løbedage for vekslere i Vestindien (1799).....	261
Udlevering af offentlige forbrydere (1799).....	265
Håndværkerlavene (1800)	271
Forenkling af forretningsgange i Danske Kancelli (1800)	273
Ny kriminallov (1800-03).....	287
Rettens betjente (1802).....	335
Ordliste.....	337
Myndigheder	353
Personoversigt.....	355
Litteratur om Colbiørnsen og hans tid.....	373
Sagregister.....	377

Kildeskriftselskabets forord

Det er en glæde for Kildeskriftselskabet her at kunne fremlægge professor dr.jur. et phil. Ditlev Tamms, universitetslektor, mag.art. Claus Bjørns (†) og arkivar, cand.mag. Morten Westrups (†) udgave af Colbiømsens lovbetænkninger, til hvilken dr.jur. Inger Dübeck, ph.d. Pernille Ulla Knudsen, cand.mag. Christian Larsen, mag.art. Anders Sode-Pedersen, arkivar Poul Olsen og ph.d. Helle Vogt har medvirket. Midt i glæden er der dog også vemod over, at de to medudgivere ikke nåede at opleve værkets publicering. Professor, dr.jur. Inger Dübeck og universitetslektor ph.d. Michael Bregnsbo har ført fagligt tilsyn med udgaven på selskabets vegne. Endelig er det en glæde for selskabet at kunne rette en varm tak til Carlsbergfondet, der har bekostet indskrivningen, og til Det Finneske Legat, der har finansieret redigering og trykning og derved gjort udgivelsen mulig.

København, maj 2006

Sebastian Olden Jørgensen Niels G. Bolwig Michael Bregnsbo

Esben Albrechtsen Grethe Ilsøe Per Ingesman Jesper Thomassen

Indledning

Fræk som en slagterhund, vittig, hurtig i hovedet og knagende dygtig, men også nærtagende og bestemt ikke kompromissøgende. Nul tolerance over for tåber, ignoranter eller indehavere af nedarvede privilegier, der mente, at deres interesser måtte gå forud for samfundets. På mange måder et barn af oplysningen og den franske revolution forklædt som dansk embedsmand under et enevældigt styre, som han ikke kunne drømme om at anfægte. Det er nogle af stikordene til indkredsning af den mand, hvis fornemste skriftlige efterladenskaber er udgivet i denne bog. Han kritiserede gerne kolleger, hvis han var uenig, og han lagde i det hele taget ikke skjul på sin mening, som dog kun i begrænset omfang kom offentligt frem. Christian Colbiørnsen var embedsmand, og især som indehaver af embedet som generalprokurør i årene 1788 til 1804 var han en nøgleperson i forbindelse med gennemførelsen af megen reformlovgivning, der samtidig med at den konsoliderede enevælden ved at komme enhver revolution nedefra i forkøbet, var med til at modernisere det danske samfund. Styreformen blev der ikke rørt ved, men meget andet blev justeret ikke mindst inden for retsvæsenet. Ja, man fristes til at kalde Colbiørnsen for den første DJØF'er i den danske centraladministration.

Generalprokurøren var titlen på den embedsmand i centraladministrationens hjerte, Danske Kancelli, som overvågede embedsstanden, men som først og fremmest havde betydning som den, der gav udkast til og kommenterede det meste af den nye lovgivning, altså en funktion der minder om den, der i dag varetages af ministeriernes lovkontorer. Nogle af Colbiørnsens såkaldte betænkninger i denne egenskab er offentliggjort i samtidige værker, men det meste findes rundt omkring i lovsagerne fra Kancelliet, som i dag opbevares på Rigsarkivet. En anden af de store generalprokurører var Henrik Stampe (1713-1788), hvis mange »Erklæringer« fra hans tid som generalprokurør 1754-1784 er udgivet og står som et helt uvurderligt kildekrift til dansk administrativ praksis i de år, hvor ikke mindst Montesquieus tanker om forfatning, adskillelse af administra-

FORORD

tiv og dømmende myndighed og straf kom til at påvirke forestillingerne over hele Europa. Stampe blev efterfulgt af Bang, der ikke satte sig det store spor i administrationen, og som 1788 blev dommer i Højesteret.

Colbiørnsen tilhørte en anden generation, som i kraft af juridisk uddannelse var teknisk bedre funderet end Stampe, og som også kom til at opleve nogle anderledes forestillinger om staten. Det var en generation, der med overleveren Talleyrands ord kom til at kende den livets sødme, der fulgte med at leve på det rigtige sociale niveau før den franske revolution, men som også kom til at kende revolutionens idealer, og som derfor vidste, hvilke kræfter, der lurede, og som kunne true staten, hvis ikke der blev taget hensyn til de mindre privilegerede, og det forstod Colbiørnsen, der samtidig var god til at sanke i lade økonomisk til egen fordel.

Denne bog har som mange udgiverarbejder en lang forhistorie. Den blev planlagt i 1989 sammen med de to alt for tidligt afdøde historikere: Arkivar ved Rigsarkivet Morten Westrup og lektor Claus Bjørn, som bogen tilegnes. Samme år bevilgede Carlsbergfondet penge til renskrivningen af betænkningerne, og i 1993 besluttede »Selskabet for udgivelse af Kilder til dansk Historie«, at de ville deltage i udgivelsen af betænkningerne. Morten Westrup havde et indgående kendskab til dansk administration i 1700-tallet, og han var den, som uden vaklen kunne finde Colbiørnsens betænkninger rundt omkring i sagerne og i hans ikke særlig omfattende private arkiv. Claus Bjørn var vor store Colbiørnsenkender, han har forfattet både en selvstændig biografi af Colbiørnsen og den biografiske indledning til denne udgivelse. Selv har jeg især haft ansvaret for placeringen af de enkelte betænkninger af Colbiørnsen i deres juridiske sammenhæng, og i den forbindelse har flere forfattere, således prof. dr. jur. Inger Dübeck, ph.d. Pernille Ulla Knudsen, cand.mag. Christian Larsen, mag.art. Anders Sode-Pedersen og arkivar Poul Olsen bidraget med at skrive den korte indføring, der står før hver af de udgivne betænkninger. På et senere stadium af arbejdet har ph.d. Helle Vogt deltaget i manuskriptisk tilrettelæggelse. Enkelte ganske korte betænkninger er udeladt, men i øvrigt burde denne udgivelse give et repræsentativt billede af reformbestræbelserne i 1790'erne inden for lovgivningen og Colbiørnsens andel heri. Lovbetænkninger er jo ikke skrevet med henblik på udgivelse, og de fleste af de mange betænkninger af den art, som siden er blevet en del af dansk juridiske litteratur, kan kun interessere specialister. Anderledes forholder det sig med generalprokurørernes betænkninger fra 1700-

FORORD

tallet. Henrik Stampe var en fornem stilist, og det gælder også Colbiørnsen, der samtidig i høj grad kunne analysere de tilfælde, han skulle tage stilling til. Sproget er klart og godt og dermed et forbillede for enhver, der ønsker at formidle også ikke helt let tilgængeligt stof. Derfor fortjener Colbiørnsens lovbetænkninger udgivelse og at blive læst. Det drejer sig om fagprosa på højeste niveau.

I denne udgivelse er medtaget betænkninger i forbindelse med i alt 31 forskellige retlige spørgsmål både om lovgivningen og mere konkrete juridiske problemer. Der er, ligesom det gælder Stampes erklæringer, tale om stort og småt imellem hinanden. En væsentlig del af betænkningerne vedrører lovgivning om strafferet og retspleje. Blandt de vigtigste lovreformer i de år var således en ny tyveriforordning fra 1789, der lempede straffene, og som noget helt nyt gav dommerne mulighed for at udmåle straffen inden for ganske vide strafferammer. Med strafferetsreformen fulgte naturligt en forbedret indretning af politiet og også nye retspleje-grundsætninger 1796, der tog sigte på at give domstolene en stærkere stilling i forbindelse med forbrydelsers opklaring og pådømmelse. Det er her vi finder reglen om, at en anholdt skal stilles for en dommer inden 24 timer. Det var en nydannelse, som må antages at skyldes indflydelse fra den franske forfatning fra 1791, som Colbiørnsen naturligvis kendte. I det hele taget var han orienteret om den franske revolutionslovgivning. En nydannelse efter dansk ide, men indrettet efter fransk forbillede var forligskommissionerne fra 1795, der skulle aflaste domstolene, og sikre at mindre sager blev filteret fra og løst i mindelighed uden rettens mellemkomst. En meget vigtig del af lovgivningen var også den nye instruks for Københavns Magistrat, der udstedtes i 1795 efter udkast af Colbiørnsen.

Gældsbrevsforordningen fra 1798 er en anden milepæl i dansk lovgivning, idet det blev fastslået som en betingelse for bevaring af skyldners indsigelse om betaling over for en senere erhvervelse af gældsbrevet, at denne fremgik af gældsbrevet eller dets vilkår. Andre betænkninger vedrører handelsforhold, De Vestindiske Øer og forskellige mere komplicerede juridiske spørgsmål i forbindelse med sølån, opbringelse af skibe o.l. Afslutningen danner Colbiørnsens deltagelse i kommissionsarbejdet omkring 1800 om en ny straffelov. Det blev i modsætning til flere store europæiske lande ikke til noget, og dermed måtte Danmark helt frem til 1866 bygge sin strafferet på den på det punkt fuldstændig forældede Danske

FORORD

Lov og en række forordninger om forskellige forbrydelser, som Anders Sandøe Ørsted havde hovedansvaret for.

Det var ikke og er slet ikke så let at lave om på nedarvede forestillinger. Det kom Colbiørnsen som mange efter ham til at opleve. Men han gjorde, hvad han kunne, og hans bestræbelser for forbedring af dansk lovgivning er dokumenteret og tilgængelig for enhver, der er nysgerrig efter at vide, hvordan en dansk-norsk jurist tænkte i det dansk-norske monarkis revolutionen rasede i Frankrig. Danmark-Norge fik ingen revolution, og en af grundene er måske at mænd som Colbiørnsen forstod kunsten at forandre uden at revolutionere.

Ditlev Tamm

Om Christian Colbiørnsen

Christian Colbiørnsen blev født på gården Sørum i det efter norske forhold frugtbare og ret tæt befolkede Romerike (antagelig) 29. januar 1749. Faderen Colbiørn Jacobsen var regimentskvartermester, og familien var udbredt i Norge – velsituerede bønder, præster og embedsmænd. Der var familiebånd til Christianias borgerskab. Slægten havde i et par generationer hørt til de kendte og agtede. En plads i norsk historie havde allerede præstekonen Anna Colbiørnsdatter opnået ved sin snarrådige optræden under Den store nordiske Krig. Christian kom lige som den ældre broder, Jacob Edvard, i latinskole i Christiania, men faderen døde i 1761, og det betød en social deroute for familien. Der blev konstateret en betydelig kasseangel i faderens regnskaber. Gården Sørum måtte afhændes, og Christian blev taget ud af skolen og anbragt i huset hos en slægtning, amtmand Christian Petersen, der i 1768 flyttede til Bergen som stiftamtmand. Fra 1763 havde Christian Colbiørnsen taget del i arbejdet på amtmandskontoret, så da han i 1771 forlod Norge for at slutte sig til den ældre broder i København, havde han utvivlsomt erhvervet en omfattende praktisk juridisk skoling. Denne fortsatte han hos broderen, der i 1771 havde fået bestalling som prokurator ved Højesteret. På denne baggrund skal man se Christian Colbiørnsens akademiske lynkarriere, idet han blev indskrevet ved Universitetet 17. juli 1773, cand. jur. to dage senere og opnåede bestalling som højstretsprokurator 11. november samme år. Dette forløb var i øvrigt ikke så opsigtsvækkende, som det må forekomme i dag, set på baggrund af datidens forhold, hvor flere af fagets mere fremtrædende skikkelser studerede ganske kort tid og blev kandidater i en ung alder.

Christian Colbiørnsen etablerede sig som advokat med støtte fra broderen, og han opnåede hurtigt en betydelig praksis, ikke mindst da broderen snart efter forlod den praktiske jura for at tiltræde et professorat i retsvidenskab. Christian Colbiørnsen førte en række af tidens mere celebre sager, administrerede nogle af tidens større boer, og han var advokat for den

ilde anskrevne Magnus Beringskjold og for den stridbare jyske godsejer, kammerherre Tønne Lüttichau til Åkær og Dybvad. I 1776 kunne han indgå ægteskab med den antagelig velstillede enke efter en superkargo – den tilsynsførende med et skibs ladning under sejlads og afhændelse. I 1776 fulgte udnævnelsen til justitråd. Christian Colbiørnsen fremstår som en af de første moderne forretningsadvokater, der bl.a. havde kontakt med Asiatisk Kompagni. I 1781 erhvervede han en landejendom i Nærum nord for København. Hans første hustru afgik ved døden det følgende år, men mindre end et halvt år senere kunne Colbiørnsen indgå ægteskab med den kun 19-årige Engelke Margrethe Falbe, datter af en etatsråd – et betydeligt skridt op ad den sociale rangstige. Colbiørnsen kunne holde et stort hus. Ejendommen i Nærum blev efterhånden udvidet med tilkøb af mere jord og udbygget til et egentligt landsted. Colbiørnsen gjorde meget ud af ejendommens landbrug og anlagde et teglværk, der gav god beskæftigelse til den stedlige husmandsbefolkning.

I 1778 søgte han af helbredsgrunde ekspektance på amtmandsembede i Stavanger, der dog tre år senere blev givet til en anden. Christian Colbiørnsen var livet igennem hyppigt plaget af sygdomsangreb med ret langvarige sygelejer. Efter alt at dømme var han tidligt blevet ramt af leddegigt, der i hans sidste leveår skulle føre til nærmest invaliditet og kronisk sengeleje.

Det vidner om Christian Colbiørnsens tidligt erhvervede prestige, at han i februar 1780 blev kammeradvokat. Det bragte ham naturligt i en nær forbindelse med centraladministrationen, ikke mindst Rentekammeret. Allerede året efter ansøgte han om sin afsked som kammeradvokat, der blev afslået med meget positive bemærkninger om hans varetagelse af embedet. I 1783 ansøgte han om at blive assessor i Højesteret. Colbiørnsen fik ikke stillingen, men atter udtalte man sig meget rosende om hans embedsførelse. I 1785 kom det til en konflikt mellem Colbiørnsen og Højesteret – formelt om et salærspørgsmål, men reelt et opgør mellem den aggressive og ikke altid videre hensynsfuldt optrædende advokat og retens justitiarius, A.S. von der Osten. I april 1784 var den nye regeringskreds under ledelse af A.P. Bernstorff kommet til magten, og man kan ikke afvise, at der under den formelle konflikt lå et sammenstød mellem von der Osten, der var det tidligere regimes mand, og den fremfærende Colbiørnsen, der allerede havde et veletableret samarbejde med den nye leder af Rentekammeret, C.D.F. Reventlow. Striden førte til en (mild)

CHRISTIAN COLBIØRNSEN

irettesættelse af Colbiørnsen, der reagerede ved at opgive sin bestalling som højesteretsprokurator og fratrådte som kammeradvokat. Han var under konflikten i stadig forbindelse med og søgte støtte hos Reventlow, og man talte i samtiden om en »machine« – og (politisk) intrige bag striden. Colbiørnsen tog derefter bolig på sin gård i Nærum.

Allerede inden sin fratræden som kammeradvokat havde Christian Colbiørnsen haft spørgsmålet om skiftejurisdiktionen i fæstebønders bo til udtalelse. Rentekammeret, der havde indhentet udtalelser fra amtmændene, havde, da man forelagde materialet i denne sag for generalprokurator Ole Bang og kammeradvokaten, udvidet spørgsmålet til mere bredt at omhandle vilkårene for fæsteforholds tiltræden og lagt op til, at en nærmere bestemmelse heraf var en nødvendighed. Colbiørnsens betænkning, der blev forsinket på grund af sygdom i vinteren 1784-85, var dateret den 4. marts 1785 og var et med næb og kløer affattet landbopolitisk indlæg. Colbiørnsen tog hele forholdet mellem godsejere og fæstere som udgangspunkt og påkaldte statens forpligtelse til gennem lovgivningen og håndhævelsen af denne at »beskytte en ringere stand mod en mægtigere«. Betænkningen er karakteristisk for Colbiørnsens skriftlige arbejder. Den er skarp i formen og stringent opbygget, blottet for overflødige betragtninger, men skærende ind i sagens grundforhold. Colbiørnsens argumen-

tation er pågående til det polemiske og vidner, som senere Troels G. Jørgensen træffende har formuleret det, om en »klippefast tro på retten«.

Efter at C.D.F. Reventlow i begyndelsen af juli 1786 havde fået kronprins Frederiks støtte til iværksættelse af forberedelserne til en reform af fæstebondens retstilling, androg han den 11. juli om nedsættelsen af en kommission, hvori Colbiørnsen måtte få sæde, og ved kongelig resolution af den 25. august blev Christian Colbiørnsen udpeget som medlem og fik samtidig overdraget sekretærens forretninger. Arbejdet tog sin begyndelse den 18. september 1786 og afsluttedes foreløbigt den 19. maj 1788. Der havde da været afholdt 58 møder, og Colbiørnsen havde desuden udført et betydeligt arbejde i tilslutning til de egentlige forhandlinger ved korrespondance med kommissionens (ofte fraværende) medlemmer, med forskellige regeringskontorer og andre instanser, senere også over for underordnede myndigheder om lovfortolkning (vedrørende forordningen af den 8. juni 1787). Medens C.D.F. Reventlow som førstedeputeret i Rente-kammeret kan betragtes som landbokommissionens formand, så var Colbiørnsen den daglige, effektive og meget myndige leder af arbejdet, hvortil han også bidrog med indlæg. Over for modstanderne af en mere vidtgående lovgivning om forholdet mellem godsejere og fæstere var Colbiørnsen affejende og bestemt argumenterende, og repræsentanter for godsejerinteresserne som P.A. Lehn og M. Quistgaard følte sig ikke altid fair behandlet af sekretæren. M. Quistgaard lod sin betænkning offentliggøre, hvortil Colbiørnsen gav et polemisk svar i *Til Publicum. I Anledning af Justitsr. Morten Quistgaards trykte Betænkning, som Medlem af den befalede Landvæsens Commission samt hans dertil fœiede Erindring til Læserne*. Landbokommissionens forhandlinger blev opmærksomt fulgt i offentligheden, hvor man ikke var i tvivl om Colbiørnsens hele placering. Tidsskriftet *Minerva* bragte i efteråret 1786 en indenlandsk rejseberetning forfattet af August Hennings, der bl.a. skildrede de sjællandske bønders triste kår. Denne beretning havde forfatteren tilegnet »Kristian Colbjørnsen, forhen sandhedens, menneskelighedens, lovens ypperste talsmand i retfærdighedens øverste hellighed, nu dansk bonde, denne hæderfulde stands talsmand, forædler og mønster«.

Christian Colbiørnsen ydede en hovedindsats ved udformningen af forordningen af 8. juni 1787, der lovfastsatte og regulerede fæsteforholds til- og fratrædelse, og hvor godsejernes traditionelle udøvelse af straffe i form af træhest, halsjern og fængsel over for fæstere blev forbudt. Han

havde derimod mindre direkte indflydelse på udformningen af loven om stavnsbåndets ophævelse, der væsentligst skyldtes C.D.F. Reventlow. Derimod blev Colbiørnsen den ene af de to kommissærer (den anden var generalkrigskommissær C.H. Wildenradt), der i efteråret 1789 forestod stavnsbåndsløsningens udførelse i virkelighedens verden ved inddelingen af landet i lægder, udskrivning af mandskab efter de nye regler og kontrol med og overtagelse af den hidtidige af godsejerne forestående administration af udskrivningen af landsoldater. Dette arbejde blev påbegyndt i Østjylland, og Colbiørnsens optræden og adfærd ved disse ekstrasessioner skabte vrede blandt godsejerne og deres funktionærer ved hans åbenlyse kritik af de ofte mangelfulde procedurer, der var fulgt og de ikke få eksempler på direkte misbrug af den hidtidige lovgivnings bestemmelser.

Den 10. august 1787 var Christian Colbiørnsen blevet udnævnt til assessor i Højesteret, men allerede den 29. august 1788 blev han Ole Bangs efterfølger som generalprokurør. Colbiørnsen fortsatte i landbokommissionen, men han spillede ikke den store rolle i de forhandlinger, der nu optog det meste af kommissionens tid, hoveriets fastsættelse og vilkårene for afløsningen af tienden. I 1788 var han som landbokommissionens sekretær blevet afløst af P.Chr. Zeuthen.

Gennemførelsen af landbokommissionens reformer fra og med 1787 førte til en skærpelse af den politiske modsætning mellem den herskende »tyske« regeringskreds og det »danske« parti, hvor man fandt tilhængerne af en mere godsejervendig landbopolitik som den i 1784 detroniserede magthaver Ove Høegh-Guldberg og J.O. Schack-Rathlou, der i 1788 var trådt tilbage i protest mod stavnsbåndsløsningen. Der kunne spores en stigende bevidsthed om formentlige rettigheder og om regeringens reformpolitik hos bondestanden, ikke mindst i Jylland, og fra sommeren 1789 gav udviklingen i Frankrig ekko overalt i Europa. I sommeren 1790 samlede den jyske godsejerstand sig til en protest mod reformpolitikken anført af F.L.C. Beenfeldt på Serridslevgård, og C.T.F. Lüttichau fra Åkær – begge godser beliggende mellem Århus og Horsens. I august kunne de aflevere en protest, undertegnet af 103 navne fra fortrinsvis de jyske godsejeres »mellemstand«. Protesten beskrev sig selv som et »tillidsskrift«, men rummede en hvas kritik af de foregående års landbolovgivning. Rygtet om de jyske godsejeres protest spredtes hurtigt, og sidst i oktober 1790 udsendte Christian Colbiørnsen *Betragtninger i Anledning af endeel Jydske Jorddrotters Klage til Hs. Kgl. Høihed Kronprinsen over deres*

Eiendommens Krænkelser, ved Forordningen om Bondestandens Frigivelse fra Stavnsbaandet til Godsejerne, og de flere udkomne Lovgivelser, om Bøndernes Rettigheder og Pligter. Skriftet aftrykker på den ene side de jyske godsejeres indgivne klage og har så Colbiørnsens løbende kommentarer på den modstående side. Colbiørnsen hudfletter de opfattelser, som godsejerklagen gav udtryk for med både ironi og patos, historiske paralleller og juridiske håndkantslag, hvor han finder anledning til det. Det var hurtigt kommet frem, at nogle af underskriverne ønskede at fralægge sig deres medvirken, og Colbiørnsen gennemgik veloplagt et par tilfælde, hvor navngivne godsejere erklærede, at de ikke havde skrevet under.

Colbiørnsens *Betragtninger* vakte stor opsigt, de udkom i flere optryk og fandt udbredelse også blandt bondestanden. Hans udspil indledte den såkaldte »propriæterfejde«, der optog offentligheden i vinteren 1790-91 og afstedkom en lang række indlæg for og imod godsejernes klage og de synspunkter, den gav udtryk for. Fejden blev et opgør mellem regeringen og dens tilhængere, ikke mindst i den københavnske offentlighed, og dens modstandere. I denne vinter svirrede det med rygter om en regeringsomdannelse, der også ville fjerne Colbiørnsen fra posten som generalprokurator. En undersøgelseskommission blev nedsat til at efterspore de formentlig tvivlsomme forhold omkring de to initiativtageres adkomst til at sætte de 103 navne under henvendelsen, men dens kommissorium blev så begrænset, at det ikke blev muligt at komme helt til bunds i klagens baggrund og tilblivelse. Alt pegede mod en snæver kreds af ret højtstillede personer med den forhenværende magthaver J.O. Schack-Rathlou og grevinde Krag-Juel-Vind, Stenballegård, som de egentlige politiske aktører bag Beenfeldt og Lüttichau. Den altid stridslysnе Lüttichau gik til angreb på Colbiørnsen med så injurierende udtryk, at resultatet blev en retssag, der førtes i dagene fra den 4. til den 7. april 1791 for Højesteret, og hvor de politiske aspekter knap nok blev tilsløret. Kammeradvokat J.M. Schönheyders aktorat fulgte i Colbiørnsens fodspor med en meget aggressiv procedure, hvor Lüttichau (og med ham de 103 jyske godsejere) blev anklaget for at have beskyldt kongens love for uretfærdighed og regeringen for tyranni.

Højesteret fandt, at beskyldningerne mod Colbiørnsen blev mortificerede og Lüttichau idømt en bøde på 1000 rigsdaler. Omkring denne retssag nåede Colbiørnsen højdepunktet af sin popularitet i de københavnske reformvenlige kredse, og det var symptomatisk, at disse samme kredse

med Colbiørnsen som en af initiativtagerne umiddelbart efter retssagen iværksætte planen om et »æresminde for bondefriheden« – den senere Frihedsstøtte. Ved grundstensnedlæggelsen halvandet år senere talte Colbiørnsen, der hyldede kronprinsen:

»Imedens menneskeligheden sukker over Europas skæbne, og, bedrøvet bortvender sit øje fra hine lande, hvor borgere hvæsse sværd mod medborgere;

Imedens krigens luer rase fra norden til sønden; tronerne vakle og tvedragtsånd udbreder ødelæggende forstyrrelser rundt omkring sig:

Da føler vi os lykkelige, nådige prins! At kunne se dem, omringet af enige og trofaste borgere, at tage del i vor festlige glæde over Kongens velgerninger imod vore brødre«.

Christian Colbiørnsen udøvede, som Ditlev Tamm viser det, en betydelig indsats i 1790'ernes lovgivningsarbejde, og han stod i de første år som den fremmeste talsmand for, hvad den norske historiker Jens Arup Seip har betegnet som »den opinionsstyrede enevælde«, der over en bred aktivitetsflade gennemførte en humanisering og modernisering af lovgivningen, den dømmende magt og administration. Han blev betragtet som borgerfrihedens repræsentant i regeringsapparatet. I 1794 holdt han i Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, hvor han var en af selskabets tre præsidenter, en tale til kronprins Frederik, der var kommet til stede for at overvære en prisuddeling, hvori Colbiørnsen i sin (i forhold til samtiden) kortfattede og stringente form skildrede den oplyste enevældes politiske program, dens mål og dens midler. Den enevældige regeringsform var den af folket til kongen overdragne magt, og folkets og kongens rettigheder var derfor uadskillige. Regeringen var »den almindelige viljes foreningspunkt, fra hvilken den hele stat bestyres, med hensyn til dens hovedøjemærke, som er: det borgerlige selskabs mulige lyksalighed«. Dette skulle opnås ved »borgerflid, som er moder til kundskab og flid«, men som indebar lydighed mod styret og dets bydende. Unddragelse af denne lydighed mod regeringen og lovene var det samme som brud på den »selskabelige pagt«, der grundlæggende betingede såvel statens eksistens i almindelighed som den gældende styreform i særdeleshed. I talen vendte Colbiørnsen sig skarpt mod resterne af fortidens samfundstilstande

– aristokratiet og hierarkiet, hvor kongens magt var trodset, folket var underkuet og menneskerettighederne ukendte. Colbiørnsens tanker, som de kom til udtryk i denne tale, var ikke særlig originale. Hvad han her sagde, var stort set, hvad alle andre tilhængere af regeringens reformpolitiske linje sagde – men Colbiørnsen byggede sin tale op som en række uafviselige indsigter, der tilsammen udgjorde byggestenene i den stats- og samfundsopfattelse, der i Danmark-Norge kunne opstilles som et værdigt modstykke ikke blot til fortidens mangelfulde samfundstilstand, men også til den franske revolutions bestræbelser. Talen blev naturligvis trykt i *Minerva* (1794 I, s. 121ff.) og udkom som en selvstændig pjèce.

Med årene skiftede det politiske klima imidlertid. Havde Colbiørnsen i 1780'erne måttet vende sig mod højrefløjen, så oplevede man nu fra venstre side kritik af selve den enevældige regeringsform i dens danske udgave som sådan. I 1797 var Colbiørnsen, så vidt det kan belægges, medansvarlig for afskedigelsen af assessor Peter Collett på grund af dennes publicistiske virksomhed, der på det principielle plan havde indrømmet berettigelsen af oprør mod regeringen og krævede embedsmænds adgang til at kritisere samme regering. Colbiørnsen, der ikke selv havde taget del i kommissionsarbejdet vedrørende en trykkefrihedslovgivning, var også den, der udformede den endelige forordning af 27. september 1799. Hele gennemførelsen af denne forordning, der skete under indtryk af russisk pres på Danmark, havde nærmest karakter af et internt kup fra kronprinsens side.

Havde Colbiørnsen tidligere været genstand for megen hyldest og popularitet i det Københavnske politisk progressive miljø, blev han nu syndebukken for den ændrede og skærpede kurs, der f.eks. fandt udtryk i den landsforvisningsdom, der overgik P.A. Heiberg en af de sidste dage af 1799. Da P.A. Heiberg den 7. januar 1800 måtte forlade København, demonstrerede de mange københavnere, der fulgte Heiberg ud gennem Vesterport mod bl.a. Colbiørnsen og lavede gadeuro foran hans hus på hjørnet af Brolæggerstræde og Rådhusstræde.

I 1799 døde præsidenten i Danske Kancelli, Christian Brandt, og til hans efterfølger udnævntes Frederik Moltke, der kom fra en stiftamtmandspost i Norge. De to mænd stødte snart sammen, og i 1803 kom det til åben konflikt over et konkret spørgsmål om borgerlige rangspersoners døtres optagelse i Vemmetofte Kloster. Colbiørnsens indlæg i denne strid havde, som så ofte i hans polemik, en stærk adelsfjendtlig tendens. Kon-

flikten blev løst ved, at begge fjernedes fra Kancelliet. Moltke blev forflyttet til Generaltoldkommeret, og Colbiørnsen blev den 4. januar 1804 udnævnt til justitiarius i Højesteret.

Christian Colbiørnsen beklædte denne post til sin død, selv om han ikke på grund af sygdom kunne give møde i retten efter 1811. Han udfoldede her sin vanlige energi og søgte efter bedste evne at styrke rettens anseelse. Han fik indført, at justitiarius alene afgav erklæringer om retsspørgsmål, og han benyttede denne mulighed til at henlede Kancelliets opmærksomhed på forhold, hvor lovgivning forekom ham påkrævet. Colbiørnsen var en myndig leder af rettens arbejde. Han tog rettens forpligtelse til at føre tilsyn med de underordnede instanser alvorligt, og han tog de første skridt til at udarbejde en dansk kriminalstatistik. Med et moderne udtryk kan man sige, at Christian Colbiørnsen synliggjorde Højesterets virksomhed. Han blev i rigt mål genstand for de æresbevisninger, som datiden kunne give en embedsmand. Han var blevet etatsråd i 1790 og konferensråd to år senere. I 1809 blev han udnævnt til kommandør af den nyorganiserede Dannebrogorden. To år senere blev han udnævnt til storkorsridder, og i 1812 fulgte gehejmekonferensråd-titlen, der placerede ham i 1. rangklasse nr. 11.

Christian Colbiørnsens sidste år var præget af svær sygdom. Han havde som nævnt været plaget af sygefravær, men nu tog svageligheden til. Ejendommen i Nærum var blevet afhændet i 1806, hvorefter han erhvervede landstedet Enrum i Vedbæk, som han imidlertid solgte igen i 1811. I 1807 havde han i København erhvervet Holsteins Palæ i Stormgade, som han dog solgte to år senere, men blev boende i en af sidefløjene. Fra 1811 havde han måttet opgive at møde i retten, og han tilbragte sine sidste leveår i sengen. »Han lider utroligt meget, dog er sindet temmelig oprømt, men vort fædrelands anliggender og fremtidsudsigter ligger ham tungt på hjertet og forbitrer ham livet mere end hans hårde lidelser«, skrev en anonym korrespondent fra hovedstaden til Johan Bülow på den fynske Sanderumgård i august 1813. Skønt sengeliggende fulgte han levende med i politik og modtog besøg, og han fulgte med stort engagement prins Christian Frederiks politiske virke i Norge i året 1814. Han søgte at passe sit arbejde i Højesteret fra sit sygeleje. Han underskrev med fordrejet skrift en skrivelse fra retten sidste gang den 10. december 1814.

Christian Colbiørnsen døde natten mellem den 16. og 17. december 1814.

Christian Colbiørnsen var en stærkt profileret personlighed, hvis evner og karakter træder markant frem gennem hele hans virke. Hans ydre fremtræden er skildret af forfatteren August Hennings i 1802. »En lang, mager mand« med et vredladent udtryk, klagende over gigtsmerter i hovedet. Det kunne være fristende at se Colbiørnsens stedse aggressive og ofte irritable adfærd som et udslag af de hyppige og – efter hans egne ofte gentagne udsagn – smertefulde sygdomsanfald. Knud Lyhne Rahbek har i sine erindringer omtalt hans »uforglemmelige accent«, der naturligvis var norsk. I øvrigt var der ikke i Colbiørnsens offentlige virke noget særligt, der pegede på hans norske baggrund. Hvad, han gav udtryk for i sine betænkninger og indlæg, var datidens almindelige billede af det fra oldtiden frie og uspolerede Norge. På det private livs område erindrede han sin baggrund. Han forsøgte sig på gården i Nærum med et norsk sædskifte, lod bygge et hus i norsk bjælkestil og kaldte det »Wesselsminde«, men han besøgte aldrig mere det Norge, hvis frihedskamp i 1814 han dog fulgte med sympati.

Colbiørnsens form var skarp til det konstant polemiske. De pjecer, han offentliggjorde, var ubønhørlige i deres argumentation og nådesløse i deres polemik. De var ikke meningsudvekslinger, men de var nedgøringer af modparten. Justitiarius von der Osten klagede allerede i 1785 over den flabede form, Colbiørnsen havde bragt ind i retten. I landbokommissionen klagede Peder Wormskiold over Colbiørnsens »vittigheder«, der efter hans mening gik ud over arbejdet. Jonas Collin, der som ganske ung embedsmand i Rentekammeret omkring år 1800 havde oplevet Colbiørnsen i virksomhed i Danske Kancelli, har i et erindringsfragment talt om hans »veltalende, advokat-talent og satire«, hvormed han nedtromlede alt og alle. Den anonyme meddeler for Johan Bülow skrev i december 1814, da Colbiørnsen var døende, at han stadig var ved sine fulde åndsevner, fulgte med i politikken, men at »skæmtsomme indfald og en lille ed blandede sig dog undertiden i hans tale«. Alt hvad vi ved om hans private adfærd peger på en tilsvarende respektløshed og uforblommede kritik af omgivelserne. Colbiørnsen nærede liden respekt for gejstligheden, og man noterede hans meget liberale indstilling til skilsmissspørgsmål i Kancelliet. Han skulle efter sin død vække forargelse i det gode selskab ved et begravelsesarrangement, hvor det kristne præg var så at sige ikke-eksisterende, men til gengæld gennemsyret af den antikke mytologi. Den var udformet af en ung protegé af Colbiørnsen, en jødisk jurastudent, der i 1830 lod sig

døbe som Christian Georg Nathan David – normalt forkortet til C.N. David. I den dansk-jødiske historiske tradition står Colbiørnsen som en af de mænd, der aktivt bidrog til at befordre jødernes emancipation.

Christian Colbiørnsen var energisk. Han opbyggede på få år en meget omfattende advokatpraksis, og som jordbesidder i Nærum engagerede han sig ikke blot i en modernisering af landbruget, men også i fabriksvirksomhed. På sine ældre dage købte og solgte han ejendomme – antagelig med tanke på de stigende konjunkturer. Han var aggressiv. Det var i negativ form, når han på grund af mindre sager rodede sig ind i konflikter med Højesterets justitarius i 1785 og med Fr. Moltke i 1803. Det var også Colbiørnsen, der »skabte« proprietærfejden i 1790 ved at offentliggøre de jyske godsejeres henvendelse og føje sine barske kommentarer til: »Frygter I ikke ubetænksomme jorddrotter! For at høre lovens røst fra denne domstol?« Han var aggressiv i en positiv forstand, dvs. at han med stor selvsikkerhed udfyldte sine beføjelser og udvidede rammerne for de samme beføjelser som sekretær i Landbokommissionen fra 1786 og som Højesterets førstemand fra 1804.

Der er, når man sammenfatter samtidens forskelligartede udsagn om Colbiørnsen, noget som kunne tyde på, at det var nemmest at beundre ham på nogen afstand. Hans personlighed synes ikke at have indgydt omgivelserne rigtig tillid eller tryghed. Man vidste ikke helt, hvor man havde ham. Det gjaldt hele tiden for den siden 1784 herskende Bernstoff-Reventlow-Schimmelmansske kreds, og det gjaldt især efter 1799 for den københavnske akademiske offentlighed. Man – også hans meningsfæller – måtte med mellemrum opleve, at Colbiørnsen gik »over stregen«, provokerede eller udfordrede sine formentlige modstandere unødigt. Proprietærfejden, der så at sige satte den politiske dagsorden 1790-91, og som en tid synes at kunne true den siddende regeringskreds, kunne ikke opleves som særlig heldig set f.eks. fra en C.D.F. Reventlows side. Omgivelsernes reaktioner på striden mellem Colbiørnsen og Fr. Moltke i 1803 afslører da også en vis irritation over Colbiørnsens åbenbart permanente stridbarhed.

Christian Colbiørnsen besad fremragende evner som jurist. Derfor beslutningen om udgivelsen af hans betænkninger som generalprokurør. Hans evne til at udtrykke sig klart og stringent med sans for at slå ned på det væsentligste burde fremgå med al ønskelig tydelighed af de her publicerede tekster. Han går lige til sagen. Han udtrykker sig med stærk overbevisning om sine synspunkters rigtighed. Hans skriftlige arbejder er, som

Troels G. Jørgensen har formuleret det præget af »en åndelig energi«. Det er meget illustrerende at sammenligne Colbiørnsens betænkning (som kammeradvokat) over spørgsmålet om skifteretten i fæstebønders boer med generalprokurør Ole Bangs om samme sag. De to jurister er i realiteten enige – både om, hvad der er mangelfuldt i gældende lovgivning og praksis og i, hvad der bør gøres fra lovgivningsmagtens side. Men Colbiørnsens greb om sagens realiteter og hans evne til at argumentere for den ønskede forandring slår Bangs med flere længder! At Colbiørnsens ordvalg ikke var egnet til på forhånd at stemme eventuelle modstandere af de foreslåede ændringer imødekommende over for en kommende lovgivning, skal blot anføres for fuldstændighedens skyld!

Det skal endelig noteres, at den følgende generations førende retsvidenskabelige skikkelse, A.S. Ørsted, både gennem sin egen publicistiske virksomhed og siden i sine erindringer yder Colbiørnsen stor respekt. Ørsted tillagde Colbiørnsen det væsentlige ansvar for Kancelliets beslutninger i hans embedsperiode som generalprokurør – dog med undtagelse af de kirkelige sager. Hans indsats som jurist og embedsmand var helt overvejende praktisk rettet. Han besad »en praktisk-realistisk forståelse af statens og samfundets forandrede behov for retsbestemmelse forbundet med en bred forståelse af og indsigt i samfunds- og menneskelivets virkelighed. Og han forstod nødvendigheden af en tilpasning af retslivets organisation og faktiske overensstemmelse hermed«, som det er udtrykt i biografien *Lovene gives kraft*. Colbiørnsen var som højtplaceret embedsmand virksom i en epoke i dansk historie, hvor der blev gennemført meget grundlæggende lovarbejder. Økonomen Svend Aage Hansen har med rette peget på, hvor langtrækkende en virkning, reformperiodens store indgreb og centrale love havde i det danske samfund. Colbiørnsen indtager dermed en plads blandt det moderne Danmarks bygmestre.

Christian Colbiørnsen var, som det også vil fremgå af denne udgivelse, lovskriver – men han blev aldrig lovgiver. Han var udgået af relativt beskedne kår, der var yderligere forringede ved faderens død, men han arbejdede sig ved egne evner – og støttet af den ældre broder – hurtigt frem til en fremtrædende position i det danske samfund. Han blev hurtigt velhavende. Han opnåede en høj embedsstilling og social position, der blev kronet ved udnævnelsen til gehejmekonferensråd i 1812. Men han blev som den borgerlige jurist aldrig lukket ind i magtens inderkreds. Det ville sagligt set have været nærliggende, at Colbiørnsen i 1799 var blevet ud-

nævnt til præsident i Danske Kancelli, men her blev den adelige Frederik Moltke foretrukket. Det er nærliggende at se Colbiørnsens gentagne udfald mod adelen som en forståelig reaktion på denne samfundets fortsatte favorisering af adel og rang.

Colbiørnsen kunne til gengæld snobbe for kongehuset. Han havde næppe større berøringsflader med kronprins Frederik, men til gengæld fik han et nærmere forhold til arveprins Frederiks familie og især den unge prins Christian Frederik, den senere Christian VIII. Prinsen beundrede tydeligvis Colbiørnsen, der ikke sparede på smigeren over for den charmerende og opvakte prins. Under prins Christian Frederiks ophold i Norge sparede Colbiørnsen ikke på gode råd.

Historikeren Edvard Holm har i sin indtrængende skildring af Christian Colbiørnsen i første udgave af *Dansk Biografisk Leksikon* skrevet om ham, at »han syntes skabt til at spille en stor rolle som statsmand i et land med en fri forfatning«. Men Danmark(-Norge) var ikke i hans tid et land med en fri forfatning, og den eksisterende regeringsform tilsagde ham mere begrænsede rammer for udfoldelsen – først som den succesfulde praktiserende advokat, dernæst som en højtstillet og indflydelsesrig embedsmand og sluttelig chef for landets øverste domstol. Det blev i hans offentlige virke, der kan siges at tage sin begyndelse med sekretærposten i Den store Landbokommission i 1786, hans ganske særlige historiske indsats at fortolke og forvalte den danske enevælde i, hvad man kunne betegne som dens radikale udformning. Den enevældige monarks over alt ophøjede stilling blev hos Colbiørnsen til lovenes ophøjede majestæt, der krævede lydighed og underkastelse såvel fra konservative godsejere som fra oppositionelle skribenter. At give retfærdige og på de grundlæggende menneskerettigheder byggede love indhold og kraft til at gennemtrænge hele samfundet og videre håndhæve disse love efter deres ånd og bogstav – således kunne Christian Colbiørnsen formentlig have sammenfattet sin virksomhed som sekretær og medlem af Den store Landbokommission, generalprokurør og sluttelig justitiarius i Højesteret.

Claus Bjørn

Udgivelsesprincipper

Arkivalierne er renskrevet af cand. mag. Arne Knudby Jensen ud fra følgende udgivelsesprincipper: Den oprindelige sætningsopbygning er blevet bibeholdt, men stavemåden er moderniseret. Det vil sige, at substantiverne er skrevet med lille forbogstav, og moderne retskrivning, og komatering er i stort omfang blevet anvendt, hvor de savnes i den oprindelige tekst. Dertil kommer, at en del af forkortelserne er skrevet ud, og at tal i et vist omfang er erstattet med talord. Dette er alt sammen gjort for at lette læsningen af teksterne og dermed forhåbentlig appellere til en bredere læserskare. For udgiverne har det været indholdet af betænkningerne, der har været det primære. Hvad det sproglige angår, har man også gerne villet opretholde sætningskonstruktionerne, da Colbiørmsens stil er ganske karakteristisk og er med til at skabe helhedsindtrykket af ham som jurist. Grammatikken og stavningen derimod er ikke vurderet, at være af så særlig karakter, at det ville være et tab, at korrigere. Dette valg kan diskuteres. Sprogforskere vil måske beklage, at moderniseringen af stavemåden gør det, at spore eventuelt norsk påvirkning af Colbiørmsens skriftsprog vanskeligt, men som sagt har hensynet til læseligheden været afgørende på det tidspunkt, da udgivelsesprincipperne blev fastlagt. De var måske blevet andre i dag.

Den oprindelige sprogbrug er dog blevet bibeholdt, og bogen er derfor forsynet med en omfattende ordliste, der forklarer ordenes betydning. Der er ligeledes blevet tilføjet et personregister. Noter og kommentarer er i vidt omfang forsøgt holdt uden for teksten for ikke at forstyrre helhedsindtrykket. Hvor der i teksterne citeres på latin eller fransk er forklaringen eller oversættelsen dog placeret i en fodnote. Latinske og franske ord er sat i kursiv. Den endelige opsætning og redaktion af teksten er foretaget af Helle Vogt efter de principper for udgivelsen, som blev fastsat af den oprindelige redaktørgruppe.

Helle Vogt

Straf for tyve og hælere

Anmærkninger af 12. januar 1789

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1789/122.

Indledning

Den 26. februar 1783 havde Højesterets justitiarius Adolph Siegfried von Osten i en skriftlig forestilling henvendt sig til kongen med et ønske om en ændring af tyveribestemmelserne i Danske Lov. Hans begrundelse var, at de strenge straffe medførte, at sagerne blev anket op igennem hele appellsystemet. Den 19. marts beordrede kongen en kommission nedsat til at udarbejde udkast til en ny kriminalordning som nærmere skulle bestemme tyveriets beskaffenhed og straf.

Kongens kommissorium vakte i begyndelsen tvivl blandt kommissærerne om grænserne for deres arbejde, og kommissionsarbejdet indledtes derfor med udarbejdelse af større redegørelser om berigelsesforbrydelser generelt. Dette trak hele projektet i langdrag og endte med at blive forkastelse i 1785. Herefter koncentrerede kommissionen kræfterne alene om tyveriforbrydelsen. Professor Jacob Edvard Colbiørnsen, Christian Colbiørnsens ældre broder, blev sekretær for kommissionen og havde d. 8. maj 1786 udarbejdet et udkast til lovforslag. Om dette forslag var der delte meninger, og konfliktens kerne vedrørte særlig *et* punkt, nemlig spørgsmålet om hvorvidt *simpelt tyveri* skulle føre til *fortabelse af æren* for den skyldige.

Det var ikke muligt at opnå enighed, og kommissionen valgte derfor at fremsende J.E. Colbiørnsens udkast til lovforslag til Kancelliet med en redegørelse for de forskellige synspunkter vedrørende spørgsmålet om æresfortabelse. Herefter blev forslaget oversendt til Henrik Stampe, der af helbredsmæssige grunde ikke færdiggjorde sagen.

Da Christian Colbiørnsen i 1788 var udnævnt til generalprokurør, blev sagen genoptaget, og d. 29. januar 1789 forelå dennes anmærkninger til kommissionens udkast, hvor han systematisk gennemgik broderens forslag, og det er således dette, der referere til i nedenstående tekst. Generalprokurør-

STRAF FOR TYVE OG HÆLERE

rens udkast til lovttekst blev af Kancelliet oversendt til kongen d. 13. februar 1789. Dette udkast kom ordret til at danne grundlag for den endelig forordning af 20. februar 1789 angående nærmere bestemmelse af straffe for tyve og hælere.

Pernille Ulla Knudsen

Anmærkninger over kommissionens udkast til en anordning om nærmere bestemmelse af straffe for tyverier

Kommissariernes udkast.

Indledningen:

At da Vi anser det at være en vigtig genstand for Vores omhu i de **kriminelle** love så nøje som muligt at iagttage de **billige** forhold imellem forseelser og straffe, så har Vi hvad tyveri især angår, som af mange årsager er de iblandt almuen mest i svanggående mishandlinger, allerede ved Vores forordning af 27. april 1771 foreskrevet mere passende og **billige** straffe end forhen. I samme henseende ville Vi herved endnu nærmere allernådigst anordne og fastsætte:

A

I almindelighed er jeg enig i de anførte grundsætninger og foreslåede straffes forhold til forbrydelsens forskellige grader. Dog må jeg erindre:

1.

I henseende til indledningen,

a) At den i at forkynde forordningens genstand i hensigt til de fastsættende straffes større lemfældighed og **billige forhold til forseelsernes grader**, efter min mening, burde have tilføjet denne trussel og advarsel: at forbryderne ikke kunne gøre sig håb om benådning eller nogen for-

mildelse i de straffe, som denne lovgivning bestemmer, hvilket jeg også holder for udtrykkeligt bør igentages i den del af anordningen, som indeholder dens bud. Thi uagtet straffe bør være så lidt hårde, som den offentlige sikkerhed tillader, fordrer dog klogskab tillige, at denne mildhed så meget som muligt skjules for dem, der kunne være fristet til at overtræde loven, efterdi dens hovedøjemærke er: at afskrække fra forbrydelser.

b) **At hensigten af de lemfældige straffe, som fastsættes for simple tyverier første og anden gang, er de skyldiges forbedring og rettelse,** tror jeg også fortjener at anføres i indledningen som en grund for denne lovgivning.

c) Forordningen af 1771, mener jeg, bør ikke (da det er uformødent) nævnes, især på en måde, som tillægger den en slags ufuldkommenhed eller utilstrækkelighed.

d) I stedet for det ord: **kriminelle** love, som er fremmed, kunne sættes på dansk, **straffelove**.

e) **Billigt forhold** og **billige straffe** er unødvendige igentagelser af de samme udtryk.

Disse årsager har fornemmelig bevæget mig til at foreslå en ny indledning til forordningen således:

C 7. gør vitterligt, at da det er Vor vilje, at straffelovenes retfærdighed skal være ledsaget med så megen lemfældighed, som den offentlige sikkerhed tillader, så har Vi allernådigst fundet for godt, fornemmelig i henseende til tyverier, som af mange årsager er de iblandt almuen mest i svang gående forbrydelser, at bestemme et så billigt og passende forhold imellem misgerningens forskellige grader og sammes straffe, at disse sidste både kunne virke til forbedring, hvor denne var at formode, og tillige fuldbyrdes, uden at nogen benådning skal finde sted, eller de skyldige derom gives håb.

I overensstemmelse med disse grundsætninger ville Vi herved allernådigst have anordnet og fastsat følgende:

2.

For tyves hælere og medvidere findes ingen straf bestemt.

Dette er dog så meget mere fornødent, som de lovkyndige ofte har haft ulige meninger, om hælere kunne straffes mildere eller lige så hårdt som tyven selv, i hvilken henseende Loven ikke forklarer sig med fuldkommen tydelighed, ligesom der også er eksempler på forskellige domme fra

STRAF FOR TYVE OG HÆLERE

Højesteret i dette tilfælde. I den senere tid har man dog antaget, at vilkårlig straf var mest passende og dømt hælere til offentligt arbejde på en kort tid.

Når billighed og handlingens moralitet skal komme i betragtning i henseende til straffens bestemmelse, synes det klart, at den, der ikke har haft umiddelbar del i forbrydelsens iværksættelse, men blot gjort sig fordel deraf efter at den var øvet, ikke fortjener at straffes lige med hovedgerningsmanden.

Efter min mening bør hælere anses med den halve del af den straf, som i 1. § er fastsat for simpelt tyveri, og samme fordobles, når mishandlingen igentages anden gang, men tredje gang straffes med offentligt arbejde på livstid.

På denne grund har jeg foreslået den i mit udkast anførte 7. par.

B

For at kunne forklare mig med desto mere korthed og tydelighed i henseende til den foreslåede lovgivnings enkelte dele vil jeg anføre enhver par. for sig og dertil føje mine anmærkninger.

Kommisariernes

1. par.

Den, i Danske Lovs 6-7-39 og Norske Lovs 6-17-40 for tyveri foreskrevne pengestraf af tvigæld og boslods forbrydelse, skal herefter ikke finde sted, og den skyldige ej tildømmes at betale videre end igæld eller enkelt erstatning, for så vidt den forurettede ej har erholdt det ham frastjålne i uskadt stand tilbage.

Mig synes:

a) At anordningen straks bør forkynde straffen som det kraftigste middel til at afskrække fra overtrædelser, og at denne par. som mindre vigtig derfor skulle blive den sidste, hvilken orden også er fulgt i Lovens 6-17.

b) At følgende periode: »den i lovene foreskrevne pengestraf af tvigæld og boslods forbrydelse skal herefter ikke finde sted, og den skyldige ej tildømmes at betale videre« bør aldeles udgå, da den både i sig selv er overflødig, og man i enhver straffelov så meget som muligt bør skjule formildelserne på det, at de ikke skulle virke fristelser.

STRAF FOR TYVE OG HÆLERE

Af disse årsager har jeg i mit udkast forordnet og anført denne 1. par. tilslutning som 8. par.

2. par.

Den i Danske Lovs 6-17-32 og 36 samt Norske Lovs 6-17-33 og 37 **bestemte forskel imellem stort og ringe tyveri skal ophøre.**

Det er i sig selv ufornuddent at sige udtrykkeligt, **at forskellen imellem stort og ringe tyveri skal ophøre.** Denne hele par. kan derfor udgå og føjes til den næste 3. par. med det eneste ord: »alt simpelt tyveri etc.« Og det så meget mere, som den 4. par. i kommissionens udkast anfører det **stjålnes værdi** som en omstændighed, der af dommeren bør komme i betragtning til den i 3. par. benævnte vilkårlige strafs bestemmelse. I øvrigt igentager jeg her min over sidste post gjorte anmærkning litr. b.

3. par.

Simpelt tyveri, **første gang begået**, skal herefter straffes med tugthusarbejde efter omstændighederne på kortere eller længere tid fra to måneder indtil to år **i det højeste.**

Det udtryk »første gang begået« forklarer ikke den rette mening af denne par., thi den efterfølgende 4. par. viser tydeligt, at den skyldige, når han første gang tiltales for flere **begåede** simple tyverier under ét, skal han dog ikkun anses med den i par. 3 fastsatte straf fra to måneder til to år. Jeg tænker derfor, at det bør hedde »alt simpelt tyveri **skal første gang straffes etc.**«, hvilket også bliver at iagttage i de efterfølgende paragraffer, der handler om simpelt tyveri anden og tredje gang, hvor det ord: »begået« af samme årsag ej er bekvemt.

4. par.

De omstændigheder, som ved slige sagers påkendelse bør komme i betragtning til nærmere at bestemme straffens grad, skal være: den skyldiges alder, opdragelse, nærværende stand og forfatning, foregående levned, **samt om han under samme sag befindes skyldig i flere tyverier**, videre: gerningens anledning og bevæggrund for så vidt samme har kunnet spores, **endelig vel og tyveriets værdi** især med hensigt til den forrettede.

Denne par., der står i nøjeste sammenhæng med den foregående, bliver mindre tvetydig, når den føjes til denne, og begge ikkun udgør én par., og

STRAF FOR TYVE OG HÆLERE

det så meget mere, som disse ord: »de omstændigheder, som **ved slige sagers påkendelse** bør komme i betragtning etc.,« kunne synes at give den hensigt til flere af de i forordningen benævnte tyves forbrydelser. Af disse årsager har jeg troet, at par. 2, 3 og 4 i kommissionens udkast ville blive tydeligere ved, at gøres til én par. og forfattes således:

1) »Alt simpelt tyveri skal herefter første gang straffes med tugthusarbejde fra to måneder indtil to år, i hvilken henseende forbryderens alder, opdragelse, foregående levned, nuværende forfatning, gerningens anledning, det stjålnes værdi, især med hensigt til den forurettedes vilkår, og endelig, om forbryderen under samme sag findes at have gjort sig skyldig i flere tyverier, er de omstændigheder, der fornemmelig bør komme i betragtning til at bestemme den fornævnte strafs grad.«

5. par.

For simpelt tyveri **anden gang begået** straffes mandspersoner med tre til fem års rasphus- eller fæstningsarbejde, kvindepersoner med spindehuset lige så fra tre til fem år.

Af den tilforn anførte grund bør det ord: **anden gang begået** forandres og denne post forklare sig således:

2) »Befindes nogen, som er dømt for simpelt tyveri, anden gang i samme forbrydelse, da straffes han efter de i par. 1 benævnte omstændigheder med rasphus- eller fæstningsarbejde fra tre til fem år, og om det er kvindeperson med tugthusarbejde i lige så lang tid.«

6. par.

Tredje gang begået simpelt tyveri straffes med **ærens fortabelse**, kagen og efter kønnet, fæstnings- eller spindehusarbejde på livstid.

a) Her gælder den til sidste par. føjede anmærkning.

b) **Ærens fortabelse**, mener jeg også, er et ufornødent udtryk, da sådant er en følge af straffens (kagstrygelsens) natur.

Jeg har derfor i mit udkast forklaret mig således:

3) »Tredje gang straffes de skyldige med kagen og fæstnings- eller tugthusarbejde på livstid«

7. par.

Skulle sådant tyveri findes oftere forøvet, straffes den skyldige med at kagstryges, brændemærkes på panden og derefter på ny hensættes **til**

STRAF FOR TYVE OG HÆLERE

det i par. 6 foreskrevne offentlige arbejde på livstid under strengeste bevaring.

8. par.

Stjæler nogen, som er over 10 og under 15 år, straffes han første gang **med ris**. Sker det oftere, da efter par. 3.

9. par.

Grove og kvalificerede tyverier, som efter Vore forrige anordninger hidindtil har skullet første gang straffes med kagen, brændemærke og fæstnings- eller spindehusarbejde livstid, skal herefter anses til straf efter denne anordnings par. 6, **men når de anden gang befindes**, da til den i par. 7 for tyveri fastsatte højeste straf.

Ved par. 7, 8, og 9 i kommissionens udkast må jeg anmærke:

1. I henseende til ordenen.

a) At par. 9.s første periode bekvemmeligt kan anføres næst efter den i forrige post omhandlede par., efterdi den samme straf er bestemt for begge disse.

b) Og derefter af samme årsag par. 7 samt den sidste periode af par. 9 under ét, da begge disse fastsætter den højeste tyvsstraf, der ikkun bør have sted, når nogen som efter de to foregående paragraffer er dømt til kagen og offentligt arbejde på livstid kommer ud af fængsel og stjæler på ny. På denne måde går forbrydelseernes og straffenes tilvoksende grader frem i deres naturlige orden, hvilket også i Loven er fulgt.

c) Efter at alle slags tyverier i almindelighed således gradvist er blevet opregnet og de på enhver især passende straffe bestemt, mener jeg, at den i par. 8 omhandlede *exceptio a regula generali* i hensigt til børn, der ej har opnået sådan alder, at de kunne anses at være fuldkomne *capaces poenæ*, bør gives sted.

2. I henseende til **udtrykkene** i de fornævnte paragraffer må det være mig tilladt at gøre følgende erindringer:

7. par.

a) Disse ord: »skulle sådant tyveri findes oftere forøvet,« forklarer ikke tydeligt paragraffens mening, som skal være denne: **Når nogen, som er blevet dømt efter foregående paragraf** (til kagen og offentligt arbejde på livstid), oftere forøver tyveri etc. Det ord: »oftere« må svare til personer og ikke til forbrydelsen alene, thi denne kan begås **ofte**, uagtet personen, som iværksætter den, ej er den samme, og dette sidste er dog just grunden til straffens skærkelse.

b) Straffen bør ikke blot henvises til en anden par., men udtrykkeligt nævnes på det, at den kan falde i øjne og desmere afskrække.

8. par.

Det må bestemmes, om straffen **med ris** skal ske ved børnenes forældre eller ved slutteren, på det at der ej skal opstå tvivlsmaal i denne henseende enten hos dommeren eller eksekutor. Jeg mener, det bør ske **ved slutteren under fogdens opsigt**, thi

a. børn, som stjæler, har i almindelighed slette forældre, der måske ej ville straffe.

b. Husstraf, der har *potestatem patriam* til grund, forudsætter i almindelighed ingen dom.

c. Forældrene måtte og være stævnet for at kunne dømmes til at opfylde dommenes indhold.

9. par.

a. Det ord: »kvalificeret tyveri« forstår den ringe del af folket ikke. Jeg mener også, at man i at bestemme straffen for **grove tyverier** bør nævne de mest almindelige af disse, såsom: **indbrud, tyveri fra skibbrudne folk og stort kvægs borttagelse på marken**, for at gøre lovgivningen desto mere forståelig for dem, der kunne være fristet til at øve sådanne misgerninger, hvilke må formodes at være fattige og vankundige mennesker.

b) De udtryk: »men når de anden gang findes« synes efter bogstavet at skulle referere sig til det i begyndelsen af denne par. benævnte *delictum* af **groft tyveri**. Men det er klart, at meningen efter analogien af par. 7 skal være denne: at de, som efter at være straffet med kagen og offentligt arbejde for livstid, på ny findes at stjæle (hvad enten tyveriet er groft eller simpelt), bør anses med den i par. 7 og 9.s sidste periode fastsatte højeste straf.

STRAF FOR TYVE OG HÆLERE

Følgelig må de fornævnte ord forandres og gives en nøjere bestemmelse.

På disse grunde foreslås, at de foranførte tre paragraffer kunne forfattes både i hensigt til omhu og stil således:

4) »Stjæler nogen heste eller stort kvæg på marken, gør indbrud, bestjæler skibbrudne folk eller begår andre sådanne grove tyverier, for hvilke Vore forrige love og anordninger fastsætter højeste tyvsstraf, da skal den skyldige straffes med at stryges til kagen og arbejde i fæstningen eller tugthuset sin livstid.«

5) »Skulle nogen, som er blevet dømt efter par. 3 eller 4, befindes at stjæle på ny, da bør han atter kagstryges samt brændemærkes på panden og igen indsættes for livstid til arbejde under streng bevogtning.«

6) »Børn, som er over 10 og under 15 år, straffes første gang for tyveri med ris ved slutteren under fogdens opsig. Men sker det oftere, da med tugthusarbejde fra to måneder til to år efter de i denne anordnings par. 1 fastsatte regler.«

I mine forudskikkede almindelige anmærkninger (litr. A nr. 2) har jeg afhandlet og bevist fornødenheden af bestemte straffe for tyves hælere.

I overensstemmelse dermed foreslås samme således:

7) »Tyvs medvidere og hælere, som ej har været med i gerningen selv, skulle første gang dømmes til vilkårlig tugthusstraf fra en måned til et år, hvilken straf skal fordobles, når forseelsen igentages anden gang. Men sker det oftere, da straffes forbryderen med at hensættes til fæstnings- eller tugthusarbejde for livstid.«

Ifølge mine erindringer ved den 1. par. i kommissionens udkast anføres bemeldte paragrafs indhold på dette sted.

8) »Endelig skal den skyldige tilpligtes at erstatte den forurettede værdien af det stjalne, for så vidt som han ej har fået det tilbage i uskadt stand. Hvorimod den i Loven bestemte tvigæld og boslods forbrydelse ej skal have sted.«

Og derefter til slutning den i indledningen forkyndte trussel:

»I øvrigt er det Vor alvorlige vilje, at de i denne forordning således fastsatte straffe skal fuldbyrdes efter de fældede domme, uden at deri kan ventes nogen forgivelse eller benådning.«

Efter foranførte grundsætninger har jeg forfattet hosfølgende udkast til den af Hans Majestæt befalede **forordning om nærmere bestemmelse af straffe for tyve og hælere.**

STRAF FOR TYVE OG HÆLERE

Kancelliets og Højesterets idelige forestillinger om formildelse i de efter straffelovens strenghed afsagte domme beviser nødvendigheden af en ny lovgivning i denne materie. Hans Majestæts visdom har og bifaldet samme i at anordne en kommission til at gøre forslag herom. Af denne årsag har jeg anset det uformødent at udbrede mine betragtninger til denne del af sagen.

Jeg skulle anse mig lykkelig, om noget af dette arbejde måtte findes nyttigt og bæres med Det kongelige danske Kancellis bifald.

København den 26. januar 1789.

Colbjørnsen

Til Det kongelige danske Kancelli!

Synsmænd til ejendomsgranskning

Pro memoria af 28. januar 1790

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1790/122.

Indledning

Betænkningen er foranlediget af en henvendelse fra en prokurator i Næstved i 1789, der bad om kongelig resolution om, hvorfra man skulle tage synsmænd i tilfælde af, at ingen kyndige fandtes i den pågældende retskreds. En aktuel sag i Højesteret om en synsforretning havde gjort det uklart, hvordan man skulle forholde sig i sådanne tilfælde.

Justitiarius Cordsen blev hørt, og han udtalte, at amtmanden skulle bemyndige den ret, som var deres værneting, til at udnævne dem til at holde forretningen og at modtage deres retlige forklaring derom. Kancelliet henstillede til Colbiørnsen, om ikke sagen kunne indstilles til kongen efter Cordsens forslag, men Colbiørnsen gik imod forslaget.

Colbiørnsen foreslog, at hvis der ikke fandtes kyndige mænd i jurisdiktionen, skulle amtmanden bemyndige en anden ret til at udnævne dem og modtage deres forklaring. Hvis der ikke var nogen sagkyndige i amtet, skulle amtmanden begære dem udmeldt hos øvrigheden på et sted, hvor disse måtte findes. Denne formulering blev ved *Forordning af 17/2 1790 vedr. synsmænd til ejendomsgranskning* ophøjet til lov.

Christian Larsen

Pro memoria!

Det er nødvendigt, at syns- og granskningsmænd må være *periti in arte* og forstå sig på den sag, om hvilken de giver deres skøn. Når der i det jurisdiktionsdistrikt, hvor sagen føres, ikke gives sådanne eller det fornødne antal af sådanne personer, er intet naturligere, end at de må søges andetsteds. At granskningsmænd bør udnævnes af den ret, under hvilken de selv for deres personer hører og ej ved *forum rei sitæ*, når dette ikke tillige er deres værneting, det er ikke mindre overensstemmende med Lovens ånd efter analogien af dens 1-16-4 og 1-17 end med tingens natur, efterdi en fremmed ret ej kan formodes at have så nøje kundskab, om de besidder de dertil fornødne egenskaber, som dommerne på det sted, hvor de bor eller opholder sig. Men at *inspectores oculares* ved forretningens afhjæmning skulle drages fra deres *foro personali* til *forum rei sitæ* (som den konstituerede justitiarius foreslår), dertil finder jeg aldeles ingen antagelig grund. Thi a) når synsmænd afhjemler deres holdte forretning og gør deres forklaring om det, som de har gransket, samt hvad de skønner derom, er de egentlig at betragte som vidner. Følgelig bør de efter Lovens 1-2-25 høres ved deres rette værneting og de pågældende parter dér høre deres vidnesbyrd. b) Den af konferensråd Cortsen anførte D.L. 1-16-4 antager just den grundsætning i hensigt til sandemænd, når de opkræves ved herredstinget, fordi de ej kan findes i birket. c) Men deraf flyder ikke, at hovedsagen skal behandles ved synsmændenes forum, thi det er blot, hvor sandemænds tog har haft sted (hvilket nu in praksis er afskaffet), at Lovens 1-16-4 befaler, sagen selv skal forfølges ved den ret, hvorfra sandemændene er udnævnt. d) Ved forordningen af 8. juni 1787 er det i hensigt til synsforretninger over fæstegårde udtrykkeligt befalet, at mændene dertil skal udnævnes af og forretningen selv afhjemles ved herredstinget og ej ved birkeretten, omendskønt denne sidste kunne være både tingens og de pågældende parters værneting. e) Det ville også være mere bekosteligt for parterne, når granskningsmændene skulle afhjemle deres forretning ved en fraliggende jurisdiktion end ved deres eget forum. Af disse årsager holder jeg for, at »når der til tvistighedens afgørelse udfordres granskningsforretninger, og der ikke under den jurisdiktion, hvor sagen føres, måtte findes det fornødne antal af sådanne kyndige mænd, som behøves til at besigtige og påskønne det, som ved synsforretningen påsigtes, da skal amtmanden, om de gives i amtet, bemyndige den ret, som er deres

SYNSMÆND TIL EJENDOMSGRANSKNING

værneting, at udnævne dem til at holde forretningen og at imodtage deres retlige forklaring derom. Men dersom et så overordentligt tilfælde skulle indtræffe, at der ikke i amtet findes huserfarne mænd, som er i stand til at bedømme tingen, om hvilken der handles, og give deres skøn derom, da skal amtmanden hos øvrigheden på et andet sted, hvor der er personer, som besidder de til en sådan forretning nødvendige egenskaber, begære dem derfra udmeldt på dens bekostning, som søger derom«. – I fald dette forslag finder kollegiets bifald, tænker jeg, det bør forestilles kongen, at en forordning i overensstemmelse dermed kunne udgives for at afværge trætter i fremtiden. Imidlertid har jeg set mere end et eksempel på, at Hof- og Stadsretten har udmeldt huserfarne synsmænd af bygmestre etc. til at give deres skøn om ting, der har ligget under en fremmed jurisdiktion, og Højesteret har anset deres forretninger som lovlige.

København den 28. januar 1790.

Colbiørnsen

Til Det kongelige danske Kancelli.

Panthaveres fortrinsret

Pro memoria af 4. januar 1790

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1790/223.

Indledning

Der er ingen tegn på, at denne betænkning er blevet til med udgangspunkt i en konkret sag eller henvendelse til Danske Kancelli. Det kan tyde på, at initiativet til forordningen *ang. panthavers fortrinsret i pant* af d. 12. marts 1790 stammer fra generalprokurøren selv.

Kancelliet valgte at indhente overdirektionen for Den kongelige Bank og Den synkende Fond kommentarer til generalprokurørens betænkning, og da disse bifaldt samme, blev betænkningen oversendt til kongen d. 19. februar 1790 til godkendelse med Kancelliets anbefaling.

Pernille Ulla Knudsen

Pro memoria!

At ejendommene i landet kunne vedligeholdes i deres rette pris i forhold til deres virkelige og indvortes værd, og at ejerne kunne sættes i stand til ved nyttige indretninger at forbedre ejendommene selv og forøge deres frembringende frugter, det er vigtigt for staten og altså en værdig genstand for regeringens opmærksomhed og lovgiverens omhu.

Det bekvemmeste middel til at opnå dette almennyttige øjemærke er ustridigt:

at der banes vej for enhver ejer til at kunne gøre lån på sin ejendom indtil dens fulde værdi, på det at han ved sådan un-

PANTHAVERES FORTRINSRET

derstøttelse kunne anvende al sin flid og vindskibelighed til dens forbedring.

Dette kan, efter mine tanker, ikke bevirkes, så længe det står i en ældre panthavers magt at formindske og tilintetgøre hypotekets sikkerhed for de yngre, hvilket han efter vore nugældende love kan ved at tillade skyldneren at udeblive med betaling af flere års renter efter at have betinget sig fortrinsret i pantet både for den lånte hovedsum og renterne, hvoraf følgen er denne: at få tør vove at betro nogen deres penge imod senere panteforskrivninger, efterdi de altid er udsatte for at lide tab, omendskønt hypoteket i sig selv indeholder fuldkommen sikkerhed, når sammes virkelige værdi beregnes i forhold til den derpå forhen lånte kapital.

Betragter man sagen efter retfærdighedsregler, da synes disse at stemme fuldkommen overens med den foranførte på statsklogskab byggede grundsætning, efterdi begge tilsiger, at Loven ikke mindre bør sørge for de yngre end de ældre panthaveres sikkerhed, og at disse sidste ikke bør have adgang til at forringe eller svække hines panterettighed. Dog kræver billighed tillige, at den til fornævnte øjemærke sigtende lovgivelse ikke bør tvinge den ældre panthaver til at bruge en alt for overilende fremgangsmåde imod sin skyldner ved at betage ham fortrinsret for renterne, om han formedelst indløbende omstændigheder tilstår debitor frit dermed i nogen tid, hvilken dog måtte gives en passelig bestemmelse.

På disse grunde indstiller jeg til Det kongelige danske Kancellis nærmere overvejelse og Hans Majestæts allernådigste bedømmelse, om det ikke ved en anordning måtte befales:

At når en ældre prioriteret panthaver herefter måtte finde for godt at betro skyldneren de til betaling forfaldne renter, da bør samme ikke nyde fortrinsret i pantet frem for de yngre pantebreve uden for et år i Danmark og Norge og to år i Vestindien fra forfaldstiden at regne.

København den 4. januar 1790.

Colbiørnsen

Til Det kongelige danske Kancelli.

Vægt ved kornhandel

Pro memoria af 19. december 1789

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1791/850.

Indledning

Betænkningen var foranlediget af en henvendelse til Generaltoldkammeret fra brændevinsbrænderlavet i København i 1789. Lavet ønskede tilladelse til, at dets korn, som til formaling føres til møllerne, måtte vejes i stedet for at måles, og at man var tilfreds med, at en tønde hvede blev bestemt til 14½ lispund.

Generaltoldkammeret anbefalede forslaget, men ønskede forholdet mellem kornets vægt og mål ved et middeltal undersøgt. Rentekammeret var betænkelig ved målets almindelige afskaffelse i handelen, da kornarternes tyngde var meget forskellig, og fordi alle bønders afgifter var bestemt efter tøndetal uden hensyn til vægten. Der var sluttet aftale om korns oppebørsel i penge efter kapitelstaksten, og i egne, hvor kornet var tungere end den bestemte tøndevægt, ville den oppebærende lide tab, og hvor kornet var lettere den ydende. Kammeret anbefalede derfor, at vægt blev anvendt, hvor de handlende kunne forenes om at slutte køb efter vægt.

I sin betænkning gik Colbiørnsen ind for, at en tønde kunne anslås til en vis vægt for hver slags kornvare efter et middeltal. Det skulle stå de handlende frit for, om de ville fastsætte prisen efter mål eller vægt, men skattekornet kunne stadig kun ydes og oppebæres efter mål. Colbiørnsen og Rentekammeret anbefalede tillige den af kommandør Henrik Gerner opfundne trag, der kunne bestemme forskellen mellem løst og fast mål. Tragten var allerede indført ved de kongelige magasiner og ved toldstæderne.

Ved *forordning af 21. oktober 1791 om kornhandel med vægt* blev det tilladt ved køb og salg af kornvarer at benytte mål eller vægt. Hvis der ikke forelå en aftale om benyttelse af vægt, skulle køberen modtage kornvarerne efter

mål. Skattekorntet skulle som hidtil modtages efter løst mål. Forslaget om et middeltal kom ikke med i forordningen.

Christian Larsen

Pro memoria.

Genstanden for anvendelsen af mål og vægt bør naturligvis være: **bestemmelsen af varers egentlige og indvortes værd**. Ved mål alene opnås ikke dette øjemærke i henseende til kornvarer, end ikke om målet blev indrettet således, at det altid virkede lighed i kvantiteten.

Vægt bestemmer mest sikkert denne slags varers sande værdi, efterdi det kærnefulde korn altid er det sværeste, da derimod avner, skaller og anden urenlighed vejer let, omendskønt det fylder lige så meget og måske mere i tønden end det gode korn.

I konsumtionsvæsenet og i handel synes altså vægt at være det rigtigste middel, efterdi denne afgift til kongen bør beregnes af kornet selv og ikke af skallerne, hvilket også må gælde i henseende til prisen i køb og salg. I skattevæsenet kan derimod ikke denne regel antages, hvor kornskatten udskrives *in natura*, efterdi agerdyrkeren, da i de slette åringer når kornet i almindelighed var let, ville komme til at yde mere i skat end i de gode år, når det faldt bedre og mere kærnefuldt, hvilket blev ubilligt og unaturligt i lige grad.

Efter at have forudskikket disse grundsætninger i almindelighed må det være mig tilladt at ytre min mening om sammes anvendelse på enhver enkelt del.

1) Hvad konsumtionsvæsenet angår, da tænker jeg, at mål og vægt således burde forenes, at én tønde kunne anslås til en vis vægt for hver slags kornvare efter et middeltal (ex.gr. om én tønde rug blev beregnet til 12 1/2 lispund og én tønde hvede til 14 1/2 lispund), og at det da med en udtrykkelig lov måtte befales, at det, som angives for én tønde til konsumtions svarelse, ikke skulle konfiskeres eller deraf fordres mere i konsumtion end det, som nu er påbudt for hver tønde, når vægten ikke oversteg det,

VÆGT VED KORNHANDEL

som en tønde ved anordningen var blevet ansat til, uagtet samme kunne indeholde et større kvantum end én tønde efter mål.

2) I køb og salg holder jeg for, at *lex permissiva* blot burde have sted, så at det måtte stå de handlende frit for imellem dem selv at komme overens om og fastsætte prisen enten efter mål eller vægt, eller begge tillige, på den i Rentekammerets betænkning foreslåede måde ved at veje én eller flere tønder af et større kvantum.

3) I henseende til skattekorret da mener jeg, at samme bør ydes og oppebæres efter mål alene, samt at den af velbemeldte kammer ommeldte tragt synes at være det bekvemteste middel til at bevirke den fuldkomne lighed i målet.

Min betænkning over denne materie underkaster jeg de vedkommende kollegiers nærmere prøvelse og bedømmelse.

København den 19. december 1789.

Colbjørnsen

Til Det kongelige danske Kancelli.

Bjergværkers ret til almindings skove

Betænkning af 21. december 1791 angående bjerg- værkers ret til almindings skove

Colbiørnsens privatarkiv, Rigsarkivet.

Indledning

Betænkningen er foranlediget af den tidligere ejer af Eidsvold jernværk, der hævdede at have brugsret til de almindingsskove, som lå inden for godsets grænser. Rentekammeret bad derfor 25. september 1791 om en udtalelse fra Danske Kancelli om bjergværkernes ret til at bruge de omkringliggende skove.

I sin erklæring gennemgik Colbiørnsen bestemmelserne i bjergordinansen af 1683 samt senere forordninger om bjergværkernes ret til skov og skovprodukter. Han konkluderede, at ejere af bjergværkerne ikke havde fået nogen almindelig brugsret til skoven, og at brugsret krævede en særlig bevilling eller tilladelse fra kongen, og dermed tilbageviste han altså jernværksejerens påstand. Den 5. januar 1792 sendte Kancelliet Rentekammeret Colbiørnsens erklæring. Den ses ikke at have givet anledning til lovgivning.

Christian Larsen

Betænkning fra generalprokurøren over bjergværkernes ret til brug i almindingsskove.

I anledning af Eidsvolds jernværks forrige ejers ytrede påstand om utilbagekaldelig brugsret i de kongelige almindingsskove, som ligger under værkets cirkumferens grænser, har Rentekammeret udbedt sig Det kongelige danske Kancellis betænkning over bjergværkernes ret i denne henseende i almindelighed betragtet.

Det er bjergordinansen af 23. juni 1683 dens par. 5, som anføres til grund for bjergværksejernes formentlige hjemmel til den omhandlede ret-tighed. Samme udtrykker sig således:

»Vi **ville** af sær kongelig nåde **bevilge** bjergværkerne Vores egne og præstebolens skove, **så vidt til hvert værk behøves**, uden nogen afgift«.

De spørgsmål, som ved denne materies behandling kommer under betragtning, er:

1) Om den bjergværkernes i fornævnte par. tilståede benådning kan af kongen ophæves eller indskrænkes?

2) Dersom bjergværkerne skulle anses at have *jus quæsitum* til denne servitus, om dog sammes grænser ikke ved en autentisk fortolkning kunne og burde nærmere bestemmes?

3) I fald denne brugsret betragtes som et bestandigt privilegium og et *jus privativum*, hvorvidt denne rettighed da ifølge bjergordinansen strækker sig?

A. Uagtet bjergordinansen af 23. juni 1683 indeholder adskillige opmuntrende benådnings for bjergværkerne, er det dog så langt fra, at de har givet bjergværkernes ejere nogen uigenkaldelig ret til at beholde de deri nævnte friheder, at dens indledning endog udtrykkeligt erklærer den som en lov, der blot skulle være gældende for en tid nemlig: **så længe indtil en fuldkommen bjergordning bliver forfærdiget**. Efter den strenge ret er det altså ustridigt, at Hans Majestæt som lovgiver har magt til at forandre denne anordning, når det efter tiderne og omstændighederne findes nødvendigt og nyttigt. Men da de fordele, som bjergværkerne dermed dels er blevet tillagt, dels givet håb om at nyde, naturligvis både må have bi-

draget til at lokke de første ejere til værkernes anlæg og derpå tillige i den sildere tid kan være regnet i køb og salg, så synes billighed at tilsige og statsklogskab at tilråde megen lemfældighed og varsomhed fra lovgiverens side, hvor der handles om virkelig indskrænkelse af de bjergværkerne tilsagte og belovede rettigheder. Og det er ikke at påtvivle, at jo Det kongelige Rentekammer, under hvis bestyrelse både bjerg- og skovvæsenet nu hører, vil våge over sådant i overensstemmelse med økonomiske og politiske grundsætninger anvendt på ethvert sted efter dets lokale forfatning.

B. Når endog den bjergværkerne i ordinansens par. 5 bevilgede brugsret kunne betragtes som et *jus quæsitum*, så viser dog disse ord i bemeldte paragraf: »så vidt til ethvert værk behøves« samt følgende udtryk i ordinansens par. 20: »Vi ville lade dem anvise sådant distrikt, som til fornøden skovhugst og værkernes fortsættelse udkræves,« at kongen har forbeholdt sig nærmere at bestemme sammes grænser efter ethvert værks **fornødenhed**, hvilken ikke kunne eller burde overlades til bjergværksejerne selv som parter at bedømme og afgøre.

C. I henseende til det tredje forudskikkede hovedspørgsmål, da er det vel mærkeligt, at ingen af de senere end bjergordinansen udkomne forordninger, som handler om bjergværkernes rettigheder til skov og skovprodukter, nævner **almindinger**. Disse anordninger er:

1. Interimsprivilegierne af 25. august 1687 par. 2, 3 og 8.
2. Forordningen af 9. januar 1736 par. 5, 6, 7, 8 og 9.
3. Plakaten af 20. januar 1743 og
4. Forordningen af 27. december 1752.

Imidlertid, da dog almindinger såvel i Norges ældre love som Christian V's Norske Lov 3-12 kaldes **kongens**, synes det, at disse også må anses indbefattet under den foranførte benævnelse af egne skove, og da de to sidstbenævnte anordninger af 1743 og 1752 taler om bjergordinansen som en endnu gældende lov, vil dennes par. 5 vel næppe kunne anses stiltiende at være blevet ophævet ved de sildere anordninger, uagtet disse i at bestemme nøjere bjergværkernes rettigheder i hensigt til de skove, som ligger under circumferens grænser, blot nævner dem, som tilhører private ejere.

Men nu opstår disse spørgsmål: Hvad slags brug i almindingerne? Og hvor meget deraf er værkerne blevet lovet?

Når man sammenholder bjergordinancens par. 5 (der tilsiger værkernes ejere, at Hans Majestæt vil bevilge af sine egne skove, så vidt til hvert værk behøves) med N.L. 3-12-6, der hjemler almuen **efter brug fra alders tid** ret til hugst i almindingerne skov, så vidt som behøves til enhvers brændefang, bygningstømmer og gårdsbrug, synes det, at hine ikke kunne tilkomme anden eller større rettighed end den i bygden boende almue, nemlig til bygningstømmer og brændefang. Denne sætnings rigtighed bliver endnu mere tydelig, når betragtes, at forordningen af 19. januar 1736 dens par. 5 pålægger bønderne i circumferens at levere det **forødnne kul** til værkerne, thi når disse skovejere tilvejebringer samme, har bjergværkernes ejere intet mere at fordrø, om man endog vil antage, at bjergordinancens par. 5 skulle have haft den hensigt at bevilge det behøvende kul af almindingerne, hvilket dog efter mine tanker så meget mindre kan finde sted, som der til at fremdrive kul udfordres både heste og folk, hvoraf følger, at denne servitus ej kan pålægges andre end gårdbrugere.

Efter at have afhandlet, **hvad slags skovprodukter** af almindingen bjergordinancen har givet bjergværkernes ejere adgang til at nyde, bliver det nu tilbage at undersøge, hvorvidt deraf med grund kan påstås eller **efter billighed** ventes bevilget?

Ordinancens par. 5, der påberåbes som deres hjemmel, besvarer dette med disse ord: så vidt til ethvert værk behøves.

Herved må jeg dog gøre denne erindring, at da forordningen af 9. januar 1736 par. 8 tillader værksejerne **af egne skove at hugge og af andre at købe det behøvende bygningstømmer**, og forordningen af 27. december 1752 befaler, at **skovejerne skulle tilbyde værkerne deres tømmerlast**, førend de afhænder den til andre, så synes deraf at flyde, at endog disse midler til at blive forsynet med bygnings- og savtømmer bør komme i betragtning, når der spørges om, hvad et værk trænger til af almindingsskoven.

I øvrigt er det mærkeligt, at bjergordinansen par. 5 blot indeholder et vilkårligt løfte, nemlig: at kongen vil bevilge så vidt behøves, altså har Hans Majestæt forbeholdt sig nærmere at lade undersøge og bedømme, hvad og hvor meget han vil tillægge ethvert værk i forhold til dets nødvendigheder, hvorved dog almuens ældre brugsrettighed naturligvis måtte komme i betragtning.

BJERGVÆRKERS RET TIL ALMINDINGS SKOVE

Hvad det udtryk i bjergordinansens par. 5: **præstebolens skove** angår, da tåler samme, efter min mening, ikke den udvidede fortolkning, at derved tillige skulle forstås andet beneficeret gods end præsternes, og i henseende til **præstebolens skove** selv, da har Hans Majestæt blot, ligesom i hensigt til **sine egne**, givet det vilkårlige løfte at **ville bevilge, hvad der behøves**.

Efter min mening kunne altså bjergværksejerne ikke heller øve noget brug i disse skove, uden for så vidt dem dertil har været givet særdeles bevilling eller udtrykkelig tilladelse.

Hvor bjergværksejerne ikke hidindtil har hugget i præsternes beneficerede skove (og derpå skal efter de underretninger, jeg har fået, næppe gives eksempel), turde vel desforuden hævds indsigelse fremsættes af præsteskabet i tilfælde af, at bjergværkerne nu begyndte at virke i disse skove uden dertil at være forundt særdeles bevilling af kongen som *dominus directus & eminens*.

København den 21. december 1791.

Colbiørnsen

Politiets indretning i København

Betænkning af 11. juni 1793

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1793/625. Desuden trykt i bl.a. *Astræa* bd. 1, s. 328-44.

Indledning

Den direkte foranledning til, at kongen d. 12. april 1793 beordrede generalprokurøren til at udarbejde en betænkning om politivæsenets bedre indretning i København, beroede på en uoverensstemmelse mellem Højesteret og Hof- og Stadsretten om, hvorledes afgørelser i tyverisager ved politiretten i København skulle regnes i forhold til de to domstole. Fra 1789 var straffene for første, anden og tredje gangs simpelt tyveri ændret, så anklagede ved gentagne tyverier skulle straffes hårdere.

Højesteretsjustitiarius Christian Urne havde først på året henvendt sig til Danske Kancelli i ønsket om at få afklaret Politirettens kompetence i tyverisager. Højesteret fandt nemlig ikke, at politimesteren som dommer i Politiretten havde hjemmel til at afsige domme i tyverisager, og Højesteret mente sig derfor ikke forpligtet af politimesterens domme i de tilfælde, hvor Hof- og Stadsrettens afgørelser i sager om gentagen simpelt tyveri blev appelleret til Højesteret. Hof- og Stadsretten valgte i modsætning til Højesteret at inddrage Politirettens kendelser i deres afgørelser.

Højesteret var på baggrund af de procesretlige regler berettiget til at afvise Politirettens afgørelse med henvisning til, at pågældende ret ikke havde kompetence i denne slags straffesager. Med reskriptet af 30. juli 1751 havde Politiretten imidlertid fået hjemmel til at dømme i mindre tyverisager, hvis sagen var åbenlys eller anklagede vedkendte sig tyveriet. Reelt havde domstolssystemet udviklet sig således, at førstegangs simpelt tyveri blev afgjort ved Politiretten.

Danske Kancelli valgte at sende Højesterets henvendelse til høring i Hof- og Stadsretten, der d. 11. april erklærede, at retten anerkendte Politirettens domme i simple tyverisager. I høringssvaret begrundede retten denne praksis

med hensynet til ønsket om en hurtig sagsbehandling, dels af hensyn til den anklagede selv, der ved Politirettens ekstrajudicielle karakter undgik lang vareretægtsfængsling, dels med den begrundelse at ved en hurtig proces ville straffen gøre større indtryk på den skyldige og dermed fungere som eksempel for andre.

Sagen blev herefter videresendt til generalprokurøren, og dennes betænkning og udkast til forordning blev med Kancelliets anbefaling oversendt til kongen, der d. 5. juli 1793 tiltrådte generalprokurørens udkast. Dette kom næsten ordret til at danne grundlag for *forordningen vedr. en forbedret politiindretning i København*.

Pernille Ulla Knudsen

Allerunderdanigst betænkning.

Jeg adlyder Deres Majestæts befaling i at fremsætte mine tanker angående politivæsenets bedre indretning her i hovedstaden.

Disse er følgende:

Den offentlige ordens og roligheds håndhævelse, sædernes overholdelse og den almindelige bekvemmeligheds mulige befordring er de genstande, som fornemmeligen bør være overdraget til politiets omsorg.

Uafladelig årvågenhed og uafbrudt virksomhed forenet med korthed i fremgangsmåden og hurtighed i udførelsen er de pligter og de egenskaber, som i særdeleshed bør udmærke denne del af justitsvæsenet.

Samme forretninger deler sig i to grene, nemlig:

- a) de som vedkommer den **udførende**, og
- b) de som hører til den dømmende myndighed.

Uagtet begge disse indbefattes under politiforvaltningen i almindelighed, kunne de dog, når de er betroet i en enkelt mands hånd, komme i kollision.

Den borgerlige sikkerhed kræver altså, at disse dele af politiets funktioner således adskilles, at politimesteren ikke selv kan påkende sine egne handlingers eller foranstaltningers (ex.gr. inkquisitioners, arresters etc.) lovlighed, når samme påklages, eller efter sagens natur, kunne komme under påanke ved Politiretten som domstol betragtet.

Vore ældre politilove har erkendt denne grundsætnings rigtighed. Ved politiforordningen for København af 22. oktober 1701 blev det eksekutive egentlig henlagt til politimesterens embede. Den dømmende magt derimod beroede hos den daværende Politiret undtagen i de sager, der kunne afgøres ved fire lod sølvs bøder.

Men de senere anordninger har vaklet i fornævnte principps anvendelse.

Med instruktion for politimesteren i København under 24. marts 1741 blev en del af den dømmende myndighed ham overdragen. Denne er derefter blevet mærkeligt udvidet især ved plakaterne af 3. december 1755, 4. juli 1763, 3. juni 1771 samt reskriptet af 20. oktober 1773 og plakat af 27. november 1775.

Disse gav ham ret til i visse tilfælde at dømme til straf af 200 rdl. bøder, til **forvisning, boslods forbrydelse, ja! til arbejde i Rasp- og Tugt-huset** m.v. og det uden appel.

Vel er reskriptet af 20. oktober 1773 blevet ophævet ved det senere om trykkefriheden af 3. december 1790, og de sager, som angav forbrydelser imod denne lovgivning, henlagt under landets almindelige domstole, men de øvrige anordninger er endnu uigenkaldte.

Ved at undersøge politiets nærværende indretning ledes man til følgende betragtninger:

I. At politimesteren i adskillige (endog temmelig ubestemte) tilfælde er bemyndiget til uden appel, at dømme til så hårde straffe som de ovennævnte, uagtet hans domme i almindelighed, når de angår en højere sum end fire lod sølv, står under Hof- og Stadsrettens påkendelse. Det er

a) ikke alene stridende imod den almindelige lovgivnings grundsætninger, men endog i sig selv *anomalis*, thi det er ikke forseelsens navn, men straffens grad og sagens værd, der bør bestemme, om en underordnet rets behandling af dom kan påankes til højere ret eller ikke.

b) Det er af farlig følge for den borgerlige sikkerhed, at nogen skulle af en underdommer kunne kendes skyldig til at have forbrudt sin **borgerret**,

sin **formue** eller sin **frihed** uden at nyde adgang til ved overdomstolen at begære undersøgt, om ham er vederfaret ret.

c) Det er uoverensstemmende med den summariske og hurtige fremgangsmåde, der bør have sted i politiets sager, at disse opholdes ved at gå igennem flere instanser end andre sager, der behandles og afgøres ved den almindelige domstol, hvilket dog er tilfældet nu, da Politirettens domme i almindelighed står under Hof- og Stadsretten.

d) Endelig kan det næppe bestå med den værdighed, Politiretten bør have, at dens domme hører under en anden underordnet rets censur. Politiretten tilkommer efter min formening den samme tillid og anseelse som Hof- og Stadsretten, men det forudsættes da også, at den bør være således indrettet og besat, at borgersikkerheden ikke derved lider noget skår.

II. At politimesterens embedspligter er således sammendyngede, at de overstiger en mands kræfter, er også uden tvivl en af de hovedfejl, der med god grund kan tillægges politikammet's indretning. Foruden de mange ekstrajudicielle forretninger som kræver denne embedsmands personlige tilstedeværelse ved udførelsen, påligger det ham som eneste dommer i Politiretten at behandle og pådømme nogle tusinde sager, hvis rigtige afgørelse beror på de foregående undersøgelses nøjagtighed.

Om politimesteren endog besidder de sjældne evner at kunne på én gang holde forhør i adskillige sager og bestyre de tre protokoller, som til den ende bestandig føres på politikammeret, så bliver dette dog en naturlig umulighed, når pligter kalder ham andetsteds. Forhørene og sagernes behandling er imidlertid aldeles overladt til underbetjentene, om hvis duelighed, nidkærhed og øvrige egenskaber staten og det offentlige ikke har den vished, som med rette bør kunne fordres i hensigt til personer, der beklæder en så vigtig post. I øvrigt er dommerens fraværelse en så betydelig mangel ved en ret, at denne sidste ophører, så snart den første forlader sit sæde. En ret uden dommer lader sig ikke tænke, og det er ustridigt, at sagernes undersøgelse og behandling ikke er mindre magtpåliggende end deres endelige afgørelse ved dom, thi dennes retfærdighed beror fornemmelig på hins nøjagtighed. Disse og flere betragtninger synes at overtyde om fornødenheden af en bedre indretning i politikammet, fornemmeligen i henseende til den del af samme, der hører til rettergangen og udgør den dømmende magt.

Ved organisationen af denne domstol forekommer to vigtige genstande:

- a) at den bliver betryggende for den almindelige sikkerhed, og
- b) at dens kendelser gives den, i forbindelse med sikkerheden, muligst hastige virkning.

Omendskønt Politiretten ifølge de forudskikkede grunde nødvendig må bestå af flere lemmer, og uagtet politimesteren ikke må være berettiget til at påkende de sager, i hvilke hans egne handlinger kunne komme under betragtning, ville det dog befrygtelig have en skadelig indflydelse på den anseelse og tillid, politimesteren bør have *in publico*, dersom hans myndighed blot skulle indskrænkes til det eksekutive, således som det ved forordning af 22. oktober 1701 har været bestemt. Når den forsigtighedsregel iagttages ved den nye Politirets organisation, at politimesterens funktioner som dommer ikke kommer i kollision med dem, som hører til det udførende, synes hensigten at være opnået. Jeg holder altså for, at han i de sager, hvor hans egne foranstaltninger eller handlinger ikke kunne komme under spørgsmål, ej alene bør tage så megen del i dommerembedet, som hans øvrige forretninger tillader, men at han endog, på det at hans embedsværdighed ikke skal nedsættes, bør, som justitarius, have forsædet i retten.

I overensstemmelse med disse grundsætninger indstiller jeg allerunderdanigst:

1) At Politiretten herefter må bestå af tre dommere, nemlig politimesteren og to assessorer, hvilke sidste skulle have rang med vore assessorer i Hof- og Stadsretten.

2) At politimesteren skal være justitarius og have forsædet i retten.

3) Ved denne ret bør til sagernes undersøgelse og behandling holdes tre protokoller, af hvilke én betros til hver af rettens lemmer, som deri optager forhørene i de sager, der indklages for Politiretten. Så bør der og være voterings- og domsprotokoller, hvori de tilforordnedes vota og dommene indføres.

4) Enhver, som har nogen klage at indgive til Politiretten, hvad enten den er skriftlig eller mundtlig, skal dermed henvende sig til politimesteren, som enten antager den til undersøgelse ved sin protokol eller overleverer den til behandling ved en af de andre dommeres protokoller, imellem hvilke arbejdet, så meget som muligt, deles lige.

5) Skulle det anses tvivlsomt, om sagen efter dens natur hører til Politiretten, da bør samtlige rettens lemmer tilkendegive deres mening, om den bør antages eller ikke, og sådant afgøres ved de fleste stemmer.

I øvrigt må politimesteren, om han endog for sin del finder det uden for al tvivl, at den indklagede sag ikke vedkommer Politiretten, dog ej vægre sig ved at modtage klagen, men overlade til rettens skøn, om den bør afvises.

6) Politiretten bør holdes hver dag (søn- og helligdagene undtaget, med mindre overordentlige tilfælde skulle gøre det fornødent) om sommeren fra kl. 8 til 1 formiddagene og fra 4 til 6 eftermiddagene samt om vinteren fra 9 til 2 formiddag og fra 5 til 7 eftermiddag. Dersom sagernes mængde og vidtløftighed udkræver det, følger det af sig selv, at retten må vedvare længere ud på aftenen.

7) På det at protokollerne kunne have den fuldkomneste tillid, skal enhver af dommerne, så ofte retten hæves, underskrive det som i hans protokol er blevet indført. Denne regel, mener jeg, burde også foreskrives til efterlevelse ved alle retter.

8) I private sager, som påtales ved Politiretten (såsom gensidige klager imellem husbonder og tjenestefolk, lavenes anke over fornærmelser i deres artikler eller privilegier osv.), skal dommeren ved den protokol, i hvilken sagen tages under behandling, forsøge, om mindelig afgørelse ved forlig imellem parterne kan bevirkes. Og når samme opnås, bør foreningen tilligemed de vilkår, på hvilke den er bygget, nøjagtigt indføres i protokollen og da have en usvækket domskraft.

9) De sager, i hvilke politimesterens egne foranstaltninger kunne komme under betragtning eller påanke, bør undersøges og behandles ved en af de protokoller, der bestyres af de andre to assessorer, og dersom den pågældende klager over politimesterens handlinger, må han ej heller dømme i sagen, men der skal da uopholdeligt ved Hof- og Stadsrettens tilforordnede udnævnes en af sammes middel for at tiltræde Politiretten som dommer.

10) Ellers bør politimesteren, så ofte som andre embedsforretninger ikke hindrer ham derfra, altid være til stede i retten og tage del i sagernes behandling og påkendelse. Især skal han være pligtig til at give sin stemme, dersom assessorenes vota er forskellige.

11) Skulle det indtræffe, at alle tre dommere (i de tilfælde, som par. 9 og 10 benævner) bliver uenige om, hvorledes dommen bør forfattes, da

skal politimesterens eller den fra Hof- og Stadsretten i hans sted tilkaldte assessors stemme være den afgørende.

12) Politirettens domme så vel som de ved undersøgelsesprotokollerne af den vedkommende assessor givne kendelser skulle herefter, ligesom Hof- og Stadsrettens og vidnekamrenes behandlinger, eragtninger og domme, stå umiddelbart under Højesteret, hvortil vedkommende (uden hensigt til sagens anledning eller den påklagede forseelses benævnelse) bør være berettiget at indanke samme, når summen ifølge D.L. 1-6-8 er appellabel, eller den anklagede er dømt til en større grad af legemlig straf end 14 dages fængsel på vand og brød.

13) I de offentlige sager, som efter par. 12 kunne indstævnes til Højesteret, skulle dommene, så snart de er blevet afsagt, uopholdeligt af politimesteren påtegnes i overensstemmelse med forordningen af 7. juni 1760 og derefter forkyndes de pågældende, hvilke inden 24 timer bør erklære, om de ville påanke samme, da akterne i så fald straks indsendes til Det danske Kancelli, som foranstalter det videre fornødne til sagernes hastige afgørelse ved bemeldte sidste instans.

Ved dette punkt kan jeg ikke forbigå at anmærke, at der er tre måneder om året, nemlig juli, august og september, i hvilke sagernes gang ved den sidste instans (Højesteret) standser aldeles.

Jeg behøver ikke være vidtløftig i at forklare, hvor meget dette strider imod de grundsætninger, på hvilke ethvert velindrettet justitsvæsen bør være bygget. Det falder straks i øjnene, at sådan mangel af rettens pleje er

a) **skadelig for det offentlige**, som imidlertid må udvide varetægts- og underholdningspenge til de hæftede, og

b) ubillig i hensigt til disse, hvis lidelser forøges ved et langvarigt fængsel.

Jeg indstiller derfor allerunderdanigst, om det ikke skulle befales, at Højesteret herefter bør holdes i de sidste dage af juli og august måneder og hver gang vedvare så længe, som der udkræves til at afgøre alle indstævnedes delikvent- og politisager, som da er modne til at kunne foretages i bemeldte ret.

I fald dette forslag finder allermådigst bifald, synes det mest passende, at Deres Majestæts vilje i denne henseende forkyndes ved en særskilt anordning, efterdi bestemmelsen angår justitsvæsenet i almindelighed og ikke blot politisagerne i særdeleshed.

På de i Hof- og Stadsrettens betænkning af 11. april sidstleden anførte grunde (hvilke jeg anser at være aldeles rigtige) indstilles endvidere, at

14) Politiretten bør herefter påkende de sager, som dertil indklages formedelst første gang forøvede simple tyverier, når samme enten tilstås af den skyldige, eller sagen er af den beskaffenhed, at ingen vidtløftig undersøgelse udkræves for at tilvejebringe det fornødne bevis. Men dersom den pågældende tiltales formedelst igentagen forbrydelse af denne slags, bør han dømmes af Hof- og Stadsretten, og den over ham ved Politiretten afsagte tyvsdom da komme i betragtning til straffens skærpelse i overensstemmelse med den 2. par. af forordningen under 20. februar 1789.

15) Dersom nogen vil påanke Politirettens domme eller behandlinger, da bør han udtage stævning til Højesteret inden fire uger, efter at dommen er blevet ham lovligt forkyndt. Forsømmer han sådant, da skal han ej siden have magt til derpå at tale uden oprejsning.

16) Politimesteren skal herefter lige som hidindtil ene vedblive at bestyre foranstalte og udføre alle de dele af politikvæsenet, som ikke egentlig vedkommer rettergangen. I særdeleshed bør han omhyggeligen våge over alt det, som hører til den almindelige roligheds og sikkerheds håndhævelse og den offentlige bekvemmeligheds befordring såsom: at afværge opløb, hæmme betleri, være behjælpelig til ved ildebrand at skaffe vand og forebygge uorden samt at betrygge imod tyveri m.v., påse at vægterne efterkommer deres pligter, at gadernes brolægning og renlighed vedligeholdes, at lygterne til de bestemte tider er tændt, at vandvæsenet er i god stand, at alle vedkommende er forsynede med de befalede forråd af levnedsmidler, at de fødevarer, som faldholdes, ikke er bedærvede: Med ét ord: han skal ene forestå det ekstrajudicielle og alt det, som kan henregnes til politiets udførende myndighed af hvad navn, det end måtte være. I øvrigt bør han også vedblive at have sæde i de direktioner, kommissioner og sessioner, hvori han, enten ved almindelige anordninger eller særdeles befalinger, er beskikket og udnævnt til at være medlem.

17) På det at ingen i tilfælde af forgribelse eller opsætsighed imod politimesteren og de ham underordnede betjente skal kunne undskylde sig med uvidenhed, skulle disse herefter, når de udøver deres embedspligter på gaden (for eksempel ved opløb, ildebrand eller deslige), bære en vis uniform, men når de gør forretninger i husene såsom: inkquisitioner og deslige, er det ikke fornødent, at de bruger denne klædedragt, efterdi det

sædvanlige polititegn kan være tilstrækkeligt til ved sådan lejlighed at forskaffe dem den vedbørlige lydighed og agtelse.

Politimesterens uniform kunne måske udmærkes ved to epauletter og hans adjudants såvel som politifuldmægtigenes med en epaulet.

18) Endelig indstilles allerunderdanigst, om det ikke i den forventede anordning måtte tilkendegives, at det er Deres Majestæts vilje, at politiet i ethvert tilfælde skal handle med overlæg og sindighed og ej uden nødvendighed anvende magt eller voldsomme tvangsmidler, men at allerhøjst samme tillige på det kraftigste vil have politimesterens embedsværdighed og -myndighed holdt i vedbørlig agt, og at Deres Majestæt til den ende befaler, at når uorden eller strafværdigt opløb måtte hænde, skal politimesteren først både selv og ved sine betjente i Deres Majestæts navn advare de tilstedeværende at forføje sig derfra, såfremt de ville være anset som rolige borgere og gode undersåtter, men dersom disse formaninger bliver frugtesløse, må politiet bruge magten for at tilvejebringe lydighed og orden, og dersom nogen skulle være så dristig at modsætte sig bemeldte rettens betjente eller forgribe sig på dem, da skal den skyldige uden skånsel dømmes til arbejde i Rasphuset eller slaveriet fra seks måneder til seks år i forhold af sagens omstændigheder og forbrydelsens grad.

Disse er de bestemmelser, som jeg vover at foreslå i hensigt til politivæsenets bedre indretning og bestyrelse. Imidlertid kan jeg dog ikke forlade denne materie uden at berøre de vilkår, som jeg holder for burde bestemmes i hensigt til dommerne i Politiretten.

Det er såre vigtigt, at der til bemeldte embeder vælges mænd, der er bekendte for retskaffenhed og duelighed i lige grad. Deres pligter er mere byrdefulde end de fleste andre kongelige embedsmænds, efterdi deres nærværelse på politikammeret bestandig udfordres. Deres løn og anseelse samt udsigt til bedre kår må altså fastsættes i forhold til de egenskaber og det arbejde, der kræves af dem, såfremt man vil vente, at kyndige og erfarne subjekter skulle melde sig med ansøgninger om disse poster.

På grund heraf indstilles allerunderdanigst,

a) at Politirettens assessorer måtte tillægges rang med assessorerne i Hof- og Stadsretten,

b) at når nogen af Hof- og Stadsrettens tilforordnede bliver udnævnt til assessor i Politiretten, skulle han beholde sin anciennitet til sæde og løn i Hof- og Stadsretten og have adgang til igen at indtræde i bemeldte ret ved forefaldende vakance,

POLITIINDRETNING I KØBENHAVN

c) at politiassessorernes løn måtte fastsættes til 700 rdl.

Foruden at denne belønning, efter min mening, er så ringe som muligt i sammenhold med forretningernes besværlighed og vigtighed, må jeg endnu anmærke, at der for Deres Majestæts sportel- samt sigt- og sagsfaldskasse ved Hof- og Stadsretten vil kunne ske en besparelse af 500 rdl. årlig formedelst tyverisagernes henlæggelse til Politiretten, i fald det derom gjorte forslag finder Deres Majestæts allernådigste bifald.

Den hele udgift vil altså blot komme til at udgøre 900 rdl. om året, hvilke i en for den offentlige rolighed og sikkerhed så magtpåliggende sag næppe kan anses betydelig.

Ovenanførte betragtninger, grundsætninger og forslag underkaster jeg allerunderdanigst Deres allerhøjeste og vise bedømmelse.

København den 11. juni 1793.

Allerunderdanigst

Colbiørnsen

Prokuratorers vidnepligt

Betænkning af d. 16. januar 1793

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1793/681.

Indledning

Forordning af 19. juli 1793 vedr. prokuratorernes vidnepligt var direkte afstedkommet af en supplik fra overauditør og prokurator i Hof- og Stadsretten Knutzen fra d. 25. juni 1791. Prokurator Knutzen var i retten blevet tvunget til at vidne mod sin klient. Denne afgørelse ønskede han at appellere til Højesteret, og han havde i denne forbindelse søgt fri proces i Danske Kancelli, hvilket var blevet ham nægtet.

Supplikken var således en henvendelse på egne og andre prokuratorer ved Hof- og Stadsrettens vegne, hvor han anholdt om, at det ved lov måtte blive bestemt, at en prokurator i private og borgerlige sager ikke måtte tvinges til at vidne mod sin klient. Kancelliet havde i denne forbindelse henvendt sig til Hof- og Stadsrettens tilfornede.

Her havde der ikke været enighed om retspraksis, men et flertal af dommerne havde indstillet, at en sådan lov måtte vedtages. Herefter havde generalprokurøren udfærdiget betænkningen, der sammen med Kancelliets anbefaling blev oversendt til kongen d. 15. marts 1793. Denne resolverede efterfølgende, at en forordning om prokuratorernes vidnepligt skulle udarbejdes af generalprokurøren, og en sådan forordning udstedtes som forordning af 19. juli 1793 vedr. hvorvidt en prokurator bør være enten pligtig eller berettiget til at aflægge vidnesbyrd i de sager, hvor hans rådførsel eller sagførelse har været brugt.

Pernille Ulla Knudsen

Betænkning

angående hvorvidt en prokurator bør være enten pligtig eller berettiget til at aflægge vidnesbyrd i de sager, hvor enten hans rådførsel eller sagførelse har været brugt.

Loven byder i dens 1-13-7, at **når nogen bliver tilkrævet at vidne i nogen sag, da bør han at vidne med sin ed alt, hvad ham derom vitteligt er, og hvis han, enten af dommeren eller af parterne, bliver tilspurgt om til den sags oplysning.**

Af denne fastsættelse flyder vel, at lovgiveren i almindelighed har villet, at enhver, som kunne bidrage til en sags oplysning og til at skaffe domstolene kundskab om sandheden som retfærdighedens sikreste vejleder, ikke måtte vægre sig ved at gøre sin forklaring derom, når samme af retten blev ham affordret. Men unægteligt når denne almindelige regel dog således modificeres, at den ikke i civile sager baner vej til inkvisitorisk behandling, der fornærmer den borgerlige frihed, og den må således anvendes, at den ikke nedtræder sand moralitet, hvis anerkendelse er enhver god lovgivnings vigtigste genstand.

Hvor magtpåliggende det end er, at domstolenes afgørelser er grundede i sandhed, kunne lovene dog ikke ville fremkalde denne på moralitetens bekostning og således med den ene hånd nedbryde, hvad de med den anden opbyggede.

Det ville imidlertid blive følgen, når en sagfører ubetinget skulle være forbunden til at aflægge vidnesbyrd i en sag, som var ham betroet.

Vel tier vore love i dette omhandlede tilfælde. Men jeg kan ikke forestille mig, at man fra Lovens tavshed bør kunne uddrage en slutning, som kuldkaster alle principper af sædelighed og redelighed, der har en så stor indflydelse på den borgerlige sikkerhed og lyksalighed.

At en hemmelighed, som under tavsheds løfte betros, er et lige så heligt depositum som **betroet gods**, det er vel efter sædelærens forskrift så klart, at det intet bevis behøver.

Omendskønt denne moralitets grundsætning vel ikke generalier er anvendelig i lovgivningen, fordi den kunne misbruges til sandheds undertrykkelse, så kan jeg dog ikke andet end anse den som en nødvendig grundstøtte for den tillid, lovgiveren bør sikre borgerne i hensigt til personer, som er beskikkede til at forhjælpe dem til deres ret. Til ingen passer de sig mere end til advokater, hvis rådførsel og bistand medborgerne må

søge, når der spørges om **mit** og **dit**. Til hvilke de må betro deres velfærd, deres tarv, deres hemmeligheder. Som er de rådførere, de talsmænd, Loven har anvist dem, der mangler talent og kundskab til at forsvare sig selv, og følgelig udgør én moralsk person med parten.

Dersom domstolene undertiden har pålagt en prokurator at aflægge vidnesbyrd imod sin klient, er de uden tvivl forledt dertil ved en alt for vidt udbredt fortolkning af 1-13-7, hvilken, i sammenhold med den 9. art. i patentet for Højesteret af 14. november 1774, ikke i dette tilfælde burde anvendes. Thi da lovgiveren på dette sted har anset den prokurator strafskyldig, som efter at have modtaget en parts dokumenter antager sig den anden parts sag, så kan han så meget mindre bifalde, at han skulle optræde som vidne imod sin klient, hvorved han ustridigt kunne skade denne langt mere end ved at procedere imod ham, efter at han til gennemlæsning havde betroet ham sine akter, efterdi disse i deres natur er offentlige og må være overensstemmende med dem, som er i den anden parts værge.

Lovgiveren har altså her blot haft moraliteten for øje. Han har villet afværge misbrug af fortroligheden, og da hans vilje stedse må være én, hvor årsagerne er de samme, kan han følgelig endnu mindre ville ynde et misbrug, hvoraf en større skade for moraliteten, for sikkerheden og fortroligheden måtte flyde.

Betragtes prokuratorer i deres stilling som embedsmænd i staten, så viser Lovens 1-9-10, at de bør tjene deres principper med troskab og oprigtighed, og til denne pligt forbindes de ved deres embedsed.

At fordrø vidnesbyrd af en prokurator om det, som ham under rådførsel kunne være betroet, var altså fra dette synspunkt betragtet at pålægge ham at udsige det, som han efter embedsed og pligt burde fortie. Imidlertid da man har haft adskillige eksempler på rettergangstrætter herom, og da dommernes meninger er forskellige, anser jeg det nyttigt, om Hans Majestæt behagede ved en udtrykkelig anordning at forklare sin vilje i et så vigtigt tilfælde som dette, hvor enhver urigtig fortolkning kan avle megen fare for sædeligheden og enhver tvivl føde bekostelige formalitetsprocesser. Men da det tillige er magtpåliggende, at sandheden fremkaldes for domstolene, holder jeg for, at en prokurator's befrielse for at aflægge vidnesbyrd ikke bør strække sig til de fakta, om hvilke han har haft kundskab, førend sagen til hans cura blev overdraget, ej heller til dem som er kommet til hans kundskab på andre måder end hans parts fortrolighed. Thi ellers blev det muligt, at en part kunne rydde et til sandhedens oplys-

PROKURATORERS VIDNEPLIGT

ning vigtigt vidne af vejen ved at formå en prokurator, der om sammes beskaffenhed fra anden kant var underrettet, til at antage sig hans sag. I øvrigt følger det af de foranførte grundsætninger, at en sagfører, om han endog vil aflægge vidnesbyrd om det, som er blevet ham betroet, dog ej bør være berettiget til at åbenbare sin parts hemmeligheder.

Jeg indstiller derfor, om det kunne forestilles Hans Majestæt, at det al-lemådigst ved en anordning måtte bestemmes:

At når en prokurator indstævnes til vidne i nogen civil sag, som enten har været ham overdraget til udførelse, eller hans rådførsel deri været brugt, bør han ej alene være fritaget for, men det bør endog være ham aldeles forbudt at aflægge vidnesbyrd deri for så vidt som de spørgsmål, der til ham fremsættes, ikke kunne besvares uden ved at åbenbare, hvad ham af hans part eller den, der har rådført sig med ham, måtte være betroet. Derimod bør han være pligtig til under sin ed lige med andre vidner at gøre forklaring om det, som han ved til sagens oplysning uden at samme formedelst partens fortrolighed er kommet til hans kundskab.

København den 16. januar 1793.

Colbiørnsen

Natmænd

Notits af 7. januar 1794

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1794/77.

Indledning

I 1791 indsendte natmand Knud Hansen i Ribe ansøgning til Kancelliet, om at adskillige bønder i egnen lod deres døde kreaturer nedgrave med skindet uden at tillade natmanden at trække skindet af. Bønderne troede nemlig, at hekseri var passeret, og derfor skulle dyret nedgraves med skindet. Natmanden ønskede, at det måtte være ham tilladt at få eller købe skindet.

Kommercekollegiet mente ikke, at det uden for købstæderne var tjenligt, at man henviste natmanden til dette arbejde, for derved bestyrkede man almuen fordomme.

Colbiørnsen udfærdigede på egen hånd et lovforslag, der blev forelagt i statsrådet i foråret 1792, hvor det besluttedes at høre samtlige stiftamtmand og amtmænd. Betænkningerne fra disse indløb i løbet af 1792 og 1793, og på baggrund af disse udarbejdede Colbiørnsen en notits i 1794 til brug ved forslagens udarbejdelse.

Forordning af 31. januar 1794 ang. hudens aftrækning af heste og andre kreaturer befalede, at når et kreatur eller en hest døde, skulle bonden inden 24 timer aftrække huden og nedgrave kroppen på marken, medmindre kødet kunne spises. Overtrædelse straffedes med pengebøder. Hvis tjenestefolk ikke ville være behjælpelig med at aftrække huden og begrave, skulle husbonden hidkalde to naboer og lægge hånd på det døde dyr. Fortsat vægring blev straffet med bøder.

Christian Larsen

Notits af 7. januar 1794

Jeg ønsker meget, at kollegiet gunstigst vil behage at bestemme, hvad der skal forandres og rettes i mit forslag og udkast til forordningen. Det var uden anledning og uden kollegiets befaling, jeg vovede at udkaste denne lovgivning, hvori jeg nu ser at have været så lidt heldig.

Jeg forestillede mig, at det skulle være en politilov, men dersom tjenerne ikke skulle tvinges til at være deres husbonder behjælpelige i at tage huden af kreaturerne, og dersom de ikke skulle straffes for ulydighed i tilfælde af imodsættelse, ophører det aldeles at være nogen lov. At udsætte præmier til husbonder, der opfylder forordningens hensigt, synes mig at være en mest passende foranstaltning for Landhusholdningsselskabet. Og jeg ser ikke engang, hvorledes husbonden kan vinde denne præmie, når tjenerne tør nægte at komme ham til hjælp.

Måske kollegiet befaler hellere mundtligt at overlægge og aftale, hvad højsamme anser nødvendigt at forordne eller tillægge i forordningen, i fald ellers noget af det foreslåede udkast kan bruges?

[En anden person fremkommer nu med sine kommentarer i 4 punkter]:

Efter de erklæringer, der nu er indkommet, mener jeg:

ad 1: At her undtages de kreaturer, der dør af smitsom sygdom, og som efter anordningen med huden skal nedgraves.

Det om at skyde vilde dyr passer blot på Norge, hvilket nok måtte bemærkes, og til at føde hunde bruges ådsel nok mest af godsejere og jagtbetjente, og kunne herved nok efterses de af Helfried allegerede tvende forordninger af 1732 og 1758 og for Norge af 16. juli 1788.

ad 2: I stedet for tjenestekarl sættes nok tjenestetyende eller måske tjenestekarl eller -pige. For anden gang sættes nok én måned i forbedringshuset for at være mere analogt med andre straffe. Men hvor ingen deslige foranstaltning af forbedringshuse er, eller de er 20 à 30 mile fraliggende *quid-tum*.

ad 3: Sættes nok piger til.

NATMÆND

ad 4: Anfører en del amtmænd, at ved sognefogderne [initio] måtte sættes og opsynsmændene i byerne, hvor ingen sognefoged bor.

Bøderne for sognefogderne modereres vel efter de flestes anmærkninger til det halve, i.e. til 5 og 10 rdl.

NB at de små købstæder, hvor ingen natmænd er.

Når døde kreaturer ligger på fælleder, almindinger, landeveje.

NB. natmændenes s. ... [?] forværres etc.

[nu følger Colbiørensens kommentarer til ovennævntes anmærkninger]:

ad 1: a. Jeg er enig i, at der tillægges i udkastet, at de, der dør af smitsomme sygdomme, nedgraves med huden, men indstiller dog, om det ej burde indskrænkes til **smitte**[?] alene og **kvægsyge**.

NB. Udkastets par. [?] konfereres og bliver vel stedet.

b. I Danmark kan selvejere (i det ringeste) skyde ræve.

Mange føder også svin med sådant hestekød, og alle folk på landet holder hunde.

ad 2: a. Enig i, at der sættes **tyende**. Ellers er det mandsarbejde at flå kreaturer.

b. Politianordningerne i almindelighed bestemmer straf af **forbedringshus** for tjenestefolks overhørighed.

Her er den blot bestemt, når *delictum er recenteratum*.

ad 3: Det udtryk: **nogen** indbefatter begge køn.

Det er alle vegne lovsproget, at der efter følger: **han**. E.g. 6-6-1-4-11-12-15-16 etc. etc.

ad 4: a. Der kan gerne sættes oldermænd eller opsynsmænd etc.

b. Herimod har jeg intet.

Straf for kvaksalvere

Bemærkninger til forordning af 5. september 1794 angående straf for kvaksalvere

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1794/781.

Indledning

Kancelliet havde bragt i erfaring ved forskellige lejligheder, at ikke lægeligt uddannede mennesker påtog sig sygdommes helbredelse hos almuen. Man tænkte her specielt på henvendelser fra stiftamtmand Ove Høegh-Guldberg i Århus og amtmand Ferslew i Thisted, der havde krævet korporlig straf for kvaksalvere og mulkt for at benytte dem.

Medicinalkollegiet ytrede ønske om, at kvaksalvere skulle straffes med et til to års tugthus, og at syge, der havde anvendt kvaksalvere, skulle mulkteres for hver gang med 2-4 rdl. Desuden skulle præsterne anmelde kvaksalvere i deres sogn. Kancelliet og Colbiørnsen var ikke enig i denne hårde linje, og man ønskede ikke at straffe de mennesker, der af godtroenhed havde opsøgt kvaksalvere, derimod skulle almuen oplyses. Kvaksalvere skulle første gang betale mulkt til fattigkassen, og anden gang hensættes til arbejde i tugthuset i nogen tid.

I statsrådet blev Kancelliets forslag ændret, således at hvis der fandtes nogen kyndige i at helbrede folk, så skulle han melde sig hos fysikus, som efter nøje undersøgelse meddelte ham attest om hans kundskab og færdighed i et fag. Han kunne da af amtmand og byfoged blive autoriseret til at praktisere, dog kun i et vist fag og kun i distriktet. Med denne tillægsbestemmelse udgik Forordning af 5. september 1794 ang. straf for kvaksalvere.

Christian Larsen

STRAF FOR KVAKSALVERE

Bemærkninger

Mit forslag og udkast til en forordning angl. denne sag følger herved til nærmere bedømmelse. At straffe de ulykkelige personer, der af godtroenhed har overladt sig til ukyndiges kur og derved tabt deres helbred, det synes mig, er umenneskeligt. I øvrigt er det vel ikke nok at afstraffe kvaksalvere. Almuen må oplyses, og de øvrige vedkommende (embedsmændene) efterkomme de dem påliggende pligter. Efter disse grundsætninger er forordningen skrevet.

Respondentiabreve og gældsforskrivning

Betænkning af 3. november 1794

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1794/77

Indledning

Ved årsskiftet 1790/91 havde søkrigsprokurator Hans Haagen henvendt sig til Danske Kancelli og med udgangspunkt i to konkrete sager bedt om en nærmere forklaring af søfolks rettigheder til at fordre deres hyre med fortrinsret over for andre kreditorer i en skibsreders gods. Haagen argumenterede med, at søfolkene var dem, der risikerede deres liv for at bringe rederens skibe sikkert i havn, og at deres arbejde således også tjente rederens yderligere kreditorer.

Det er givetvis denne henvendelse, der har afstedkommet den ansøgning, der d. 17. januar 1791 blev sendt til Kancelliet fra samtlige grosserer i København. De ønskede at få udbygget lovgivningen om respondentiabreve, der var gældsbreve udstedt for lån i forbindelse med søtransport. Der blev henvist til den øgede internationale samhandel, der fordrede, at de danske retsregler blev tillempet efter andre landes lovgivning på dette område.

I Colbiørnsens betænkning redegøres nærmere for de hensyn, der begrundet en sikkerhed for sådanne lån.

Der var bred enighed i General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegium, Højesteret og Kancelliet om, at skibsfolk og skippere skulle have fortrinsret med hensyn til deres hyre og udlæg, og henvendelsen resulterede da også i forordning af 28. december 1792 om søfolks fortrinsret. I forbindelse med dette lovgivningsarbejde gjorde generalprokurøren imidlertid opmærksom på, at spørgsmålet om bodmeri- og respondentialån udgjorde en mere kompliceret juridisk problemstilling, og at han derfor først efterfølgende ville komme med en betænkning om lovgivning på dette område. Der skulle gå to år før denne betænkning forelå, sammen med et udkast til forordning på om-

RESPONDENTIABREVE OG GÆLDSFORSKRIVNING

rådet. Her blev reglerne specificeret for respondentialån, og kreditorrettighederne blev fastlagt, således at respondentiakreditorerne ikke som bodmerikreditorerne havde fortrinsret i forhold til andre lovlige panthavere.

Forslaget blev tiltrådt af Kancelliet, der efterfølgende indstillede det til vedtagelse hos kongen. Denne tiltrådte d. 19. december 1794 udkastet til forordning vedrørende de såkaldte respondentiabreve eller gælds-forskrivninger, der af de handlende eller søfarende sædvanligt udstedes for lån. Respondentialån blev dermed lovreguleret for første gang i dansk ret.

Ditlev Tamm

Betænkning.

Ved en til kongen indgiven forestilling har grossererne i København anholdt om en lovforklaring og nøjere bestemmelse i henseende til den fortrinsret, der bør finde sted for skibsfolks hyre, udgifter til et skibs fornødenhed på rejsen, bodmeribreve og de såkaldte respondentia. Ved forordningen af 28. december 1792 blev de tvende første af disse poster afgjort.

Den slags kontrakter, der gives navn af respondentia, har ikke hos os været genstand for nogen bestemt lovgivning førend ved forordningen af 18. april 1787. Endog denne forordning indskrænkede dem til den ostindiske handel, og tillagde dem en (ikke aldeles passende benævnelse) i at kalde dem bodmeribreve, fra hvilke de dog, såvel i hensigt til deres oprindelse som deres juridiske virkning, er aldeles forskellige. Bodmeri er ifølge definitionen i Lovens 4-5-1 et lån, som en skipper, der er langt fra sine redere, optager i nødstilfælde til skibets fornødenheder og sin rejses befordring, og for hvilket han ifølge 4-5-1 og 5 har ret til at forskrive skibet, skibsredskabet og fragten.

Respondentiabreve udstedes derimod for pengelån, som gøres enten til en søfarendes udredning eller til et handelsforetagende, altså ikke af skipperen, men af skibets eller ladningens ejer.

De skiller sig endvidere fra bodmeribreve deri, at de ikke forbeholder kreditor hans ret i den pantsatte ting, efter at denne er kommet ud af debitors værge, hvilket princip ved forordningen af 1787 par. 1 er antaget.

De giver følgelig ikke den fuldkomne *jus in re*, som 4-5-8 tillægger bodmerikreditorer.

Bodmeribreve har fremdeles, ifølge 4-5-7, ingen del i havari, hvorimod en respondentiakreditor må, i forhold til kapitalen, tåle afdrag i sin fordring for havari.

Lige så lidt som den fortrinsret, Loven har givet yngre bodmeribreve for ældre (hvilken ikke alene grunder sig i redernes og befragternes, men endog i første panthavers sikkerhed), er anvendelig på respondentiakreditorer, lige så lidt bør disse breves ælde bestemme deres fortrin, da kreditorerne i henseende til lån, som sker på forskellige steder og måske i forskellige verdensdele, ikke er i stand til at forskaffe sig oplysninger om pantets foregående behæftelser.

Den eneste lighed imellem bodmeriebrev og respondentia består altså efter min formening deri, at respondentiakreditors hele fordring, ligesom bodmeriudlånerens, taber ved den pantsatte tings totale forulykkelse, og at et lån på respondentiabreve altså, ligesom et bodmerilån, for så vidt er en hazardkontrakt, der følgelig, ligesom denne, kan berettige til præmie eller højere renter, end de ved Loven i almindelighed tilladte.

Den første lovgivning, som hos os hævdede denne handel, var plakaten af 28. juli 1752, men foruden at denne plakat, ligesom forordningen af 18. april 1787, blot har hensyn til den ostindiske handel, og dens konklusion ikke aldeles stemmer med dens præmisser, så synes det tilsigtede mål endnu mindre ved den at være nået, efterdi den ikke har givet kreditor mere sikkerhed end et *jus prælationis* frem for andre kreditorer, hvilket endog synes at være indskrænket til, hvad han hos kompagniet efter afregning får til gode. Formodentlig er det denne plakats mangler, der har bevirket forordningen af 1787.

Men da som forhen anmærket, disse kontrakter ved denne forordning ligeledes blot indskrænkes til den ostindiske handel, og den, ved at give dem navn af bodmeriebrev, let kunne forvirre begreberne i hensyn til kontrakter, som er så forskellige i de væsentlige omstændigheder, der udgør deres natur og bestemmer deres særmærker, handelens befordring og sikkerhed desuden beror på lethed af at kunne erholde lån og disses beskyttelse af lovgivningen, så synes denne del af vor lovgivning at tiltrænge en udvidelse og nøjere fortolkning, hvortil jeg, i overensstemmelse med det af grossererne foreslåede (som også af Højesteret er billiget) og med den her omhandlede kontrakts natur, fremlægger et udkast til en an-

RESPONENTIABREVE OG GÆLDSFORSKRIVNING

ordning, der nøjere foreskriver de regler, der i denne henseende bør finde sted. Hvilket underkastes nærmere bedømmelse. Dog bør jeg ikke lade være uanmærket, at jeg i udkastets par. 1 udtrykkeligt har tillagt, at respondentiabreve ikke alene bør gå efter bodmeribreve, men også **efter lovgyldige panteforskrivelser**, hvilket sidste ikke er berørt enten af grossererne eller Højesteret, men som dog, efter min mening, nødvendigt må tillægges, på det at man ikke skulle forledes til den slutning, at respondentiabreve kunne tilintetgøre panthaveres *jus in re*, hvortil disse ord i grosserernes forslag »**næsteften bodmeribreve er de udstedte respondentiabreve berettiget at nyde betaling**« let kunne give anledning, thi da bodmeribreve går for pant, så følger af disse ords bogstavelige forklaring, at respondentiakreditorer skulle udelukke panthavere, hvilket ikke kan indrømmes, efterdi respondentiegælden ikke, ligesom bodmerilånet, er givet i nødtilfælde og til skibets og ladningens konservation, følgelig ej heller ligesom dette har været til fordel for panthaverne.

København den 3. november 1794.

Colbiørnsen.

Namsdommes eksekution

Betænkning af 30. oktober 1794

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1795/227.

Indledning

Generalprokurøren redegjorde i denne betænkning undtagelsesvis for baggrunden for udarbejdelsen af samme, nemlig en henvendelse fra foged Foltman fra lokaliteten Råbygdlandet i Folmar nær Arendal i Norge om en autentisk fortolkning af forordningen af 17. maj 1690 *om afskeders og interlocutoriers indstævning samt namsdommes eksekution*. Således en fortolkning af loven ved lovgiveren selv, altså kongen. En opgave, der typisk blev foretaget af generalprokurøren.

Betænkningen blev videresendt til høring i Højesteret, der støttede Colbjørnsens fortolkning. D. 11. november 1794 blev betænkningen indstillet af Danske Kancelli til vedtagelse af kongen, hvorefter kongen d. 27. februar 1795 erklærede sig enig og pålagde generalprokurøren at udarbejde den fornødne forordning af 20. marts 1795 vedrørende namsdommes eksekution.

Pernille Ulla Knudsen

Betænkning.

Under 22. maj 1792 har fogden for Råbygdlandet Foltmar andraget, at endskønt det ved forordningen af 17. maj 1690 er bestemt, at eksekutioner efter namsdom ej må foretages efter år og dags forløb, så gives der dog iblandt embedsmændene ulige meninger om en sådan eksekution, når den i lovlig tid er begyndt, efter bemeldte termins forløb må kontinueres. Her

spørges derfor: om continuationsekutioner er tilladt efter år og dags forløb?

Denne forespørgsel har Kancelliet sendt til Højesterets erklæring, og bemeldte ret har desangående ytret den formening, at når spørgsmålet indskrænkes til egentlige gældsdomme alene, bør samme ikke finde sted efter år og dags forløb fra dommens dato at regne.

Derimod finder Højesteret ikke, at dette princip uden undtagelse kan anvendes på andre domme, hvorefter noget under en vis tvang skal efterkommes, fornemmelig i ejendomstrætter, fordi der kunne møde omstændigheder, som gør det umuligt ganske at fuldføre disse inden en bestemt tid, og tror derfor, at der, såfremt det fandtes fornødent at publicere en autentisk forklaring over forordningen, burde have hensyn til denne distinktion, og at det altså kun måtte blive de egentlige gældsdomme, som strikt skulle eksekveres efter forordningen, således at continuationsekutioner ikke fandt sted i henseende til disse efter år og dags forløb. Hvorimod Højesteret anser sådanne continuationer vel at kunne tilstås ved eksekutioner af andre domme efter denne termins forløb, dog at domhaveren i så fald, når han til sin sikkerhed havde ladet dommen læse til tinge, måtte holde sig den 4. par. i plakaten af 18. januar 1788 efterrettelig med skriftlig indberetning til retten.

Uagtet jeg er aldeles enig med de grundsætninger, på hvilke Højesteret har bygget sin argumentation i henseende til den første del af betænkningen, så finder jeg mig beføjet til at afvige fra samme i hensigt til den sidste og skulle formene, at en ny lovgivning, eller autentisk forklaring for så vidt denne betræffer, ville blive overflødig.

Såvel af de principper, på hvilke forordningen af 17. maj 1690 har bygget sin konklusion, som af den måde, på hvilken den har udtrykt sit bud, er det klart, at forordningen ikke kan have haft andre end gældssager (i den egentlige forståelse) for øje.

Danske Lovs 5-3-18 og N.L. 5-3-33 har gjort den debitor, som nams- eller indførselsdom er overgået, inhabil til at forflytte, afhænde, pantsætte eller opbyde sit gods, førend han har rettet for sig, altså ubekvem til gyldigt at kunne kontrahere eller udøve de en myndig borger tilkommende rettigheder, og Danske Lovs 1-24-26 samt N.L. 1-22-28 har givet kreditor efter nams- eller indførselsdom ret til at lade sig indføre i hvis gods, som af den skyldige til andre er afhændet eller pantsat efter den tid, dommen over ham er forhvervet.

For at bortrydde den skadelige virkning af det en debitor herved pålagte bånd, som gør ham uskikket til enhver borgerlig handling, tilintetgør hans kredit og følgelig besværer ham midlerne og adgangen til nye erhvervelser, så vel som for at betrygge tredjemand, der kunne ville indlade sig i handel med ham, imod virkningen af et skjult dokument og mod en svigagtig debtors bedrageri, er det, at forordningen af 17. maj 1690 har foreskrevet debitor en vis termin, inden hvilken det påligger ham at sætte den erhvervede dom i virksomhed eller opfyldelse. Overskrider han denne, har forordningen dikteret ham den *poena negligentiae*, at den erhvervede dom ikke skal anses anderledes end en obligation eller bevis for gælden, som ikke berettiger ham til udlæg for gælden, førend det ved erhvervet fornyelsesdom er blevet sat i eksekutionsstand.

Til denne anordning har forordningen af 18. januar 1788 endnu lagt denne bestemmelse for at forekomme tredjemands skade og besvigelse, at de ifølge D.L. og N.L. 5-3-18 og 33 erhvervede *inhibitia* skulle læses ved debtors værneting og efter år og dags forløb fra læsningens dato være ude af kraft til at hindre debitor fra at råde over sit gods.

Aldeles anomalis og uoverensstemmende med disse lovgivningers ånd ville det altså være, hvis man antog, at en domhaver ved at begynde eksekutionen kunne holde en afsagt namsdom i kraft, og at det derefter skulle stå i hans magt at lade den henhvile, indtil han fandt for godt at fuldbyrde den.

Anderledes har det sig derimod, efter min formening, med den sidste slags, i Højesterets betænkning omtalte, domme, der angår ejendomstrætter eller sådanne, efter hvilke noget, under en vis bestemt tvang, skal efterkommes.

Thi foruden at den anførte forordning indeholder den bestemmelse, at en forældet dom ikke skal anses anderledes end som et bevis på gælden, så viser også den deri brugte benævnelse af **namsdom**, at den ikke har kunnet hensigte til andre end gældsfordringer, for hvilke en kreditor ved nams- eller udlægsdom erhverver ret til at lade sig indføre i så meget af skyldnerens gods, som udkræves til at afgøre debtors gæld.

I sager af denne natur kan spørgsmålet kun have verseret om kreditors personlige ret til debitor eller *jus ad rem*, hvilket han ved namsdommen søger at forsikre sig, og det er først ved dennes eksekution i lovlig tid, han forskaffer sig ret i tingen.

Ved ejendomstrætter derimod, hvad enten samme angår grænsernes bestemmelse i markskelssager, gårds fravigelse eller udkastelse, servitus, som påstås præsteret, eller ifølge en *novi operis nunciatio*, forebygget eller afskaffet, kort: fra hvad synspunkt, man vil betragte den, angår spørgsmålet et *jus reale*, som ved den erhvervede dom får en sikker og autentisk bestemmelse, og som en grunden eller ejendommen inhærenderne rettighed ikke uden ved 20 års hævd kan fravindes domhaveren.

At binde domme af denne slags til en bestemt eksekutionstermin ville løbe an mod de for *jura realia* og disses præskription eller fortabelse i loven antagne grundsætninger, ligesom og årsagen til en sådan termins bestemmelse, hvor det gælder et *jus reale*, ikke kunne være den samme, som hvor der spørges om et *jus personale*, efterdi et *onus reale*, som kun for en vis bestemt del indskrænker den, det påligger, ikke i det øvrige gør ham uskikket til gyldigt at forbinde sig eller til borgerlig handel og vandel, altså ikke behøver nogen af de *præcautioner* imod tredjemands skade, som forordningerne af 17. maj 1690 og 18. januar 1788 har fastsat.

Når det derhos antages, at domme af denne slags ikke har været, og at de efter deres natur ikke kunne være genstande for forordningen af 1690, så må jeg slutte, at det ikke kan være uden den ved samme undertiden fastsatte *clausula poenalis* og for mangelen af dommens opfyldelse inden den bestemte tid dikterede pengemulkt, der har bevæget Højesteret til at anse sammes eksekution i en vis henseende bundet til den i forordningen fastsatte termin. Men efter min formening må en sags natur bestemmes efter dens anlæg og efter det hovedspørgsmål, som der ved stævning og påstand sigtes til. Den fastsættende *clausula poenalis* kan altså i sager, som angår et *jus reale*, ikke betragtes uden som et *accessorium* og anvendes ikke uden som et tvangsmiddel, hvis udførelse beror på misligheden i det idømtes fuldbyrdelse, som det står til den dømte at forekomme ved at vise dommen lydighed, og i hensyn til hvilket jeg ikke på grund af forordningen af 18. januar 1788 kan anse det fornødent ved den dømtes værneting at lade en dom læse, der ikke er afsagt i gældssag og ikke har konstateret nogen anden gæld (om man end vil belægge et *remedium coactivum* med denne uegentlige benævnelse) end en sådan, som blot under en vis betingelse kan blive at indfordre og altså ikke direkte kan hindre den dømte, der ikke bør præsumeres, at ville være *contumax* fra at disponere over sit gods.

Som autentisk forklaring over forordningen af 1690 kan jeg på disse grunde ikke anse dette tillæg fornødent, og dersom retterne skulle finde nogen betænkelighed i denne henseende, formener jeg, den vil bortfalde, når kongen ved at udgive en autentisk fortolkning over den *in quaestione* værende lov indskrænker samme til det, der egentlig har udgjort forordningens genstand, nemlig **gældssager**.

Endelig har Højesteret anset det fornødent, at der, til tvistigheder herom at forekomme ved denne lejlighed blev afgjort, om forordningen af 17. maj 1690 også skulle være at anvende på Højesterets domme, og disse som andre domme gå ud af eksekutionskraft efter år og dags forløb.

Vel vidner de af Højesteret i dens betænkning citerede lovsteder, at denne domstol forekommer i lovgivningen under en fra de andre overretter særskilt benævnelse, og som den øverste ret i rigerne kaldes **Højesteret**, dog kunne måske ved de anførte lovsteder anmærkes, at denne Højesterets særskilte benævnelse formodentlig har sin grund i denne rets særegne indretning og den for samme gældende proceduremåde, i hensyn til hvilken lovgiveren har fundet det fornødent at benævne den afsondret fra de overretter, hvor det for Højesteret *speciatim* fastsatte ikke skulle gælde.

Når derimod forordningen af 1690 nævner **overretterne**, så er det uden tvivl relativt til de forhen benævnte ved hjemtingene erhvervede domme, og i at bruge disse ord: **Hvilket og skal forstås om de til overretterne konfirmerede namsdomme, som på samme måde ueksekverede henligger**, har den, da årsagen er den samme, formodentlig ikke tænkt på nogen undtagelse, men lige så vidt ved disse ord villet designere alle de domstole, til hvilke der kan appelleres, som forordningen af 23. december 1735 i den par. 4. ved at bruge disse ord: **Er underdommer allerede tvende gange for åbenbare uretvished eller partiskhed mulkteret, skal han tredje gang uden al nåde dømmes fra sit embede**, eller rigtig hermeneutik har villet designere de domme fra hvis kendelser, der kan appelleres og ikke førsteinstansers domme alene.

Årsagerne, hvorfor forordningerne af 1690 og 18. januar 1788 har fundet fornødent at foreskrive en *terminus executionis* for gældsdomme, nemlig tredjemands sikkerhed, debtors præcisere forfatning etc., bliver de samme, enten dommene er afsagt ved Højesteret eller et andet tribunal. Det onde, lovgiveren har villet forebygge, ville vedblive, dersom det kunne tillades at gøre det til følger af domme afsagt ved en ret, fra hvilken der ikke kan appelleres, ligesom det da måtte stå i enhver kreditors magt, der

ville fortrædige sin debitor, at gøre denne uskikket til borgerlig handel ved at drage ham ind for landets øverste domstol og der erhverve dom over ham, hvilket var at statuere en belønning for den, i sin natur odieuse, i vor lovgivning almindelige proskriberede og *in specie* i forordningen af 23. december 1735 straffede trættekærhed.

Vil man indvende, at det kunne synes at stride mod kongens højhed, om domme, afsagt ved den ret i hvilken Hans Majestæt personlig præsiderer, kunne være præskription undergivet, eller om disse ved en underret til fornyelse kunne indstævnes, så formener jeg, at disse indvendinger fra begge synspunkter har en mere tilsyneladende end virkelig grund.

Thi foruden at såvel den dømmende som enhver anden magt i monarkiet emanerer fra regenten, og at følgelig enhver ret i landet, om end ikke Hans Majestæt i samme personligt er til stede, holdes i kongens navn og i kraft af den ved kongens delegerede myndighed så synes regentens sande og egentlige højhed ikke, at kunne have nogen væsentligere eller vigtigere genstand end en kraftig overholdelse af loven, en lige uddelelse af den i samme grundede ret og dennes bestemmelse efter faste grundsætninger, samt en jævn og ensformig fremgangsmåde. Og da det, ved at erhverve fornyelsesdom, ikke gælder om nogen forandring i det allerede afsagde, men blot at sætte en forældet dom (der ikke længere er dom, men kun gældsbevis) i eksekutionsstand, så er der ikke mere anomali i at indstævne en højesteretsdom til fornyelse ved en underret, end deri at førsteinstanstribunaler fornyr en landstings, lavtings, overhofrets eller enhver anden overdomstols, af eksekutionskraft udløbet, namsdomme.

Så priselig som den forsigtighed derfor er hos retterne, at disse i de afsigende domme følge lovens bogstav for ikke, ved at udvide deres berettigelse til at forklare lovens ånd, at udsætte sig for indgreb i lovgiverens funktion (hvilken betragtning også Højesterets betænkning viser at have været den, som i en herom forefaldende *qvæstion* har bevæget retten til, ved en i december 1782 afsagt dom, at fastsætte at forordningen af 17. maj 1690 ikke var anvendelig på Højesterets domme), så nødvendigt synes det at være for lovgiveren, at han, ved autentisk at forklare sine love, nøje følger disses ånd og af lige årsager uddrager lige følgeslutninger, på det ikke lovgivningen skal blive vaklende og åbne døren for misbrug samt forlene retterne selv til forskellige meninger i hensyn til *jus*, hvilket stedse bør stemme overens med de antagne grundsætninger og i dets anvendelse frembringe lige virkninger i alle lige eller analoge tilfælde.

NAMSDOMMES EKSEKUTION

På disse grunde anser jeg det fornødent, at der til at forebygge tvistigheder og forskellige meninger i henseende til forståelsen af forordningen af 17. maj 1690 ved en forordning, som autentisk forklaring af samme, fastsættes:

1) At eksekutioner efter namsdomme, det er: efter sådanne domme, som afsiges i gældssager, bør være fuldbragte og sluttede inden år og dags forløb fra deres afsigelse at regne. Dog, dersom en eksekutionsforretning er begyndt i de sidste dage af den fornævnte termin og samme ikke, formedelst deres vidtløftighed, inden terminens udløb kunne tilendebringes, bør forretningen beholde sin kraft, såfremt den uafbrudt fremholdes eller vedbliver. Men lader domhaveren den henhvile, og et tidsrum af mere end otte dage forløber, inden den igen foretages, da bør ingen videre eksekution have sted, så længe ikke den forældede dom ved fornyelse igen er sat i lovlig eksekutionsstand.

2) At der med eksekutioner af namsdomme, der er afsagt eller konfirmerede i Højesteret, samt disses fornyelse, skal forholdes på samme måde, som ved forordningen af 17. maj 1690 er fastsat i henseende til de øvrige overrettsdomme.

København den 30. oktober 1794.

Colbiørnsen.

Forligelseskommissioners oprettelse

Betænkning af d. 3. februar 1790

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1795/645.

Indledning

Den 21. oktober 1789 havde stiftamtmand over Fyns Stift, Friedrich Buchwald, henvendt sig til Danske Kancelli med et forslag om oprettelse af forligelseskommissioner i Danmark.

Ved forordning af 13. maj 1769 var det blevet selvejerbønder påbudt, at de før en retssag for domstolene skulle henvende sig til amtmanden, der skulle søge forlig mellem parterne. Den 31. marts 1755 var der ligeledes efter engelsk forbillede blevet indført forligskommissioner på De Vestindiske Øer.

Kancelliet valgte at støtte forslaget om oprettelse af forligskommissioner og bad d. 4. november 1789 om generalprokurørens betænkning om en sådan forandring af procesreglerne. Denne betænkning forelå 1790, men der skulle imidlertid gå lang tid, før forslaget om oprettelse af forligskommissioner nåede kongen til vedtagelse. Først gik kancellipræsident Christian Brandt aktivt ind i lovgivningsarbejdet og kom med flere ændringsforslag til generalprokurørens betænkning og lovforslag.

Dernæst blev forslaget om indførelse af forligskommissioner sendt til høring hos stiftamtmand og amtmænd over hele landet, der efterfølgende henvendte sig til underretsdømmerne. Disse gav forslaget en bred opbakning.

Den 13. marts 1795 kunne Kancelliet forelægge kongen generalprokurørens forslag til forordning, og d. 5. juni 1795 tilsluttede kongen sig forslaget med enkelte ændringer. Her ses nogle af præsident Christian Brandt forslag indarbejdet i forordningen.

Med forordningen d. 10. juli 1795 angående forligelseskommissioners oprettelse fik Danmark og købstæderne i Norge således forligskommissioner til varetagelse af privatretlige trætter, der først blev ophævet i 1953. Mæglings-

forsøg blev således et krav inden retssager kunne rejses ved domstolene. I 1797 kom forordningen om forligskommissioners oprettelse på landet i Norge.

Pernille Ulla Knudsen

Betænkning

D. 3. februar 1790. At mange unyttige og bekostelige processer kunne afværges ved mægling af kyndige, redelige og upartiske mænd, det er upåtvivleligt.

En anordning, som bød, at sådan mægling til forlig skulle forsøges, førend rettergang måtte tilstedes, ville derfor efter min mening være meget gavnlig. Dog burde rene og likvide gældssager så vel som de, der var af sådan beskaffenhed, at sagsøgeren fandt sig beføjet til at begynde sagen med arrest på person eller gods, derfra være undtaget, efterdi den offentlige kredit og sagens natur selv ikke i disse tilfælde tåler mindste forhaling i rettens pleje.

Jeg anser det også fornødent, at der fastsættes et vist tidsrum, inden hvilket sagen bør være afgjort ved forlig eller henvist til retten. Og dette mener jeg kunne bestemmes til 14 dage i købstæderne og fire uger på landet fra den tid, sagsøgerens klage er indkommet, hvilket uopholdeligt skulle sendes vederparten til erklæring. Jeg holder også for, at det ville være nyttigt, om begge parter blev pålagt personligt at indfinde sig på den tid, som dem af mæglerne forelægges, for at anhøre og erklære sig over forslagene til forlig, og at den, som uden bevisligt og lovligt forfald ej vil møde, skal, når sagen henvises til rettergang og afgøres ved dom, altid dømmes til at betale processens omkostninger, hvad enten han vinder eller taber. Denne sidste grundsætning er overensstemmende med Lovens ånd i dens 1-5-7.

Endelig bør det ikke være prokuratorer tilladt at møde enten for eller med parterne ved mæglingen.

Når forlig opnås, bør samme med de betingelser og vilkår, om hvilke parterne er blevet enige, straks indføres i en dertil indrettet samt af øvrig-

FORLIGELSESKOMMISSIONERS OPRETTELSE

heden gennemdragen og forseglet protokol og gives parterne beskrevet på slet papir under mæglerens hånd for at tjene til regel for de pågældende.

For at opmuntre mæglerne til at bidrage til forliget bør de, når dette opnås, nyde den i forordningen af 13. maj 1769 par. 5 bestemte belønning, men når sagen henvises til rettergang (hvilket da påtegnes klagen), betaler parterne intet.

1) I henseende til købstæderne, da er jeg

a) Enig med Hans Excellence hr. præsidenten, at der i enhver af disse bør anordnes en forligelseskommission bestående af to oplyste og retsindige borgere, hvilke af borgerskabet selv skulle vælges og antages efter de fleste stemmer samt vedblive tjenesten i det mindste i tre år, da der bør ske nyt valg, hvorfra de, som sidst har forestået embedet, dog ikke bør være udelukket, men kunne vælges på ny.

b) Forligelseskommissionerne bør, når de det forlanger, være befriet for andre personlige *onera*, såfremt dertil findes andre af borgerskabet, som er duelige til at forestå samme.

c) Endelig skulle de ved embedets tiltrædelse sende stiftamtmanden deres skriftlige ed, at de ville forestå embedet med retskaffenhed og redelighed.

2. På landet mener jeg, forordningen af 1769 par. 5 kunne udstrækkes til fæstebønder, dog i overensstemmelse med de foranførte grundsætninger, og at amtmanden, når klageren var en fæstebonde, intet skulle fordre for sin umage.

Dersom dette eller noget deraf bifaldes, forbeholder jeg mig at foredrage det, som i analogi hermed kunne synes passende for Norge i hensigt til landalmuen. Thi i byerne synes de samme bestemmelser at kunne anvendes.

I fald noget skulle gøres ved sagen her i København, måtte vel to borgere vælges for hvert kvarter, eller og to af Hof- og Stadsrettens tilfornedede forrette det, som hører til forligelsesvæsenet. Disse måtte da ikke dømme i de sager, som de havde mæglet i.

Herom handles vel nærmere i kollegiet.

Colbiørnsen.

Instruks til Københavns magistrat

A. Colbiørnsens udkast til instruks til Københavns Magistrat.

B. Magistratens betænkning af 17. december 1794 angående A.

C. Colbiørnsens nærmere erklæring til B.

D. Højesterets betænkning af 28. december 1794 angående A.

E. Colbiørnsens nærmere erklæring af 24. januar 1795 til D; jævnfør instruks af 28. august 1795 for Københavns Magistrat (Danske Kancelli A IV 1 91 h).

Indledning

Hovedindholdet af Colbiørnsens udkast til instruks for magistraten i København (bilag A) udgøres af kompetenceregler, interne forholdsregler og tilsynsregler vedrørende en række forhold af forsorgsmæssig, bygningsmæssig, erhvervsmæssig og fiskal karakter (§§ 1-6, 17-20 og 27-28) som også påhvilede magistrat og bystyre i andre købstæder. § 3 gør dog den undtagelse for København, at justits- og politivæsen skal forvaltes henholdsvis af den nye Hof- og Stadsret og af politimesteren og Politiretten.

Colbiørnsens kommentarer bærer tydeligt præg af en retsfilosofisk grundholdning. Han er særdeles velbevandret i de naturretlige og samfundsfilosofiske strømninger i datidens Europa efter den franske revolution.

Udkastet blev sendt til magistrat og overpræsident i København og til bl.a. Højesteret. Begge myndigheders svarskrivelser (bilag B og D) indeholdt dissenser. Colbiørnsen kommenterede indgående både flertals- og mindretalsudtalelser (bilag C og E), sidstnævnte dog ikke uden en vis sarkasme, der ikke blot gjaldt den noget kværlantiske Andreas Skibsted, men også højeste-

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

retsmindretallet. Således ironiserede han over dets manglende tillid til underinstansernes faglige niveau, selvom de foreslog en almindelig prøvelsesret for domstolene af øvrighedsmyndighedens afgørelser (bilag E). Han fremhævede, at Højesterets dommere havde al den fornødne viden til at klare sådan en opgave, men langt fra den fornødne tid. Endvidere hånedes han dommerne, fordi de mente, at offentlighed eller »publiciteten« netop i Højesteret skulle være særlig værnnet med følgende kommentar: »Thi dersom det er publicitet at votere inden lukkede døre og derefter aflæse en dom uden af forudskikke den mindste grund for konklusion, så må jeg tilstå, at jeg ikke kan gøre mig begreb om, hvad det modsatte af publicitet skulle kaldes«.

I bilag D havde Højesterets flertal kun bemærkninger til § 8e om at tvinge en part til at møde og underkaste sig magistratens forligsmægling med sin modpart. Dommerne udtalte sig meget positivt om reglen og i det hele om forligsinitiativet. Men de frygtede, at magistraten ville komme til at virke formynderisk, hvis der kunne blive tale om tvang. Forlig bør baseres på frivillighed, hvorfor man foreslog, at den udgik. Colbiørnsen var smigret over den ros, som udtalelsen indeholdt, men ville overlade den nærmere beslutning om reglens skæbne til Kongen med den vejledende bemærkning, at der ikke var tale om tvang til forlig, men kun om tvang til at møde for øvrigheden (bilag E). Han oplyste i denne sammenhæng, at han arbejdede på et forslag til en lov om et almindeligt forligsvæsen, der skulle aflaste retsplejesystemet og spare parterne for procesomkostninger, jf. Betænkning om oprettelse af forligskommissioner.

Under enevælden var kongen formelt indehaver af den øverste dømmende magt, men domstolene, først og fremmest Højesteret, vandt allerede i løbet af det 18. århundrede selvstændighed i forhold til regering og forvaltning. Domstolenes frihed for indblanding betød dog ikke, at de også havde kompetence til at tage forvaltningens handlinger og undladelser under påkendelse, således som enkelte domstole faktisk var begyndt at tro. Tanken med § 29 var klart at fastsætte grænserne for domstolenes kompetence i forhold til magistratens og overpræsidentens embedsudøvelse. Den fik form af en autentisk fortolkning af D.L. 1-2-8, jf. D.L. 1-26-3. Autentiske fortolkninger brugtes i vidt omfang under enevældens som en nem måde at forbedre den ikke alt for vellykkede Danske Lov fra 1683. D.L. 1-2-8 vedrørte egentlig kun kongens betjente uden for København. I praksis kom § 29 til at gælde ikke blot for København med den konsekvens at D.L. 1-2-8 i realiteten bortfaldt.

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

Mindretalsudtalelsen fra Højesteret (bilag D), der udelukkende handlede om § 29, er bemærkelsesværdig moderne og modig vis á vis den enevældige monark, idet man kraftigt plæderede for en almindelig adgang til domstolsprøvelse af forvaltningens afgørelser, bl.a. med begrundelse i et retsikkerheds- og et offentlighedsprincip. I sin kommentar (bilag E) imødegik Colbiørnsen kraftigt dette ønske, netop af hensyn til borgernes retssikkerhed og selvfølelse. Hans gennemgang af det gældende forfatningsretlige system er forbi- ledlig klar, men også polemisk i sin form, og den dokumenterer hans kendskab til forholdene andre steder i sin samtids Europa, ikke mindst i Frankrig, som han indirekte henviste til med bemærkningen om »de stater, som i den alleregentligste forståelse kalder sig demokratiske, men som desuagtet ikke havde en sådan almindelig prøvelsesadgang for domstolene.«

Også § 16 gav anledning til kommentarer fra både dommerside (bilag D) og Colbiørnsen selv (bilag C og E), men også fra magistratsmedlemmet Skibsted (bilag B), der i øvrigt med en del pudsige forslag provokerede generalprokurørens hvasse pen. § 16 omhandler forsamlinger, der udarter til opløb og uro. Udkastet til magistratsinstruksen foreskrev, at to repræsentanter fra magistraten skulle træde frem og opfordre de forsamlede til at gå hver til sit, inden politiet skred til handling eventuelt ved brug af tvangsmidler for at skaffe ro og orden. Bestemmelsen havde muligvis tilsvarende regler i engelsk og fransk ret som forbillede. Den skal ikke opfattes som en førkonstitutionel frihedsrettighed for borgerne til at forsamles, skønt dele af dens ordlyd blev optaget i kataloget over frihedsrettigheder i Grundloven af 5. juni 1849 som en ret til forsamlingsfrihed.

Reglen må i den enevældige stat ses som en retsikkerhedsgaranti for at »enhver, der vil være anset som en god borger og tro undersåt«, og som forfølger sig derfra, »når der lyder en opfordring dertil«, ikke vil lide overlast. Magistratsmedlemmerne skulle i kongens navn formane de gode borgere og således forebygge, at de kom under ordensmagtens hårdhændede behandling. Borgersikkerhedens betryggelse var et meget vigtigt mål for den statsfilosofiske tænkning, som kan føres tilbage til filosoffer som Thomas Hobbes, John Locke og Montesquieu.

Til Skibsteds tvivl (bilag B) om, at opløb i København nogensinde skulle få karakter af »overlagt sammenrottelse«, svarede Colbiørnsen (bilag C), at »derpå har vi uheldigvis i kort tid set igentagne eksempler«. Man kunne nævne fejden i Filosofgangen mellem studenter, bagersvende og soldater fra

1787 og tømmerstrejken fra 1794, hvor mere end 200 svende blev anholdt og anbragt på Kastellet.

Inger Dübeck

A Forholdsregler, hvorefter

Vi Christian den Syvende, konge etc., ville, at magistraten i København skal rette sig i den samme betroede embedsførelse.

1. Københavns magistrat, hvis lemmer: er overpræsidenten tillige med de beskikkede borgmestre og rådmænd, bør samtlige forestå øvrigheds-embedet i bemeldte Vor residensstad.

2. I denne egenskab står magistraten under Vor egen umiddelbare befaling og Vort Danske Kancellis overopsigt.

3. Dens embedsmyndighed og pligter i almindelighed er de selv samme, som i rigets øvrige købstæder tilkommer, og påligger både stiftsamtmanden og magistraten dog med undtagelse af det, der hører til justits- og politivæsenet, hvilket i København forvaltes af Hof- og Stadsretten samt af politimester og Politiretten under Kancelliets bestyrelse for så vidt det ekstrajudiciale angår og under Højesterets påkendelse for så vidt rettens behandlinger og domme betræffer.

4. Magistraten skal våge omhyggeligt for alt det, der vedkommer stadsens økonomi, dens kasses indtægter og udgifter samt forvaltningen af de jordegodser, som ved privilegierne er skænket staden. Dog bør det, der angår brand- og vandvæsenet samt brolægningen og indkvarteringsskattens ligning, herefter som hidindtil vedblive at høre under de dertil anordnede særskilte kommissioner.

5. Den skal som øvrighed have bestyrelsen af Overformynderiet, for hvilket den bør stå til ansvar efter Lovens orden.

6. Den skal nøje overholde og selv efterkomme de regler, som anordningerne foreskriver såvel i hensigt til fattigvæsenet i almindelighed som de hospitaler, klostre, opfostringshuse, plejeanstalter, *legata* og deslige velgørende og milde stiftelser af hvad navn nævnes kan, som ved særde-

les foundationer og bestemmelser er henlagt og overdraget til magistratens omhu og forsvar.

7. Magistraten skal lade sig det være særdeles magtpåliggende at op-hjælpe vindskibeligheden og understøtte borgerfliden, hvis fremtrivsel og opretholdelse har den vigtigste indflydelse såvel på den huslige som den offentlige lyksalighed og velstand.

Som en følge heraf skal den anvende alle lovlige midler til at ind-skrænke skadelige monopoler, der undertrykker virksomhed, tillukker ve-
jen for arbejdsomhed og kvæler almennyttig kappelyst iblandt medborge-
re.

8. Når klager over private fornærmelser enten umiddelbart indkommer til magistraten, eller samme bliver den tilstillet fra Os og de vedkommen-
de kollegier, da skal magistraten forsøge at bevirke mindeligt forlig imel-
lem parterne, hvilke til den ende skulle være pligtige efter indkaldelse ved
aftens varsel at møde personligt på rådstuen. I øvrigt bør i denne henseen-
de følgende bestemmelser tjene til regel.

a. Uagtet at der af den påklagede fornærmelse kunne, når den blev på-
dømt ved retten, tilflyde Vor kasse bøde, skal dog Lovens 1-24-8 ikke
være hinderlig i forliget, med mindre sagen allerede fra justitsvæsenets
side er blevet påtalt.

b. Når forening opnås, bør samme tillige med de vilkår, på hvilke den
er indgået, nøjagtigt indføres i protokollen og da have samme kraft og
virkning som en usvækket dom.

c. Forligene udstedes beskrevet på slet papir under rådstuens segl og
rådstueskriverens hånd, og når eksekution derefter fordres, bør samme
forrettes af underfogden.

d. I tvistigheder imellem ægtefolk, når ikke foreningen til skilsmisser
eller ægteskabers aldeles ophævelse antages, men når parterne ikke kunne
blive forligt på den måde, at de vedbliver at leve i fællesskab med hinan-
den, da skal magistraten være bemyndiget til at bevilge dem adskillelse
fra bord og seng.

e. Dersom nogen, der er tilsagt at møde, udebliver uden at kunne bevi-
se lovligt forfald, da skal magistraten være berettiget til at forelægge ham
under tvangsmiddel af bøder fra 2 rdl. til 10 rdl. til stadens almindelige
fattiggasse, hvilken kendelse fuldbyrdes som en rettens dom.

f. På det at vedkommende kunne have den fuldkomneste tillid til magi-
stratens mægling, må der hverken føres vidner eller udstedes attester om

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

det, der af parterne tilstås i henseende til fakta eller foreslås i hensigt til forliget selv, undtagen for så vidt samme af begge parter er vedtaget og udgør virkelige punkter af foreningen.

Heraf følger da, at når denne ikke kan bevirkes, gives aldeles intet beskrevet af det, som er blevet forhandlet, men samme anses som uefterretteligt og ugyldigt.

9. Magistraten skal i almindelighed samles på rådstuen tre gange om ugen, nemlig mandag, onsdag og fredag, og ellers i overordentlige tilfælde så ofte det udfordres, og det af overpræsidenten bliver tilsagt.

10. Ligesom stadens og dens indvåneres bedste skal være hovedgenstanden for magistratens omhu og bestræbelse, så skal den også jævnligen overlægges med de 32 mænd de midler, som fører til dette mål.

11. Magistraten skal som patron for Nikolajs, Helliggeistes og Vor Frelsers kirker iagttage de den i denne egenskab ved Loven og anordningerne foreskrevne pligter.

12. Magistraten skal have flittig opsigt med skolerne og ungdommens undervisning samt våge over, at Lovens 3-18-7 efterkommes, da det er vigtigt for det almindelige, at børn opdrages til at blive gode og nyttige borgere.

13. Den skal have nøje tilsyn med lavene, våge over at orden vedligeholdes i deres forsamlinger, og at der aflægges vedbørlig rigtighed for deres tide- og sygepenge, at de dem vedkommende anordninger altid oplæses i deres ordentlige lavsmøder samt forklares og indskærpes dem til efterretning og efterlevelse. Endelig at alle de ceremonier, der bærer præg af den uoplyste oldtids rå og vilde sæder, afskaffes.

Magistraten skal især påse, at de håndværkssvende, der ville tage borgerskab som mestre, ikke bebyrdes med uformødne beskatninger og udgifter, hvorved de fattige ofte udelukkes fra at kunne nedsætte sig og drive det håndværk, de har lært. Thi det er Vor alvorlige og uforanderlige vilje, at næringsvejene i alle deres grene skulle lettes, og Vi ville ikke tillade, at der lægges hindringer for flid og vindskibelighed.

I øvrigt skal magistraten tilkendegive samtlige mestre og svende af håndværksslavene, at Vi ikke ville tåle, de skulle stå under tvang af udenlandske lavsvedtægter og fordomme, men at de som Vore tro undersætter blot har at rette sig efter Vore landsfaderlige buds forskrifter.

14. Uagtet politiets bestyrelse og forvaltning i almindelighed ikke påligger magistraten, skal den dog, når den måtte finde, at noget til sammes

forbedring kunne være at anordne derom, indkomme med forestilling til Os igennem Vort Danske Kancelli.

15. Så skal og magistraten herefter som hidindtil sammentræde med politimesteren og nogle af de 32 mænd for at fastsætte kød- og brødtaksterne her i staden.

16. I tilfælde af opløb skal magistraten, når samme ikke straks af politiet kan stilles, men overordentlige tvangsmidler må anvendes for at tilvejebringe orden og rolighed, indfinde sig på rådstuen og der forblive for at kunne være politimesteren og stadshauptmanden behjælpelig med råd og dåd i hensigt til de forholdsregler, som efter omstændighederne kunne eragtes fornødne til at betrygge borgersikkerheden.

Dersom opløbet skulle bære kendetegn af overlagt sammenrottelse eller stemping, da skal overpræsidenten tillige med to af magistratens lemmer, som dertil af ham udnævnes, begive sig til det sted, hvor sådan ulovlig folkeforsamling er, og der i **Vort navn** forkynde de tilstedeværende, at enhver, der vil være anset som en god borger og Vor tro underståt, straks skal forføje sig derfra og gå roligt til sit hjem, samt at de, der ikke adlyder denne formaning, må tilskrive dem selv det uheld, som rammer dem, når Vi sættes i den bedrøvelige nødvendighed at håndhæve den offentlige sikkerhed med væbnet hånd imod oprørere og volds mænd, hvilke da må falde og ligge på deres gerninger.

Ved sådan lejlighed skulle magistratens lemmer, på det at de kunne være kendt og agtede af enhver, bære Vort navn med krone hæftet på brystet i et grønt bånd.

I øvrigt følger det af sig selv, at det er en væsentlig pligt for magistraten at bidrage til på alle mulige måder at afværge og dæmpe sådanne optrin, hvorved medborgere udsættes for fare og skræk.

17. Magistraten skal i alle dele af dens virkekreds uafvigeligt rette sig efter de regler, som Loven og anordningerne foreskriver i almindelighed for øvrighederne i købstæderne, for så vidt samme ikke ved særdeles bestemmelse i hensigt til hovedstaden København er blevet forordnet, da disse Vore befalinger i så fald bør følges og iagttages.

18. Ligesom det påligger magistraten med nøjagtighed og troskab at efterkomme Vore bud, så skal den og med hurtighed og beredvillighed udføre Vore kollegiers befalinger og foranstaltninger, således som den derfor vil kunne stå Os til ansvar.

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

19. Den skal sørge for, at alle anordninger og befalinger, som fra Vore kollegier sendes den til bekendtgørelse, straks bliver kundgjort, på det at enhver vedkommende kan vide at rette sig derefter.

20. Den skal have nøje tilsyn med, at enhver af dens underordnede betjente og ombudsmænd opfylder deres pligter.

21. Når magistratens betænkning fordres over nogen sag af Os eller Vore kollegier, da skal samme ikke forfattes efter de fleste stemmer, men den eller de af magistratens lemmer, hvis mening er afvigende fra pluralitetens, skulle tilkendegive deres tanker og de grunde, på hvilke samme er bygget.

22. Magistraten skal påse, at Vor forordning af 5. april 1793 angående fængslernes bedre indretning så hastigt som muligt bliver iværksat her i hovedstaden.

Så bør den og stedse siden have opsigt med, at de holdes vedbørligt i stand,

23. Enker, umyndige, fattige og forsvarsløse anbefaler Vi til magistratens særdeles omhu. Når det befindes, at sådanne undertrykkes og fornærmes, skal magistraten, såfremt den ikke i mindelighed kan forhjælpe dem til deres ret, indstille dem til Vort Kancellis forsorg med *beneficium paupertatis* og frit forsvar for domstolene.

24. Efterretning om priserne på alle slags korn- og fødevarer skal magistraten månedligt indsende til Vort Rentekammer.

25. Ligesom Vi altid med velbehag anser og imodtager de forestillinger og forslag, som magistraten måtte finde tjenlige at indgive i hensigt til stadens opkomst og dens borgeres velstands forøgelse i forbindelse med det almindelige bedste eller hele statens vel, så ville især, at den skal våge over forsyningsvæsenet i hensigt til levnedsmidlernes mulige overflødighed og prisernes lethed, til hvilken ende den alvorligt skal påse, at alle vedkommende har det forråd af disse varer, som anordningerne foreskriver.

I øvrigt bør magistraten jævnligt overlægge med provideringskommissionen de forholdsregler, som denne vigtige genstand måtte kræve.

26. Magistraten skal påse, at ligningen af de borgerlige tyngder sker efter billighed og med den strengeste upartiskhed.

27. Overpræsidenten skal som den første iblandt magistratens lemmer imodtage og åbne de befalinger, breve og ansøgninger, som indkommer.

Han skal sammenkalde til overordentlige møder.

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

Han skal påse, at sagerne i deres orden foretages og afgøres.

Han skal våge over, at de forretninger, som fordeles imellem magistratens lemmer, af vedkommende til rette tid tilendebringes, og at rigtighed derfor aflægges.

Han skal have nøje tilsyn med rådstueskriverstuen, at bøgerne føres med orden og sagerne ekspederes med vedbørlig hurtighed. Med ét ord: han skal forestå magistratens indvortes politi.

I øvrigt skal overpræsidenten altid have sæde i overbrand- og vandkommissionen samt i providerings- og indkvarteringskommissionen, så og i direktionerne over prinsesse Charlotte Amalies Stiftelse og Frederiks Hospital. Ligeledes vedbliver han tillige med biskoppen inspektionen over Det Ryslingske Legat.

Endelig tilkommer det ham ifølge Vort reskript af 6. februar 1789 at afgøre de tvivlsomme tilfælde, der kunne forekomme i henseende til rejsepas' udstedelse, ligesom han og har at iagttage de ham ved brandanordningen af 9. maj 1749 pålagte særdeles pligter.

28. I overpræsidentens fravær og lovlige forfald, eller når dette embede er ledigt, forestås samme af den øverste borgmester uden nogen videre konstitution.

29. Magistraten og overpræsidenten står ifølge Lovens 1-25-8 ikke under den almindelige ret for så vidt deres øvrighedsembeders førelse betræffer. Men i tilfælde af, at noget onde desangående måtte finde sted, skal samme for Os andrages på den i Lovens 1-26-3 anviste måde og igennem Vort Kancelli forestilles, da Vi forbeholder Os enten umiddelbart at afgøre sagen ved resolution og således forhjælpe den klagende til sin ret, eller når omstændighederne det udkræver, at beskikke kommissarier til deri at dømme, hvis behandlinger og domme i så fald hører under Vor Højesterets yderligere og redelige påkendelse. Dog bør fra denne regel være undtaget det ansvar for umyndiges midler, som ifølge Lovens 3-17-32 påligger magistraten, i hvilken henseende den må kunne søges tillige med værgeme og overformynderne ved den almindelige domstol.

RATIO: Myndlingen bør ej bebyrdes med flere end én proces om sine arvemidler. Følgelig må han kunne søge alle vedkommende og pågældende under ét til, at stå ham til ansvar efter den i Lovens 3-17-32 foreskrevne orden. Dette er så meget mere nødvendigt, som disse (nemlig værgen, overformynderen og øvrigheden) kunne have ekseptioner at

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

frem sætte imod hinanden indbyrdes, e.g. at øvrigheden havde gereret sig *pro tutore* og derved forbrudt sit *beneficium ordinis* etc.

30. Magistratens lemmer skulle alle bo og opholde sig her i staden.

31. Dersom enten magistraten samlet eller enkelte af dens lemmer skulle nødsages til ved lovmål og dom at fralægge sig nogen imod dem i deres embedsførelse fremført beskyldning, da skal Vort Kancelli meddele den således fornærmede *beneficium processus gratuiti*, og ham tilstås sagførelse uden betaling.

32. Ligesom Vi venter, at overpræsidenten og magistraten med troskab, årvågenhed og nidkærhed i deres embeders førelse ville svare til den tillid, Vi har sat til dem i at beskikke dem til øvrighed i Vor residensstad, så tilsiger Vi dem også herved Vor kongelige beskyttelse til at forsvares og håndhæves i den myndighed, som deres embeders vigtighed fordrer.

33. Endelig befaler Vi, at denne instruks skal trykkes og offentligt bekendtgøres til almindelig efterretning.

Således forfattet af

Colbiørnsen

B

Pro memoria!

Det os tilsendte udkast til en instruktion for magistraten her i staden, hvorom Det kongelige danske Kancelli ved skrivelse af 9. hujus har behaget at forlange vores betænkning, giver vi os herved den ære at tilbagesende med tjenstligst formeldende, at vi ved at gennemgå samme alene har fundet at bemærke, og til nærmere overvejelse skulle henstille i henseende til

Par. 4, hvor der tales om **jordegodset**, om ikke dér privilegiernes udtryk, **staden og magistraten** skænket, måtte bruges.

Par. 7, **indskrænke skadelige monopoler** ses ikke, at kunne ske af magistraten uden med de i slige forekommende tilfælde gørende forestillinger og afgivende erklæringer, og må vel således være at forstå.

Par. 8 b og e, at det vel måtte tilføjes, at eksekutionen skulle ske ved underfogden på den skyldiges bekostning og bøderne i mangel af betaling afsones efter forordningen af 6. december 1743, så og nærmere bestemmes, om mulkter for udeblivelse uden lovligt forfald for første gang skal

være 2 til 10 rdl. efter personens vilkår, eller om den kun skal være 2 rdl., men ved forelæggelsens fornyelse forhøjes fra 2 til 10 rdl., samt om ikke lige forholdsmåde måtte finde sted i henseende til de, hvis personlige møde magistraten som øvrighed i andet tilfælde måtte behøve og fordre, når de uden lovligt forfald udebliver.

Par. 9 om ikke i betragtning af de forskellige andre embedsforretninger uden for rådstuen, hvilke magistratens membrer er pålagte, dels som medlemmer af særskilte kommissioner eller af specielle direktioner ved stiftelserne, dels i lavssamlinger og flere tilfælde, rådstedagene kunne som hidtil være mandag og onsdag, men fredag alene når forretningernes mængde det måtte udfordre, og ellers efter forslaget.

Par. 12, må vel være at forstå i overensstemmelse med forordningen af 12. juni 1716 og plakaten af 17. august 1789.

Par. 13, om ikke det angående oldtidens ceremoniers afskaffelse ved lavene og slutningen fra **i øvrigt skal etc.** hellere ved en særskilt trykt anordning måtte befales og af instruktionen kunne udgå.

Par. 16, at det vil være fornødent til denne posts efterlevelse, at politimesteren pålægges at give overpræsidenten betimelig underretning om, når det ommeldte tilfælde ved opløb indtræffer, og siden hvorledes opløbet måtte til- eller aftage, på det at han derefter kan foretage det videre fornødne.

At det ved denne lejlighed for magistratens lemmer foreslåede distinktionstegn ville kunne have den tilsigtede nytte, især ved aften og natten, påtvivles.

Angående denne paragraf følger min rådmand Skibsteds særskilte betænkning.

Par. 22, angående rådhusarresternes slette beskaffenhed har magistraten allerede under 14. oktober f.a. gjort indberetning til Kancelliet og forestillet de mødende hindringer i sammes bedre indretning. Stadens civile arresthus er efter den i året 1771 med jurisdiktionerne skete forandring ikke under magistratens disposition, men bestyres af kongens foged, imod hvem kontrollen bedst synes at kunne overdrages til Hof- og Stadsretten, og hvis arresterne skulle, som formodes, blive med Politiretten forflyttet fra rådhuset og forenet med de andre civile arrester, ville Hof- og Stadsretten vel også bedst med samme kunne have indseende. I alt fald forstås vel her alene de til stadens civile etat henhørende fængsler.

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

Par. 25, kunne vel tillægges, at politimesteren imod de, som forsømmer at forsyne sig med det befalede forråd, anvender de anordnede tvangsmidler, når han derom fra magistraten underrettes.

Par. 28, om ikke dette er at forstå om den første af de tilstedeværende magistratspersoner, uagtet han end ikke er den øverste borgmester, og om det angår alle overpræsidentens forretninger, endog uden for magistraten, eller alene de, der påligger ham som magistratsperson, måtte vel nærmere bestemmes.

Københavns Rådstue den 17. december 1794.

Urne

[...]

Til Det kongelige danske Kancelli

**Betænkning i henseende til udkastet
til instruks for magistraten dens par. 16.**

Da det allerede i samlingen er afgjort og bemærket, hvorledes magistraten skal komme til kundskab om, når indtræffende opløb er af den beskaffenhed, at magistraten skal samle sig på rådstuen, forbigår jeg dette.

Hvorvidt det i øvrigt lader sig gøre, at stadshauptmanden og politimesteren skulle kunne indfinde sig på rådstuen med magistraten for at rådslå om, hvad forholdsregler der bør tages i sådanne tilfælde, indser jeg ikke, da jeg må tilstå, at jeg formener, at når betydeligt opløb skulle indtræffe, kan disse mænd vel næppe tillade sig at forlade et sådant opløb.

Og da det dernæst hedder i instruktionen, at om opløbet skulle bære kendetegn af overlagt sammenrottelse eller stempling, så tillades mig:

1) At jeg for min part næppe tror, at et sådant tilfælde vil finde sted her i staden eller landet, desårsag og siden instruktionen skal trykkes, jeg tillige finder fornødent at indstille, om disse udtryk ikke kunne gives mildere.

2) Og i tilfælde de vedbeholdes, hvorledes og hvad vished skal magistraten da have for og erholde, forinden man tillader sig at bedømme opløbet at være af en sådan beskaffenhed, og da man i almindelighed ikke kan tilvejebringe andet i så fald end gisninger og næppe formodninger, så

da enhver ved, at ét menneske altereres hastigere og anser alting frygteligere end et andet, så da jeg frygter, at en eksekution af det befalede, der ikke i almindelighed vil kunne have større vished for sig end gisning og formodning, synes at karakterisere folk og tiltro dem det, de aldrig har gjort sig skyldig i, desårsag ville give anledning til værre og ubehageligere følger, så formener jeg, det var at ønske, at man kunne få en nøjere bestemmelse herom, og om man ved beretning af stadshauptmanden eller politimesteren, når man i øvrigt ingen andre data kan erhverve, skal tillade sig at antage opløbet af den slags, som instruksen nævner.

At overpræsidenten tillige med tvende af magistratens lemmer, som han selv udnævner, skulle begive sig til det sted, hvor opløbet var, når ingen af magistratens medlemmer havde medvirket tilforn, tror jeg (da magistraten efter sin nuværende ringe indflydelse ingen anseelse kan siges at have) var ikke alene at eksponere sig selv, men samme ville endog for sin nyheds skyld, da samme ved trykken blev almindeligt bekendt, give anledning til et dobbelt og langt betydeligere opløb. Den del af folket, der ikke nærmede sig opløbet, ville vist omringe rådstuen alene for i procession at følge overpræsidenten og de tvende magistratspersoner did, hvor opløbet var, og hvad enten opløbet var betydeligt eller ikke, så snart magistraten samler sig på rådstuen, troede man dog straks og helst nu for tiden, at det ikke kunne gå af, før overpræsidenten og de tvende magistratspersoner måtte derhen, og skulle endog imod min formodning dette tilfælde indtræffe, at denne befaling skulle iværksættes, og overpræsidenten med de to magistratspersoner for roligheds skyld og for at afværge at samle denne folkemængde med den anden tog en anden tur og efter aftale først samlede sig i nærheden af tumulten, så blev det endnu uvist, om ikke rådstuevinduerne og flere uordener skulle forsonde det samlede folk, fordi de ikke efter deres regning havde fået at se eller kom til at følge overpræsidenten og de tvende af magistraten med det nye anordnede tegn – og da dette, efter mit skønne, når opløbet først var steget til en sådan grad, snarere ville gøre ondt værre, indstiller jeg, om en sådan handling, der næppe kan være at anse for andet end den sidste formalitets iagttagelse, ikke bedre kunne ske på en anden måde og ikke ved overpræsidenten og to af magistraturen. Imidlertid og i tillid af den agtelse, jeg frimodig tør sige, at magistraten dens lille virkekreds til alle tider dog har konserveret sig blandt medborgere, skal hverken frygt og langt mindre uvilje, når Hans Majestæt befaler, at magistraten personlig skal medvirke, afholde mig fra, om loddet faldt på mig, at

gavne så vidt det står i min magt, og da jeg anser til fordel alle de foranstaltninger, der straks kan ske ved opløbs begyndelse, da det i førstningen hastigere hæmmes end siden, når det får tid at tage om sig, da slutningen af paragraffen udtrykkeligt siger, at det er en væsentlig pligt for magistraten at bidrage på alle mulige måder til at afværge og dæmpe sådanne optrin, så tillader man mig at ytre min mening i denne henseende.

Alle foranstaltninger ved tilfælde af opløb må efter mine tanker være så lidet ualmindelige som muligt, da den ringeste nye foranstaltning, som ikke dagligt kendes, opvække nysgerrighed, hvorved opløb alt mere og mere forøges, og jo større folkemængde samlet jo værre at adsplitte.

Om altså Hans Majestæt befaler, at magistratens medlemmer personligt skal medvirke, drister jeg mig til derom at gøre følgende forslag:

At magistraten ved en kongelig anordning befales og bemyndiges til at medvirke ved ethvert opløb, så snart politimesteren forlanger det.

At seks af magistratens medlemmer dertil enten efter befaling udnævnes eller efter fleste stemmer i rådstuen udvælges, og disse seks er det efter min formening, der personligt skal møde straks ved ethvert opløb, så snart de derover er averteret fra politimesteren.

Disse seks af magistratens medlemmer kunne da alene ved overtalelse og bedste konduite bestræbe sig for at få enhver til i god ro at forlade opløbet og begive sig bort. Overpræsidenten og den øvrige del af magistraten samler sig imidlertid på rådstuen efter anmeldelse fra politimesteren.

Skulle nu tilfældet synes af nogen konsekvens, så overlægger stadshauptmand med politimester og de befalede magistratspersoner, som skal være til stede der på stedet, hvad de tjenligst kan eragte til om muligt at få opløbet standset. – Og på det at overpræsidenten tillige med den øvrige del af magistraten dels kan vorde underrettet om, hvad der passerer, dels og kan iværksætte hvad foranstaltninger, der kan agtes fornøden, kunne nogle af rådstuetjenerne befales som adjudanter at passere imellem magistraten og de befalede, der skal virke til opløbets standsning. Og kunne rådstuetjenerne gives ringkraver at bære ved sådan lejlighed. Skulle derimod opløbet blive at befrygte, og man anså det næsten umuligt at standses, da skulle stadshauptmand, politimester eller nogle af de seks magistratspersoner, der personlig skal være til stede, efter aftale med hinanden og overlæg begive sig til rådstuen for der med overpræsidenten og de øvrige magistratspersoner at tage videre beslutning, og skulle da endelig ingen overtalelse eller noget middel være tilbage, at man kunne se ro-

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

ligheden tilvejebragt, formener jeg, at der, efter at en sådan beslutning imellem vedkommende er taget, ved trommeslag der på stedet eller ved trompetskrald gives varsel, og Hans Majestæts befaling derefter af politimesteren eller nogen af de befalede tilstedeværende oplæses.

Og på det man ikke skal blive stående ved opløbet for at se trommen komme, så formener jeg, at der for eftertiden stedse bør indfinde sig tven- de stadstambourer ved ethvert opløb under stadshauptmandsbefaling, alt på det man stedse kan være vant til at se dem nærværende for ikke derved at opvække nysgerrighed.

Hvad endelig distinktionstegn for de magistratspersoner, der skal være nærværende, er angående, da ønsker jeg samme så almindeligt som muligt og finder i denne anledning passende at foreslå, om ikke samtlige i magistraten stedse, når de samles eller indfandt sig i embedsforretninger kunne enten forenes om eller anordnes en lidt distingveret, jævn borgerlig påklædning, da folket ikke derved ville blive fristet til at løbe i hobetal til opløbet for at se magistratspersonerne, som der skulle medvirke i en anden påklædning eller uniform end sædvanligt. Den simpleste i mine tanker var en lysegrøn kjortel, der er borgerlig, med en sribet galon enten på en opstående eller nedhængende krave. Underklæderne efter behag, men på hatten en sort kokarde og krampe og i midten på kokarden stadens våben forgyldt omtrent af en 24 skillings størrelse.

På denne måde tror jeg, at man, efter mine ringe tanker, i tilfælde vil kunne spare sig mere fordel til hastig opnåelse i at se et opløb standset uden at anledige større folketal samlet.

København den 15. december 1794.

Andreas Skibssted

Til høj- og velædle magistraten

C

Generalprokurørens nærmere erklæring over magistratens anmærkninger ved udkastet til dens instruks.

Til magistratens anmærkning ved

Par. 4. Jordegodset er stadens og ej magistratens ejendom. Magistraten lønnes nu med vis og fast gage. Den nyder aldeles intet af jordegodsets indkomster.

Disse tilhører stadens kasse. Jeg holder altså for, at det er rigtigst at nævne tingen ved sit rette navn og kalde den det, som den er, og ej det som den ikke er.

Par. 7. Der står ikke i instruksen, at magistraten **skal indskrænke skadelige monopoler**. Den siger, at **magistraten skal anvende alle lovlige midler til at indskrænke dem**.

Et lovligt middels anvendelse til at opnå et almennyttigt øjemærke må altid både i hensigt til formue og realiteten være rigtig. Midlerne må rette sig efter omstændighederne i ethvert tilfælde.

Par 8 b. Da denne paragraf, litr. b, fastsætter, at forlig, der er indgået for magistraten, **skal have samme kraft og virkning i hensigt til eksekution som en usvækket dom**, så følger vel umiddelbart deraf, at underfogden, der er *executor ordinarius* af alle domme (Højesterets undtagne), også bør eksekvere disse forlig.

Imidlertid kan der da så meget mindre være noget at erindre imod, at det tilføjes, uagtet det er overflødigt.

Den anmærkning, **at eksekutionen bør ske på den skyldiges bekostning**, er mere end overflødig. Thi ingen eksekutor kan være så uvidende, at han skulle kunne lade sig falde ind, at omkostningerne burde kunne eksekveres hos andre end den skyldige.

e. At de i denne paragraf omhandlede bøder i mangel af formue hos den skyldige bør afsones ved legemlig straf, det er så udtrykkeligt og almindeligt befalet i forordningen af 6. december 1743, at igentagelsen af dette bud synes at være aldeles uforment. Bemeldte lovgivnings ord er disse: »Når nogen vorder dømt til bøder eller pengestraf ved hvad ret, for

hvad fejl heller til hvad brug, det endog måtte være etc.« Derefter bestemmes fremgangsmåden og den korporlige straf i tilfælde af den skyldiges uformuenhed. Når instruksens i øvrigt overlader til magistraten at bestemme bøderne fra 2 til 10 rdl., er dette således foreskrevet med hensyn til den udeblivendes vilkår, efterdi 2 rdl. for en fattig mand kan være ham en lige så følelig straf, som 10 rdl. for den, der er mere formuende.

At indrømme magistraten (der ingen jurisdiktion har) ret til at dømme borgere i bøder for mangel af personligt møde i andre tilfælde, det tør jeg ej tilråde, efterdi derved kunne banes vej til misbrug, især da magistratens kendelser i så fald blev inappellable. Højesteret har endog ytret den mening, at magistraten ikke burde bemyndiges til at diktere bøder for udeblivelse, når nogen blev kaldet til at høre forslag om forlig, hvor parternes personlige nærværelse er så aldeles fornødent, at øjemærket uden dette middel ej kunne ventes opnået.

Par. 9. Jeg kan ikke forestille mig, at tre ordentlige møder om ugen er overflødige for magistraten, der har daglige forretninger, og hvor der ofte forekommer sager, som fordrer uopholdelig afgørelse. Ikke heller spildes der mere tid ved tre møder end ved to, efterdi sagernes antal desuagtet bliver det samme og følgelig hver af de tre samlinger så meget kortere end hver af de to sessioner. Imidlertid må jeg underkaste denne anmærkning nøjere bedømmelse.

Par. 12. Det er vel indlysende, at denne paragraf bør forstås i overensstemmelse med Loven og anordningerne.

Par. 13. Jeg ser ingen grundet årsag, hvorfor disse bestemmelser skulle udgå af instruksens, såfremt ellers dennes genstand bør være at foreskrive magistratens pligter. Magistraten anfører heller ingen grund for denne ide, men overlader i denne, ligesom i de øvrige poster, til enhver at udfinde, hvad dens lemmer har tænkt ved at skrive de summariske anmærkninger, der findes anført i deres betænkning.

Jeg holder for, at de i denne paragraf opregnede pligter er alle en naturlig følge af den hovedpligt at have tilsyn med lavene og som øvrighed at våge over ordens vedligeholdelse iblandt disse. Endelig kan jeg ikke forestille mig, at det skulle være en ubehagelig forretning at forklare og indskærpe lavene de bud, der indeholdes i denne paragraf, efterdi disses velgørende hensigt fremlyser af ethvert ord.

Par. 16. Det forstås af sig selv, at politimesteren bør give overpræsidenten efterretning, om noget opløb befindes at være af den natur, at magistratens samling anses fornøden, og dens videre hjælp udkræves. Men dette må, efter min ringe skønsomhed, pålægges politimesteren ved en ordre til denne embedsmand. Thi magistratens instruks foreskriver magistratens pligter og ej politimesterens. I øvrigt kvalificerer denne paragraf så vel som den 8. par. sig til, at en forordning desangående tillige udstedes, efterdi begges indhold fordrer almindelig efterlevelse.

Magistraten **påtvivler, at det foreslåede distinktionstegn** (kongens navn hæftet på brystet) **ville kunne have den tilsigtede nytte, især om aftenen og om natten**. Det var at ønske, magistraten i at gøre denne anmærkning havde foreslået noget tegn, der kunne anses mere bekvemt og hensigtsmæssigt.

Jeg har ikke formået at udfinde noget hæderligere og mere betryggende end dette. At det ikke kan ses i mørke, er en mangel, som det har fælles med ethvert andet hæders- eller agtelseskendetegn. Jeg ser ellers intet bedre middel til at afhjælpe denne naturlige fejl, end at magistraten, når det er mørkt, lader bære lygter eller fakler for sig ved rådstuetjerne. Men dette råd, har jeg ikke troet, skulle blive fornødent at indføre i magistratens instruks, efterdi det er så simpelt, at enhver må kunne finde det.

Rådmand Skibsted har i en særskilt betænkning ytret sine anmærkninger over denne paragraf og dertil føjet forslag til sammes forbedring.

Med få ord skal jeg ytre mine ringe tanker desangående.

Rådmandens første anmærkning er denne, »at han ikke indser, hvorvidt det lader sig gøre, at stadshauptmanden og politimesteren skulle kunne indfinde sig på rådstuen for at rådslå med magistraten, da de vel næppe kunne tillade sig at forlade opløbet.«

Dertil svarer jeg, at når omstændighederne ikke skulle tillade nogen af disse embedsmænd at indfinde sig personligt i magistratens forsamling, kunne de dog ved deres adjutanter berette magistraten forfatningen og ved disse indhente dens råd samt i fornødent tilfælde udbede sig dens bistand ved dåd, således som instruksens foreskriver.

Rådmanden har ellers selv i sin betænkning (pag. 4) foreslået, at **stadshauptmand og politimester skulle begive sig til rådstuen**. Det synes altså, at han på dette sted har glemt, hvad han har skrevet (p. 1).

I henseende til disse udtryk i instruksens: »Dersom opløbet skulle bære kendetegn af overlagt sammenrottelse eller stempling,« da holder råd-

manden for, »at sådant tilfælde næppe vil finde sted her i staden.« Han indstiller desårsag, »at bemeldte udtryk måtte gives (forfattes) mildere.«

For så vidt som tilfældets mulighed betræffer, må jeg blot anmærke, at vore love antager samme, efterdi de bestemmer straf for stempling og oprør. At *casus* er *dabilis*, også her i hovedstaden, derpå har vi uheldigvis i kort tid set igentagne eksempler, og jeg kan ikke forestille mig, at der skulle kunne findes betænkelighed ved at foreskrive magistraten de pligter, som den i sådan begivenhed bør iagttage med hensyn til at betrygge den borgerlige og huslige fred og sikkerhed. Jeg for min del anser dette så meget mere passende og fornødent, som magistraten intet skridt gjorde, da det sidste optrin af denne slags forefaldt.

At kongen i øvrigt ikke skulle turde kalde stempling ved sit rette navn, det røbede en svaghed, der var Danmarks lovgiver højst uværdigt.

En retfærdig og vis regering ser ikke de skrækbilleder, der så giveligt fremstiller sig for den sitrende despot. Frygt må altid være en ukendt følelse for den, der sidder på Dannetronen og med retvished styrer det nordiske tvillingeriges trofaste folk. Synderligt er det ellers, at rådmanden, der finder (p. 1) det ord »stempling« at være for hårdt, foreslår (p. 4) i det sted disse udtryk: »Skulle opløbet blive at befrygte, og man anså det næsten umuligt at standses.« Jeg mener derimod, at sådan umulighed ej må kunne statuere i en stat, hvor der er lov og regering.

Rådmanden spørger videre: »Hvad vished magistraten skulle have, forinden den tillader sig at bedømme opløbet at være af sådan beskaffenhed?«

Hertil svares: Politimesterens opfordring og sagens beskaffenhed.

Rådmanden ytrer (p. 2), at magistraten måtte eksponere sig, »da den ingen anseelse kan siges at have.« Derimod fortæller han (p. 2 og 3), at han frimodigt tør sige, »at magistraten til alle tider har konserveret agtelse iblandt medborgere.«

Det er egentlig i tillid til denne sidste forudsætning, jeg har foreslået magistratens medvirkning.

Men det forekommer mig, at der ligger en modsigelse i disse rådmandens forskellige sætninger.

Når man har medborgeres **agtelse** (og den endog bevaret til alle tider), må man, så vidt jeg skønner, også have den **fornødne anseelse**.

Hvad rådmandens forslag og endelige konklusioner angår, da må jeg derved anmærke:

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

a. At magistratens medvirkning og pligter efter min mening bør foreskrives både ved instruksen og ved en forordning, for så vidt bestemmelserne fordrer almindelig efterretning og efterlevelse.

b. Jeg kan ikke andet end vedblive den tanke, at overpræsidenten bør have ret til at vælge de to medlemmer, han ønsker og anser bekvæmst til at følge sig i det omhandlede ærinde.

Jeg ser ikke heller nogen grund til at forøge antallet til seks, omend skønt magistraten er talrig nok dertil. Her fordres ikke fysiske kræfter. Her behøves blot agtelse og fornuftig adfærd. Disse egenskaber finder man lige så let hos tre som hos seks og måske endnu lettere.

c. At nogle af magistraten skulle (som rådmanden foreslår) **møde straks ved ethvert opløb**, det er efter min mening ikke alene ufornødent, men det kunne måske endog blive skadeligt. Thi politiet bør altid formodes at være tilstrækkeligt til at hæmme opløb i tilfælde, som ej er overordentlige. Politiets anseelse ville altså virkelig svækkes ved andres unødvendige mellemkomst. Ej at tale om at så mange befalende personer let kunne forvolde forvirring i stedet for at bidrage til orden.

Hensigten af magistratens sendelse med den sidste advarsel i kongens navn skulle blot være denne, at alle og enhver kunne vide den fare, som de udsatte sig for, dersom de ej forlod det sted, hvor den ulovlige folkesamling var, på det at ingen, uden sin egen forsætlige brøde, skulle komme til skade, når magten måtte bruges imod dem, der turde vove at trodse lovene og forstyrre den offentlige rolighed.

d. Rådmanden inddeler opløb i fire grader og foreslår visse forholdsregler, der skulle følges i enhver sådan begivenhed.

1) I almindelige tilfælde skulle magistratens lemmer anvende **overtalelser**.

2) Skulle det synes af nogen konsekvens (siger rådmanden), så overlægger stadshauptmanden med politimesteren og de befalede (udnævnte) magistratspersoner, hvad der kan eragtes tjenligst.

3) Skulle derimod opløbet blive at befrygte, og man anså det næsten umuligt at kunne standses, da skal stadshauptmanden, politimesteren eller nogle af de seks magistratspersoner begive sig til rådstuen for at tage videre beslutning.

4) Skulle endelig intet middel være tilbage til at se rolighed tilvejebragt, da skulle kongens befaling oplæses etc.

Jeg befrygter, at de tre sidste af disse distinktioner og definitioner ville blive vanskelige at forstå.

Jeg indser ikke heller årsagen, hvorfor der skal udsættes med at formane de tilstedeværende i Hans Majestæts navn så længe, indtil der intet middel var tilbage til at bringe rolighed til veje. Dersom denne sidste *casus* skulle indtræffe (som jeg ikke kan antage at være mulig), blev det, efter min tanke, blot at kompromittere kongens navn at anvende det, når intet middel var tilbage.

Det naturlige synes mig er, at man søger at dæmpe sådan uorden straks og betimeligt anvender de midler, som er bekvemmest til at opnå øjemærket.

Dersom nu **formaning i kongens navn** tror at være et virkende middel i denne henseende, så er det ubegribeligt for mig, hvorfor dette skulle holdes tilbage, »når et opløb var af konsekvens« (som rådmanden udtrykker sig), og »når det blev at befrygte, så at man anså det næsten umuligt at kunne standses.«

e. Hvorvidt det af rådmanden foreslåede **trommeslag og trompet-skrald** samt de øvrige forsigtighedsregler, der måtte iagttages, på det at folk ikke **skulle blive stående for at se på trommen**, samt rådmandens videre forslag (p. 2) til at afværge følgerne af nysgerriges lyst til at se magistraten, hvorvidt, siger jeg, alt dette kan fortjene at komme under nærmere betragtning, det må jeg overlade til højere bedømmelse. Jeg for min del tror ikke, at mange ville løbe efter magistraten for at se den.

Ikke heller venter jeg synderlig nytte af trompeten og trommen.

Endelig f. Hvad angår rådmandens ønske om forandring i det kendemærke af **Hans Majestæts navn hæftet på brystet**, som jeg har foreslået magistratens lemmer skulle bære, når de blev sendt i det omhandlede ærinde, da må jeg tilstå, at rådmandens forslag, der går ud på, at disse embedsmænd skulle bære **en sort kokarde på hatten med stadens våben af en 24 skillings størrelse**, efter min ringe skønsomhed ikke indeholder nogen synderlig forbedring i ideen om udmærkelsestegn. De øvrige magistratspersoners stiltienhed desangående synes også at give til kende, at de anser **kongens navn** lige så hæderligt og hensigtsmæssigt som stadens **våben af en 24 skillings størrelse**.

I henseende til forslaget om **de sribede galoner på lysegrønne kjortler med underklæder efter behag**, da forener rådmandens kolleger ikke

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

heller deres ønske med hans om at bære denne dragt, ligesom den vel også næppe kan fortjene det navn af **borgerlig**, som rådmanden tillægger den.

Par. 22. Den pligt, som denne paragraf omhandler nemlig at have opsigst med fængslernes vedbørlige istandholdelse, er pålagt enhver øvrighed ved forordningen af 5. april 1793. Magistraten har altså ingen grund til at unddrage sig derfra.

I øvrigt kan det vel næppe henregnes til nogen ubehagelig eller besværlig embedsforretning at besøge fængslerne et par gange om året for at påse, at kongens bud i hensigt til denne genstand efterleves.

Par. 25. Dette tillæg er, efter min mening, ikke passende. Thi magistratens instruks er ej politimesterens instruks.

Det er også ufornødent på dette sted at minde politimesteren om, at han skal opfylde en pligt, som ved lov er ham befalet, og som magistraten ikke melder, at han nogensinde har efterladt at udføre.

Par. 28. Det følger af sig selv, at det er den øverste borgmester, **som er til stede** (og ej den, som ikke er til stede), der bør i overpræsidentens forfald eller fraværelse forestå hans embede.

At det er med hensyn til alle hans embedsforretninger, det flyder også af ordenes bogstav selv, efterdi ingen undtagelse er tilføjet.

Jeg ser altså ingen grund til de i denne paragraf gjorte anmærkninger.

København den 12. januar 1795.

Colbiørnsen

D

Pro memoria

Udi det efter Hans Majestæts befaling af generalprokurøren hr. konferensråd Colbiørnsen forfattede udkast til en instruktion for Københavns magistrat, hvilket Kancelliet har behaget at meddele os, er der kun én post, hvori vi samtlige ønsker forandring, og det er

par. 8 e.

som fastsætter, at en mand kan tvinges til at møde og underkaste sig magistratens mægling til forlig med sin vederpart.

Det er umiskendeligt, når man overskuer den hele paragraf, at lige så heldig, som ideen er i sig selv ved magistratens mellemkomst at åbne borgerne veje til forlig, så igennemtænkt er den og i dens udvikling og anvendelse.

Ligesom man på den ene side har søgt at rydde alle hindringer af vejen, at forebygge misbrug, at opvække tillid, så har man og på den anden side søgt at give indretningen en sådan fuldkommenhed i sammensætning og mekanisme, at den kunne få den muligste kraft til at opfylde sin bestemmelse. Derfor er det, at man har tillagt tvangsmidlet, efterdi der ikke lader sig tænke nogen mægling til forlig, med mindre at begge parter konkurrerer dertil.

Men forudsætter man derhos, at en god vilje må være grundvold til al forlig, og at tvang efter menneskets natur og almindelige gemyts beskaffenhed virker egensindighed i stedet for fjelighed, så befrygter vi, at tvangsmidlet snarere vil hindre end befordre hensigten.

Magistraten må i denne begivenhed anses som en borgerven, der med beredvillighed i godmodig hensigt, men uden myndighed og alene for at stifte godt, indlader sig i borgernes trætter, når disse selv attrår det, og som søger at hjælpe dem til rette for at forskåne dem for bekostninger og vidtløftighed. Anses sagen anderledes, da føler borgeren, at han står under en slags værgemål, hvilket han som mand tror sig berettiget til at være fritaget for, og at man vil pånøde ham en velgerning, som han efter eget godtbefindende måtte kunne antage eller forkaste.

Derimod tykkes det og lige så retfærdigt som billigt, at når en mand ved sin udeblivelse tilkendegiver, at han ikke vil høre forslag til forlig, men at han endelig vil procedere, når der endog kunne være håb for ham til at undgå dette, at han da, i fald han ved lovmål taber sagen, bør betale vederparten processens omkostninger således, at denne kan være skadesløs og det igennem alle instanser, hvor han taber, men derimod ikke nyde dem godtgjort om han vinder sagen, i det mindste ikke i første instans og i de andre ej heller, med mindre dommeren skønner, at den tabende vederpart uden nogen grund og føje forfølger sagen og derved giver anledning til at formode, at han ikke havde haft sindelag til at indgå et billigt forlig, når mægling endog derom var blevet anstillet. Vel indser vi, at en sådan

bestemmelse kunne i hensyn til sine følger sættes i ligning med en slags tvang, da den medfører enten en højere erstatning eller og tabet af processens omkostninger, endog når man har retten på sin side, men vi formener derhos, at det naturlige og billige deri er så indlysende, at enhver vil føle, at det ikke kan eller bør være anderledes og derhos ej heller anse det som et tvangsmiddel. Ingen nødes umiddelbart derved til at møde. Den udeblivende underkaster sig alene en eventuel bekostning eller tab, dersom hans vederpart ikke lader sagen henfalde, eller den ved andre midler kan komme til forlig. Det nærmere og det fjernere, det visse og det mulige, gør stor forskel i formen af forestillingen.

Vi foreslår altså enstemmigt: at bestemmelse »e« i par. 8 må udelades.

Men derhos er der seks iblandt os, nemlig konferensråd Treschow, justitsråd Fridsch, assessor Sporon, justitsråd Graah, assessor Falsen og kammerjunker Stemann, som desuden finder betænkeligheder ved den

29. par.

og herom afgiver disse mænd deres mening således:

»Spørgsmålet er her, om det ikke skulle være mere overensstemmende med statsklogskab og lovgivningsgrundsætninger, altså og mere hensigtsmæssigt til almindelig vels befordring, når enhver mand, som tror sig fornærmet af magistraten qua øvrighed, havde ret til umiddelbart at søge fyldestgørelse ved lands lov og ret, end dersom han skal være forbunden til at søge den ved supplikation?

Ved første øjekast kunne det synes, at undersøgelsen heraf måtte være helt overflødig i et land som vores, hvor regeringen har en lige så almindelig og uindskrænket som fortjent tillid, og hvor enhver altså er vis på at vederfares ret, på hvilken af disse måder det end sker. Men da det i lovgivningen ikke alene kommer an på at nå hovedformålet, men tillige at opnå det således, at den mest mulige gavn for det almindelige derved bevirkes, så kan spørgsmålet blive såre vigtigt.

En nations forædling beror vistnok for en stor del på individernes følelse af deres værd. En ædel selvfølelse frembringer patriotisme, industri, lyst til at udvide sine evner og begreber så vel som anhängighed til den regering, man lever under, fordi det er denne, der har medvirket til og altså må være konvens med, at man kan føle sig som mand og borger. Iblandt de midler, der beforder en sådan national tænke måde, er uden tvivl den bevidsthed vigtig, at man er i stand til ved lovene at kunne be-

skærme sig selv, hvilket da også forudsætter, at adgangen til domstolene må stå den fornærmede åben i enhver begivenhed.

Denne betragtning er det, som bestemmer os dissenterende til at indlade os i diskussionen af spørgsmålet.

Det første, som vi da skulle undersøge, er: om det skulle anses som en nyhed i vor lovgivning, at umiddelbar adgang til domstolene blev enhver tilladt imod øvrigheden *qua talis*?

Egentlig fortjener dette ikke den strengeste granskning, thi kan statens vel befordres ved det, at en gammel lov afskaffes og en ny sættes i stedet for den, så kan der vel ingen tvivl være om, at den gamle jo bør gøre plads for den nye. Men da forsigtighed på lovgiverens side tilråder ham at anse forslag til nye love med en slags mistanke, så skal vi fremsætte, hvad vi herom har kunnet efterforske.

Nogen udtrykkeligt forbydende lov herom kender vi ikke, thi vel befales udi forordningen 31. juli 1739 par. 2 at stiftamtændene, for hvilke noget betydeligt imod andre øvrighedspersoner anmeldes, skal først referere sagen til kongen eller vedkommende kollegier før noget lovmål af dem foranstalles, men dette bud er givet for øvrighedspersoner imellem sig selv indbyrdes, og hvad forordningen 19. januar 1692 angår, da er den speciel om politimesteren. 1-26-3 forbyder ikke at søge domstolene, men tillader supplikationer og står i samfund med den 1. artikel ibidem angående vedkommendes erklæringer eller påtegninger. 3-1-3 pålægger stiftsbefalingsmanden at dæmpe uenighed imellem øvrighed og borgerskab, og dersom de ikke vil lade sig sige, da at andrage sagen og dens omstændigheder for kongen, men den forbyder ikke borgerskabet at rejse sag på lovlig måde. 1-2-8 kan ej heller anføres i denne henseende, thi når den sammenholdes med 6-9-14 og 16 og flere sammesteds, så ser man, at undtagelsen, som findes deri, har hensyn til embeders privilegerede fora. 2-17-23 byder vel, at en superintendent skal anklages for kongen, men det er i tilfælde af, at han forsømmer sit embede eller fører et forargeligt liv og således i almindelighed gør sig uværdig til det, han er. Derimod meldes intet om, at det samme skal ske, når han som embedsmand fornærmer nogen i særdeleshed. 1-2-13 siger, at han tiltales for Højesteret, når han forser sig i sit embede. Lige så lidt som vi nu kan anføre nogen udtrykkeligt forbydende lov, lige så lidt ved vi nogen udtrykkeligt tilladende lov, endskønt den 11. par. i forordningen 15. juni 1771 i hensyn til bestemmelsen om kammerkollegieresolutioner er meget mærkelig, og forordningens 1.

kap. 4. art. konfereret forordningen 17. februar 1774, samt 18. kap. 17. art. såvel som konsumptionsforordningens 15. kap. 1. art. viser hen til retterne. Men findes der intet udtrykkeligt forbud, så må den almindelige grundsætning gælde, som 1-1-3 indeholder, nemlig at enhver skal tale og dele sig til rette, følgelig at enhver, som tror sig fornærmet, kan tage sin tilflugt til domstolene.

Resultatet bliver altså efter vort skønnende dette, at man hidtil har kunnet klage over øvrigheden hos kongen, men at man og har kunnet tiltale den for retten. Følgelig blev en lov, som udtrykkelig tillod det sidste egentlig en lovforklaring, men ingen ny lovgivning.

Vi går dernæst over til at betragte spørgsmålet som et lovgivningsproblem, og da råder klogskab til allerførst at undersøge, om en sådan ubehindret saggivelse af enhver, som kender sig fornærmet af en øvrighedsmand ved misbrug af hans embedsmyndighed, kan medføre nogen skadelig virkning for det almindelige? At uorden i den offentlige bestyrelse derved skulle kunne forvoldes, skønner vi ikke, thi øvrighedsmanden, som den eksekutive magt er betroet til, kan derved hverken blive afhængig af dommeren eller standses i sin virkekreds. Dommeren påskønner alene *ex post facto*, om den, som klager over at være fornærmet og æsker skadesløsholdelse, har ret i sin påstand, hvilket sker ved at jævnføre loven med faktum, og i dette øjemed alene er det, at han undersøger den forbigangne handling. Bedømme den, efter at den er fuldført, må han, men forhindre den, idet den foretages, kan han ikke, og øvrighedsmanden går sin bane uden enten at adspørge ham eller bekymre sig om ham, thi loven er over dem begge, men den ene af dem ikke over den anden.

Vi kan altså ikke forestille os, hvorlunde ligevægten imellem disse to politiske kræfter herved skulle kunne forrykkes. Et ultimatum blev der vist nok, for så vidt dommerens kendelse i sidste instans afgjorde, om øvrighedsmanden havde haft ret eller uret, men ved domstolene værner publiciteten, og mangler der noget i den, som uden væsentlig skade i anden henseende kan tillægges, da står det til lovgiveren at råde bod derpå.

At øvrighedsmanden, når han således kunne tiltales, blev udsat for chikaner og processer og derved måtte tabe den tid og den rolighed, han behøver til sine forretninger eller, hvilket er det samme, til statens gavn, er ikke en så betydelig indvending i sig selv, som det ved første anskuelse måtte synes, thi når der klages over ham ved supplikation, må han retfærdiggøre sig. Når han stævnes, bør ham forundes frit forsvar og *processus*

gratuitus. Derhos er det at formode, at når begge veje står åbne, nemlig både supplikation og søgsmål, så bliver den, som er den mindst bekostelige, hvilket den første er, oftest valgt. Endelig burde også den temeraire sagsøger ej alene betale tilstrækkelige procesomkostninger, beregnet efter, hvad sagen kunne have kostet, når den var blevet ført foruden *beneficium processus gratuite*, men også forhøjede mulker, hvormed øvrighedsmanden i denne henseende mærkeligt ville blive beskærmet.

Da opretholdelsen af øvrighedsmandens værdighed ikke er ligegyldig i den offentlige bestyrelse, så bør der også have hensyn til, om denne kunne lide i sådan anledning. Ilde er det, dersom sligt skulle kunne være at befrygte, thi det tilkendegav da alt for tydeligt domstolens degradation. Er disse, som de bør være og kan blive, må enhver uden tab i sin agtelse kunne fremstille sig for dem. Her er ingen underkastelse under dommeren, men alene under loven; man beder ikke, men man fordrer; man taler ikke til dommerens vilje, men til hans forstand; man foreholder ham hans pligter og de bånd, lovene har pålagt ham.

Lægger man derhos mærke til, at såvel øvrighedsmandens magt som den kraft, der er i dommerens kendelse, har sit udspring fra én kilde, at begge embeder bør være i lige anseelse, så skønner vi ikke, at øvrighedsmandens anseelse kan svækkes ved at møde for dommeren.

Men da vi imidlertid ikke kan nægte, i hvor ugerne vi ville det skulle være så, at underretterne efter deres nærværende tilstand ikke altid eller alle vegne har kunnet vedligeholde den udvortes agt, som de burde have, så kunne der da, indtil sådant afhjælpes, anvises øvrighedsmandene efter deres forskellige grader højere instanser, hvorpå 1-2-13 giver et eksempel.

Konferensråd Treschow mener, at slige sager altid burde evoceres for befalede kommissarier og derefter som sædvanligt gå til Højesteret.

Nu tror vi at kunne forudsætte, at tingen er uskadelig for det almindelige, men derimod står det tilbage at overskue fordelene.

En af dem har vi allerede anført i indledningen til vor betænkning i denne post, og vi tror den at være så rigtig, at den uden vor erindring vil falde tilbage i tankerne.

Dernæst tør vi antage det som en efter teori og erfaring afgjort sætning, at den mekaniske regel – jo simplere og ensformigere maskinen er indrettet, jo sikrere og stadigere går den, jo fuldkomnere er den og jo lettere vedligeholdes den – er aldeles anvendelig på den offentlige bestyrelse.

Den første kraft i denne er den lovgivende magt. Derfra kommer viljen, som udføres ved den eksekutive magt, men denne må igen betjene sig af agenter, imellem hvilke den uddeler sine ærinder. Da nu disse agenter eller mandatarier kan overskride deres mandat og misbruge den myndighed, som nødvendigt måtte betros dem for at kunne rygte deres ærinder til anden mands fornærmelse, så må der være et middel, hvorved ej alene et sådant tilfælde virkelighed kan bestemmes, men fornærmelsen også oprettes. Regelen, hvorefter begge dele skal ske, er loven, under hvilken benævnelse agentens fuldmagt naturligvis indbefattes, men for at undersøge faktum og anvende loven derpå må der være en tredjemand, og det er dommeren. Hvor naturligt da, at den fornærmede henvender sig til ham.

Videre – det fuldkomne krav, enhver borger har til staten som om et umisteligt gode, nemlig at han ved at gøre ret eller adlyde lovene ikke tør frygte nogen, og som man kalder borgerfrihed og borgersikkerhed, forsikres ham ikke i den fuldkommenhed tingen virkelig er susceptibel, med mindre borgeren kan kalde øvrighedsmanden i rette, thi skal denne fuldkommenhed betragtes, hvilket her bør at ske, metafysisk og *in abstracto*, så må borgersikkerheden kunne bestå ved sig selv uden ved hjælp af tilfældige omstændigheder, eller med andre ord, den må ikke være prekær. Borgeren må kunne bruge et middel til sit forsvar, som straks er ved hånden, som han selv er mester af, og hvis virkning ikke kan afvendes. Dette middel er rettergang.

Jo sikrere borgeren føler sig, jo større er hans tillid til regeringen, og jo mere hengiven er han den, hvoraf følger, at endog embedsmanden selv, som byder i dens navn, derved får held til at virke sand agtelse uden frygt og villig understøttelse.

Vi har uden forbeholden nu sagt vor mening efter vor pligt. Det står til lovgiveren, om den skal komme i nogen betragtning eller ikke. I første tilfælde måtte resultatet deraf, som en lovforklaring, der tjener til hver mands efterretning, gøres bekendt ved en almindelig anordning, men i sidste tilfælde kan vi alene indstille, om ikke den her omhandlede 29. par. for det første måtte overgås, indtil så betydelig en *quæstion* ved en almindelig lovbestemmelse kunne vorde afgjort.«

Så vidt om udkastet til instruktionen. – Men demæst har vi samtlige tilforordnede ikke villet lade denne lejlighed gå forbi til at ytre et forslag om, hvorlunde der til almindelig betryggelse kunne indføres en større au-

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

tenticitet, end forhen har haft sted, i hensyn til den rigtighed, som bør holdes angående fødsler, ægteskaber og dødsfald, efterdi disse mærkelige epoker i individernes eksistens og sammes nøjagtige bestemmelse ikke sjældent gør udslaget i meget vigtige tilfælde.

Vel er det en sag, som fortjener at tages i betragtning relativ til hele landet, måske endog at hovedstaden mindst trænger til hjælp herudi, men vi ville dog for nærværende tid alene indskrænke os til denne sidste, efterdi sagen alene for så vidt står i forbindelse med det foregående.

Hidindtil har det i overensstemmelse med ritualets 2. kap. 1. art. været overladt til klokkerne ved stadens kirker at holde de fornødne registre herover. Vi ved ikke, om bøgerne, som bruges dertil, alle er autoriseret, ej heller om de, når de er fuldskrevne, overleveres til nogen højere betroet embedsmand eller til noget offentligt arkiv. For så vidt de kirkelige forretninger angår, er der intet imod, at disse registre jo kan vedblive, og at de fremdeles i overensstemmelse med ritualet og 2-8-7 kan holdes, men den yderligere sikkerhed, som attrås, kunne erholdes ved rådstueskriverstuen på følgende måde:

Når nogen vil lade et barn døbe eller, hvis det er hjemmedøbt, vil lade det føre til kirke, skulle han ved en angivelse til magistraten, som indleveres på rådstueskriverstuen, under sin hånd forklare, når barnet er født, af hvilke forældre og under hvad navn, det skal døbes. Herfra undtages børn, som fødes i de offentlige fødselsstiftelser, og hvis forældre ikke vil være bekendte, for så vidt at disse stiftelsers foresatte alene i angivelserne melder, når barnet er født, og under hvad navn det skal døbes.

Når nogen vil lade sig ægtevie, skulle de begge ligeledes i en angivelse forklare deres fulde navne, brudgommens nærings- eller embedsvej, hvem brudens forældre er, og hvilken dag de har bestemt til at lade sig sammenvie.

Endelig når nogen vil lade et lig begrave, da ved angivelse at forklare, hvem den afdøde har været, og når han er død.

Kan angiveren ikke skrive, overlades det til ham, om han vil lade angivelsen skrive og i to attesterende vitterlighedsmænds nærværelse med påholden pen undertegne samme, eller om han personligt, til ægtevielser begge, vil indfinde sig på rådstueskriverstuen, hvor da angivelsen efter deres mundtlige forklaring forfattes, af dem med påholden pen undertegnes, og af rådstueskriveren attesteres. Alle bemeldte angivelser skulle på rådstueskriverstuen ekstraheres i en dertil behørig autoriseret protokol,

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

hvorefter de, når de ikke der er skrevet og som meldt attesteret, påtegnes at være blevet forevist, og leveres bringeren eller vedkommende tilbage, og uden sammes forvisning og aflevering må de kirkelige forretninger ikke foretages.

Er det vielsesangivelser, tegner præsten på dem, om vielsesakten er blevet fuldbyrdet på den angivne dag eller i modsat fald når, og på dem alle må han anmærke, om han i angivelsen har forefundet nogen ham vitterlig urigtighed, på det at magistraten i så fald kan undersøge sådant og se fejlen rettet. Børnene bør døbes med de navne, som findes i angivelserne, uden at deri må ske nogen forandring.

Siden skulle klokkerne månedlig indsende angivelserne til rådstueskriverstuen, hvor de da måtte forvares, efter at den forandring, som hændelsesvis kunne være indløbet i henseende til vielsesdagen eller en bemærket og rettet urigtighed i angivelsen, var antegnet ved ekstrakten i protokollen.

Skulle de besluttede og angivne ægteskaber uformodentligt gå tilbage, bør sådant af vedkommende anmeldes, og når dette forsømmes, efterspørges samt den fornødne anmærkning i protokollen tilføjes og angivelsen deraf udslættes. At fuldbyrdelsen ikke har haft sted erfares, når angivelserne udebliver. Samme orden måtte indføres i henseende til andre religioners bekendere, som ikke står i samfund med vor kirke, og det, som er meldt angående børnenes dåb af vor kirke, måtte anvendes på jødernes børns omskærelsesakt.

Bekostninger for vedkommende i anledning af denne indretning statueres ikke og måtte ved udtrykkeligt forbud forekommes.

København den 28. december 1794.

S.H. Cordsen Treschow Jacobi K. Holterman Sehested
M. Fridsch Drewsen F. Sporon Feddersen Levetzau

Efter given fuldmagt fra hr. justitsråd Graah underskriver på hans og egne vegne

Falsen G. Moltke Steeman

Til Det kongelige danske Kancelli.

Pro memoria

Den af Det kongelige danske Kancelli udi allerhøjstærede pro memoria af 9. dennes forlangte betænkning af Højesterets tilforordnede over et af hr. konferensråd og generalprokurør Colbiørnsen efter kongelig befaling forfattet udkast til en instruks for Københavns magistrat, skulle jeg give mig den ære herved ærbødigst at tilsende. Udkastets cirkulation, sagens vigtighed og de forskellige meninger har forårsaget længere ophold, end man havde formodet.

København den 30. december 1794

S.H. Cordsen

Til Det kongelige danske Kancelli

E Generalprokurørens nærmere erklæring over Højesterets betænkning angående udkastet til instruks for Københavns magistrat.

Ad par. 8 e:

Højesteret bifalder med mere smigrende udtryk, end mine ringe evner kunne fortjene, de forslag, som denne paragraf indbefatter i hensigt til forlig.

Det er blot i punktet litr. e, bemeldte rets tilforordnede ønsker forandring, for så vidt magistraten derefter skulle bemyndiges til at anvende tvangsmiddel af bøder imod dem, som uden lovligt forfald nægtede at møde for at anhøre forslag til mægling. Jeg anser det for pligt at gøre rede for, hvad jeg har tænkt ved at skrive dette punkt.

Mit første øjemærke har Højesteret straks fattet og selv forklaret, nemlig at **mægling til forlig ikke lader sig tænke, med mindre begge parter bidrager dertil**, hvoraf da også følger, at begges personlige nærværelse udkræves, når det tilsigtede skal kunne opnås.

Tvang til at indgå forliget selv er stridende imod tingens natur, efterdi enhver forening er bygget på frivilligt samtykke.

Her handles altså blot om tvang til at møde for øvrigheden, når man af denne kaldes til en så agtværdig og hæderlig handling som den at høre tilbud om mindelig afgørelse og fredsstiftelse.

De mildeste midler er ustridigt de rigtigste, men de må dog altid bestemmes således, at de bliver tilstrækkelige til at opnå hensigten.

Jeg har selv i et forslag til et almindeligt forligelsesvæsen (som jeg med det første skal have den ære at forelægge) just anvendt det af Højesteret benævnte *remedium coactivum*, **at den der med sin udeblivelse tilkendegiver, at han endelig vil procedere, bør betale processens omkostninger etc.** Ved lejlighed har jeg også ytret denne ide både i Kancelikollegiet og for et par af mine venner, der er lemmer i Højesteret.

Denne var også derfor naturligvis den første, der faldt mig i tanken, da jeg udarbejdede den 8. par. i udkastet til magistratens instruktion. Men følgende betragtninger, nemlig at der i hensigt til klager, som enten middelbart eller umiddelbart indkommer for magistraten, og da bliver genstand for dens mellemløb, også kunne indtræffe sådanne, som efter deres beskaffenhed ikke hørte til domstolene, uagtet forlig ej kunne bevirkedes (e.g. uenighed mellem ægtefolk, der blot kvalificerede sig til adskillelse fra bord og seng), bevægede mig til at forandre bemeldte ide, fordi tvangsmidlet ikke blev passende på alle mulige tilfælde. Dette er derimod aldeles anvendeligt i alle de sager, der kunne komme for forligskommissionerne, efterdi disse kun angår sådanne tvistigheder og klagemål, som i mangel af mindelig forening måtte pådømmes af retterne.

Det var altså egentlig for at undgå den mangel i lovgivningen, at det omhandlede *remedium coactivum* blev uanvendeligt på visse sager af dem, der kunne forekomme under magistratens mægling, jeg hellere valgte det: **af bøder**. Imidlertid da dog de fleste klagemål er af den natur at kunne afgøres ved domstolene, når mindelig forening ej opnås, så må jeg overlade til Hans Majestæts visdom at vælge og bestemme det middel, som anses mest passende.

Kun bør jeg endnu til mine foranførte grunde lægge denne: at magistraten i egenskab af øvrighed måske vel kunne synes kvalificeret til en større grad af myndighed i hensigt til personlig indkaldelse end en simpel forligskommission.

Endelig kan jeg ikke forbigå i anledning af Højesterets konklusion og indstilling, der udtrykker sig således: »at bestemmelsen »e« i par. 8 må udelades« at gøre denne anmærkning, at Højesterets mening formodentlig

er, at bestemmelsen må forandres, thi bemeldte rets tilforordnede antager enstemmigt, at et compelle til parternes personlige møde er nødvendigt, og de foreslår alene en anden slags end det, udkastet til instruksen indeholder.

Jeg kommer nu til at besvare og afhandle det vigtige spørgsmål, som seks mænd af Højesteret har fremsat i henseende til den **29. par**, for så vidt denne fastsætter, at overpræsidenten og magistraten ikke står under den almindelige ret i hensigt til deres **øvrighedsembeders førelse**, men i tilfælde af, at anke desangående måtte finde sted, skal samme **for kongen andrages**, da Hans Majestæt forbeholder sig enten umiddelbart at afgøre sagen ved allernådigste resolution eller, når omstændighederne det udkræver, at beskikke kommissarier til deri at dømme, hvis behandlinger og domme i så fald hører under Højesterets yderligere og endelige påkendelse.

Disse seks assessorer i Højesteret ytrer den formening, »at det er overensstemmende både med statsklogskabs og lovgivnings grundsætninger, at **enhver** mand, som **tror** sig fornærmet af magistraten **qua øvrighed**, bør have ret til umiddelbart at søge fyldestgørelse ved lands lov og ret, og at han ej bør være forbundet til at søge den ved supplikation.«

Jeg må anmærke, at denne sætning ikke blot angår Københavns magistrat, men **alle** af kongen beskikkede **øvrighedspersoner**.

Vel tilstår de seks tilforordnede i Højesteret, at underretterne ikke har den udvortes agtelse alle vegne, som de burde have, men de foreslår, **indtil denne mangel kunne afhjælpes**, at »øvrighedsmændene efter deres forskellige grader måtte anvises højere instanser.« Højesteret blev da efter analogien af det lovsted, som påvises, nemlig Lovens 1-2-13, både den første og sidste instans for stiftamt- og amtmændene, ligesom bemeldte ret blev i hensigt til alle magistrater det sted, hvor deres øvrighedshandlinger endeligt og afgørende skulle afgøres. Når den benævnte mangel **i hensigt til underretterne** blev afhjulpet, skulle **disse** blive øvrighedernes dommere alle vegne, så at stiftsbefalingsmanden da fik byfogderne og amtmanden, herredsfogderne og birkedommerne til at påkende, om deres øvrighedsembeders førelse fortjenter bifald eller straf. Konferensråd Treschow er dog ikke enig med sine fem kolleger deri, at øvrighederne i embedssager skulle svare for de almindelige underdommere. Han mener, at deslige sager **altid** burde *evoceres* for befalede kommissarier. Årsagen til

afvigelse i dette punkt anfører konferensråden ikke. Formodentlig har han dog fundet det at være alt for opfaldende, at den underordnede betjent, som havde selv udført øvrighedens foranstaltning, skulle derefter kalde sin foresatte til regnskab for denne selv samme foranstaltning og dømme, om den fortjente bifald eller ikke.

I udkastet til instruksen **forbeholder kongen sig at beskikke kommissarier, når omstændighederne udkræver det**. Efter konferensrådets tanker **skal** Hans Majestæt derimod **altid** befale kommissarier, så ofte nogen er utilfredse med øvrighedsforanstaltningen, uagtet denne finder Hans Majestæts bifald.

Det forstår sig selv, at alle disse sager da herefter (i fald de foranførte principper skulle følges) måtte høre under Højesterets endelige afgørelse, hvad enten øvrighedsmanden blev indstævnet *a prima instantia* for den almindelige underdommer eller for kommissarier eller umiddelbart for Højesteret. Denne domstol blev (som dens seks tilforordnede forklarer sig) det sted, hvor øvrigheden (kongens agent og mandatarius) skulle høre et ultimatum, om han havde haft (handlet) ret eller uret. Hans mandants, kongens tilfredshed med hans forhold i det ærinde, han havde rygtet, den foranstaltning, han havde udført på Hans Majestæts vegne, kunne ikke frelse, ikke betrygge ham, dersom han var så uheldig, at Højesteret bedømte hans fremgangs- og handlemåde anderledes end Hans Majestæt, hvis befuldmægtigede han dog havde været i hensigt til det, han havde foretaget sig og iværksat.

Jeg vil ikke i at afhandle denne materie beråbe mig på,

a, at den 29. par. i udkastet til magistratens instruks er ordlydende med stiftamtmandenes og amtmændenes instruktioner, hvilke i disse dage er blevet approberet af Hans Majestæt efter foregående overlæg med de vedkommende kollegier og sagens nøjeste granskning og overvejelse i statsrådet.

Ikke heller vil jeg hente nogen grund derfra,

b, at retterne aldrig har vovet at tage *actus magistrales* under deres påkendelse, men til alle tider anset dem som sager, der hører til kongens umiddelbare bedømmelse og afgørelse ifølge af deres natur, med mindre Hans Majestæt selv henviste dem til domstolene og derved tilkendegav, at allerhøjst samme enten aldeles misbilligede øvrighedsmandens forhold eller i det mindste satte i tvivl, om den havde været, som den burde.

Endelig vil jeg ikke heller støtte mig derved, c, at majoriteten af Højesteret, nemlig otte mænd af dens tilforordnede, ikke har bifaldet deres kollegers nye grundsætninger.

Jeg vil blot afhandle sagen efter dens egen natur og bevise, at den foreslåede bestemmelse

1, er stridende imod *principia juris publici universalis*, og at den ej kunne bestå med statsforfatningen under nogen regeringsform,

2, at den er stridende imod Danmarks konstitution og dens lovgivning, og

3, at det er en naturlig umulighed for Højesteret at kunne udføre det, som seks af dens lemmer foreslår, at den skulle bemyndiges til at afgøre, om endog Hans Majestæt ville frasige sig denne vigtige del af sin kongelige myndighed og betro den til Højesteret.

A

Den eksekutive eller virkende magt i en stat må som en væsentlig del af majestæten være uafhængig. I enhver af de enkelte regeringsformer må den **udelt** være hos regenten, statens bestyrer. Adskilles den eksekutive magt fra de øvrige majestætsrettigheder, da dannes med sådan deling en sammensat regeringsform og retsforfatningen forandres.

Enhver statsborger står i et forskelligt forhold af pligter og rettigheder til regenten og til sine medborgere.

I henseende til hin er han undersåt og følgelig pligtig til at adlyde regentens bud og foranstaltninger.

Betragtes derimod statsborgerens forhold til sine medborgere, da (hvor forskellige end deres gensidige rettigheder kunne være) kommer dog alles forfatning deri overens, at de samtlige er regeringen som den højeste magt undergivne og altså i denne henseende **lige**.

En gren af den eksekutive magt (taget i en vidtløftigere forståelse) er også magten til at dømme.

Denne udøves ved at anvende lovene på individuelle handlinger og i overensstemmelse med hine regler at påskønne disses tilbørlighed eller utilbørlighed samt derefter bestemme deres juridiske værd eller skyld.

For så vidt rettigheder fordres og fornærmelser påklages imellem medundersåtter indbyrdes, samt når justitsvæsenet opfordrer straffelovene imod forbrydere, lader regenten den dømmende magt udøve ved beskik-

kede dommere, hvilke enten kunne være bestandige embedsmænd eller valgt og udnævnt i enkelte sager. Men når endog domstole forordnes, hvis kendelser regenten selv ikke forbeholder sig at forandre, bliver desuagtet det øverste tilsyn med rettens pleje samt magt til at råde bod på misbrug, som deri kunne indsnige sig, uadskillig fra regeringen.

På denne og ingen anden måde kan dommermagten overdrages til embedsmænd og ved dem udføres uden krænkelser af majestæten.

Oftentimes handler statsbestyreren som privat mand, e.g. ved ejendommens erhvervelse eller afhændelse, kontraktens sluttelse osv. I alle sådanne sager fordrer borgersikkerheden, at regenten i tilfælde af tvistighed bør underkaste sig domstolens kendelse, og dette kan han også uden krænkelser af sin majestæt, efterdi sagen i dens natur er privatsag.

Men dersom nogen statsborger i det forhold, hvori han står som understået med den højeste magt, tror sig at være fornærmet af regenten, må han henvende sin klage til denne (regenten) selv med begæring at forhjælpes til sin forment ret. I sager af den natur kan regentens handlinger ej underkastes retternes bedømmelse. Thi ellers måtte han ophøre at være regent, efterdi den højeste magt da ikke var hos ham, men hos den domstol, af hvilken statsforvaltningens handlinger skulle enten bekræftes eller svækkes.

Det første og almindeligste begreb om *contractus mandati* medfører, at en *mandatarius qua talis* forestiller mandantens person og er denne alene ansvarlig for, hvad han i bemeldte egenskab forretter.

Statsbestyreren, som (hvad enten han er en fysisk eller moralsk person) ikke umiddelbart kan virke i alle regeringens anliggender, behøver nødvendigvis til bestyrelsen og udførelsen agenter. Disse er øvrigheds personer og andre offentlige embedsmænd, hvilke er regentens mandatarier eller befuldmægtigede, enhver af dem i de ham overdragede forretninger. Heraf følger at deres pligter og ansvar eller juridiske status i denne henseende må udledes af mandatus natur. Deraf flyder da igen, at de i deres forretninger som offentlige embedsmænd forestiller regentens person, og at de er ham som mandant **alene** ansvarlige for de i denne egenskab udøvede handlinger.

Af denne sætning udkommer atter den følgeslutning, at embedsmanden lige så lidt som regenten selv bør umiddelbart være domstolens kendelser undergivet i hensigt til de ham betroede offentlige forretninger, og at han for disse blot står regenten og ingen andre til regnskab som den,

der qua mandans **ene** er kompetent til at bedømme, hvorvidt hans handlinger har været overensstemmende med mandato, og hvorvidt han i sin fremgangsmåde havde rettet sig efter mandantens vilje. Thi når fuld-mægtigens handlinger bifaldes og hjemles af den, der har givet ham fuldmagten, må tredjemand holde sig til denne sidste.

Embedsmandens handlinger, som embedsmand, henhører da efter deres natur ikke under domstolenes påkendelse, undtagen når regenten selv har henvist dem dertil, hvilket han i kraft af sin højeste magt kan gøre og gør i de tilfælde, hvor det agtes fornødent.

En lovgivning, ved hvilken øvrighedspersonernes embedshandlinger i almindelighed og uden undtagelse blev underlagt domstolene, kunne lige så lidt bestå med regentens højhed, som om hans egne handlinger i egen-skab af statsbestyrer skulle underkastes retternes bedømmelse.

Thi domstolene blev derved gjort til en højere magt end regeringen selv, fra hvilken dog domstolene har al deres myndighed. Der opstod da *status in statu*.

Genstanden for de borgerlige love er kun og kan kun være: undersåt-ternes eller statsborgernes handlinger, ikke regeringens foranstaltninger. Og dommeren har ej andet at befatte sig med end de borgerlige loves anvendelse.

Hans mandatum hjemler ham ingen større magt.

Regeringens foranstaltninger, såvel de umiddelbare som de middelbare (hvilke sidste udføres ved dens embedsmænd), bliver altså efter deres natur aldeles uden for rettens bedømmelse.

Også kunne det jo hælde, at dommeren betragtede embedsmandens handling fra et ganske andet synspunkt end både den handlende og dennes mandant, statsbestyreren. Thi hvor forskellige kunne ikke ofte mening-erne være om økonomisk-politiske foranstaltninger og disses bedste iværk-sættelse.

Hvor frygtelig blev da ikke øvrighedsmandens stilling under et tveho-ved herskab, som kunne være af ulige meninger i hensigt til de grundsæt-ninger, efter hvilke der skulle handles?

En stat, således indrettet, forekommer mig at være en politisk van-skabning lig det misfoster, som den naturkyndige brite, Tuis, beretter at have set i Paris i året 1791, nemlig: et barn hen ved to år gammelt, der havde to hoveder, fire arme, en mave og to ben.

Disse hoveder (skriver han) havde aldeles forskellige sindslidelser og ideer. Det ene sov, når det andet vågede; det ene lo, imedens det andet græd.

I fald dette fænomen opnåede en større alder, kan der næppe tvivles om, at hovedernes forskellige tilbøjeligheder og meninger ville komme til at forvolde trætter og dette legeme da føre strid med sig selv. At samme uheld måtte blive et tvehovet statslegemes skæbne, det er efter min ringe skønsomhed indlysende.

Enhver velindrettet stat bør være ordnet efter naturen. Når denne frembringer et legeme med to hoveder, er det af fejltagelse. Det er en vanskabning, hvis tilværelse er kort, og hvis død er en velgerning.

Det er ikke blot i henseende til den monarkiske, det er med hensyn til enhver regeringsform, at de samme ulejligheder ville flyde af en så udvidet jurisdiktion som den af Højesterets minoritet foreslåede.

En domstol må altid være en fra regeringen emaneret myndighed. Dens kompetence kan altså ikke under nogen statsforfatning udstrækkes til at bedømme regeringens egne eller dens agents i sammes navn udøvede handlinger. Thi dette strider imod dens natur selv, og det måtte i enhver stat hilde regeringssagernes gang.

Endog i de stater, som i den alleregøtligste forståelse kalder sig demokratiske, ved vi, at lovene ikke tillader, at regeringens agenter drages for domstolene, med mindre det sker ifølge et fra regeringen selv givet anklagesekret.

Så længe Rom var republik, måtte alle klager over øvrighedspersoner andrages for folket, hos hvilket den højeste magt da beroede. Folket afgjorde, om klagen fortjente at komme i betragtning eller ikke, og når det fandt besværingen grundet, dømte det enten selv i sagen eller udnævnte de dommere, som skulle kende deri.

Selv i Frankrigs nærværende tilstand midt i dets revolutions forskellige perioder, der alle er farvet med blod, har man dog aldrig antaget det synderlige princip, at magistraterne uden et foregående *décret d'accusation* fra *assemblée nationale* eller konventet kunne tiltales ved retterne for deres øvrighedshandlinger og -foranstaltninger.

Kort sagt i ingen stat (regeringsformen må være indrettet, som den vil) er der eksempel på, at den øverste magts mandatarier står under domstolene, med mindre regeringen henviser sagen til disses afgørelse og derved tilkendegiver, at den ikke bifalder den påklagede *actus magistralis*. Alle

vegne har man indset, at den højeste magt, majestæten, blev fornædret og lemlæstet, når den enten middelbart eller umiddelbart skulle censureres af retterne i de sager, der angår det offentlige og sammes bestyrelse, hvilket med andre ord er regeringssagerne selv.

Ej heller kan ved en sådan indretning, den borgerlige sikkerhed siges at blive bestyrket. For denne bør vel domstolene værne i hensigt til medundersætter, men i hensigt til regeringen og dens foranstaltninger må borger-sikkerheden grunde sig i tillid til bestyrelsen selv, hvorefter undersåttelig lydighed bliver en følge. Thi ophører denne, da omskiftes regering med anarki, og det borgerlige selskabs bånd opløses.

B

Af det, som allerede er behandlet, må følge, at i Danmark og Norge som et uindskrænket monarki kunne en lovgivning, der ubetinget underkastede kongens eller hans mandatarier, især øvrighedspersonernes, embeds-handlinger (*actus magistrales*) domstolenes kendelser, umuligt bestå med konstitutionen.

Jeg behøver vel næppe at anføre Kongelovens par. 2, 3, 4, 5 og 6, hvis indhold er gentaget i Danske og Norske Lovs 1-1-1.

Disse mærkelige ord: »Alle kongens undersætter skulle holde og agte kongen for det højeste hoved her på jorden over alle menneskelige love, der ingen anden dommer kender over sig enten i gejstlige eller verdslige sager uden Gud alene,« er, håber jeg, dybt indprentede i hver retskaffen dannemands og nordmands bryst.

Lovens 1-1-3, som byder, at **enhver skal tale og dele sig til rette** (hvilken artikel de seks tilforordnede af Højesteret allegerer), har ikke ved dette almindelige udtryk lagt kongen eller hans mandatarier, øvrigheden, under domstolene.

Denne dispositive sætning af artiklen står alene i opposition med den foregående prohibitive: **Ingen må tage sig selv ret**, og man kan lige så vel siges **at tale sig til ret**, når man påtaler sin sag ved klage til kongen, som når det sker med stævning til domstolen.

Lovens 1-2 viser også tydeligt, at embedsmænd *qua talis* intet andet forum har, end det kongen i ethvert enkelt tilfælde vil bestemme for dem.

Af 1-2-8 ses, at i de sager, som angår deres bestillinger (embedsførelse), står de ikke under *foro communi generali*, og da Loven ikke heller har

fastsat noget *forum privilegiatum, quo ad causas* for embedsmænd *quales*, følger deraf, at kongen har forbeholdt sig både at skønne, om de bør sagsøges og i så fald da for hvilke dommere.

Ligesom og Lovens 1-26-3 anviser enhver, der tror sig fornærmet ved nogen øvrighedsforanstaltning, den vej, igennem hvilken han kan blive forhjulpen til sin ret, nemlig ved at andrage sagen for kongen.

Når endog Loven i henseende til nogen vis embedssag havde bestemt dens forum, blev det en undtagelse, der bestyrkede og ej svækkede regelen.

Hvad især angår Lovens 1-2-13, som handler om biskoppernes forum i embedssager, da viser det parallelle lovsted, nemlig 2-17-23, at sagen først bør indklages for kongen, og at **Hans Majestæt forordner** dommere til dens undersøgelse. Man turde vel også holde sig forvissat om, at dersom nogen privat mand stævned en biskop til Højesteret for heterodoksi, en sådan stævning ville blive afvist, når søgsmålet ikke af kongen var blevet autoriseret eller befalet.

Ikke heller tror jeg, at Lovens 3-1-3, der pålægger stiftamtmanden i tilfælde af uenighed imellem øvrigheden (magistraten) og borgerskabet straks at angive (andrage) samme for kongen med sand udførlig beretning om deres tvistigheders omstændigheder, kan tåle den fortolkning, at borgerskabet **desuagtet kunne rejse sag ved retten**.

Thi det synes dog at være en naturlig følge, at årsagen, hvorfor sagen skal udførligt andrages for kongen, måtte være denne, at Hans Majestæt ville bedømme og afgøre den. Og jeg kan ikke forestille mig, at det enten kunne bestå med orden eller være overensstemmende med Lovens ånd, at den kongelige resolution derefter skulle påkendes af underdommeren. Jeg holder for, at lige så lidt som regeringen indlader sig i at dedicere ved resolutioner de sager, som efter deres natur henhører til domstolene, lige så lidt må disse kunne anmasse sig den myndighed at afgøre ved dom de sager, som ifølge Loven bør andrages for kongen.

Dersom den højeste magt, kongen, ville tåle sådanne dristige indgreb fra domstolenes side, blev følgen, efter min ringe skønsomhed, meget farlig.

I stedet for den befæstede borgersikkerhed, som de seks mænd af Højesteret spår, vil der ikke for mit øje fremstille sig andre virkninger end forvirring i statsbestyrelsen, der altid baner vej til anarki, med hvilket borgersikkerhed vel aldrig kan bestå.

Det synes ellers, at Højesterets minoritet ikke selv har stor tillid til den igennem Lovens fortolkning uddragne slutning, at øvrighederne skulle for deres embedshandlinger dømmes af underretterne.

Thi bemeldte tilforordnede tilstår, at underdomstolene ej **alle vegne har kunnet vedligeholde den udvortes agt, som de burde have**. De foreslår derfor, at **øvrighedsmændene måtte anvises højere instanser** og derefter, ved at anføre til eksempel 1-2-13, peger på Højesteret.

Det kan ikke andet end forekomme enhver tænkende besynderligt, at Loven skulle have ment og foreskrevet noget i en så vigtig sag som den omhandlede, hvilket i et helt århundrede aldrig har været fulgt, og hvilket de, der således forklarer Loven, selv tilstår ikke endnu at kunne følges. Dette blev dog vel en alt for stor ufuldkommenhed i lovgivningen. Om den nu virkelig ligger deri eller i fortolkningen efter disse nye principper, det må Hans Majestæt bedømme.

C

Jeg går nu til at undersøge kort, om Højesteret kan opfylde det, som seks af dens lemmer foreslår.

Enhver ved, at øvrighedsemployerne fornemmelig har til genstand at foranstalte og på regeringens vegne at udføre det, der hører til de offentlige tings bestyrelse, under opsig af de kollegier og departementer igennem hvilke den højeste magt virker i disse mange og forskellige fag. At en stor del af disse kræver særdeles kundskaber forenet med erfaring. – Jeg mener her kundskaber, der er ganske uden for lovkyndighedsvidenskabernes grænser – nu i bjergværksvæsenet, nu i det politiske, nu i det økonomiske og alle dets grene osv., det er vel ustridigt.

At de offentlige foranstaltninger i ethvert af disse fag meget beror på lokale omstændigheder, så at der ikke alle vegne kan eller bør handles efter en og samme regel, det følger af tingenes natur.

Nu vil jeg da indrømme de seks assessorer i Højesteret, at de besidder alle disse kundskaber, af hvilke én alene ofte fordrer en mands hele levealder. Jeg vil ikke imodsige, at alle disse overordentlige evner, både i hensigt til de videnskabelige og de lokale kundskaber, er forenet i enhver af deres personer. Thi uden denne forudsætning kunne de ej påtage sig det, de foreslår.

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

Men jeg tør dog, uden at fornærme disse agtbare og udmærkede mænd, tro, at de ikke formår at skabe tid.

Thi i så fald er jeg forvisset om, at der ikke i alle de sidstforløbne år havde været et så stort antal af overblevne og udsatte sager, som formedelst mangel på tid har, måtte stå uafgjort tilbage ved Højesteret.

Uagtet al mulig anvendt flid fra Højesterets side, og uagtet en mængde af sager er blevet skriftligt afhandlet, har det dog ikke været muligt at pådømme flere årligt end omtrent 250.

Dersom de sager, der hidindtil har været henlagt til de kongelige kollegier (nemlig øvrigheds foretagende og handlinger), skulle herefter høre under Højesteret, så ville antallet upåtvivleligt stige til nogle tusinde.

Jeg kan ej heller forestille mig, at embedsmænd i tvivlsomme tilfælde kunne eller burde nægtes adgang til at forespørge sig i Højesteret og derfra at imodtage forholdsordre, hvorledes de skulle handle.

Thi højst uretfærdigt blev det, om den, hvis foranstaltning ofte beror på lokale omstændigheder, ikke skulle have ret til at forespørge sig på det sted, hvor hans fremgangsmåde siden skulle bedømmes.

Forespørgsler hos de kongelige kollegier og hos Hans Majestæt selv måtte være forgæves, thi når Højesteret skulle dømme i sagen blev naturligvis svaret til embedsmanden at betragte enten som en nullitet eller som et magtsprog.

Jeg ser altså ikke rettere, i fald Højesterets uigenkaldelige og uforanderlige dekreter skulle afgøre øvrighedshandlingernes værd eller skyld, end at samtlige forretninger kollegiers hidindtil måtte have haft aldeles overdrages til Højesteret i det mindste i alle sager, hvorfra man kunne tænke sig mulighed af klage eller utilfredshed. Dog ville forskellen blive denne, at i stedet for at kollegiernes handlinger står under Hans Majestæts bedømmelse, blev Højesterets afgørelse endelig og (som det hedder i de seks mænds betænkning) ultimat.

Om nu Højesteret (blot med hensyn til den naturlige mulighed) kan påtage sig dette, det må jeg overlade til Hans Majestæts bedømmelse.

Til slutning bør jeg gøre den anmærkning, at dersom Hans Majestæt skulle finde for godt at gøre nogen forandring i den omhandlede par. af Københavns magistrats instruks, måtte det vel blive fornødent ligeledes at forandre approberede instruktioner for stiftamtmandene og amtmændene, for så vidt disse også bestemmer, at øvrighedshandlingerne ikke skulle stå

under de almindelige retters påkendelse, men at anke derom skal føres umiddelbart for kongen.

Imidlertid kan jeg for min del ikke finde nogen grund til afvigelse fra de principper, som har nydt Hans Majestæts bifald, da sidstbenævnte instruktioner blev forelagt ved forestilling fra Rentekammeret.

Dersom nogen øvrighedsmand overskrider sit mandatum og misbruger sin myndighed, bør enhver mand i landet have den tillid til kongen, at Hans Majestæt misbilliger sin mandatars' forhold og selv forhjælper den fornærmede til sin ret enten umiddelbart eller ved at anordne dommere til sagens undersøgelse og påkendelse.

Borgersikkerheden bliver aldeles ikke **prækær**, fordi den, der formener sig forurettet, anvises den vej at klage derom hos kongen, thi det kunne aldrig blive vigtigere for nogen at skaffe ret end for statsbestyreren, efterdi det altid er regentens egen fordel, at ingen undersåt lider uret.

Det kan ikke være ydmygende for en undersåt at henvende sig i sine anliggender til den højeste magt i staten med sømmelig bøn eller begæring om at forhjælpes til sin ret, og vished om derfra at erholde den er alt, hvad den gode borger kan ønske.

At det skulle være behageligere for statsborgeren at **påstå** end at **søge** sin ret, det kan, efter min tanke, ikke være en virkning af sand følelse af borgerværd, men hellere have sit udspring fra den falske politiske ærgerighed og stolthed, for hvilken hverken lovgivningen eller regeringen bør smigre.

De seks assessorer siger, at øvrighedsmanden går sin bane frem uden enten at adspørge dommeren eller bekymre sig om ham. Thi Loven er over dem begge, men den ene af dem ikke over den anden.

Dette forekommer mig blot at være et kunstargument, thi man kunne da også sige, at regent og undersåt er lige, fordi undersåtten behandles efter Lovene. Det synes dog ustridigt, at den, der er sat til at bedømme en andens forhold og bemyndiget til at afgøre, om det fortjener bifald eller straf, må være overdraget en langt større magt og anseelse end den embedsmand, hvis embedshandling han påkender. Men her spørges overalt ikke om øvrighedsmandens personlige værdighed. Her spørges: om hans mandant, kongen, om den højeste magt i staten, kan, enten middelbart eller umiddelbart, drages til ansvar for domstolene, og om majestæten dér skal aflægge regnskab for sin regering?

Dette skete jo, når hans mandatarius' handlinger, der angik de offentlige tings bestyrelse, blev pådømt af retterne, uagtet de ej af kongen var misbilligede.

Højesteret (hvis assessorer er de eneste kongelige agenter, der ingen responsabilitet er underkastet, og som blot gør regnskab for deres egen samvittighed) blev da suveræn og kongen ikke. Den højeste magt – regeringssagernes sidste afgørelse og bedømmelse – blev aristokratisk. Enevælden, som det danske og norske folk uindskrænket overdrog til sine konger, kom da i fremmede hænder, og majestæten blev fornædret.

Man anfører endvidere, at publiciteten værner ved domstolene.

Men publiciteten i Højesteret synes ikke at kunne værnes, endnu mindre frembydes som argument, i nogen henseende. Thi dersom det er publicitet at votere inden lukkede døre og derefter aflæse en dom uden at forudskikke den mindste grund for konklusionen, så må jeg tilstå, at jeg ikke kan gøre mig begreb om, hvad det imodsatte af publicitet skulle kaldes.

De seks assessorer ytrer, at det er at formode, at når begge veje står åbne, nemlig både supplikation (klage til regeringen) og søgsmål, så bliver den, som er mindst bekostelig, hvilket den første er, oftest valgt. I denne følgeslutning er jeg fuldkommen enig og det på den grund, at regeringen både har og fortjener at have undersåtternes fuldkomneste tillid.

Men skulle begge disse veje stå åbne, da måtte det være for begge parter. Når nu den ene underkastede sagen kongens afgørelse, og den anden gik til domstolene, hvilken skulle da anses som den efterrettelige og gældende kendelse?

Efter mine tanker kunne der næppe udfindes et sikrere middel til at befordre forstyrrelse i statsindretningen.

Nej! da blev det dog bedre, at regeringssagerne overdroges til Højesterets endelige afgørelse.

Thi af to onde ting måtte man dog hellere overlade sig til et aristokrati end kaste sig i anarkiets blodige arme.

Men om det trofaste danske og norske folk ville tålmodigt se dets majestæt således ydmyget, det er et spørgsmål, som jeg håber, at regeringens visdom og fasthed vil afværge ej, at skulle blive besvaret.

Man behøver blot at være god borger for at føle, at indgreb i den kongelige myndighed ikke kunne tåles.

Det hedder endvidere: »Man taler ikke til dommerens vilje, men til hans forstand.«

En vilje må dog vel dommeren have, nemlig denne: at gøre ret. Denne vilje, der er pligt hos dommeren, er ikke alene også pligt for statsbestyrelsen, men den er endog uadskillelig fra hans egen fordel. En sikrere borgens for hans upartiskhed og redelighed kan næppe lade sig udtænke.

Jeg ville blues ved den mistanke, at der ved det ord »vilje« (uagtet det er sat i tydelig opposition af forstand) skulle være ment en egenrådig despotisk vilje. Disse ord i betænkningen: »Et land som vores, hvor regeringen har en lige så almindelig og uindskrænket, som fortjent tillid,« denne erklæring, siger jeg, der er både hjertets og sandhedens sprog, hvis virkelighed enhver landets mand påskønner og hele Europa erkender, beviser mere end tilstrækkeligt, at sådan udtydning ikke bør finde sted.

At man taler til dommerens forstand, det er vel ustridigt, men det må tilgives mig, om jeg tør tænke, at forstanden ikke er aldeles monopoliseret til domstolene. Den plejer at have sit sted i hovedet. Kunne man forskaffe sig den ved at indtage et sæde i retten, så var det ønskeligt, at mange kunne gennemgå dette forstandens *purgatorium*.

Jeg har altid troet, at forstanden og hjertet fulgte personen og ikke stedet, hvor man var sat.

Derfra tør jeg uddrage den slutning, at i fald dommene, især i den øverste ret, besidder (som jeg ikke påtvivler) fortrinligt denne egenskab, at det da blev bedre, om Hans Majestæt befalede, at de skulle forflyttes til de steder, hvor regeringsagerne forhandles og afgøres, end at sagerne imod deres natur skulle forflyttes til domstolen. Og jeg sætter ikke i tvivl, at jo enhver retskaffen mand både i kongens råd og i Hans Majestæts kollegier med glæde viger sit sæde for den, som kongen anser værdigere og dueligere til at beklæde det.

Havde man anden følelse, da var man ikke kongens og fædrelandets redelige mand og tjener.

Der anføres, at den eksekutive magts agenter eller mandatarier kunne overskride deres mandata og misbruge deres myndighed til anden mands fornærmelse. Der må altså være et middel, hvorved et sådant tilfælde virkelighed kan bestemmes og fornærmelsen oprettes. Regelen, hvorefter begge dele skal ske, er Loven, men for at undersøge faktum og anvende Loven derpå, må der være en **tredjemand**, og det er dommeren.

Hvor naturligt da (hedder det) at den fornærmede henvender sig til ham.

Det kan aldrig imodsiges, at jo kongens mandatarius kunne i sin øvrigheds embedsførelse handle uretteligt og fornærme. At han derfor bør drages til ansvar, det medfører retfærdighed, det kræver borgersikkerhed.

Men det naturlige er, at den, der anser sig fornærmet og tror, at øvrighedsmanden havde overskredet sit mandatum, henvender sig først til kongen som mandans og spørger i at fremføre sin anke over agentens adfærd, om ikke Hans Majestæt misbilliger sin embedsmands forhold. Thi dersom kongen i egenskab af mandant bifalder sin fuldmægtiges fremgangsmåde, må jo denne ifølge *contractus mandati* natur være aldeles uden for sagen. Denne angår da ikke mere ham, men blot mandanten selv.

Og da øvrighedseembedet er en af de grene, igennem hvilke den højeste magt virker i de sager, der i den egentligste forståelse hører til statsbestyrelsen eller regeringen, så følger vel deraf, at retterne (hvis funktioners grænser jeg tilforn har vidst) ikke har nogen kompetence til at dømme i sådan sag.

Thi det blev jo da kongen, som måtte kaldes for domstolen til at gøre regnskab for sin regering.

Dersom Hans Majestæt misbilliger sin mandatarius' handling eller sætter dens rigtighed i tvivl, er det ikke regenten mindre vigtigt, end det er den fornærmede magtpåliggende, at denne forhjælpes til sin ret. Da kan den øverste myndighed uden krænkelse af sin suverænitet sætte sin mandatarius under tiltale ved domstolen. Da bliver dommeren **tredjemand**. Men den dommer, der turde indbilde sig at kunne være **tredjemand** og bedømme kongens regering, måtte aldeles glemme, at han selv er kongens agent og tjener.

Det blev ham, som da overskred sit mandatum og misbrugte sin myndighed og det så dristigere, at det ikke kunne tåles under nogen regering, hvad form den end måtte have, og hvad navn den end måtte gives.

Man skal forgæves skjule sig bag kongens trone, der er opsat i Højesteret.

Denne ret er kun forskellig fra de øvrige domstole deri, at dens kendelser er de endelige og afgørende.

Derfor afsiges også dens domme i kongens navn. Men dette øverste tribunal har lige så lidt med de offentlige tings bestyrelse og regeringssa-

gerne at bestille som de underordnede retter. Kongen fører sin regering umiddelbart i egen person.

Han afgør selv disse sager endeligt i sit statsråd, og hans agenter i dette fag, hvad enten disse kaldes kollegier, departementer eller underordnede magistrater, står alle kongen til ansvar. De er i forhold til Hans Majestæt alle lige.

Det er blot indbyrdes med hensyn til ordens vedligeholdelse, at den ene er betroet større myndighed end den anden. Den ringeste magistratsperson kan ligesom enhver borger klage over den eller dem, som er sat til at være hans øvrighed. Disses beslutninger, foranstaltninger og afgørelser står samtlige under kongens bedømmelse. Det er blot domstolenes dekretter, Hans Majestæt ikke har forbeholdt sig at forandre. Men jo større den magt er, som Hans Majestæt har, giver retterne, især Højesteret, jo mere er det vigtigt, at de holdes inden den grænselinje, som er foreskrevet i henseende til deres funktioner.

Som det sidste alternativ, i fald Hans Majestæt ikke skulle behage at følge de seks højesteretsassessorers forslag, indstiller de, at den her omhandlede 29. par. for det første måtte overgås, indtil en så betydelig *quæstion* ved en almindelig lovbestemmelse kunne vorde afgjort.

Jeg holder for, at sagen straks bør afgøres. Thi dersom man ville lade den indtil videre stå åben, kunne dommene, der forklarer loven således som de seks tilforordnede af Højesteret og tænker i det politiske på samme måde som disse, let ved præliminære kendelser inddrage under domstolene sager, der henhører til regeringspolitiet og derved foregribe regeringen i at bedømme, hvad der hører til dens virkekreds. Og dette måtte nødvendigvis have ubehagelige følger.

Dersom jeg ikke har fejlet i den forudskikkede forklaring over Loven i den materie, og dersom denne endog (som mig synes) flyder af Lovens tydelige ord selv, så bliver, efter min mening, en ny **almindelig lovbestemmelse** ikke alene ufornøden, men endog skadelig, efterdi ulovkyn-dige og enfoldige derved kunne forledes til at tro, at domstolenes ret var blevet indskrænket, og at regeringen havde taget til sin umiddelbare afgørelse det, som tilforn havde tilhørt retterne at påkende. Når stiftamtmandenes og amtmændenes samt magistraternes instruktioner trykkes og offentligt kundgøres, er også al videre lovfertolkning i hensigt til denne genstand så meget mere unødvendig.

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

Imidlertid for at afværge mulighed af mistydning eller forledelse til at gøre sig det urigtige begreb om den regel, der indeholdes i paragraffen, at dens bestemmelse forandrede Loven, tør jeg foreslå, at disse udtryk kunne bruges:

»Magistraten står ifølge Lovens 1-2-8 ikke under den almindelige ret for så vidt dens øvrigheds embedsførelse be-
træffer.

Men i tilfælde af at nogen anke desangående måtte finde
sted, skal samme for Os andrages **på den i Lovens 1-26-3
anviste måde** etc.«

Og når det videre hedder:

»Da Vi forbeholder Os enten umiddelbart at afgøre sagen
ved resolution« kunne måske dertil lægges: **»og således for-
hjælpe den klagende til sin ret** etc.«

Derved oplyses da enhver om, at instruktionen stemmer fuldkommen med Loven, og dens velgørehed fremskinner så meget desto klarere.

Pluraliteten af Højesterets lemmer har ej heller været enig med de seks assessorer i den af disse ytrede grundsætning, hvoraf følger, at når nogen indankede en øvrighedshandling for retten, uden at sagen dertil af Hans Majestæt var blevet henvist, måtte resultatet blive, at Højesteret anså denne fremgangsmåde ulovlig. Thi dommen afsiges efter de fleste stemmer.

Interpretatio authentica kan altså i dette tilfælde gives med så megen større tryghed, som den stemmer overens med det, der ikke alene anses for at være rigtigt af de fleste assessorer i Højesteret, men de modsatte principper endog af disse er betragtet fra et sådan synspunkt, at de, der har taget del deri, har måttet nævne sligt, hvilket (uagtet den påberåbte publicitet) ellers aldrig plejer at ske, når de tilforordnede i Højesteret er af forskellige meninger.

Thi da hedder det i almindelighed, at **nogle** af rettens lemmer tænker så, og **andre** så på de grunde, som anføres for enhver mening i betænkningen.

Det havde ellers ikke været overflødigt, om Højesterets pluralitet (der blot stiltiende har bifaldet udkastet til instruksens i denne par. og ej været

INSTRUKS TIL KØBENHAVNS MAGISTRAT

enig i minoritetens politiske og juridiske grunde samt de derpå byggede konklusioner) havde udtrykkeligt anført de årsager og modgrunde, som bestemte dem til ikke at tiltræde hine principper. De turde da vel blevet de samme, som jeg har fremsat, og jeg er forvisset om, de ville været langt fuldkomnere forklaret og udført.

Måske Hans Majestæt endnu befaler, at justitarius' og de øvrige tilforordnedes yderligere udtrykkelige betænkning skulle indhentes over denne genstand med hensyn til disse hovedspørgsmål:

1. Om de holdt for, at minoritetens forslag kunne bestå med *principia juris publici universalis*?

2. eller med Danmarks statsforfatning og lovgivning?
samt

3. Om det anses muligt for Højesteret at kunne udføre det?

Her ligger nu mine tanker om denne vigtige sag – den vigtigste af alle mulige genstande, da den ikke angår mindre end kongens myndighed og majestæts værdighed, på hvis opretholdelse al orden i staten beror, og på hvis hellighed fædrelandets lyksalighed hviler.

Kongen dømme nu! Hans bud er lov.

Det forslag, som Højesteret gør i henseende til bedre orden med den rigtighed, der bør holdes angående fødsler, ægteskaber og dødsfald, kvalificerer sig ikke til at udgøre nogen artikel i magistratens instruktion, men til en almindelig lovgivning.

Allerede har jeg også begyndt at arbejde på et forslag til en anordning desangående, men har måttet henlægge dette arbejde, indtil andre mere påtrængende bliver fuldført.

Uheldigvis løser ikke det ene det andet af, men de kommer på hinanden og overstiger langt mine svage kræfter.

Jeg indstiller, om ikke denne materie kunne for dette øjeblik forbigås og tages under nærmere betragtning og overvejelse med hensyn til en almindelig forordning angående bedre indretning med kirkebøgerne.

København den 24. januar 1795.

Colbiørnsen

Rettenns vedbørlige og hurtige pleje

A. Betænkning af 12. marts 1796 til Forordning af 3. juni 1796 angående rettenns vedbørlige og hurtige pleje.

B. Betænkning til Højesteret høringsvar af 3. april 1796.

C. Erklæring af 15. april 1796 over tre af præsidenten i Danske Kancelli stillede spørgsmål

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1796/533. B stammer fra Colbiørnsens privatarkiv, Rigsarkivet.

Indledning

Hovedbetænkningen var foranlediget af en ordre fra kongen til generalprokurøren fra efteråret 1795 med pålæg om inden årets udgang at udvikle et forslag til ændring af procesformen ved underretterne.

I sagsbehandlingen af lovforslaget henvistes der til, at der ved flere lejligheder både skriftligt og på tryk var blevet klaget over sagernes forsinkelse og langvarighed ved underretterne. Denne kritik blev rettet både mod den civile retspleje og den procedure, der siden forordningen af 21. maj 1751 *anlangende hvad der ved delinkventsagers drift...* var vedtaget på det strafferetlige område.

I et brev vedlagt betænkningen, dateret d. 12. marts 1796, gjorde generalprokurøren opmærksom på, at underretterne på landet i Norge udgjorde et særligt problem, fordi disse retter kun trådte sammen to-tre gange årligt og medførte yderligere lange sagsbehandlingstider. En ændring af lovgivningen på dette område krævede imidlertid en særlig lovgivning for Norge – en lovgivningsændring generalprokurøren allerede havde over tænkt en plan for.

Betænkningen blev sendt til høring hos præsidenten for Danske Kancelli og hos tilfornordnede i Højesteret, hvis kommentarer til betænkningen indirekte

fremgår af generalprokurørens skriftlige kommentarer hertil, jævnfør nr. 14b og 14c.

Af konceptet til erklæringen i Christian Colbiørnsens privatarkiv fremgår det af en overstreget indledning dateret d. 21. januar 1796, at generalprokurøren var initiativtager til, at Højesteret skulle høres i denne sag.

Colbiørnsens erklæring over Højesterets høringssvar er dateret d. 3. april 1796. Af denne fremgår det indirekte, at Højesteret havde to kommentarer til Colbiørnsens oprindelige betænkning, der begge vedrørte værnetingsreglerne, jævnfør §§ 1-4 i betænkningen.

Højesterets kommentarer fik imidlertid ingen konsekvenser for den endelige forordning, og retsreglerne i forordningen følger ordret generalprokurørens betænkning.

Generalprokurørens betænkning sendtes ligeledes til høring hos præsidenten for Danske Kancelli, Christian Brandt. Denne havde tre spørgsmål til betænkningen.

Det andet spørgsmål førte til en indarbejdelse i den endelige forordnings § 16, sidste punktum. Præsidenten havde spurgt til stævningsvarslernes længde for Hertugdømmerne, men kom ikke selv med noget konkret forslag. I erklæringen foreslog generalprokurøren imidlertid, at stævningsvarslerne skulle sættes til otte uger mellem Danmark og Hertugdømmerne, og dette forslag tilsluttede kongen sig ved vedtagelsen af generalprokurørens udkast til forordning.

Kancelliets skriftlige fremlæggelse af generalprokurørens betænkning er dateret d. 1. april 1796, og d. 13. maj 1796 vedtog kongen aldeles at bifalde det med så megen flid og nøjagtighed udarbejdede forslag om rettergang og sagførelsen, og med en enkelt tilføjelse, jævnfør nr. 14c, kom den endelige forordning af 3. juni 1796 *ang. rettens vedbørlige og hurtige pleje*, der var ført i hånden af generalprokurøren, til at følge den oprindelige betænkning.

Forordningen fik som konsekvens, at den inkvisitoriske procesform, der havde været undervejs med indførelsen af forordningen af 13. maj 1751, endelig blev fastslået i dansk retspleje.

Pernille Ulla Knudsen

A

Allerunderdanigst betænkning!

De er ikke uden grund, de klager, som almindeligt føres over rettergangens langsomhed, især formedelst misbrug af udsættelser, i hvilke sagførerne ikke sjældent unødvendigt begærer og dommerne alt for let indvilliger. Disse samme klager høres (måske med endnu større grund) fra alle andre lande i Europa, men de fleres uheld er en svag trøst.

Vore lovgivninger vidner om, at denne sag har til alle tider beskæftiget Danmarks konger og været en øm genstand for deres årvågne omhu. Men de mange anordninger, som er udgivet for at hemme dette onde, bærer tillige vidnesbyrd om, at trættekærlighed og egennytte ved hjælp af underfundighed har uafsladeligt arbejdet på at undergrave disse love og svække deres kraft. Det kan ej heller nægtes, at jo dommernes lunkenhed dertil meget har bidraget. Imidlertid er det også vist, at den mest retskafne og virksomme dommer altid må lade sindig varsomhed våge ved siden af hans nidkærlighed, når en part begærer udsættelse; thi i tvivlstilfælde vover han mere ved at nægte end ved at bevilge den.

Omendskønt al misbrug næppe vil kunne afværges, kan den dog, efter min mening, indskrænkes til visse grænser, når vis og bestemt lov dertil rækker dommeren en hjælpsom og trofast hånd.

I at søge de midler som, efter min ringe skønsomhed, kunne bidrage til processernes forkortelse, uden dog at betage de tvistende parter den fornødne tid til deres sags oplysning og forsvar, falder den udsættelse, der kaldes lavdag, først under min betragtning.

Danske Lovs 1-4-30 og Norske Lovs 1-4-32 hjemler den indstævnte part denne udsættelse både ved første og anden instans, endog uden at han begærer den.

Når han ikke møder enten selv eller ved fuldmægtig, skal dommeren forelægge ham med lavdag, uagtet han er blevet lovlig stævnet, og uagtet han ikke har lovligt forfald.

Denne samme regel gælder om vidner (Konf. fordn. af 3. marts 1741).

Lavdagens terminus er i Danmark ved underretterne 14 dage.

På landet i Norge gives den til det påfølgende ting ved begge første instanser. Dette finder også sted ved landstingene i Danmark.

Sagsøgeren må derefter tage bemeldte forelæggelse beskrevet og lade den forkynde både for sin modpart og vidnerne samt besørge forkyndelserne afhjemlede på samme måde, som der i henseende til stævninger er foreskrevet.

Uagtet Lovens bud angående lavdag nu har i et helt århundrede været hævdet ved adskillige forordninger og reskripter, synes mig dog, det er indlysende,

a) **at samme ikke medfører nogen væsentlig nytte for dem, der stævnes som parter eller vidner**, thi når disse er blevet med lovlig varsel indkaldt for retten, og de ej har nogen virkelig undskyldning eller bevisligt forfald af den slags, som L. 1-10-1 omhandler, må det være dem lige så belejligt at møde efter et stævne mål som efter to.

b) Derimod er denne forelæggelse og igentagne indvarsling ikke alene til besvær og udgift for sagsøgeren, men han udsættes endog for den fare, at hans sags oplysning og følgelig hans ret derved kan spildes, efterdi vidnerne imidlertid kunne ved døden afgå etc., hvilket især kunne hænde i Norge, hvor både over- og underretterne kun holdes tre gange om året, og lavdag altså virker sagens udsættelse i flere måneder.

c) Overalt fordrer både anstændighed og orden, at enhver, som kaldes til kongens ret, bør møde, når han ingen gyldig årsag har til at undskylde sig.

d) Endelig, da lavdag ikke finder sted enten ved Højesteret eller ved Overhofretten, indser jeg ikke, hvorfor den skulle være mere nødvendig ved de to første instanser end ved de sidste.

Dersom disse anmærkninger ikke er fejltagende, synes det klart, at lavdag ej kan regnes iblandt de formaliteter, der udkræves for at vedligeholde orden i rettergangen, men at den derimod åbner døren for chikane og forsyner denne med et middel til at undergrave Lovens retfærdige bud i 1-5-7, 8 og 9, hvor den pålægger dommeren som en hovedpligt at forkorte processerne – ikke tilstede, at nogen med unyttige skudsmål retten og dens gænge opholder – ikke forlænger sagerne med opsættelser etc.

Jeg vover altså på foranførte grunde at indstille:

Par. 1: »At den i Danske Lovs 1-4-30 og N.L.s 1-4-32 bestemte lavdag skal, såvel ved over- som underretterne, være aldeles afskaffet, og de indstævnte parter eller vidner herefter være pligtige, når de med lovlig varsel er blevet indkaldt for retten, da at møde uden videre forelæggelse, såfremt

de ikke har noget lovligt forfald, hvilket de i sådant tilfælde bør bevise på den måde, som er foreskrevet i begge fornævnte loves 1-10-1.«

Par. 2: »Dersom den indvarslede part ikke møder eller svarer i sagen, enten selv eller ved fuldmægtig, da skal dommeren påkende den efter de beviser, som sagsøgeren fremlægger, og den indstævnte må da tilskrive sig selv det tab, som kunne flyde af hans forsømmelse i at gøre sine indsigelser imod de fra sagsøgerens side irettelagte breve og bevisligheder.«

Par. 3: »Udebliver vidner uden lovlig undskyldning, dømmes de i faldsmålsbøder i overensstemmelse med forordningen af 3. marts 1741.«

Par. 4: »Og på det at ingen skal kunne påskyde uvidenhed om de foranførte buds forskrifter, bør enhver, som indkalder nogen til retten, enten som pågældende part eller til at aflægge vidnesbyrd, være forbunden til udtrykkeligt at indføre i stævningen, at de vedkommende ifølge denne anordning (i fald den finder Deres Majestæts allerhøjeste bifald) ikke kunne vente nogen forelæggelse eller lavdag.«

Jeg går nu til at handle om de opsættelser, som af parterne og sagførerne selv begæres eller påstås.

Misbrugene af disse er virkelig almindelige, og de øves dels af trættekære parter selv eller med deres samtykke i det øjemed at forvolde modparten unyttige omkostninger og hindre ham fra at nyde sin ret, dels af egennyttige sagførere uden parternes minde for at kunne beregne så meget større salær i forhold af mødernes antal og sagens vidtløftighed.

Det kan ej heller imodsiges, at jo dommerne ofte bevilger udsættelser, hvor de med grund burde nægtes, og således (det være sig af egennytte, føjelighed eller frygt) bidrager til at standse rettens hurtige gang i stedet for efter embedspligt, at befordre samme.

Men undertiden er den mest oplyste og redelige dommer i den kritiske stilling, at han kunne pådrage sig ansvar for rettens nægtelse og spille ved at afslå den påståede udsættelse, uagtet han med moralsk vished forudså, at den blot sigtede til at forhale sagen, efterdi dette ikke altid med juridisk sikkerhed kan bestemmes, førend hovedsagen er kommet under pådømmelse.

I et sådant tilfælde må dommeren (både for sin egen sikkerhed, og fordi det i almindelighed er til større skade for den ene part at afskæres tid til at oplyse og forsvare sin sag, end for den anden at tåle ophold) heller tilstå udsættelsen end nægte den. Endnu mindre kan han, efter de nugældende

love, afslå samme, når modpartens sagfører, enten af føjelighed eller af andre årsager, ikke protesterer derimod, uagtet det tydeligt kan skønnes, at den er hans egen part til skade og altså med grund formodes, at denne ikke har eller ville have givet sit minde dertil, dersom han var blevet adspurgt.

Til at hemme dette misbrug og de flere af samme slags, som har indsneget sig i sagførelsen, bør dommerens virksomhed (så vidt det er muligt) understøttes ved bestemte regler, så at embedsmanden, der bestyrer retten, kan handle med tryghed og fasthed.

Disse nærmere bestemmelser, hvor de, efter min skønsomhed, udkræves og kunne efter sagens natur finde sted, skulle blive genstande for mine forslag, og kilderne, fra hvilke jeg vil hente dem, er især de kunstgreb til rettens spilde, som erfaring nu viser at krydse i Lovens vej til trods for dens bud.

Når man med agtpågivenhed gennemgår det sidste århundredes lovgivninger betræffende den omhandlede materie, ser man deraf, at vore lovgivere bestandig har med retfærdig nidkærhed forfulgt rabulister, og at disse lige så utrætteligt har arbejdet på at opfinde nye rænker, igennem hvilke de snedigt har søgt at tilintetgøre lovenes velgørende hensigt og at unddrage sig fra deres forskrifter.

De bud, som i denne henseende fornemmeligt udmærker sig, er D.L. og N.L. 1-5-7, 8 og 9 samt forordningerne af 23. december 1735, 3. marts 1741 og 1. maj 1782.

Af disse er den sidstbenævnte (jeg ved ikke formedelst hvilken uheldig skæbne) ikke blevet givet for Norge, men alene for Danmark, uagtet den ikke synes at være mindre fornøden for og passende på hint rige end på dette, især da retten kun holdes der tre gange om året ved de to første instanser, hvoraf følger, at enhver unyttig opsættelse i sagernes gang medfører så meget større tab for den part, som derved hindres fra at erholde dom.

I stedet for at søge disse lovgivninger forbedret ved tilsætninger, der ofte forvilder, må det være mig tilladt i overensstemmelse med deres hensigt og ånd, at fremsætte under ét alle de forholdsregler, som jeg i forning med lavdagens afskaffelse anser tjenstligst til at bevirke opfyldelsen af Deres Majestæts landsfaderlige ønske om at befordre rettens vedbørlige og hurtige pleje.

Midlerne dertil er, efter min mening, disse:

- a) At den fremgangsmåde, som af parterne bør iagttages ved sagførelsen, foreskrives så nøje, som muligt;
- b) At dertil føjes passende tvangsmidler, så at den retskafne dommer ved hjælp af disse kan være i stand til at sætte skranker for lovtrækkeriets krumveje;
- c) At også dommerens pligter på lige måde bestemmes, på det at han, støttende sig til disse regler, kan håndhæve orden med tryghed og kraft;
- d) At de underordnede rettens betjente sættes således under overdomstolens opsigt og kontrol, at deres straf må blive uundgåelig, dersom de vover at ynde krogtove og spille medborgeres ret.

I overensstemmelse hermed indstilles endvidere allerunderdanigst, at følgende regler allernådigst måtte fastsættes ved lov:

Par. 5: »Når nogen har indkaldt en anden for retten til at lide dom, skal han være pligtig til at fremkomme med sin irettesættelse og endelige påstand i sagen den første rettens dag, samme efter stævningen bliver foretaget.

I mangel deraf bør stævningen, som ikke lovligt forfulgt, afvises og sagsøgeren dømmes til at betale den indstævnedes, i fald han eller hans fuldmægtig møder, billig kost og tæring.«

Par. 6: »Som en følge heraf må sagsøgeren ej bevilges opsættelse, før end den indstævnedes har fremsat sine indsigelser i sagen og derved givet anledning til nærmere forklaring eller tilsvarelse fra citantens side. Dog undtages det tilfælde, at sagsøgeren beviser, at han fører vidner angående det, som er genstand for den omhandlede tvistighed, da ham i så fald dertil må gives den fornødne tid.«

Par. 7: »Enhver, som begærer udsættelse, skal være forbunden til nøjagtigt at anføre årsagen dertil og bestemt opgive, hvad brug han vil gøre af den forlangte opsættelsestid til sagens tarv og oplysning. Således (til eksempel) bør han, når han påberåber sig at ville fremlægge et dokument eller føre vidner, nævne dokumentet og udtrykkeligt opgive, hvad han med dette eller med vidnerne agter at bevise, på det at dommeren deraf kan skønne, om udsættelsen er fornøden, og om påstanden desangående fortjener bifald, indskrænkelse eller aldeles afslag.

Kan den vedkommende ikke angive nogen grund for udsættelsen, da skal dommeren ej tilstå ham samme, om endog den anden sagfører ikke

gør nogen indsigelse derimod, med mindre denne beviser, at hans part selv dertil har givet sit samtykke.

På lige måde bør forholdes, dersom det tydeligt kan skønnes, at de foregivne årsager til udsættelsen blot er udflugter, der sigter til sagens unyttige forhaling.«

Man har eksempler på, at en part, som har fundet en ond glæde i at udmatte sin modpart ved at udtrække processen, har, efter at alle andre midler til at begære opsættelse var blevet udtømt, brugt dette at lade sin sagfører erklære, at han havde frasagt sig sagen. Retten har da i betragtning heraf måttet give anstand.

En anden prokurator har derefter mødt og ligeledes fået udsættelse bevilget for at gøre sig sagen bekendt, men også frasagt sig at føre den, hvilket atter har givet anledning til ny opsættelse.

Til at forekomme dette kunstgreb til rettens forhaling og spille indstilles, at

Par. 8: »Når en sagfører har mødt i retten for en part og begæret opsættelse, må det ej være ham tilladt at frasige sig sagen ved at erklære dette i justitsprotokollen. Men i tilfælde af, at han ej vil udføre den, skal han derom så betimeligt underrette sin mandant, at denne kan have fornøden tid til at antage en anden prokurator til at møde og svare for sig, på det at sagens gang ej derved skal standses.«

Ofte forlanges opsættelse på den grund, at den pågældende ikke har evner eller formue til at bekoste sit forsvar, og at han desformedelst har indgivet ansøgning i Kancelliet om at forundes *beneficium paupertatis* og fri prokurator.

Dette foregivende bør bevises, og de vedkommende følgelig også sættes i stand til at kunne godtgøre det.

Jeg indstiller derfor, at

Par. 9: »Enhver, der søger om *beneficium paupertatis*, bør overlevere sin ansøgning desangående til den vedkommende øvrighed, på det at han med dennes attest kan bevise sådant i tilfælde af, at han skulle anføre samme til grund for at begære opsættelse i sin sag ved retten.

Denne slags attester må udstedes på ustemplet papir, og de skulle uvægerligt meddeles uden betaling, såvel af vedkommende øvrighedsmænd som af sekretærerne i Det danske Kancelli, når det forlanges.«

Par. 10: »Da der gives sådanne tilfælde, at dommeren ikke, førend hovedsagen kommer under påkendelse, kan se, at de grunde, på hvilke opsættelser er blevet tilstået, har været opdigtet og alene brugt i det øjemærke at spille tiden og hindre sagens fremgang, så skal han, når deslige misbrug befindes at være øvede, ikke alene ved den endelige dom tilpligte den part eller sagfører, som deri har gjort sig skyldig, at erstatte de fornærmede modparter de dem derved forvoldte bekostninger og tab, men endog ueftergiveligt dømme de pågældende i strafbøder fra 10 rdl. til 100 rdl. til stedets fattige i forhold af den længere eller kortere tid, sagen desformedelst er blevet opholdt.«

Par. 11: »Da retskaffenhed er den fornemste af de egenskaber, der udfordres hos dem, der betros at våge for medborgeres ret og tale deres sag for domstolene, så bør den prokurator, som fornædret sit kald ved at lade sig leje til at opfinde og anvende rænker og udflugter for ved hjælp af disse ulovlige midler at forhale de ham overdragne sagers tilendebringelse, dømmes straks og uden videre søgsmål til at have sin bevilling som prokurator forbrudt, når han tredje gang befindes at gøre sig skyldig i denne overtrædelse.«

Par. 12: »Enhver, som vil føre vidner, skal, når hans sags tarv beobages ved en prokurator, være pligtig til, i overensstemmelse med forordningen af 1. maj 1782, at lade ved sin sagfører fremlægge skriftligt de spørgsmål, over hvilke han begærer vidnernes forklaringer. Dog må det være ham tilladt, for så vidt deres udsigende måtte give anledning til yderligere spørgsmål, med hensyn til sagens fuldkomne oplysning mundtligt at lade tilføre protokollen disse for af retten at blive vidnerne forelagte til nærmere besvarelse, for så vidt de findes at have hjemmel i stævningen og sagens natur.

På lige måde skal det være den part, der er indkaldt til at anhøre vidnesbyrd, uforment at fremsætte mundtligt sine kontraqvæstioner, men disse yderligere spørgsmål fra begge sider bør forfattes med muligste kortshed og klarhed.

I øvrigt skal dommeren våge over, at forordningen under 3. marts 1741, især dens par. 11, på det nøjeste iagttages og efterleves.«

Par. 13: »Da det undertiden hænder, at en part selv møder ved retten for at føre sine vidner, enten fordi han ikke har formue til at betale en sagfører, eller fordi der ingen prokurator bor i den egn, hvor sagen behandles (hvilket især kunne være tilfældet på en del steder i Norge), så indstiller

jeg allerunderdanigst, om ikke Deres Majestæt, i betragtning af, at en sådan part muligt kunne mangle evner til at forfatte sine spørgsmål til vidnerne skriftligt, allernådigst vil tillade, at de parter, der selv møder for retten, ved deres tingsvidners førelse må være fritaget for at fremlægge skriftlige qvæstioner, og at det da må være tilladt, at vidnerne afhøres efter mundtlige spørgsmål eller ved at fortælle selv det, som de ved om sagen, samt at dommeren, når den mødende part er en enfoldig almuesmand, bør hjælpe ham til rette og redeligt bidrage til sagens oplysning.«

Par. 14: »Dersom den, der har indkaldt vidner, ikke møder, enten selv eller ved en fuldmægtig, til den bestemte tid for at lade dem afhøre, da skal hans vidnestævning kendes uefterrettelig, og han straks tilpligtes at betale såvel den indvarslede part som vidnerne enhver for sig billig kost og tæring, når disse forgæves har mødt ifølge stævnemålet.

Det følger ellers af sig selv, at den, der således har efterladt at føre sit tingsvidne, ikke desformedelst bør gives opsættelse i hovedsagen.«

På en del steder bruger prokuratorerne den måde, at de mundtligt tilfører justitsprotokollen den hele sags historie samt deres irettesættelse og de grunde, på hvilke denne er bygget.

Ved sådan vidtløftig protokollation spildes tiden, og dommeren hindres fra at fremme de øvrige til retten indstævnedes sager. Denne urigtige fremgangsmåde er forbudt ved plakaten af 13. august 1766, men bemeldte plakat strækker sig kun til København.

Efter min mening burde den udvides til almindelig regel. Dog holder jeg for, at den med hensyn til øjemålet burde tåle undtagelse:

a) I tilfælde af at en part, især en almuesmand, selv taler sin sag for retten, og

b) Når en sagfører blot besvarer spørgsmålet ved at fremsætte en kort indsigelse derimod på stedet, hvorved udsættelse i sagen kunne bespares, hvilket ellers blev nødvendigt, i fald han skulle svare skriftligt.

Jeg indstiller derfor, at regelen måtte fastsættes således:

Par. 15: »Da Deres Majestæt har erfaret, at det på en del steder skal være brug ved underretterne, at prokuratorer, når de giver sag, mundtligt (og ofte meget vidtløftigt) tilfører justitsprotokollen deres hele procedure og påstand, hvorved tiden spildes og andre sagers foretagelse standses, så befales, at denne urigtige fremgangsmåde herefter skal være aldeles afskaffet, og at enhver prokurator skal ved stævningens inkamination tillige

være pligtig at fremlægge sit skriftlige indlæg i sagen. Ligeledes bør han, dersom han har fået udsættelse for at give sit tilsvær, indlevere dette skriftligt til retten. Men når en sagfører for at befordre sagens hastige tilendbringelse straks på stedet vil fremsætte sin indsigelse imod søgsmålet, da må det være ham tilladt mundtligt at tilføre protokollen samme, dog at det sker med muligste korthed, så at retten ej derved opholdes længere end en fjerdedel times tid i det højeste.

I tilfælde af, at en mand selv fører sin sag, må han være befriet for at indlevere skriftligt indlæg, og det må da være ham tilladt mundtligt at fremføre sin påstand tillige med sine formentlige grunde for eller imod søgsmålet, hvilket alt dommeren besørger antegnet i protokollen i den vedbørlige form og orden.«

Begge Loves 1-4-12 befaler, at den, som er uden riget, skal stævnes med års varsel.

Denne regel anvender man bogstaveligt ved domstolene.

Heraf følger da, at når den ene part bor i Norge og den anden i Danmark, kan den sagsøgte i overensstemmelse med fornævnte lovs artikler sammenholdt med D.L. 1-2-23 og N.L. 1-2-20 kontrastævne sin vederpart med års varsel og derved standse sagens gang i så lang tid.

Endnu mere drager dette varsel til skadelig følge i henseende til tingsvidner, thi uagtet de tvistende parter bor på et sted, kan dog den ene af dem ved at indkalde den anden med sådan Lovens varsel til at høre vidner i det ene af rigerne, hvor kontraparten ikke har sin bopæl, hindre sagens fremme i fornævnte lange varselstid.

Oftentimes kan det også være til skade og ophold for den part selv, som er nødt til at føre vidner til sin sags oplysning, når disse opholder sig i det andet rige, efterdi han da er tvunget til at indstævne sin modpart til at høre deres forklaring med års varsel ifølge Lovens 1-4-12.

Ved at konferere dette lovsted med D.L. 1-4-28 og N.L. 1-4-30, hvilke foreskriver en langt kortere varselstermin for Højesterets stævningers forkyndelse i Norge, kan jeg ikke forestille mig, at lovgiveren ved det udtryk i 1-4-12 »er den, som stævnes, uden riget, gives ham varsel inden årets udgang at møde og svare«, kan have haft hensyn til de to fædrelandets riger, der ligger under Deres Majestæts regering. Thi i så fald synes det, at en lige så lang varselstid burde have fundet sted, når en undersåt, der bor i Norge, stævnes til Højesteret, som når han indkaldes til at svare ved en

underordnet domstol i Danmark. Jeg tror derfor, at Loven på det omhandlede sted har sigtet til fremmede riger.

Imidlertid, da den ingen særskilt regel har bestemt i henseende til de to forenede kongeriger, er dens bogstavelige forskrift blevet fulgt som rettesnor.

Til at afværge den deraf flydende unødvendige forhaling i rettergangen indstilles allerunderdanigst, om det måtte behage Deres Majestæt i den omhandlede anordning at fastsætte følgende:

Par. 16: »Det varsel af et år, der er foreskrevet i Danske og Norske Lovs 1-4-12 for dem, som er uden riget, skal herefter ikke forstås at tilkomme andre end dem, der bor eller opholder sig i fremmede lande eller på Deres Majestæts kolonier uden for Europa samt på Island, Færøerne og Grønland. Derimod skal den deri bestemte lange varselstid i hensigt til begge rigerne således forkortes, at når nogen, som bor i Norge, stævnes til nogen domstol i Danmark (Højesteret undtaget, i hvilken henseende Norske Lovs 1-4-30 art bliver til regel), da skal han, hvad enten han indkalder til at høre vidner eller til at lide dom, gives varsel med otte uger søndenfjelds i Norge og ti uger nordenfjelds, men dersom den pågældende bor i Finmarkens eller i Nordlandenes amter, gives ham tre måneders tid.

Disse bestemmelser bør ligeledes gensidigt følges, når nogen, der opholder sig og har sit værning i Danmark, stævnes til at møde eller svare for domstolene i Norge, så at varselstiden også da bliver otte, ti eller tolv uger i forhold af fraligheden af det sted, hvor sagen behandles eller føres.«

Efter vore love må enhver sag, der behandles efter de almindelige rettergangsregler, tage sin begyndelse med stævning, og denne er grundvolden til sagsførelsen. Det er altså vigtigt, at stævningen er bestemt, og at den udtrykkeligt benævner det, der påklages eller fordres.

Endnu mere vigtigt er det, at der haves den fuldkomneste vished om dens lovlige forkyndelse.

Den første af disse genstande opnås uden tvivl sikrest, når stævningemålene udstedes skriftligt.

Imidlertid tillader dog begge rigers Love i 1-4-3 og 5 mundtlige indvarslinger og antager disse lige så gyldige som hine. Adskillige af landets mest oplyste embedsmænd har ytret den mening, at mundtlige stævninger

burde aldeles afskaffes. I at være enig i princippet holder jeg dog for, at regelen, i betragtning af lokale omstændigheder, bør tåle undtagelser i enkelte tilfælde så som: til fjelds i Norge, hvor der i visse egne ingen prokurator eller anden lovkyndig mand bor, der kan forfatte en stævning, og hvor almuesmanden fører selv sin sag.

På sådanne steder og i sådanne tilfælde mener jeg, det ville være uret at forbyde mundtligt stævnemål.

Men højst magtpåliggende bliver det at sørge for, at dem, der indkalder parter og vidner til at møde for retten, er forstandige og bekendte redelige mænd, på det at man kan være betrygget i hensigt til indvarslingens lovlighed, hvilket er en hovedsag.

Til den ende, synes mig, det ville være nyttigt, at to stævningsmænd, som besidder foranførte egenskaber, bliver udnævnt og beskikket for hvert sogn, og at den ene af dem skulle, i Norge, være lensmanden, og i Danmark, sognefogden, samt at disse skulle ene være både berettigede og pligtige til at forkynde stævnemål og beskikkelser.

Når bemeldte mænd ved deres antagelse en gang for alle aflagde deres embedsed, kunne også det misbrug af eders aflæggelse ved hver stævnings afhjemling, som nu har sted ved underretterne ifølge begge Loves 1-4-3, afskaffes. Thi det er virkelig forargeligt, og det bidrager unægteligt til edens ringeagtelse hos almuen, at denne på tinget ser et sådant stævnevidne at sværge med oprakte fingre 20 à 30 gange i en sag.

Sådanne af retten valgte mænd kunne også i hensigt til varslers forkyndelser have den vedbørlige tillid ved overretterne, hvor der nu ingen anden sikkerhed haves for en så vigtig *actus* end to ubekendte personers påtegning, at de pågældende og vedkommende er lovligt stævned. Thi det er at mærke, at afhjemlingen med korporlig ed har alene sted ved underretten og kan ikke bruges ved de højere instanser, efterdi stævnevidnerne ellers måtte gøre rejser i hver sag til de langt fraliggende steder og forskellige provinser, hvor overretterne og den højeste ret holdes.

På foranførte grunde indstilles allerunderdanigst til Deres Majestæts allerhøjeste befaling, om ikke følgende regler måtte foreskrives:

Par 17: »I almindelighed bør alle stævninger såvel til over- som til underretterne være skriftlige, og mundtlige varsler ikke gælde. Dog undtages fra denne regel de egne i Norge, som ligger til fjelds, og hvor folk af almuen selv fører deres sager personligt.

I sådanne tilfælde må det være tilladt at antage mundtligt kald og varsel til hjemtinget.«

Par. 18: »Der skal i ethvert sogn af dommeren udnævnes to forstandige og bekendte redelige mænd til at være stævnevidner i sognet.

Den ene af disse bør altid være lensmanden i Norge, og sognefogden i Danmark, når de dertil er villige. Så udnævnes også foruden disse tvende endnu en god mand til medhjælper i fornødenheds tilfælde, dersom en af de andre formedelst sygdom eller andet lovligt forfald ikke kunne forrette ombudet. På lige måde forholdes med varselsvidners beskikkelse i købstæderne.«

Par. 19: »De således valgte stævningsmænd skulle offentligt på tinget indsættes i dette ombud, og der med ed bekræfte, at de med troskab og redelighed ville forrette og udføre det.

Dommeren skal derefter meddele enhver af dem et eksemplar af denne anordning til deres efterretning samt tillige underrette dem om deres pligter og især betyde dem Lovens bydende i 1-4-6.

Endelig skal han indføre deres navne i justitsprotokollen som edsvorne kaldsvidner.«

Par. 20: »Efter at førnævnte ed er af dem blevet aflagt, bør den hidindtil brugelige og i Lovens 1-4-3 foreskrevne afhjemlingsmåde ved at sværge med oprakte fingre i enhver sag ikke mere finde sted. Men stævningsmændene skulle alene skriftligt påtegne stævningen, at den ved dem er blevet forkyndt, og derhos udtrykkeligt melde, hvilken dag, på hvad sted og for hvilke personer varslet er bekendtgjort samt bevidne dette under deres hænder og signeter i kraft af den aflagte ed som beskikkede varselsmænd.«

Par. 21: »I de tilfælde, hvor mundtligt kald og varsel bruges, skulle stævnevidnerne dog skriftligt bekræfte forkyndelsen og da tillige i deres attest om varslet nævne sagen, formedelst hvilken de vedkommende er blevet indstævnet enten som parter eller vidner. Så bør og deri bevidnes, at de er blevet advaret, at de ikke kunne vente nogen forlæggelse eller lavdag. Denne attest må udstedes til citanten på ustemplet papir for af ham at kunne fremlægges i retten til bevis om stævningens lovlige forkyndelse.«

Par. 22: »Når varselsmænd på oven anførte måde er blevet beskikket i hver købstad og i hvert sogn, skulle disse ene og alene være bemyndiget til at forkynde stævninger til retterne og som en følge deraf berettiget til

derfor at nyde den sædvanlige lovlige betaling. Dog bør de i sager, som er beneficerede eller anlagt på justitsens vegne, være forbundne til at indvarsle de pågældende uden nogen belønning.«

Begge rigers Love befaler i 1-5-8, at dommerne inden seks uger skulle afsige dom under straf af 200 lod sølvs bøder til næste hospital.

Man har antaget, at dette Lovens bud ikke efter bogstaven kunne anvendes på de retter, som består af flere lemmer, e.g. Hof- og Stadsretten. Billighed tilsiger også, at en sådan ret burde forundes længere tid end den, der beklædes af en enkelt person, efterdi så mange af dens lemmer, som dømmer i sagen, må hver for sig læse akterne og give deres særskilte vota til dommens afsigelse.

Imidlertid er det tillige vist, at meget få sager er af den vidtløftighed, at der kunne udfordres mere end seks uger til at votere og dømme deri, når alle vedkommende med nidkærhed ville bidrage til rettens hurtige pleje.

Overalt bør regel i dette tilfælde bestemmes ved lov, så vidt omstændighederne tillader det, især da eksempler af misbrug opfordrer Deres Majestæt som lovgiver til at hæmme disse for fremtiden. Thi det kan ikke nægtes, at jo sager undertiden har henhvilet ved visse domstole i længere tid end et helt år, efter at de er blevet optaget til dom.

På grund heraf indstilles allerunderdanigst, om Deres Majestæt aller-nådigst ville anordne, at

Par. 23: »Ligesom Deres Majestæt på det alvorligste vil have alle dommere indskærpet begge rigers loves bud i 1-5-8, så befales det tillige, at samme forskrift skal tjene til regel også for de domstole, der består af flere personer eller lemmer, såsom Hof- og Stadsretten, landstingene og kommissioner.

Dog i fald det måtte hænde, at nogen sag (imod formodning) skulle være så overordentlig vidtløftig, at det blev umuligt for den sidstbenævnte slags retter at votere og dømme deri inden de i Loven foreskrevne seks uger, da må der i sådant enkelttilfælde tilstås dommerne en tid af otte, ti og i det højeste tolv uger i forhold af sagens beskaffenhed. Men når en sådan længere tid end seks uger bruges, skal der ved domsaktens udstedelse udtrykkeligt tegnes derpå, hvor lang tid sagens dokumenter ved at gå om imellem rettens lemmer til gennemlæsning og votering har været beroende hos enhver af dem, på det at Højesteret eller den vedkommende overdomstol derefter kan skønne, om uforholdent ophold har fundet sted

og da vedbørligt anse den eller dem, som befindes skyldige i forsømmelsen, hvilke da navnlig bør dømmes hver for sig at bøde 200 lod sølv til nærmeste hospital.«

Ifølge D.L. 1-7-1 og N.L. 1-7-1 og 4 skal der ved underretterne i begge riger altid være tilstede otte stokkemænd eller lavrettesmænd. Disse udnævnes årligt til at sidde i retten.

Udnævnelsen sker efter omgang imellem borgerne i hver købstad og de bosiddende bønder i hvert herred, birk eller tinglav på landet i overensstemmelse med D.L. 1-7-2 og N.L. 1-7-2 og 4. De er meddomsmænd efter D.L. 1-5-19 samt N.L. 1-5-20, når nogen skal dømmes på sit liv eller sin ære.

I Norge kender de også tillige med sorenskriverne i odels- og ejendomstrætter ifølge N.L. 1-7-1. Men i alle andre tilfælde sidder de kun i retten som vidner om, hvad dér foregår og forrettes.

Dette store antal af tinghørere og lavretsmænd er virkelig til megen byrde for borgerne og bønderne. Fornemmeligt er det til besvær, hvor tinglavene er mindre folkerige og distrikterne vidtløftige af strækning.

I almindelighed må også borgerne og landboerne, hvis næringsveje ikke tåler deres personlige fravær, leje andre til at sidde i retten på deres vegne.

Ser man hen til øjemærket, da er et så stort antal af bisiddere ved tingene ikke fornødent.

Thi som dommere betragtet kommer det uden tvivl mere an på personlige egenskaber end på mængden, og som vidner om hvad der forhandles ved retten, behøves der egentlig ikke flere end to. Men da der kunne gives tilfælde, hvor et par blev brugt til at gå i rettens ærinde, synes det måske rigtigst, at tallet blev bestemt til fire.

Jeg indstiller derfor til Deres Majestæts befaling, om det allernådigst måtte fastsættes ved lov, at

Par. 24: »Deres Majestæt, i betragtning af den store byrde det medfører, både for borgere og bønder, at forskaffe det i Lovens 1-7 foreskrevne antal af tinghørere og lavretsmænd, og da øjemærket lige så fuldkomment kan opnås ved fire bisiddere som ved otte, allernådigst ville have deres antal nedsat til det halve, så at der ved de almindelige underretter i Danmark og Norge herefter kun skulle sidde fire stokkemænd eller lavretsmænd, hvilke tillige med dommeren bør kende i de sager, som D.L. 1-

RETTENS VEDBØRLIGE OG HURTIGE PLEJE

5-19 samt N.L. 1-5-20 og 1-7-1 omtaler, og ellers altid være til stede i retten som vidner til vitterlighed om, hvad dér forhandles.«

I henseende til de kriminelle sagers behandling da tilsiger både retfærdighed og straffelovens øjemærke, at fremgangsmåden bør være så ukunstlet og rettens pleje så hurtig som mulig, dog at samme kan bestå med den fuldkomneste sikkerhed om, at intet mangler i sagens fornødne oplysning, på det at forbryderen ikke skulle undgå den fortjente straf og de anklagede derimod være aldeles betrygget imod fare for, at deres uskyldighed skulle kunne miskendes af mangel på forsvar.

De regler, som i hensigt til denne genstand kunne være fornøden at foreskrives og indskærpes, er følgende:

Par. 25: »Når nogen på grund af begået misgerning eller forbrydelse er blevet pågrebet og fængslet, da skal den vedkommende rettens betjent inden 24 timers forløb holde forhør over den anklagede eller angivne skyldige og derunder tillige imodtage forklaringer af alle dem, som er til stede og kunne give oplysning om sagen.«

Par. 26: »Dersom det skulle være umuligt for dommeren at begynde forhøret inden den foreskrevne tid, da skal han uopholdeligt iværksætte dette, så snart ske kan og omstændeligt melde de årsager, der har gjort det nødvendigt at udsætte samme (være sig vigtige forretninger, vejens længde osv.), hvilket sit lovlige forfald han skal bevidne i protokollen og indføre i akten, på det at overdommeren kan påskønne undskyldningens værd.

Befindes nogens rettens betjent i denne henseende at have attesteret et urigtigt og opdigtet foregivende til skjul for sin forsømmelse, da bør han straffes med 100 rdl. bøder til stedets fattigkasse. Men sker det oftere, da dømmes han til at have sit embede forbrudt.«

Par. 27: »Fornævnte undersøgelsesforretning bør uafbrudt vedblive, indtil alle de er blevet afhørt, som kunne formodes at vide noget til oplysning om den misgerning, formedelst hvilken den pågældende er blevet hæftet.«

Par. 28: »Så snart forhøret er sluttet, sendes det uopholdeligt beskrevet til den vedkommende øvrighed, som da straks udnævner aktor og defensor i sagen til dens lovlige forfølgelse og den anklagedes forsvar samt stiller den første af disse forhøret og de dertil hørende dokumenter, hvorefter aktor uden mindste forhaling fører vidnerne og besørger de øvrige

bevisligheder og attester, som udkræves og kunne erholdes, tilvejebragt samt derefter forfølger sagen til dom.«

Par. 29: »Alle delinkventsager skulle behandles og udføres ved ekstraret.

Som en følge heraf bør dommeren ved påtegning på den af aktor udtagne stævning beramme en vis dag til sagens foretagelse, da vidnerne skulle være pligtige efter aftens varsel og uden videre forelæggelse at møde, såfremt de ikke bor eller opholder dem længere end to mil fra det sted, hvor ekstraretten holdes, men dersom de er mere end to mil derfra, da gives dem 24 timers varsel for hver to mil, deres bopæl er fraliggende. Denne regel for indvarslingstid gælder også i hensigt til den anklagede og hans forsvar samt alle andre pågældende eller vedkommende, som til ekstraretten indkaldes.«

Par. 30: »Når aktor har nedlagt påstand i sagen, skal dommeren, efter at have imodtaget erklæring fra defensor, om han måtte anse fornødent at indhente nærmere oplysninger enten ved dokumenter eller vidner, som kunne tjene til forsvar for den anklagede, dertil bevilge ham en til øjemærket passende opsættelse, såfremt samme udfordres.

Men dersom ingen yderligere bevisligheder finder sted, forelægger retten defensor en vis tid til at indkomme med sit indlæg, hvilken forelæggelsestermin bestemmes i forhold af sagens vidtløftighed, så at ham på den ene side forundes så lang tid, som han behøver til at udarbejde sit forvarsskrift for den tiltalte, og på den anden side sagen ikke unyttigt opholdes.«

Par. 31: »Skulle uforudsete omstændigheder indtræffe, som gør det umuligt for defensor at indkomme med sit tilsvær i sagen til den foreskrevne tid, da skal han betimeligt underrette både dommeren og aktor derom, på det at disse ikke skulle møde forgæves.

I sådant tilfælde berammer dommeren en anden tid til sagens foretagelse og vedlægger protokollen defensors begæring om udsættelsen, samt anfører det, som desangående videre måtte være foregået, da det derefter ved den endelige dom bliver at påskønne, hvorvidt noget i denne henseende kan regnes defensor til forsømmelse og ansvar.«

Par. 32: »Under sagens behandling skal dommeren ikke alene påse, at den går frem med vedbørlig hurtighed, men han bør tillige især våge for, at intet forsømmes i hensigt til dens fuldkomneste oplysning. Og dersom noget i denne henseende enten fra aktors eller defensors side befindes at

være efterladt, da bør dommeren pålægge den vedkommende at tilvejebringe det manglende, forinden sagen pådømmes.«

Par. 33: »Så snart sagen fra begge sider er blevet lovligt udført, skal dommen uden mindste ophold afsiges, beskrives og af dommeren besørget forkyndt for den anklagede ved de beskikkede almindelige stævnevidner, hvilke skulle imodtage hans erklæring, om han dermed er tilfreds, eller han forlanger den påkendt ved overretten, og tegne forkyndelsen så vel som hans i den anledning givne svar på domsaken, hvorefter dommeren straks sender denne tillige med de flere dertil hørende dokumenter til den vedkommende øvrighed, som da i overensstemmelse med Loven og anordningerne foranstalter det videre fornødne til dommens fuldbyrdelse eller til sagens indstævning for højere ret, når dens natur det medfører, eller den pågældende det har forlangt.«

Par. 34: »Ved overretterne skulle justitiens sager ligeledes gå frem med den muligste hurtighed, og intet uformødent ophold tåles enten fra aktors og defensors side i henseende til indstævningen og forfølgelsen eller fra skriverens side i henseende til aktens udfærdigelse, over hvilket alt retten omhyggeligt bør våge og på det alvorligste tilholde vedkommende at efterkomme deres pligter. Så bør og retten selv i hensigt til dommens afsigelse ikke lade sagen lide mindste forhaling.

I øvrigt skal alle retter, som består af flere end én dommer, tegne på akten i enhver justitssag, hvor længe denne hos hver af rettens lemmer har været beroende ved at gå om imellem dem til votering.«

Par. 35: »På det at der kan have en pålidelig og betryggende opsig med rettergangen i de sager, som efter Deres Majestæts umiddelbare befaling eller efter de vedkommende kollegiers og øvrigheders foranstaltninger bliver anlagt ved domstolene formedelst misgerninger eller overtrædelser imod lovene, skal enhver underordnet dommer eller ret, hvis behandling står under nogen højere domstols påkendelse, være pligtig til (under straf af 20 rdls. bøder til fattigkassen på det sted, hvor sagen er ført) at melde udtrykkeligt i dommen, om der ved den ret selv eller nogen af de foregående instanser er vist nogen forsømmelse i sagsførelsen og behandlingen, eller om samme har været lovmæssig og forsvarlig.

I det første tilfælde bør de, der findes skyldige i sådan efterladenhed, ikke alene dømmes til at erstatte det derved forvoldte tab eller bekostning af varetægts- og underholdningspenge m.v., men endog forpligtes at bøde

til de fattige fra 10 til 100 rdl. i forhold af sagens beskaffenhed og forseel-
sens grad. I øvrigt tjener det til efterretning for alle dommere og sagfø-
re, at deres forhold i fornævnte henseende bliver påkendt tillige med ho-
vedsagen uden foregående stævнемål eller proces, på det at de vedkom-
mende kunne sørge for i akterne at anføre og oplyse det, som de anser
nødvendigt til deres undskyldning eller forsvar, når de måtte gives anled-
ning til tvivl om, nogen forhaling i sagens fremme kunne regnes dem til
brøde.

Højesteret anbefales især at påagte, om de foranførte bud er blevet ef-
terlevet ved de samme underordnede domstole og ueftergiveligt at straffe
enhver, der findes at have gjort sig skyldig i overtrædelse derimod. Til
den ende skulle advokaterne, når de mundtligt fører den her omhandlede
slags sager for Højesteret, altid dokumentere proceduren, som er bleven
brugt ved de foregående retter. Og det skal være aktors pligt at gøre Høje-
steret opmærksom på det, som med grund synes at fortjene påtale og iret-
tesættelse. Hvorimod defensor på den anden side skal oplyse, hvad der
kan tjene til forsvar for de pågældende.

Men dersom defensor er den, der har anledning på den anklagedes
vegne til at føre anke over behandlingsmåden og sagens ophold, da skal
aktor anføre det, som findes til undskyldning for de vedkommende.

På lige måde bør advokaterne i Højesteret oplyse, om noget lovligt op-
hold måtte være blevet forvoldt fra de vedkommende øvrighedspersoners
side, enten i henseende til de fornødne foranstaltninger til sagens forføl-
gelse eller i andre måder. Da Højesteret, når den finder, at der med grund
kan være noget på øvrighedens forhold at udsætte, derom skal gøre indbe-
retning til Deres Majestæt igennem Det danske Kancelli.«

Lige som det ved forordningen 1. maj 1782 (hvilken alene er givet for
Danmark) er blevet fastsat, at

»Ikke flere end to stokkemænd skulle sidde som vitterlighedsvidner i
ekstrarettet, når tingsvidner føres i delinkventsager,« så indstilles allerun-
derdanigst, at denne regel må udvides til Norge således:

Par. 36: »at der i lige tilfælde kun bruges to lavretsmænd.«

I øvrigt holder jeg for, at dette antal af tinghørere lige så vel er til-
strækkeligt, når hovedsagerne selv behandles, som når vidner føres, med
mindre sagen er af den natur, at lavretten og stokkemændene ifølge D.L.
1-5-19 og N.L. 1-5-20 skulle dømme tillige med underdommerne. Jeg
indstiller derfor allerunderdanigst,

»at førnævnte bestemmelse også må gælde ved hovedsagernes behandling, når tingmændene blot sidder i retten som vitterlighedsvidner. Men i livs- og æressager, hvor de ifølge D.L. 1-5-19 og N.L. 1-5-20 tillige er meddomsmænd, bør der forholdes efter det, som er foreskrevet i denne (foreslåede) anordnings par. 28.«

Der er opkastet det spørgsmål, om der nu, efter at straffene for tyveri er blevet formildet ved forordningen af 20. februar 1789, udfordres meddomsmænd, når nogen ved underretten skal dømmes for dette *delictum*?

Denne tvivls opløsning er, efter mine tanker, ikke vanskelig. Thi da D.L. 1-5-19 og N.L. 1-5-20 samt 1-7-1 fastsætter, at tingmænd kun skulle tiltræde for at dømme i livs- og æressager, så følger naturligvis deraf, at underdommerne bør dømme alene i de tilfælde, hvor den førnævnte anordning ikke foreskriver større straf end arbejde i fængsel, efterdi denne straf ikke medfører ærens tab. Men når den anklagede tiltales for et sådant *delictum furti*, at der gives påstand imod ham til at straffes med kagen og følgelig at dømmes på sin ære, da bør meddomsmænd tiltræde retten.

Imidlertid da der i denne henseende handles forskelligt på en del steder, så holder jeg for, at en fast regel bør bestemmes, på det at fremgangsmåden alle vegne kan blive ensformig og rigtig. Jeg indstiller derfor allerunderdanigst, om samme burde foreskrives således:

Par. 37: »Da Deres Majestæt er blevet underrettet om, at adskillige underdommere står i den formening, at enhver tyvssag er æressag uden hensigt til de formildelser i straffene for simple tyverier, som er fastsat ved forordningen af 20. februar 1789, og at der af den årsag på nogle steder tilkaldes meddomsmænd i alle deslige sager, men på andre steder ikke, så har Deres Majestæt fundet for godt at hæve den forskellighed af meninger, som i dette tilfælde har fundet sted.

Til den ende befales, at ligesom bemeldte forordnings par. 4 og 5 bestemmer de tilfælde, i hvilke straffene for den omhandlede forbrydelse medfører, at den skyldige bliver æreløs, så bør og tinghørerne ifølge D.L. 1-5-19 og N.L. 1-5-20 alene tiltræde retten som meddomsmænd, når misgerningen er af den der benævnte grovere slags, men hvor forseelsen er af de ringere slags, for hvilke de øvrige paragraffer i forordningen fastsatte forholdsmæssigt mildere straffe, bør underdommeren påkende sagen uden at tilkalde meddomsmænd.

Ved forordningen af 21. maj 1751 er det befaleet, at når nogen tiltales for begået misgerning, bør i almindelighed delinkventens alder etc. af kirkebogen og ellers i andre måder lovligt oplyses og bevises.

Sådant bevis' indhentelse medtager ikke sjældent meget lang tid, især når den pågældende er udlænding eller født på et langt fra liggende sted, da sagen ofte må henstå flere måneder, forinden bemeldte dåbsattest kan tilvejebringes. Hensigten af dette bud er, at der kunne have fuldkommen vished om, at den anklagede havde opnået den alder, at straffeloven på ham retfærdigt kunne anvendes.

Men når der uden dette middel haves betryggende sikkerhed for, at den pågældende er langt ældre end 15 år (e.g. når han i længere tid har været kendt – når hans udseende viser tydeligt, at han er en mand og ej et barn – når han selv har børn, der er ældre end 15 år etc.), så synes, denne formalitet at kunne forbigås, i det mindste i de sager, der angår forbrydelser af de mindre slags, efterdi den pågældende, når han ved endelig dom kun kan blive tilfundet at arbejde en kort tid i fæstningen eller forbedringshuset, virkelig lider mere ved at udholde langvarigt fængsel formedelst mangel af døbeattesten end ved den straf selv, som han efter Loven har pådraget sig og bliver dømt til at udstå.

Jeg indstiller derfor allerunderdanigst, om følgende bestemmelse måtte finde sted:

Par. 38: »Ved at gennemtænke de midler, ved hvilke unyttig forhaling i de offentlige sagers gang kunne afværges i forening med den fuldkomneste sikkerhed om, at intet forbigås, som kan bidrage til at forskaffe den fornødne oplysning om alt det, der enten kunne tjene til forsvar for den pågældende eller lægges ham til brøde, har Deres Majestæt taget under overvejelse, at der ikke sjældent medgår meget lang tid til at forskaffe de ved forordningen af 21. maj 1751 befalede attester af kirkebøgerne om den anklagedes alder, især når denne er udlænding eller født på et langt fra liggende sted i Deres Majestæts riger og lande, hvoraf følger, at den vedkommende, når han er personligt hæftet, ofte, formedelst sådan udsættelse, lider mere ved at holdes imidlertid i et langvarigt fængsel end ved den straf, som Loven fastsætter for den af ham begåede forbrydelse.

I betragtning heraf befaler Deres Majestæt allernådigst, at i tilfælde af at der måtte udfordres lang tid for at tilvejebringe sådan attest om den anklagedes alder, da må hans tilståelse om at være kommen til lavalder antages som bevis i denne henseende, dersom hans forbrydelse ikke er så

stor, at han tiltales på sit liv eller til at hensættes i fængsel for sin levetid. Dog bør dommeren og lavrets- eller storkemændene tillige i protokollen attestere, om det klart kan skønnes af hans udseende, at der ingen tvivl kan være om, at han jo er ældre end 15 år.

I sager, hvor det gælder om den tiltaltes liv eller hans friheds tab for bestandig, bør det have sit forblivende ved forordningen af 21. maj 1751. I øvrigt skulle præsterne under straf af 50 rdl. bøder til de fattige uden mindste ophold meddele de attester, som udfordres og af vedkommende forlanges til oplysning i delinkvent- og justitssagerne, og det skal påligge dommerne, i tilfælde af forsømmelse fra præsternes side, at andrage sådant for Kancelliet, som bør foranstalte den pågældende tiltalt og dømt til at udrede de foranførte bøder.«

Par. 39: »Da billighed tilsiger, at justitsvæsenet bør sørge for, at de fattige, som forundes *beneficia paupertatis*, bliver lovligt forsvaret, efterdi de ikke selv kunne vælge deres sagførere, men må lade sig nøje med dem, som af øvrigheden beskikkes til at våge for deres ret, så skal det være dommernes pligt i alle sager, hvor nogen har haft *beneficium paupertatis* og frit forsvar, nøje at påse, om den vedkommende fattiges sag er blevet hurtigt fremmet og lovligt ført, og på det at derom kan have vedbørlig sikkerhed, skulle samtlige domstole i deslige sager holde sig de samme regler efterretteligt, som i par. 35 er foreskrevet i henseende til retternes opsigt med de offentlige sagers gang.«

Efter at jeg nu, så vidt mine indskrænkede evner formår, har afhandlet og foreslået de bestemmelser, ved hjælp af hvilke rettergangen kunne ventes at blive ført med vedbørlig hurtighed og orden, kan jeg ikke forbigå til slutning at gøre den anmærkning, at det med hensyn til øjemærkets fuldkomne opnåelse bliver en vigtig genstand for regeringens omhu, at mænd, der besidder kundskaber, talenter og retskaffenhed, kunne opmuntres til at påtage sig det besværlige kald at tjene som prokuratorer.

Når en advokat eller prokurator er det, han bør være, det er, med få ord, talsmand for medborgeres ret ved domstolene, Lovens tolk, når denne opfordres til at straffe dens buds overtrædere, disses forsvar, at de ej skulle forurettes, fattiges og offentlige stiftelsers sagfører uden nogen betaling – Når han er alt dette således, som han bør, og han med flid og redelighed har opfyldt alle disse pligter i nogle år uden at nyde mindste løn

af staten, synes mig, at en sådan prokurator bør have fortrinlig adgang til videre befordring i Deres Majestæts tjeneste.

Uheldigvis hædrer de ikke alle deres kald ved handlinger, som svarer til deres bestemmelse. Men dette kan ikke heller ventes, med mindre der bruges megen varsomhed i henseende til valget af dem, der beskikkes til prokuratorer, og dette valg kan ikke gøres, med mindre sikkert håb om befordring fremvinker unge videnskabsmænd til at træde frem på den bane, for igennem denne vej at gøre sig værdige til at betros bedre embeder efter at have ved sagførelsen givet prøver på, at de fortjener det. På denne måde burde Lovens fordrejere blive bortjaget fra domstolene og dens sande dyrkere komme til at indtage deres plads.

På grund heraf indstiller jeg allerunderdanigst, om det måtte behage Deres Majestæt i denne henseende at foreskrive sådanne regler:

Par. 40: »Ingen må antages til prokurator enten ved over- eller ved underretterne, med mindre han har aflagt prøve på sin duelighed i lovkynigheden ved eksamen af Det juridiske Fakultet og beviser med sammes attest, at han er blevet tilkendt karakter af **beqvem**, i fald han har taget Dansk Eksamen og i det ringeste, *haud illaudabilis*, dersom han har taget den på latin, samt tillige kan fremlægge pålidelige vidnesbyrd om, at han er bekendt for at være en god og sædelig mand.

Når han således har godtgjort at besidde disse egenskaber, må ham først gives tilladelse til at føre sager for retterne i et vist distrikt, hvor der behøves prokuratorer, i to år, og derefter, når han i denne prøvetid har lagt for dagen ved sit forhold, at han er en duelig og retskaffen mand, bør ham meddeles bevilling til at være virkelig prokurator ved over- og underretterne i et helt stift.

Dog følger det af sig selv, at han i de to prøveår bør tage del med de andre prokuratorer i at udføre befalede og beneficerede sager.«

Par. 41: »Prokuratorer, som udmærker sig ved duelighed, flid og retskaffenhed, skulle efter seks års tjeneste fortrinligen beforders til dommerembeder og andre justitsbetjeninge.«

Par. 42: »I overensstemmelse med D.L. og N.L. 1-9-12 samt efter analogien af instrukserne for generalfiskalen og kammeradvokaten bør prokuratorer, som ifølge *beneficia paupertatis* eller *processus gratuiti* er befalet at føre sager for offentlige stiftelser og fattige, tildømmes et billigt salarium, når sagen vindes på dissers side, hvilket salær bestemmes af dommeren og bør udredes af den tabende modpart.«

Disse, allernådigste konge! er mine velmente forslag til en fuldstændig lovgivning i hensigt til rettergangen og sagførelsen. Det er til Deres Majestæts visdom at bestemme arbejdets værd. Jeg har fundet emnet at være et af de vanskeligste, der kunne opgives for lovgivningsvæsenet, og følt dybt den sandhed, at mine svage kræfter ikke står i forhold til min gode vilje.

København den 12. marts 1796

Colbiørnsen

B

Betænkning

Jeg er i almindelighed enig med Højesteret i de af samme anførte grund-sætninger, men jeg må anmærke i hensigt til bestemmelsen litr. a, når denne udtrykker sig således:

»alle personer uden **undtagelse** skulle være **lige** pligtige personligt at møde etc.«,

at jeg mener, en undtagelse udtrykkeligt bør tilføjes, nemlig den, som er anført i begge loves 1-2-1, hvor prinserne og prinsesserne af blodet er blevet exiperet fra at svare for landets almindelige domstole, og hvor det er fastsat, at **kongen selv skal være deres første og sidste dommer**. Af denne regel flyder vel også, at disse høje personer ikke må kunne indstævnes til at møde for den almindelige domstol som vidner.

Imidlertid kunne vel det udtryk, som Højesteret bruger, nemlig »**alle** personer **uden undtagelse** skulle være **lige pligtige**«, bane vej til misforståelser og forlede nogen til at handle imod den ærbødighed, som enhver undersåt skylder den kongelige slægt, hvilken altid må beholde sit ophøjede sted over for alle klasser af statens borgere.

Den efterfølgende 2. artikel, der giver **kongens naturlige børn samme ret**, kan derimod lige så lidet passe sig til vore tiders oplysning som til vort kongehus' udmærkede sædelighed, der kan tjene til eksempel for alle undersåtter. Bemeldte artikel er også, efter min skønsomhed, uværdig for lovgivningen og i lige grad fornærmende både for kongen, for hans hus og for statens borgere. Jeg kan ikke udlede dens grund fra anden kilde end smiger for den ved lovens udgivelse så meget gældende Gyldenløve, som var kong Christian V's naturlige søn.

Jeg indstiller, om ikke den af Højesterets tilforordnede foreslåede bestemmelse (litr. a) kunne forandres således:

»Enhver, som indkaldes til at aflægge vidnesbyrd, skal være pligtig til, når han ej har lovligt forfald, at møde personligt for retten og der gøre forklaring om, hvad han ved til sagens oplysning uden hensigt til vidnets rang og stand, i hvilken henseende Lovens 1-13-4, som fritager fornemme folk fra personligt møde, skal være aldeles ophævet. Dog bør retten ikke nægte at afhøre et vidne hjemme i dets hus, når samtlige parter erklærer sig dermed tilfreds, da gyldigheden af vidnets undskyldning i så fald ikke kommer under dommerens påkendelse. I øvrigt følger det af sig selv, at Lovens 1-2-1 forbliver i sin kraft.«

Hvad forslaget (litr. b) angår, da er jeg også af lige mening med Højesterets tilforordnede. Mine grunde er disse:

1) Det er unægteligt, at sagemes gang lettes, bekostninger spares og retten bedst oplyses, når alle vidner føres ved den samme domstol, hvor hovedsagen behandles og påkendes.

2) Højesteret anmærker rettelig, at Lovens bud i dens 1-13-2, der bestemmer, at ingen er pligtig at vidne **andetsteds** end ved sit værning, ikke kan formodes at have anden grund end denne, at lovgiveren har haft hensyn til vidnets bekvemmelighed. Det er at sige, lovgiveren har anset det ubilligt, at den, der blev opkrævet til at aflægge sit vidnesbyrd til sandheds oplysning i en ham uvedkommende sag, skulle kunne pålægges som pligt at møde (andetsteds) uden for grænserne af den jurisdiktion, hvor han bor eller opholder sig.

3) I sig selv kan det ej heller være til mindste fordel for nogen, som har *forum privilegiatum*, at reklamere dette, når han ikke stævnes til at lide dom, men blot til at aflægge vidnesbyrd. Thi det må da altid være ham ligegyldigt, hvad enten den ret, for hvilken han forklarer det, han ved om sagen, kaldes gejstlig, verdslig eller militær. Det eneste, der kan interessere ham som vidne, er, at han ikke besværes med en lang og bekostelig rejse, og dette afværges, når han ikke imod sin vilje kan drages uden for den jurisdiktionskreds, i hvilken han har sin bopæl.

4) Det følger af sig selv, at den fuldkomneste gensidighed i hensigt til civile, gejstlige og militære retter bør i dette tilfælde iagttages, så at civile og gejstlige personer bør være pligtige at møde for krigsretten, når denne holdes i den jurisdiktion, hvor de har deres værning, og de militære lige-

ledes for de civile eller gejstlige retter, når de blot stævnes som vidner og ej som parter.

5) I henseende til den af Højesteret foreslåede bestemmelse, da holder jeg for, at denne måske kunne forfattes tydeligere.

Især synes mig det udtryk, »at enhver bør møde som vidne for den ret, hvor sagen er **anhængiggjort**,« ville give anledning til fejltagende fortolkning, thi vidner kunne ofte føres, forinden hovedsagen er blevet anlagt.

Denne procedure er endog den naturligste.

Efter min mening bør regelen foreskrives således:

»Når nogen stævnes som vidne for den ret, hvor hovedsagen, i hvilken hans forklaring æskes, henhører til påkendelse, da skal han være forbunden til at aflægge sit vidnesbyrd for bemeldte ret, såfremt den holdes inden den bys, herreds, birks eller sorenskriveris grænser, hvor han bor eller opholder sig, uden hensigt til, om vidnet for sin person eller formedelst sit embede kunne have et andet værning i de sager, der angår ham selv som part eller pågældende.«

Heraf følger da, at ingen, når han blot stævnes som vidne, kan henskyde sig til noget andet værning, men han skal i ovenanførte tilfælde møde for den civile, gejstlige eller militære ret, hvor sagen føres. Opholder han sig derimod på et andet sted, da skal han være pligtig i alle civile sager at aflægge sit vidnesbyrd for det steds civile dommer, under hvis jurisdiktion han bor, uagtet vidnet i andre sager måtte have et privilegeret forum.

Ved forslagene nr. 1, 2, 3, og 4 finder jeg intet i det væsentlige at erindre, men indstiller lovgivningsordene således:

»Dersom noget vidne undskylder sig for personligt møde, bør dets lovlige forfald bevises enten ved attest fra en embedsmand eller med to gode mænds vidnesbyrd.

Dommeren skal, når sådant forfald er godtgjort, bestemme en vis dag og tid til at afhøre vidnet i dets hus eller bopæl og meddele citanten sin kendelse desangående, hvilken denne besørger forkyndt for vidnet og de øvrige pågældende eller vedkommende, på det at disse kunne være der til stede, i fald de anser det fornødent.

Lader vidnet sig ikke finde den berammede tid, dømmes det straks i faldsmålsbøder samt tilpligtes at erstatte de derved forvoldte omkostninger, med mindre det på ny beviser lovligt forfald.

Når et vidnes forklaring skal imodtages hjemme i dets bolig, bør dommeren og skriveren forføje sig derhen tillige med to lavrets- eller stokkemænd, og i øvrigt forholdes dermed på samme måde, som om dets vidnesbyrd blev aflagt til tinge.

Retten betjente og de medtagede vitterligheds mænd bør i sådanne tilfælde nyde fri befordring og tærepeng, og denne bekostning udlægges af den part, som begærer vidnet afhørt, dog at udgiften tages under betragtning ved bestemmelsen af processens omkostninger, når sagen findes af den beskaffenhed, at modparten dømmes til at erstatte samme, og retten skønner, at vidnets udsigende har bidraget til sagens oplysning.«

København den 3. april 1796.

Colbiørnsen

C

Generalprokurørens nærmere erklæring over tre spørgsmål, som Hans Excellence præsidenten i Det danske Kancelli efter højere befaling har fremsat i anledning af generalprokurørens forslag til en lovgivning om rettergangen og sagførelsen i Danmark og Norge.

1. Om det ikke ville være passende at give bevisførelse en *vis terminus probatorius*, især for at forekomme, at under påskud af andre vidners førelse tit ved andre tingsteder forårsages meget ophold?

Ad 1. Min betænkning par. 6, 7 og 10 indeholder forslag til de bestemmelser, som efter min ringe indsigt kunne være passende til at hindre misbrug af opsættelser under opdigtet påskud af at søge beviser fra andre steder enten ved dokumenter eller vidner.

Jeg har troet, at dommeren, som kender sagen, i hvilke udsættelsen begæres, måtte også bedst være i stand til at skønne, hvorvidt denne kunne anses fornøden eller ikke ved at sammenholde de grunde, som derfor af den påstående part anføres, med sagens natur og de under proceduren forefaldne omstændigheder, hvilke ofte ikke kunne forudses, især da udflugter

og benægtelser fra modpartens side kunne tvinge den anden part til at føre beviser til sin rets tarv og forsvar, som han ellers kunne have undgået.

Ved lov at foreskrive nogen vis peremptorisk tid i dette tilfælde kunne befrygteligt bane underfundighed vej til at afskære en mand adgang til at oplyse sin ret, og dette ville uden tvivl blive farligere i rettergangen med hensyn til hovedøjemærket, end om en enkelt unyttig udsættelse blev bevilget på falske grunde. Dette sidste misbrug, der næppe kan aldeles forekommes, har jeg søgt at gå i møde ved de straffelove, der findes anført i par. 10 og 11, og jeg turde næsten håbe, at disse i samfund med opfyldelsen af de pligter, som er pålagt overretterne, ville blive tilstrækkeligt til øjemærkets opnåelse.

2. Om ikke i henseende til Hertugdømmerne, hvad citationer angår, også en kort terminus kunne fastsættes? Ja! Selv Hamborg og Lübeck og måske Skåne i de tilfælde anses at være i riget?

Ad 2. Jeg erkender fuldkommen denne anmærknings rigtighed med hensyn til begge hertugdømmer, efterdi disse udgør en del af staten, så at Hans Majestæt som landsherre og lovgiver kan gensidigt foreskrive en lige varselstid til regel for retterne i Slesvig og Holsten ved anordning igennem Det tyske Kancelli.

Denne reciprokke *terminus citationis* kunne efter min tanke fastsættes til otte uger imellem Danmark og Hertugdømmerne, og til ti uger for det søndenfjeldske, tolv uger for det nordenfjeldske samt fire måneder for Finmarken og Nordlandene i riget Norge.

Hvad Hamborg, Lübeck og Skåne angår, da må jeg aldeles indstille til Hans Majestæts visdom at afgøre, hvorvidt regelen på disse udenlandske steder kan anvendes, uagtet gensidighed ikke kan bevirkes ved dansk lovgivning.

Jeg tør blot gøre denne anmærkning, at når en udlænding anlægger sag her, sker det i almindelighed ved en mandatarius, som da kan og bør imodtage varsel ved *forum reconventionis* på sin mandants vegne.

I øvrigt dersom Hans Majestæt skulle finde for godt at forkorte varselstiden i hensigt til Hamborg, Lübeck og Skåne, synes en lige bestemmelse at være passende på de svenske provinser, der grænser til Norge.

Måske da terminus i så fald kunne fastsættes til et halvt år.

3. Som *beneficium paupertatis* hører *ad jura partium*, om samme ikke kunne meddeles af hvert steds øvrighed i stedet for af Kancelliet?

Ad. 3. Jeg har ikke troet, at *beneficium paupertatis* hørte *ad jura partium*.

For så vidt det kunne henføres til jura, har jeg anset berettigelsen til at meddele sådant *beneficium* for at være et *jus majestaticum*.

At overdrage hver enkelt øvrighedsmand (stiftamtmanden eller amtmanden) denne myndighed uden indskrænkelse til visse bestemte tilfælde, det kunne let bane vej til misbrug fra embedsmændenes og deres fuldmægtiges side, og jeg er forvisset om, at der ville indkomme lige så mange klager i denne anledning, som der nu indgives ansøgninger om *beneficia*. Af de erklæringer, som altid indhentes over memorialer desangående, finder man også ikke sjældent forskellighed i principperne. Overalt holder jeg for, at det, som hidindtil bestandigt har været søgt og imodtaget som en nåde af kongens hånd, ikke uden meget vigtig årsag bør overlades til andres, endnu mindre til en enkelt øvrighedsmands, afgørelse.

København den 15. april 1796.

Colbiørnsen

Inkvisitionskommission over sølvtyveri

**Betænkning af 2. april 1796 angående en
inkvisitionskommission over sølvtyveriet ved
Kongsberg.**

Indledning

Ved forordning af 27. januar 1736 var nedsat en inkvisitionsdomstol over det sølvtyveri, som fandt sted ved Kongsberg sølvværk. Colbiørnsen fandt, at principperne i denne forordning stred mod de principper, som fandtes i straffelovgivningen. Det skyldtes dels, at forordningen gav bjerghauptmanden en større magt end nogen anden embedsmand, dels at reglerne for vidners mødepligt og for rettergang afveg meget fra fremgangsmåden ved de ordinære domstole. Rentekammeret havde indhentet en udtalelse fra Højesteret, som var enig i, at forordningen burde forandres. Colbiørnsen foreslog derfor, at han udarbejdede et udkast til forordning, hvorved 1736-forordningen blev ophævet. En sådan forordning ses imidlertid ikke udstedt.

Christian Larsen

Betænkning

Forordning af 27. januar 1736 er i adskillige af dens bestemmelser aldeles afvigende fra de principper, som Hans Majestæt har lagt til grund for sine lovgivninger om misgerningers forfølgelse og straf. Min betænkning desangående er følgende:

a) Vel kan inkvisitorisk behandling være anvendelig og fornøden i hensigt til sådanne personer, som forordningens par. 1 omhandler, nemlig: imod dem, som med god og tilforladelig grund angives at være sølvtyve og hælere, men når dens par. 10 og 12 bemyndiger bjerghauptmanden til at lade enhver fremmed rejsende visitere og til at foranstalte husinkquisitioner hos enhver guldsmed i Christiania og de steder, der grænser til Kongsberg, og når sådant foretagende overlades aldeles til [en] embedsmands godtbefindende med [det] udtryk: »det skal stå ham frit for etc.,« endog uden forudsætning af mindste formodning imod den eller dem, hvis huslige fred på denne måde forstyrres, og hvis borgerlige agtelse dermed udsættes for krænkelse, så er bjerghauptmanden uden tvivl indrømmet en større magt, end nogen embedsmand bør overdrages og en myndighed, ved hvilken den borgerlige sikkerhed sættes i fare. Jeg vil ikke tale om den geografiske fejltagelse, at Christiania skulle grænse til sølvværket, uagtet naturen viser dens mærkelige fraliggenhed.

b) Den regel, som forordningen foreskriver i hensigt til vidner, hvilke alle forpligtes til at møde for inkvisitionskommissionen på Kongsberg uden hensigt til, om deres bopæl eller opholdssteder kunne ligge mange mil derfra, stemmer også, efter min mening, lige så lidt overens med bilighed som med Lovens forskrift i dens 1-2-3 og 22.

c) At denne slags sager, når undersøgelsen er tilendebragt, bør forfølges på lovlig måde ved dertil beskikket aktor og defensor og derefter, ligesom alle andre justitssager, indstævnes for den vedkommende overdomstol (hvilket i dette tilfælde bliver Højesteret), når enten den pågældende eller justitsvæsenet påklager inkvisitionskommissionens behandling eller dom, det tilsiger retfærdighed.

Det kongelige Rentekammer har også tiltroet Højesterets velgrundede anmærkning i dette punkt og været enig i, at forord. par. 1 og 2 derhen bør forandres.

d) På lige måde erklærer kammeret sig enig med justitarius' mening i henseende til forandring i par. 4.

e) Men da velbemeldte kollegium blot indskrænker sig til at nævne denne paragraf uden at ytre noget i henseende til formildelse i de straffe, som bestemmes i den foregående par. 3, så er jeg uvis, om Rentekammeret har bifaldet justitarius' tanke af **det hele** i denne forordning, såvel i henseende til *modum procedendi*, som **straffene** (følgelig også det der indeholdes i par. 3) bør forandres.

INKVISITIONSKOMMISSION OVER SØLVTYVERI

Jeg for min del er fuldkommen af denne mening.

e) Jeg holder for, at par. 6 let kunne gøre en uskyldig mand til tyv. Thi mange ejer uden tvivl sølvstykker både fra Kongsberg og fremmede sølvværker uden at kunne fremvise adkomstbreve dertil.

Når nogen skal være pligtig til at bevise sin adkomst til en ting, som er i hans væрге eller og anses at være tyv derfor, bør det i det mindste først være godtgjort, at den samme ting tilhører nogen anden og er denne ulovligt frakkommet.

f) Mig synes, at par. 7 er alt for arbitrær.

I det mindste burde sagen andrages for Rentekammeret og af velbemeldte kollegium afgøres.

g) Endelig forekommer det mig, at par. 9, som ikke tillader nogen fremmed person, der **kan** eragtes unyttig og mistænkelig, at opholde sig i bjergstaden, men befaler, at han straks skal forvises, burde nøjere bestemmes, thi enhver fremmed kunne vel anses **unyttig** med hensyn til værket.

Disse er kort de anmærkninger, som jeg finder mig beføjet til at gøre over den omhandlede anordning.

Dersom Det kongelige danske Kancelli bifalder samme, vil jeg i overensstemmelse dermed udarbejde et udkast til en forordning, hvorved hin ældre af 1736 ophæves, og i det sted fastsætte sådanne regler for inkvisitionskommissionens bemyndigelse og pligter samt straffene for tyverier ved sølvværket og den fremgangsmåde, der bør bruges ved disse sagers forfølgelse og afgørelse, at lovgivningen kan bestå med de retfærdigheds- og billighedsgrundsætninger, som regeringen i vore heldige riger altid lader tjene til vejledning for dens velgørende buds forskrifter.

Rentekammeret kunne da (i fald Kancelliet således befaler) høres under ét såvel angl. foranførte mine betragtninger som og hvorvidt velbemeldte kollegium måtte have noget at erindre ved mit forslag til en ny forordning betræffende denne genstand, på det at sagen kan fra alle sider være fuldkommen gennemtænkt og overvejet, førend den bliver Hans Majestæt forestillet til endelig bedømmelse og beslutning.

København d. 2. april 1796.

Colbiørnsen.

Handel på Ostindien

Betænkning af 4. oktober 1796 angående nogle hollandske skibe, der har søgt tilflugt i Bergen med deres last fra Ostindien

Colbiørnsens privatarkiv, Rigsarkivet.

Indledning

Colbiørnsens betænkning fra 4. oktober 1796 blev til på baggrund af en henvendelse fra Det kongelige General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegium fra september 1796, med udgangspunkt i en konkret sag, hvor nogle fra Det hollandsk-ostindiske Kompagnis skibe kommende fra Kina og Ostindien på grund af risiko for fjendtlig opbringelse havde søgt havn i Bergen og Trondheim i Norge.

Spørgsmålet var nu, om disse skibe havde tilladelse til at handle med danske undersåtter, og om man i denne forbindelse skulle anvende reglerne for transit oplagring af varer, og endelig hvilke muligheder Det danske asiatiske Kompagni havde for at anke en eventuel afgørelse på dette område, hvis de fandt deres særlige handelsprivilegier krænket i denne sag.

Colbiørnsen vælger i sin betænkning snævert at fortolke Det danske asiatiske Kompagnis privilegier på enehandel på Kina og Ostindien med udgangspunkt i kompagniets oktrojs første paragraf, dog med det forbehold at paragraffens krav om konfiskation vil være i strid med folkerettens grundsætninger.

Kompagniets eneret til den ostindiske handel styrkes yderligere i Colbiørnsens besvarelse af spørgsmålet om transitoplagringsreglerne. Igen efter en snæver fortolkning af disse regler er transitoplaget ikke andet end en kredit, der tildeles i forhold til fortoldning af varerne. Transitreglerne kan imidlertid ses som en *jus commune*, her forstået i betydningen en almindelig ret, ikke indskrænke et *privilegium speciale*, her den specialret som Asiatisk Kompagni har erhvervet gennem oktrojen.

HANDLEN PÅ OSTINDIEN

Colbiørnsen sammenligner kompagniets privilegium med en egentlig ejendomsret, og som sådan bør den ikke udsættes for en majestætlig fortolkning, da dette vil fremstå som en endelig dom, og da slet ikke hvis ejeren af privilegiet ikke har anmodet om en sådan fortolkning. I forlængelse af tidens syn på domstolenes uafhængighed af kongemagten mener han da også herefter, at sagen må kunne prøves ved domstolene.

Colbiørnsen tolker således i sin betænkning reglerne meget snævert til fordel for Det danske Kompagnis rettigheder på enehandel, så meget mere overraskende er derfor også hans afsluttende betragtninger i betænkningen. Dette kunne tyde på, at Colbiørnsen er bevidst om det politisk ønskelige kontra det juridisk korrekte. Han ønsker således, at hans fortolkning er forkert. Af hensyn til statens fordel og handlens frihed overlader han derfor dette til Kommercekollegiets højere og indsigtfuldere bedømmelse. En højst usædvanlig afslutning for en generalprokurør, der netop varetager den juridiske fortolkning for centraladministrationen. Tankevækkende er det da også, at efterfølgende ved plakat af 7. december 1796 angående ostindiske varers indførsel fra Ostindien med fremmede skibe åbnes for fremmedes handel med Ostindiske varer i Riget. Således et fundamentalt brud med Det asiatiske Kompagnis eneret på handelen.

Pernille Ulla Knudsen

Til generalprokurøren, hr. konferensråd Colbiørnsen september 1796.

Pro Memoria

Følgende tildragelse foranlediger os over nedenanførte spørgsmål tjenstligt at udbede os hr. konferensrådets eragtede:

Af Det hollandske-ostindiske Kompagnis direkte fra Kina og Ostindien komne skibe har nogle på deres rejse til Holland måttet indflygte i norske havne, og disse skibe med deres ladninger har i Trondheims og Bergens havne formedelst de imellem Danmark og Holland gældende traktater og forbindelser søgt og fundet et sikkert tilflugtssted for fjendtlig forfølgelse og opbringelse.

I henseende til disse således fra Kina og Ostindien til Trondheim og Bergen indbragte eller indflygtede ostindiske varer spørges nu: »

1) Forhindres en dansk undersåt ved Det asiatiske Kompagnis oktroj efter dens bogstavelige forklaring at tilforhandle eller tilkøbe sig disse ostindiske varer i de norske havne?

2) Kunne ikke disse fra Kina og Indien direkte til Norge indbragte, men til Holland bestemte varer, anses for at være bragt fra Holland til transitoplagene i Norge, i hvilket tilfælde disse varers overdragelse til en anden ejer ifølge transitoplagets regler ville være uforment, når alene intet deraf blev indført til forbrugelse i landet?

Og 3) dersom Hans Kongelige Majestæt i denne sag måtte give nogen resolution, hvorved Det asiatiske Kompagni på en eller anden måde kunne tro sig fornærmet udi dets ved oktrojen tilståede rettigheder, ville kompagniet da have ret til at forlange, at denne resolution som en forklaring af oktrojen skulle underkastes domstolens kendelse?

Til Det kongelige General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegium den 4. oktober 1796.

I anledning af at nogle hollandske skibe, der er kommet umiddelbart fra Ostindien og Kina og har indflygtet til norske havne med deres ladninger for der at søge tilflugtssted imod fjendtlig forfølgelse og opbringelse, har Det kongelige General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegium behaget at fordre min betænkning over disse spørgsmål.

[...]

Mine tanker desangående er følgende:

a) Den 1. par. i oktrojen for Det danske asiatiske Kompagni giver bemeldte kompagni udelukkende ret til at **indføre kinesiske varer til indenrigske europæiske havne** og lægger dertil, at dersom nogen understår sig at gøre kompagniet indgreb i denne det således forsikrede **enehandel**, da skulle **varerne konfiskeres og forhandles af kompagniet**.

Disse udtryk: at **kompagniet alene må indføre bemeldte slags varer til indenrigske havne**, kunne vel ikke tåle den bogstavelige forklaring, at sådanne fremmede ejendomme skulle vorde konfiskerede, når de blot

blev indført til en indenrigsk havn. Thi dette ville stride imod folkerettens grundsætninger, men det kan efter min mening ikke sættes i tvivl, at jo Det danske asiatiske Kompagni har i den foranførte paragrafs ord fuldkommen hjemmel til at forbyde fremmede kinesiske varers salg i kongens riger. Denne sætnings rigtighed bestyrkes fornemmelig derved, at oktrojen endog i konfiskationstilfælde udtrykkeligt bestemmer, at varerne da **af Kompagniet skulle forhandles**.

b) Efter det begreb jeg gør mig om **transitoplæg**, består dette deri, at varerne kun oplægges på toldbodens pakhuis og igen udføres i samme stand imod transittoldens betaling. Endog varer, der er forbudt at indføres, kunne altså være genstand for transitoplæg. Derimod er den almindelige oplagsrettighed intet andet end kredit på tolden, som er tilstået de handlende, så at denne afgifts betaling dilateres dem, imedens varerne er uafhændede.

Dersom jeg ikke fejler i dette princip, kunne ej heller salget til udførsel under navn af transit finde sted. Overalt, da kompagniet er skænket eneret til at indføre og sælge den omhandlede slags varer uden indskrænkelse og uden hensigt til, om disse forbruges i landet eller ikke, så følger deraf, at dets oktroj ikke kunne svækkes ved den almindelige anordning om transitoplæg, når man endog ville antage, at ret til varenes forhandling til udførsel blev en følge af transitoplagsrettighed. Thi oktrojen, som er et *privilegium speciale*, kan ikke indskrænkes eller hæves ved en *jus commune*.

c) I et enkelt tilfælde at give autentisk fortolkning, det blev i virkningen at afsige endelig dom i sagen. Meget betænkeligt ville denne afgørelsesmåde blive, hvor rettigheder påstås ifølge et privilegium, hvilket altid betragtes som ejendom og bør forklares efter dets bogstav. Når den eller de, der er i besiddelse af et privilegium, ikke selv ansøger dets fortolkning af Hans Majestæt, men henskyder sig under domstolene, turde jeg ikke vove at tilråde, at Hans Majestæt ved umiddelbar autentisk interpretation skulle opløse spørgsmålet, om samme endog kunne synes tvivlsomt. Jeg holder også for, at det under sådanne omstændigheder ikke retfærdigt kunne nægtes Kompagniet at underkaste tvistigheden retternes påkendelse.

Disse er kort mine tanker angående de opgivne spørgsmål.

Med hensyn til statens fordel og handelens frihed ønsker jeg, at det begreb, jeg har gjort mig om Kompagniets ret efter oktrojen, måtte være fejltagende. Det er til Det kongelige General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegiums højere og indsigtfuldere bedømmelse at afgøre dette.

Tamperrettens afskaffelse

Betænkning 23. november 1797

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1797/1280.

Indledning

Stiftamtmand i Bergen Frederik Hauch havde i en henvendelse til Danske Kancelli stillet spørgsmål til reglerne omkring konsistoriums og politikommisionens appelinstanter. Kancelliet svarede ved at henvise til forordning af 11. august 1797, *hvorved der i Norge beskikkes stift overretter i overhofrettens og lavtingenes samt rådstueretternes sted*. Anledningen blev af Kancelliet dog anvendt til at henvende sig til kongen med forslag om tamperretternes, altså ægteskabsdomstolenes, afskaffelse og politikommisioners dommes indstævning for Højesteret i to udkast til forordninger udarbejdet af generalprokurøren.

Udkastene var på forhånd præsenteret for stiftamtmanden over Akershus' stift Frederik Julius Kaas, der for Norges vedkommende bakkede op om forslaget.

Initiativet skal således tilskrives Kancelliet, og blev med en skriftlig redegørelse forelagt kongen d. 1. december 1797, der d. 6. december vedtog og underskrev forordningerne angående tamperrettens afskaffelse.

Pernille Ulla Knudsen

Betænkning

Stiftamtmanden fejler aldeles, når han siger, at forordningen af 11. august sidstleden [Fr., hvorledes der i Norge beskikkes stiftsoverretter, i Overhofrettens og lavtingenes samt rådstueretternes sted, m.v.] intet har fore-

TAMPERRETTENS AFSKAFFELSE

skrevet i hensigt til det sted, hvor konsistoriums og politikommissionens dom bør appelleres. Thi forordningens 2. kap. 18. par. fastsætter udtrykkeligt, at **enhver sag**, som hidtil har stået under **Overhofrettens** påkendelse, skal indstævnes til **Stiftsoverretten**, når *summa* er *inappellabilis*, men til Højesteret umiddelbart når sagen angår så meget som 200 lod sølv.

Heraf følger da klart, at fornævnte rettens dom må være indbegrebet under det udtryk: enhver. Denne regel vil da følges, indtil kongen bestemmer anderledes i det omhandlede tilfælde.

Dette, mener jeg, kunne straks tilskrives stiftamtmanden, samt at Kancelliet ellers har været betænkt på at gøre Hans Majestæt forestilling angl. tamperrettens afskaffelse og politikommissionernes dommes umiddelbare indanke for Højesteret med passende bestemmelser.

I henseende til disse genstande er mine tanker disse:

a) At da proceduren i politisager bør forkortes, så vidt mulighed tillader det, kunne den regel foreskrives i hensigt til de norske politikommissioners domme og behandlinger at samme, når sagen angår eller det idømte beløber til 50 rdl.s værd og derover, bør de indankes umiddelbart for Højesteret, og at der på lige måde forholdes, når nogen er dømt til hårdere legemlig straf end 14 dages fængsel på vand og brød, men når sagen angår ringere sum eller straf, bør det have sit forblivende ved politikommissionens afgørelse.

b) I henseende til tamperretten, da holder jeg for, at samme bør ophæves og skilsmisssager herefter føres ved de almindelige retter samt påkendes ved den anklagedes eller tiltaltes værneting og derfra appelleres på samme måde som andre civile sager til vedkommende overretter.

c) Hvad konsistorieretterne betræffer, for så vidt de er overdomstole i hensigt til de gejstlige underretter og de derunder hørende sager, da mener jeg, at bemeldte retter kunne vedblive og deres domme appelleres til Højesteret, når summen beløb til 50 rdl., men ellers have sit forblivende ved konsistorierettens dom.

Ratio: Ellers får de gejstlige sager fire instanser.

Colbiørnsen

Måske kunne st. Kaas høres herover, da han nu er i København.

TAMPERRETTENS AFSKAFFELSE

D. 23. november 1797.

To udkast til forordninger angl. disse genstande følger herved.

Colbjørnsen

Arrest i håndværkeres arbejdsredskaber

Udateret betænkning (før 15. december 1797)

Koncepter og indlæg til Sjællandske registre 1797/1338.

Indledning

Anledningen til forordningen *om arrest i håndværkeres arbejdsredskaber* udsprang af en kongelig eftergivelse af nogle, møllerbygger Lars Jacobsen Krabbe, idømte bøder. I denne forbindelse blev Danske Kancelli befalet at undersøge, om håndværkeres værktøj og materialer i fremtiden kunne fritages for eksekution. Kancelliet henvendte sig d. 29. juli 1797 til Københavns magistrat og de tilforordnede i Højesteret, der i deres høringsvar ytrede forskellige synspunkter.

Magistraten støttede således et forbud mod kreditorers ret til udpantning i håndværkeres værktøj, mens Højesterets tilforordnede svarede med dissens. Modargumentet var bekymring for tilliden til det offentlige kreditsystem, hvis en sådan regel blev indført. En bekymring generalprokurøren delte i sin efterfølgende betænkning.

Generalprokurørens betænkning støttedes af Kancelliet i redegørelsen til kongen, der d. 6. december besluttede, at en forordning skulle udarbejdes i overensstemmelse med de grundsætninger, generalprokurøren havde fremført. Udkastet til forordningen blev udarbejdet af Colbiørnsen og udstedt som forordning af 15. december 1797 angående arrest i håndværkeres arbejdsredskaber.

Pernille Ulla Knudsen

Betænkning

Endog blot med hensyn til håndværkers egen fordel vover jeg ikke at tilråde, at kreditorer skulle aldeles forbydes ifølge namsdom at gøre eksekution i de redskaber, som håndværkeren bruger til sin næringsdrift. Thi

a) ville følgen blive, at håndværkernes kredit kunne spildes eller svækkes, så at de desformedelst måtte savne al hjælp og understøttelse til råmaterialernes anskaffelse m.v., som udfordres til deres håndteringers forsettelse.

b) Blev de ej heller derved fri for personlig hæftelse, som en fortrydelig kreditor naturligvis ville fordr.

c) Ej at tale om, at redskabernes pantsættelse da ville komme til at træde i stedet. Og altså blev reglen kun til tab for den kreditor, som velvilligt hjalp håndværkeren med pengelån eller kredit på varer uden at lade sig pantsætte hans redskaber.

d) Endelig tror jeg ikke, at håndværkere, mere end andre, lige så vigtige og nyttige af næringsstanden skulle gives nogen særdeles favør i dette tilfælde, thi love bør være lige for alle under lige omstændigheder.

Man kunne efter min mening finde en vigtig middelvej og udstrække den derpå byggende regel til alle næringsstænder uden undtagelse. Hovedgrundsætningen skulle (synes mig) være denne: at kreditorer ikke burde hindres fra at søge deres betaling hos kongens undersåtter, der driver håndværk og næring, lige så vel som hos enhver anden medborger, men lovgivningen bør hindre ham fra at udøve ondskab imod skyldneren og afværge, at han ikke ødelægger denne, eller sætter ham ud af sin næringsvej uden nødvendighed.

Dette velgørende øjemed opnås, når Hans Majestæt befaler, at

»Ligesom det i D.L. 1-24-23 og N.L. 1-22-25 er foreskrevet, at ingen må sig i bondens korn, hø etc. lade indføre (NB gøre indførsel), så længe andre ting, som i boet findes, er tilstrækkelige etc., så befaler kongen i analogi med disse lovsteder, at den samme regel også skal være gældende og efterleves, når nogen arrest eller indførsel sker enten for gæld, bøder eller anden årsag hos håndværker eller andre, som øver nogen slags næring, og at der i så fald ej straks må gøres arrest eller eksekution i de ting, som hører til deres nærings drift (være sig redskaber, materialer eller deslige), men at kreditor eller domhaveren, når skyldneren anviser andre

ting til sikkerhed for gælden eller dens fyldestgørelse, deri først bør gives udlæg, og at rettens middel ej må bevilge hæftelse eller indførsel i noget af det, der udfordres til debtors nærings fortsættelse, forinden det skønnes, at det øvrige, der er udlagt, ikke bliver tilstrækkeligt til den lovlige fordrings betaling eller til betryggelse derfor. Men dersom arrest eller eksekution, efter at denne regel er iagttaget, udkræves i de fornævnte håndværksredskaber, materialer etc., fordi det øvrige ej forslår til at stille kreditor tilfreds, da bør deraf først udlægges de ting, som debitor erklærer at kunne helst undvære med hensyn til at vedblive og drive sin næring.«

Jeg må ellers til slutning give denne anmærkning, at når Loven (ligesom vore ældre love, hvis ord og ånd den har fulgt og haft for øje) statuerer, at kreditor med indførsler kunne lade sig udlægge hos debitor de slags effekter, som han helst ønskede, således som 1-24-25 bestemmer, da er ratio denne, at kreditor fik det udlagte *eo ipso* til ejendom i betaling for sit krav. Loven måtte da afværge, at skyldneren ej skulle anvise ham de ting, som han ej var tjent med, men tillade, at han selv måtte navngive det, han til udlæg begærede.

Men nu da det udlagte sælges og gøres til penge ved auktion, bortfalder denne *ratio legis*, efterdi det da bliver kreditor ligegyldigt, hvad der udpantes, når han af beløbet kan få sin betaling, hvilket er alt det, han med dette har at påstå.

Disse mine tanker indstilles til kollegiets bedømmelse.

Colbiørnsen

Danske Lov 5-14-56

Betænkning af 22. februar 1797

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1798/147.

Indledning

Den 20. juni 1798 stadfæstede Højesteret en af Hof- og Stadsretten afsagt dom, der frifandt en debitor for krav fremsat af en kreditor, som havde fået et af debitor underskrevet gælds-brev overdraget til pant af den tidligere kreditor. Afgørelsen beroede på en fortolkning af bestemmelsen i Danske Lov 5-14-56, der foreskriver, at ved betaling af afdrag eller hele hovedstolen skal *kreditor og den, der samme håndskrift eller kontakt, med rette i hænde haver, det på brevene selv afskrive, eller nøjagtig kvittans derpå give*. Ved fortolkningen spillede det en afgørende rolle om ordet *derpå* opfattedes som et krav om, at gælden blev afskrevet på selve gælds-brevet, eller om en løs kvittering på løbet var tilstrækkeligt.

I ældre højesteretspraksis var bestemmelsen forstået som et krav om, at betalingen afskrives på selve gælds-brevet. Ved dommene 1798 lagdes den modsatte forståelse til grund. Dette førte til en klage fra Speciesbanken, der af hensyn til sikkerheden af sine fordringer anmodede om en autentisk fortolkning – en fortolkning ved lovgiver selv, altså kongen – således at kreditorer havde en fast regel at rette sig efter. Colbiørnsens betænkning er fremkaldt af denne henvendelse. I betænkningen tager han tillige stilling til et fortolkningsbidrag afgivet af højesteretsdommer Sporon.

Colbiørnsen fastholder i sin betænkning den tidligere forståelse af Danske Lov 5-14-56 og begrundet denne opfattelse. Colbiørnsens betænkning er citeret i den vigtige forordning af 9. februar 1798, der fastlagde de principper, som Colbiørnsen i betænkningen gør sig til talsmand for. Forordningen fra 1798 var indtil gælds-brevsloven 1938 hovedgrundlaget for dansk rets regler om gælds-breve.

Ditlev Tamm

**Generalprokurørens allerunderdanigste betænkning
angående den rette forståelse af Danske Lov 5-14-56
og Norske Lov 5-13-54, samt nødvendigheden
af en udtrykkelig bestemmelse i denne henseende
ved autentisk fortolkning.**

Dersom den offentlige kredits opretholdelse og den ejendommelige sikkerheds håndhævelse er højst vigtige genstande for regeringens omsorg, så kan det vel næppe sættes i tvivl, at jo domstolenes forskellige meninger om den rette forståelse af D.L. 5-14-56 opfordrer lovgiveren til ved autentisk fortolkning at fastsætte en nøjagtig og bestemt regel, på det at Deres Majestæts undersætter i at rette sig efter dennes forskrift kunne blive aldeles betrygget imod de afvekslende udtydninger og foranderlige afgørelser, hvilke Højesterets stridige domme nu beviser at have fundet sted.

De fleste af bemeldte rets tilforordnede ytrer også i hosfølgende deres betænkninger, at de anser sådan bestemmelse fornøden, nogle: ved en ny og forandret lovgivning, andre: ved en autentisk fortolkning.

Omendskønt jeg som medlem af Kurantbankens overdirektion og Speciesbankens repræsentantskab allerede har i de derfra indkomne forestillinger redeligt og efter min fuldkomneste overbevisning fremsat min mening angående denne materie, anser jeg det dog for pligt, efter at Højesterets erklæringer nu er blevet indhentet, nærmere at forklare de grunde, som efter min ringe skønsomhed synes at være uomstødeligt bevis for rigtigheden af den slutning, at løse kvitteringer, der er udgivet af andre end det pantsatte eller overdragne **gældsbrevs rette ihænde**haver, ikke kunne gælde imod denne til hans ejendoms eller pants forringelse.

Disse grunde skal jeg forsøge at udlede.

a) Dels fra den omhandlede Lovens artikels bogstav, tolket efter grammatikalske sprogregler,

b) Dels ved at sammenholde bemeldte artikel med flere lovsteder, som byder udtrykkeligt, at sådanne kvitteringer bør skrives på gældsbrevet selv, og endelig

c) Ved at oplyse, at dette Lovens bud er overensstemmende med sagens natur og bygget på sand statsklogskabs og retfærdigheds grundsætninger.

I

I henseende til den bogstavelige fortolkning af disse Lovens ord: »Når noget betales på en håndskrift, enten af hovedstolen eller renter eller og den ganske afbetales, da skal **kreditor** og den, der sådan håndskrift med rette **i hænde** har, **det på brevene selv afskrive** eller nøjagtig kvittering **derpå** give,« da synes mig ikke, at de beviser, som desangående er blevet anført fra nogle af Højesterets tilfornordnede, er tilstrækkelige til at vinde bifald for den mening, at et gældsbrev kunne svækkes eller tilintetgøres ved løse kvitteringer fra den, der havde overdraget bemeldte håndskrift som pant eller ejendom til en tredjemand, hvis besiddelse var lovlig.

Den grund, man vil uddrage fra de ældre tiders misbrug af partiklen »på«, da vort sprog var mindre dyrket, vil næppe kunne bestå for kritikens domstol.

Det kan vel ikke nægtes, at ordet **på** findes i fordums dage at have været anvendt således, at det kunne betyde **for** (på sådant misbrug kunne vel også i sildigere tider opvises eksempler). Men ustridigt er det dog, at fornævnte partikel har til alle tider almindeligt haft den samme betydning, som den nu har, og at det danske sprog ikke ejer noget andet ord end dette til at forklare dets rette mening.

Således er det og brugt i den omhandlede Lovens artikel, når denne siger **på** brevene selv. For at kunne tillægge dette ord den uegentlige bemærkelse af **for**, måtte det altså tydeligt kunne skønnes af den sammenhæng og forbindelse, i hvilken det står, at det virkelig er skrevet i den hensigt. Ellers bør det sædvanlige talebrug fortrinligt antages til regel i fortolkningen.

Imidlertid er det ikke den særskilte partikel **på**, som kommer under betragtning i nærværende sag.

Det er det sammensatte ord **derpå**, om hvis fortolkning her handles.

At dette er *pronomen demonstrativum* sat i *ablativ*, og at det betyder det samme som **på denne, på dette eller på disse**, det er ustridigt. Det må altså efter alle sprogregler svare til det sidstforangående *substantivum*, der står i *akkusativ*, hvilket i den omhandlede Lovens artikel er **brevene**, thi det hedder: »kreditor skal det på **brevene selv** afskrive eller kvittering **derpå** give.«

Dersom man vil forkaste denne grammatiske regel og derimod antage, at *pronomen demonstrativum* **derpå** kunne henføres til hvilket andet af de

foregående *substantiva*, man dertil ville vælge, så måtte sprogets væsentlige egenskab (som dog skulle være at forklare mening) aldeles ophøre.

Jeg vil forsøge at oplyse denne sætnings rigtighed ved følgende eksempel:

Når man siger eller skriver: »Titus har overdraget Cajus at bygge et **hus** og **derpå** at sætte et tårn,« måtte uden tvivl meningen fornuftigvis udtydes således, at **derpå** svarede til **huset**, og at det var **på dette**, tårnet skulle opføres.

Indrømmer man derimod, at »derpå« lige så vel kunne henføres til et af de foregående ord som til dette sidste, da ville deraf udkomme den syndelige slutning, at tårnet ej skulle sættes på huset, men på Titus' eller Cajus' hoved, og endnu kunne enhver efter sin udtydningsmåde vælge hvilket af disse hoveder, det skulle være.

Vel gør assessor Falsen denne anmærkning: at da artiklen begynder med disse ord: når noget betales på en håndskrevet etc., og da altså det *pronomen* **noget** er det prædominerende, så kunne ordet **derpå** referere sig (med mere ret) til summen end til brevene. Men dette argument holder næppe prøve, thi foruden at det ej kunne bestå med god og rigtig konstruktion, at *pronomen demonstrativum* skulle søge sit *substantivum* eller i dets sted et andet pronomen så langt borte for at finde noget at svare til, så skønner jeg ej heller rettere, end at **håndskriften** og **brevene** er de prædominerende ord i artiklen, efterdi kapitlet både efter dets membrum og dets hele indhold handler om gæld og artiklen selv om gæld efter håndskrifter eller breve.

Jeg tør også holde mig forvisset om, at advokaten i den sag, der er blevet pådømt i Højesteret, ikke har begyndt at dokumentere med kvitteringerne, men først ladet Højesteret høre gælds brevet som hoveddokumentet og derefter kvitteringerne som bevis på afbetalingerne.

Når man endelig til styrke for den mening, som er blevet lagt til grund for den sidste højesteretsdom, beråber sig på Høyelsens og Weghorsts latinske versioner af loven, da må jeg frimodigt erklære, at jeg ikke tror, disse kunne antages som rigtige fortolkninger, thi det er bekendt, at begges oversættelser er på flere steder fejltagende.

Vel kan det ej nægtes, at den ene af disse oversættere, nemlig Weghorst, var professor og *doctor juris*, men jeg behøver kun at anføre et ek-

sempel, taget af hans oversættelse, for at bevise, at han ej kan erkendes som god oversætter.

Loven udtrykker sig i dens 6-13-18 således:

»Hvo, som noget kvindfolk vil med vold tage, og hendes råb og skrig om hjælp høres, og **synes blåt kød** eller revne klæder, han miste sit liv, endog han sin vilje ej fuldkom.«

Dette oversætter professor og *doctor juris* Weghorst på latin med disse ord:

»*Qui fæminam si stuprare tentaverit, vi auxilium inclamantis vox audiatur, caroque nuda appareat etc.*«

Enhver, der forstår det danske sprog, ser straks ved første øjekast, at lovgiveren har på dette sted, i at fastsætte en hård straf for den omhandlede misgerning, tillige villet nævne disse omstændigheder eller kendetegn, der skulle komme i betragtning som medvirkende bevis imod den anklagede. Iblandt disse indicier anfører lovgiveren **revne klæder** og **blåt kød**, fordi samme vidnede om en foregående voldsom behandling og angreb på den skrigende og klagende kvindeperson.

Imidlertid oversætter Weghorst dette ord blåt (som er *neutrum* af *adjectivo*: blå) med det latinske ord *nuda* i stedet for *livida*.

Heraf ses tydeligt, at han ikke ret forstod det danske sprog, i hvilken henseende han kunne være at undskylde, da han var en udlænding. En fremmed, der ikke kendte Danmarks lov i grundsproget, ville uden tvivl ved at læse denne Weghorsts latinske version forundre sig over, at en kvinde skulle, ved at blotte sit legeme, kunne påstå, at hun var blevet voldtaget, uagtet hendes legeme ikke bar mærke af nogen mishandling eller tilføjet vold, og endnu mere opfaldende måtte det synes, at hun på grund af et sådant synderligt bevis skulle finde hjemmel i Loven til at for-dre dødsdom over sin medborger.

For så vidt som assessor Sporon melder, at hans overbevisning om, »at Lovens 5-14-56 **ikke kan** eller **bør** tåle anden forklaring end den, som den sidste højesteretsdom har tillagt den, bestyrkes så meget mere, som **denne fortolkning er den hidindtil antagne doktrinerne**,« da må og bør jeg imodsige dette, thi uagtet assessor Sporon studerede lovkyndigheden, efter at jeg havde forladt akademiet, holdes dog forelæsningerne af de samme professorer, og jeg kan med så megen større vished bekræfte, at assessorens hukommelse fejler i denne henseende, som den mand, der var

både hans offentlige og private lærer, har forsikret mig ved sin ære, at han ikke har lært assessoren at tolke Loven således.

II

Det synes, at al tvivl om den rette forståelse af Danske Lovs 5-14-56 må ophøre, når man sammenholder dette lovsted med 1-24-34. Denne sidste lyder således: »Når udlæg sket er efter nams- og indførselsdom eller på skifte, opbud eller andre måder, og dertil hørende dommes og **breves** summa, og andre omstændigheder er i denne afsigt, som derpå gjort vorder, indført, da skulle fornævnte domme og **breve** nøjagtigt påskrives og kasseres, så vidt de bør, og siden den, af hvis bo udlæg gjort er, tilstilles. Dog hvis nogen efter lands lov og skyldnerens **forskrivelse** ikke har af udlægget sin fulde betaling, da må han **brevene** beholde. Dog at **derpå** bliver afskrevet, hvad han derpå bekommet har, og hvad han videre med rette har at fordre.«

Mere bestemt tror jeg ikke, lovgiveren har kunnet forkynde dette bud, at gældsbreve, som indfries og fyldestgøres, **skulle nøjagtigt påskrives og kasseres**, og at, når kreditor ikke har erholdt sin fulde betaling, så at han desformedelst må beholde brevene, da skal derpå afskrives, hvad han har bekommet.

Dersom Loven befaler, at denne forsigtighedsregel nøje skal iagttages, endog i det tilfælde at kreditor gives udlæg til sin betaling ved rettens middel og ved en offentlig judiciel akt, hvor meget mere måtte da ikke samme anses fornøden, når betalingen sker underhånden.

Begge disse lovsteder stemmer fuldkommen overens. De er kun forskellige deri, at Lovens 5-14-56 sætter begge tilfælde ved siden af hinanden, nemlig når noget betales, eller det ganske afbetales, og ligeledes begge dertil svarende konklusioner, nemlig at det skal på brevene selv afskrives, eller nøjagtigt kvitants derpå gives.

Derimod sætter Lovens 1-24-34 ethvert af disse to tilfælde særskilt tilføjede med de bud, som dertil føjes, hvilken sidste konstruktionsmåde gør regelen tydeligere, efterdi man ikke derved kan forledes til at antage det ord **eller** som et alternativ.

Til dette sidste kunne man dog ikke være synderlig fristet, når man giver agt på det ord **afskrives**, efterdi samme ikke kan passe sig til fuldkommen betaling, men alene til afdrag på *debitum*.

Efter min mening bliver det altså indlysende, at lovgiveren har villet og udtrykkeligt befalet, at kvitteringer for afbetaling på gæld efter håndskrifter skulle tegnes på brevene selv til betryggelse både for debitor og for enhver anden, der siden måtte komme i lovlig besiddelse deraf formedelst pantsættelse eller overdragelse til ejendom. Heraf følger da, at løse kvitteringer ikke kunne fornærme et sådant gældsbrevs retmæssige ihændehaber, når de ej af ham selv er udstedt.

Assessor Sporon ytrer, at dette princip **ville forårsage åbenbar kollision med dispositionen i Lovens 5-7-4.**

Denne fastsætter, at »ingen må overdrage håndfået pant til nogen anden for højere sum, end han det selv til pant annammet har, og når den pantsættende betaler hovedstolen, som det er udsat for, med rente skadeløs, da bør pantet ham igen leveres af den, som det er overdraget til, og han søge opretning hos den, som det til ham overdrog.«

Men jeg må herved anmærke, at Loven på dette sted taler om en genstand, der er ganske forskellig fra den, om hvilken her handles. Den angår håndfået pant af **løsøre og varer**, der overleveres kreditor til sikkerhed for udlånte penge.

Dette oplyser de foregående tre artikler tydeligt i at foreskrive regler for pantets **vurdering**, hvilket vel ikke kan passe sig på **håndskrifter**. Disse sidste er som pant betragtet aldeles forskellige fra løsøre.

Når mobilia gives til håndfået pant, leveres tingene selv i kreditors hænder. Når derimod et gældsbrev pantsættes, kommer den sum, på hvilken det lyder, ikke i panthaverens væрге, efterdi den står hos debitor. Panthavernes sikkerhed består altså blot deri, at han er i lovlig besiddelse af gældsbrevet, og at pantsætteren ikke kan indfordre pengene hos eller imodtage dem af udstederen, der er hans debitor, med mindre han er selv ihændehaven af brevet og kan **derpå** kvittere for det, der til ham betales, således som Lovens 5-14-56 foreskriver.

I øvrigt da den, som har taget håndfået pant af varer, naturligvis også må have et bevis fra skyldneren for de lånte penge, så kan den, der igen betror ham penge på dette pant, lade sig forevise bemeldte håndskrift og altså deraf se, hvor stor den sum er, som varerne er pantsatte for.

Thi dette gældsbevis må, lige så vel som det pantsatte gods, nødvendigvis være i kreditors væрге og altså haves ved hånden.

Af det foranførte ses altså, at obligationers og håndskrifters pantsættelse ikke i den egentlige bemærkelse af håndfået pant dertil kan henføres.

Derfor handler også forordningen af 24. juni 1791 par. 39 og 40 og Speciebankens oktroj af 16. februar samme år par. 66 og 67 særskilt om disse to forskellige genstande og tillægger alene pantsatte varer, men ikke gældsbreve, benævnelsen af håndfået pant.

Forinden jeg forlader denne del af sagen, kan jeg ikke forbigå endnu at anføre en vigtig grund (taget af kong Christian den 5.s egne lovgivninger) som bidrag til at bevise, at den sidste højesteretsdom ikke synes at stemme overens med det princip, som var antaget i hin lovgivers tid, og som tilforn i Højesteret har været fulgt.

Omendskønt Lovens 5-14-56 ligesom 1-24-34 fastsætter den almindelige regel, at det, der betales på et gælds brev, skal derpå afskrives, måtte dog retfærdighed og billighed tilsige, at en løs kvittering burde gælde imod håndskriftets **ihænde**haver, når samme af ham selv var udstedt.

Jeg forestiller mig, at den sidste periode af Lovens 5-14-56 er bygget på denne grundsætning, når det der hedder: »Findes siden efter hans død som sådanne breve med **rette ihænde**haver noget at være afskrevet, som hans hånd ikke er under, eller hans kvittering fremviser på, da bør det ingen magt at have.«

Forordningen af 4. marts 1690 bærer imidlertid vidnesbyrd om, at Christian V kort tid efter, at hans Lov var udgivet, anså det nødvendigt at foreskrive en vis solennel fremgangsmåde, der skulle iagttages i hensigt til sådanne kvitteringer fra ihænde

haveren, når de skulle kunne erkendes gyldige i tilfælde af, at gælds

brevet, som derved var blevet (enten i det hele eller for en del) mortificeret, fandtes i stervboet efter den, i hvis navn kvitteringen var udstedt.

Bemeldte forordnings par. 2 forklarer sig desangående med følgende ord: »Til at forekomme den ulempe, som herefter ved mortifikationer, udgivet på obligationer, reverser eller andet deslige, kunne forårsages, idet at de som ubekendte i lang tid henhviler, og siden efter den mortificerendes død opdages, hvorover de interesserende i vidtløftig proces gerårder, så ville Vi allemådigst have påbudt og anordnet, at alle sådanne breve skal, såfremt de ellers er gyldige og retmæssige bør at anses, straks efter at de er udgivet til de mortificerendes værneting efter foregående lovlig kald og varsel læses, protokolleres og påskrives.«

Det fremlyser tydeligt, at processer om sådanne løse kvitteringers gyl

dighed har givet anledning til dette bud, og at lovgiveren derved har villet

afværge, at ikke uredelige skyldnere skulle have lejlighed til ved hjælp af falske kvitteringer (imod hvilke den afdøde ikke kunne gøre nogen indsigelse) at foregive, at deres gældsbreve var blevet indfriet, uagtet *defunctus* var i besiddelse deraf ved sin død.

Dersom nu en tilståelse fra kreditor om, at et gældsbevis er fyldestgjort, ikke skal komme i betragtning imod hans eget stervbo og arvinger, med mindre de foranførte betryggende formaliteter er blevet iagttaget, hvor meget mindre må da sådanne kvitteringer kunne gælde imod en tredjemand, som er lovlig ihændeher af en obligation eller revers, på hvilke intet findes at være afskrevet.

I de senere tider har man, i tilfælde af at kreditor ej kunne bringe det gældsbevis til stede, der skulle indfries, i almindelighed søgt kongelig bevilling til proklama med års og dags varsel for at indkalde i de offentlige tidender enhver, der måtte have et sådant dokument i hænde, til at høre mortifikationsdom derpå. Denne ved lang tids brug hævdede fremgangsmåde til betryggelse for debitor, når kreditor ikke kunne fremskaffe hans gældsbevis, er så almindeligt vedtaget, at ingen, der har med pengesager at bestille, er uvidende derom.

Disse formaliteter var aldeles uformødne, dersom løse kvitteringer ansås tilstrækkelige til at beskærme gældsfor skrivingens udstedere imod krav fra ihændeheren.

III

Overskuer man sagen efter **statsklogskabsregler** i forening med **retfærdigheds og billigheds grundsætninger**, på hvilke sand politik altid bør være bygget, da synes det klart, at når den fremgangsmåde følges, der er foreskrevet i Lovens 1-24-34 og 5-14-56, nemlig **at det, der afbetales på et gældsbevis, skal på brevet selv afskrives, hvoraf følger, at løse kvitteringer ikke kunne gælde imod gældsbevets retmæssige ihændeher til hans pants eller ejendoms forringelse**, da bliver virkningen deraf (både med hensyn til det offentlige kreditvæsen og de vedkommende individuelle personer) nødvendig velgørende i det hele, thi

1) derved betrygges skyldneren, som har udstedt håndskriftet, efterdi dette da bærer vidnesbyrd om, hvad derpå er blevet betalt, hvoraf følger, at han altid bliver sikker imod krav, om endog den ham givne løse kvittering kunne for medelst ildsvåde eller andet tilfælde tabes og forkommes;

2) Derved bevirkes, at intet gælds-brev kan overdrages eller pantsættes for mere end dets virkelige og sande værd. I at afværge muligheden af denne forbyrdelse for enhver, som kunne fristes til at iværksætte den, har lovgiveren altså opnået det herligste mål, der kan tænkes for god og vis lovgivning, nemlig dette: at det bliver ufornødent at straffe;

3) Derved vindes sikkerhed for den, der udlåner penge på et sådant pant;

4) og deraf flyder igen, at den, som trænger til at gøre lån derpå, så meget desto lettere kan erholde samme;

5) endelig vinder staten i det hele med hensyn til det offentlige kredit-væsens opretholdelse og pengeomløbets lettelse, hvilke begge har en såre vigtig indflydelse på nationalvindskibelighedens fremtarv og den almindelige velstands forøgelse.

Disse er de virkninger, der fremstiller sig for mit øje, når den lovforklaring, som har været antaget i Højesteret indtil juni måned afvigte år, igen sættes i kraft.

Men herimod anfører tre mænd af Højesteret en grund, som (i fald den ej er fejltagende) bliver af så megen vægt, at enhver anden betragtning måtte vige for denne.

Man siger, at det vel ej kan nægtes, at de **riges** rettigheder ville vorde mere sikrede ved den fortolkning, som tilforn har fundet sted i Højesteret, end ved den, der er blevet antaget ved den sidste dom, men at de **trængendes** ret ikke finder tilbørlig sikkerhed i denne lovforklaring.

Himlen forbyde, at Danmarks faderlige regering skulle tilrådes at unddrage den fattige Lovens kraftige beskærmelse! Men den forbyde også, at den mere formuendes ejendom skulle gives til pris for uredelighed og rovgerrighed!

Den riges millioner og den fattiges skærv bør have lige adgang til Lovens beskyttelse.

For at anstille nøjagtig undersøgelse over den magtpåliggende genstand: sikkerhed for de trængendes ret, må det være mig tilladt først bogstaveligt at anføre det, som de tre medlemmer af Højesteret desangående har ytret. Assessor Falsens erklæring derom lyder således:

»Jeg skal ikke modsige, at ved den af Københavns Overformynderi og bankerne attråede fortolkning og ved den af Højesteret i 1766 afsagde dom **udlånerne**, det er: **de riges rettigheder** mere ville vorde sikrede end ved de af Hof- og Stadsretten og Højesteret i 1796 afsagde domme:

men om **lånesøgernes**, det er: de **trængendes ret** i denne lovforklaring vil finde den tilbørlige sikkerhed, er uden tvivl et spørgsmål, som ikke er lovgiverens opmærksomhed uværdigt.

Skal Loven efter vor lovbogs fortale være skikket efter hver mands tarv, lige billig og lige tålelig for alle, så bør det vel og især være lovgiveren vigtigt at have den trængendes stilling for øje, at indrette og modificere lovene efter de af erfaringen dagligt opviste tilfælde i det borgerlige liv, på det at Lovens opfyldelse ikke skal geråde i kollision med overvejende farer eller fordele, dens efterlevelse herved besværes eller gøres umulig, og døren åbnes for dens overtrædelse.

Den, der nødsages at søge lån, er med sin forfatning alt nøksom overladt til sin kreditors vilkårlige behandling.

Hans tilstand vil vorde endnu beklageligere, dersom lovgivningen pålægger ham kauteler imod udlåneren, som han dels ikke kan iagttage uden frygt for sin undergang, der vel ofte hænger af hans kreditors lune og sindelag, og den lånte kapital deraf muligt flydende opsigelse, eller som låntageren til dels og i enkelte tilfælde umuligt kan opfylde.

Den mistillid, der røbes mod en kreditor, når hans debitor, endog med lovbogen i sin hånd, æsker forevisning og afskrivelsen på den i kreditors værge værende obligation, kunne muligvis ofte hos en ubillig tænkende kreditor avle de benævnte følger for en trængende debitor. Kreditors tænke måde kunne måske ofte nøde debitor til vidnefast eller med notarius ved siden at præstere sin pligtige betaling.

Det synes af disse årsager ikke uheldigt, at Loven til skyldnerens sikkerhed har åbnet ham et expedient, der heldigvis harmonerer med en af praksis hævdet, af sædvane uanfægtet og af *opinio regina mundi* for ufor nærmende antaget skik, den nemlig, at æske kvittering for betalte penge.

Den fraværende debitor er sat i fysisk umulighed til at kunne overtøye sig selv om afskrivningen på den i kreditors værge værende obligation. Han må i dette tilfælde betro sig til en kommissionær og har, når afskrivningen på dokumentet ene skal være hans sikkerhed, ingen anden udvej.

Foreslår derimod en kvittering til at betrygge ham, kan han lade sig samme tilstille af sin kreditor og imod dens modtagelse med tryghed udbetale sit afdrag og sine renter, og han har i dette tilfælde valget imellem de midler, der forekommer ham efter omstændighederne at være de bedste.

At de af bankerne benævnte mulige kollisioner til tredjemands skade imellem kreditor og debitor ved antedatering af kvitteringer og så videre sikrere ville være at forekomme med afskrivning på brevene end ved løse kvitteringer, skal jeg fremdeles ikke nægte, men i hvor heldigt det er at kunne indrette lovgivningen således, at den ved at forekomme forbrydelser undgår at straffe dem, så må den vel derhos stedse tage i nøje overvejelse, om det onde, den vil forekomme, er større end det, som alt for megen forsigtighed muligvis kunne volde, og her må jeg overlade til lovgiveren at bedømme, om den befrygtede følge af Hof- og Stadsrettens i Højesteret konfirmerede dom, at obligationer ikke ville vorde noget sikkert eller godt underpant og den som mulig følge heraf prognosticerede standsning og usikkerhed i kreditvæsenet: om den fare, som efter Speciebankens repræsentanters andragende kan være at befrygte i hensyn til dens hypoteker og derpå udlånte betydelige pengemasse, bør anses for betydelig og udeblivelig nok til at kunne opveje den af en modsat fortolkning flydende usikkerhed for låntagerne, og om det ikke skulle være mere end visioner, når jeg forestiller mig, at på den anden side flere hundrede familiers ruin kunne vorde en mulig følge af at pålægge en debitor strengere pligter og kauteler imod sin kreditor, end disse personers gensidige stilling, efter mine begreber, gør bekvemmeligt anvendelige på det borgerlige liv.«

Kammerjunker Levetzau erklærer, at assessor Falsens grunde er »ham så indlysende, at han ej kan andet end være aldeles enig med samme.«

Og assessor Sporon skriver, at »ved en med forestillingernes ønske overensstemmende lovgivning **kunne den fattiges tarv lige så meget periclitere, som den riges velstand sikres.**«

Da sandhed altid er retfærdigheds sikreste vejviser, så må jeg først prøve de karakteristiske kendemærker, som tillægges **udlånere** og **lånsøgere**, når der siges om de første: »Det er de rige«, og om de sidste: »Det er de trængende.«

Men førend jeg skrider til at undersøge, hvorvidt denne sætning er rigtig, bliver det nødvendigt foreløbig at bestemme bemærkelsen af ordet »trængende« i den mening, som det her findes anvendt.

Dersom derved blot skulle forstås, at den, der låner penge, trænger dertil eller behøver samme, da betyder dette udtryk intet. Thi det følger af sig selv, at enhver, som søger lån, vil gøre brug deraf.

Det ord »de rige« er sat i opposition af »trængende.« Ved dette sidste kan altså ikke forstås andet end de **uformuende** eller **fattige**. Denne sidste benævnelse er og udtrykkeligt brugt på et sted, hvor det hedder: »Den **fattiges** tarv kunne lige så meget periclitere (udsættes for fare), som den **riges** velfærd sikres.«

Nu må det da undersøges, om det stemmer overens med sandhed, at **udlåneren** altid er den **rige** og **låneren** den **fattige**.

Overformynderiernes og de offentlige stiftelsers midler udgør uden tvivl den betydeligste del af de summer, der sættes i omløb ved udlån.

Den almindelige Enkekasses og Københavns Overformynderiers Fonds, som på denne måde gøres frugtbringende, beløber sig ikke til mindre end seks millioner. Men denne formue tilhører fattige enker og umyndige faderløse. – Renterne af hospitalers penge er bestemt til at lindre elendiges nød. Kirkers og skolers midler til almen oplysnings og kundskabs fremme.

Af sådanne milde stiftelser og offentlige kasser søger ofte den formuende handelsmand lån for at udbrede sin handel, den rige godsejer for at forøge eller forbedre sine ejendomme. Begge gør lån i det øjemærke at vinde ved at udvide deres vindskibeligthed til en større virkekreds.

Vil man endog alene se hen til de lån, der finder sted imellem enkelte borgere, så er det ikke ualmindeligt, at udlåneren er den mindst formuende. En enke (til eksempel) ejer en ringe kapital, af hvis renter hun kummerligt skal ernære sig og opdrage sine børn.

Den virksomme og formuende medborger modtager samme til låns, efterdi han kan udbringe større fordel af pengene end de fire pct., som han betaler i renter.

At udlåneren er den rige og låntageren den fattige, kan vel altså ikke antages som almindelig regel.

Imidlertid, da det ikke kan nægtes, at samme lige så vel kunne finde sted som det modsatte, så fortjener det undersøgelse, hvorvidt den **trængende eller fattige låners ret** kan blive udsat for fare ved den lovbestemmelse, at det, som afbetales på et håndskrift, skal afskrives derpå. Jeg har tilforn anmærket, at skyldneren i særdeleshed derved betrygges, efterdi det af ham udstedte gælds-brev, da selv sikrer ham imod alt uretmæssigt krav.

Nu siger man: »Den, der nødsages at søge lån, er alt ved sin forfatning noksom overladt til sin kreditors **vilkårlige behandling**.

Hans tilstand vil vorde endnu beklageligere, dersom lovgivningen pålægger ham kauteler imod udlåneren, som han ikke kan iagttage uden frygt for sin undergang, der vel ofte hænger af hans kreditors lune og sindelag og den lånte kapital's deraf flydende opsigelse.

Den mistillid, der røbes imod en kreditor, endog med lovbogen i sin hånd, æsker forevisning af afskrivelsen på obligationen, kunne muligt ofte hos en ubillig kreditor avle de benævnte følger for en trængende debitor.«

Hertil svarer jeg:

1) Loven hjemler aldeles ikke en kreditor nogen **vilkårlig behandling** imod sin debitor. Hins ret og dennes pligter indeholdes i skyldnerens egen håndskrift. Denne er hans lov. I overensstemmelse dermed at fordr sin betaling og i mangel af mindelig fyldestgørelse at søge debitor ved domstolen, det er al den ret, en kreditor tilkommer.

At kreditor lige så vel må have adgang til at opsigte den lånte kapital som debitor, det tilsiger retfærdighed. Men at han skulle finde sig fornærmet, fordi denne på grund af Loven begærede, at det, som blev betalt, måtte afskrives på obligationen, og at han skulle anse dette som et bevis på debtors **mistillid** og som en bevægårsag til opsigelse, det kan jeg ikke forestille mig. Thi ved hjælp af sådan slutningsmåde kunne man da også sige, at en debitor måtte frygte for at begære nogen slags tilståelse om penges afbetaling, fordi derved røbedes mistillid til kreditors redelighed. Og da nu særskilt kvittering nødvendigt bliver vidtløftigere, fordi gældsbeviset, hvortil den henføres, må deri nævnes og betegnes med sit karakteristiske kendemærke af sum og datum m.v. (i stedet for afskrivningen kan ske med disse få ord: derpå betalt N.N. sum).

Så måtte debitor endnu mere være gennemtrængt af frygt og ængstelse, når han skulle påstå sin kvittering for betalte penge.

2) Afskrivelse på gældsbrevet er en pligt, som påligger kreditor. Skyldneren har ret til at påstå den opfyldt, dersom han anser det fornødent til sin betryggelse med hensyn til at afværge umuligt tab for sig ved uredelig transport eller pantsættelse.

Befrygter han ikke sådan misbrug af sit udstedte gældsbevis fra kreditors side, står det i hans magt at lade sig nøje med dennes løse kvittering alene uden at påstå tillige afskrivelse på brevet.

Dersom kreditor er **rig** (således som han beskrives), vover skyldneren heller intet derved, thi da enhver uredelig handling enten må have sin

grund i tvang eller håb om fordel, så er hins rigdom selv borgen for, at han ej kan transportere eller pantsætte den del af gældsbreve's pålydende sum, for hvilken han har udstedt sin kvittering, efterdi følgen kun blev, at han efter Lovens 5-3-11 og 5-7-15 måtte holde debitor skadesløs og desforuden dømmes til at bøde sine 3 mark som en bedrager. Heraf flyder altså, at debitor ikke kan udsættes for nogen fare i denne henseende, undtagen når kreditor er uformuende.

Men i så fald må dog gældsbreve's udsteder kunne vove at fordre afskrivning på dokumentet og derved sikre sig imod tab, thi han har jo da ikke med den rige og mægtige mand at bestille, af hvilken han **endog med lovbogen i hånden** ikke skulle turde forlange den ret, Loven hjemler ham.

Når man endelig siger, at »den fraværende debitor er sat i fysisk umulighed til at kunne overtyde sig om afskrivningen. Han må i dette tilfælde betro sig til en kommissionær og har, når afskrivningen på dokumentet **ene** skal være hans sikkerhed, ingen anden udvej.

Forstår derimod en kvittering til at betrygge ham, kan han lade sig samme tilstille af sin kreditor og **imod dens modtagelse** med tryghed udbetale sit afdrag.«

Da må jeg derved bemærke,

1) at intet er naturligere og almindeligere, end at den, der er fraværende, må være nødsaget til at beskikke en mandatarius eller fuldmægtig til at handle på sine vegne og påse sit tarv. I denne henseende er altså en debitor ikke af slettere vilkår end enhver anden, som har noget at forrette på et fraliggende sted.

Når en kreditor er sat i den nødvendighed at indtale sin fordring hos en fraværende skyldner, må jo også han overdrage samme til en tredjemand og betro denne både gældsforordningen og pengenes imodtagelse. At gøre en undtagelse for debitor i dette tilfælde stemmer næppe overens med de ord af Lovens forordning, som assessor Falsen har anført i indledningen til hans betænkning, nemlig: »at Loven skal være lige billig og lige tålelig for alle.«

2) Det er aldeles fejltagende, at **afskrivningen på dokumentet er debitors eneste sikkerhed**. Thi han har ret til at fordre særskilt kvittering tillige.

Denne sidste beskærmer ham imod krav af kreditor selv, og hin betrygger ham også imod tredjemand, der måtte formedelst transport eller pantsættelse blive ihændeher af hans udstedte gældsbev.

3) Når en fraværende skyldner skulle have ret til (som det hedder) at lade sig kvitteringen **tilstille** af sin kreditor og **imod dens modtagelse** betale sit afdrag, så fulgte rigtignok deraf, at debitor blev sat i fuldkommen **tryghed**, efterdi han fik kreditors tilståelse om pengenes afbetaling, endskønt disse ikke var erlagt.

Men at en uredelig skyldner kunne fristes til at tage i betænkning, om han siden ville sende kreditor kvitteringens pålydende sum, det turde vel også blive en følge af denne nye fremgangsmåde, thi debitor kunne næppe dømmes til at betale det, for hvilket han havde kvittering i hænde.

Disse, allernådigste konge! er mine ringe tanker over denne vigtige materie.

I tilfælde af, at Deres Majestæt skulle finde for godt at værdige samme sit allernådigste bifald og i overensstemmelse dermed fastsætte ved autentisk fortolkning, at D.L. 5-14-56 og N.L. 5-13-54 bør forstås således, at det, som betales på gæld efter håndskrift, skal af kreditor eller ihændeheren afskrives på gældsbev. selv, og særskilte kvitteringer ej komme i betragtning imod tredjemand, som ved overdragelse eller pantsættelse er blevet lovlig besidder af skyldnerens forskrivelse, så tør jeg dog allerunderdanigst indstille, om ikke reglen kunne tåle undtagelse i henseende til forfaldne renter, så at løse kvitteringer for disse måtte anses gældende.

De grunde, på hvilke jeg vover at foreslå denne forandring i Lovens almindelige forskrift, er følgende:

a) Når en obligation pantsættes, tager kreditor i almindelighed kun dens pålydende kapital til regel for den sum, han udlåner derpå, uden at renten kommer derved i betragtning.

b) Når pantsætteren til hver termin betaler sin kreditor renter, bliver dennes sikkerhed ikke formindsket, om også hin selv imodtager sine renter hos udstederen af den pantsatte obligation.

c) Da renter betales til hver omslagstermin, kunne det ofte være vanskeligt for en kreditor, når han selv havde gjort lån på obligationen og leveret den til sikkerhed i tredjemands hånd, at skaffe den til stede for derpå at afskrive renterne, og dette måtte dog udstederen som debitor have fuldkommen ret til at kræve, såfremt ikke den omhandlede Lovens artikel

modificeres, efterdi dennes bud om afskrivning angår det, der betales såvel af hovedstolen som af renten.

I betragtning heraf indser jeg ikke rettere, end at denne undtagelse i hensigt til kvittering for renter kunne indrømmes til lettelse for debitorer og pantsættere, uden at panthavere derved blev udsat for tab.

Imidlertid må jeg allerunderdanigst underkaste min mening i denne post som i den hele sag Deres Majestæts vise bedømmelse og allernådigste bestemmelse.

Til slutning kan jeg ikke forbigå at besvare en *exceptis incompetentiæ*, som to af Højesterets lemmer har fremført imod bankernes overdirektions og repræsentanternes andragende.

Den ene af disse dommere forklarer sig desangående med følgende ord: »Når bankerne her klager så meget, synes det at være **uden føje**, thi jeg skønner ikke rettere, end at disse i henseende til deres panter i alle tilfælde er sikre, da oktroyen for den gamle bank af 8. marts 1737 art. 14 og den for den nye bank af 16. februar 1791 par. 62 siger udtrykkeligt, at deres panter på ingen måde kunne dem fravendes.«

Den anden fremsætter sin mening således: »De herrer repræsentanters så vel som direktionens ytrede frygt for bankernes velfærd, tror jeg **ikke at kunne blive så farlig**, da den første har betrygget sig for alt tab ved det i forordningen af 24. juni 1791 fastsatte, og den sidste har ved den gamle bankoktrojs 4. art. (indført i forordningen af 1737 den 8. marts) forvisset sig om dens fordrings skadesløse betaling.«

Når man med agtpågivenhed læser de anførte lovsteder, nemlig den 14. art. i forordningen af 8. marts 1737 og den 62. par. i Speciebankens oktroy af 1791, så ses det tydeligt, at disse ikke handler om pantsatte obligationer eller håndskrifter, men de angår **håndpant af effekter og varer**, som er i bankernes væрге. Den første af disse lovgivninger siger, **at samme ej må banken fravendes enten for mangel af hjemmel eller nogen anden præntention af, hvad navn nævnes kan, men at pantet skal forblive banken til sikkerhed, indtil dens fordring er skadesløst betalt**. Og den sidste giver Speciebanken lige ret i henseende til **håndfået pant, der er taget under bankens lukkelse**.

Jeg har tilforn oplyst forskellen imellem pant af obligationer og af løsøre, der leveres kreditor til sikkerhed, og bevist, at denne sidste slags er alene håndfået pant i ordets egentlige forståelse. Imidlertid skal jeg, dog

uden at støtte mig til denne sætning, blot undersøge, om bankerne kunne på grund af de fornævnte anordninger finde betryggelse imod løse kvitteringer uagtet den virkning, samme er tillagt ved Højesterets dom af juni måned afvigte år? Jeg indrømmer altså her for et øjeblik, at obligationer anses som andet håndfæet pant, hvor tingen selv umiddelbart overleveres til kreditor.

Der kan vel næppe nogen antage, at bankerne, når disse havde imodtaget til pant et gældsbevis, på hvilket pantsætterens kvitteringer for afbetalinger fandtes tegnede, desuagtet skulle kunne påstå at have sikkerhed i det pantsatte gældsbevæls fulde sum uden hensigt til afbetalingerne, thi den pantsatte obligation bar jo da selv vidnesbyrd om, at den ej gjaldt for mere end det, der stod tilbage, efter at de påtegnede kvitteringers pålydende summer var fradraget.

Da nu den omhandlede højesteretsdom tillægger løse kvitteringer samme kraft og virkning imod panthaveren som afskrivninger på selve gældsbeviset, så måtte vel også deraf følge, at bankerne lige så lidt kunne tilstås panteret i de afdrag, der var blevet betalt imod særskilte kvitteringer, som i dem, der fandtes afskrevet på det pantsatte gældsbevis. Anden slutning end denne har bankernes bestyrelse ikke kunnet udlede af den sidste højesteretsdom med hensyn til dens følger, såfremt ellers de grund sætninger, på hvilke den er bygget, skulle vedblive at tjene til regel og ikke på ny underkastes afvekslinger og forandringer.

Om nu bankernes foresatte har forset sig i at andrage denne sag for Deres Majestæt med ansøgning, om at Loven ved autentisk fortolkning måtte gives en fast bestemmelse til regel for domstolene og til efterretning både for bankerne og Deres Majestæts øvrige undersåtter, det må jeg allerunderdanigst overlade til Deres Majestæt i sin visdom at bedømme og afgøre.

Hvad overdirektionen for Kurantbanken og Det synkende Fond i særdeleshed angår, da er dens omsorg ikke indskrænket til bemeldte bank alene.

Denne direktion (som består af Deres Majestæts ministre og formændene i alle civile kollegier) kunne, efter min ringe mening, ikke stiltiende se den ejendommelige sikkerhed at blive vaklende og den offentlige kredit svækket uden derved at pådrage sig ansvar. Og det er dog ustridigt, at hvad enten den sidste højesteretsdoms lovforklning skal anses for at være den rigtige eller ikke, så måtte dog en bestemmelse til ufravigelig regel

blive nødvendig, efterdi den sidste afgørelsesmåde er aldeles stridende imod det, som hidindtil i samme tilfælde har været kendt for ret ved denne landets øverste domstol.

Jeg tør derfor med fuldkommen tillid håbe, at Deres Majestæt ikke med mishag vil anse, at overdirektionen for Kurantbanken og Det synkende Fond har våget for kreditvæsenets opretholdelse og betryggelse, da dette (om jeg ikke fejler alt for meget) er en af dette kollegiums vigtigste og væsentligste pligter.

København den 22. februar 1797.

Colbiørnsen

Skifteforvaltningen

Betænkning af 11. maj 1799

Trykt i *Astræa* bd. 2, s. 259-65 under (urigtig) dato, 11. marts 1799.
Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1799/699.

Indledning

I 1799 modtog Kancelliet en henvendelse fra amtmand P.S. Schumacher, Tranekær-Nyborg Amter, om at skifte- og auktionsforvaltere i Danmark beregnede sig godtgørelse for befordring, selvom de ikke havde hjemmel dertil. I Norge forbød sportelreglementet udtrykkeligt sådanne godtgørelser. Colbiørnsen fandt det ikke rimeligt, at fattige dødsboer skulle besværes med flere udgifter end rige dødsboer. Derfor burde amtmændene og lensbesiddere med amtmandsrettigheder tilkendegives, at de ikke måtte beregne sig diæt- eller befordringspenge, ligesom der skulle sættes loft for skiftetbrevets udfærdigelse. I indstillingen til kongen fulgte Kancelliet Colbiørnsens betænkning ordret, og hans forslag blev ophøjet til lov ved *Forordning af 21. juni 1799 ang. skifteforvaltningen i husmænds og indersters stervboer*.

Christian Larsen

Generalprokurørens betænkning

Det ses af amtmandens forestilling, at en del skifteforvaltere og auktionsforvaltere i Danmark beregner sig godtgørelse for deres befordringer til og fra de steder, hvor de holder skifter og auktioner. Men efter min formening har disse embedsmænd aldeles ingen hjemmel dertil.

I Norge, hvor distrikterne er langt vidtløftigere, forbyder sportelreglementet sådant udtrykkeligt, og der er ej heller nogen lov, som tillader de

fornævnte betjente i Danmark at beregne sig mere end de salærer, der er bestemt for arbejdet eller forretningen selv. Mig synes også, det ville være ubilligt, om fraliggenheden af embedsmandens bopæl skulle forøge udgifterne for stervboerne, især da han dertil kunne vælge en af de yderste grænser i jurisdiktionen i stedet for at bo på et bekvemt sted midt i distriktet.

Amtmanden erkender vel, at disse bekostninger ej **lovformeligt** (som han kalder det) bør betales, men han tror dog, at de ikke med billighed kunne nægtes ved auktioner, hvis beløb kunne være ringe og følgelig salær utilstrækkeligt etc. Mig forekommer det derimod højst ubilligt, at de fattige stervboere skulle besværes med flere udgifter end de rige eller formuende, og jeg skønner ikke rettere, end at det jo kan bestå fuldkommen, både med ret og billighed, at embedsmændenes større indkomster af de betydelige boer må bøde på deres mindre fordele af de ringere.

I overensstemmelse hermed indstiller jeg, at samtlige amtmænd, grever og baroner i Danmark måtte ved cirkulære tilkendegives, at de vedkommende rettens betjente ej tilkommer nogen godtgørelse for rejseomkostninger ved de omhandlede forretninger enten under navn af befordring eller diætpenge (hvilke sidste også på en del steder beregnes), og at samme hverken må fordres eller imodtages.

I øvrigt kunne efter min mening, auktions- og skifteforvaltere lade forseglinger, registreringer og auktioner i husmænds eller andre fattiges boer forrette ved beskikkede fuldmægtige i distriktet på deres eget ansvar. Disse kunne da til den ende forsynes med mindre protokoller, som autoriseres af amtmændene. Dog bør det passerende siden indføres i hovedskifte- eller auktionsprotokollen, ved hvilke også de mindre protokoller skulle lægges *in originali* som bilag, når de var blevet fuldskrevet.

Jeg kan ikke ved denne lejlighed tilbageholde et forslag, som jeg ofte har foresat mig at gøre med hensyn til at lette den trykkende byrde og det tab, som skifteforvaltningen i husmænds og indersters boer forvolder denne fattige og arbejdende klasse af landalmuen i begge riger.

Man kan i almindelighed antage som en afgjort sandhed, at de fleste af disse medborgere er fattige, og at ingen af dem er i den tilstand at kunne kaldes formuende.

Når en ægtefælle dør, er den efterlevende, uagtet der ikke er andre arvinger end fælles sammenavlede umyndige børn, dog forbunden til at holde skifte med disse. Skifteforvalteren kan da altid, når han vil, holde

auktion over stervboets ringe effekter, og han er ofte, når det påstås, nødsaget dertil for at udbringe samme til det højeste og udlægge børnenes arv i rede penge.

Dersom den efterlevende ægtefælle ikke formår selv at købe det, der således sælges (hvilket sjældent består i andet end det nødvendigste husgeråd og arbejdsredskaber), bliver udgifterne til skifte- og auktionssalærer ikke det eneste tab. Boets aldeles forrykkelse og ofte aldeles tilintetgørelse (som er den naturlige følge af at holde auktion og skifte over armod) sætter den uheldige fader eller moder ude af stand til at underholde sine børn og opdrage dem til at blive nyttige og gode borgere. At en arv for børnene af nogle rigsdaler (om endog samme kunne tilvejebringes ved denne behandlingsmåde) skulle veje op imod hint uheld og tab både for børnene selv og forældrene, det tror jeg ikke, at nogen følsom og tænken- de mand ville finde.

Vel har den efterlevende ægtefælle det middel at søge kongelig bevil- ling til at sidde i uskiftet bo, men om denne end blev forundt gratis, med- går der dog omkostninger til suppliksriver, kommissionærer, postporto etc. for at erholde den, ej at tale om recognition og salær til skifteretten for registrerings- og forseglingsforretningen, og endda hjælper dette middel kun for en kort tid. Thi en husmand eller inderste, som lever af at arbejde for dagløn, og som ej har lejlighed til at holde tjenestefolk, kan ikke selv alene bestyre sit hus og sørge for sine børn. Han må altså straks gifte sig igen og da nødes til at skifte med børnene af det første ægteskab.

Disse betragtninger leder mig til at foreslå og tilråde følgende lov- bestemmelse:

1. Når nogen husmand eller inderste af landalmuen eller en sådan mands hustru ved døden afgår og efterlader sig børn, der er avlet i ægteskabet med den efterlevende ægtefælle, da skal denne have ret til at blive siddende i uskiftet bo med de umyndige børn, så længe den forbliver i sin enkestand.

2. Dersom enkemanden eller enken indgår nyt ægteskab, da skal skifte- forvalteren registrere boet og lade det taksere samt derefter beregne den arv, som kan tilfalde børnene, dog uden at der må holdes auktion over hu- set eller indboet, med mindre det af den efterlevende ægtefælle selv begæ- res. Men skifteretten skal alene give børnene udlæg for deres arvelodder i huset og indboet med den erklæring, at samme antages som pant og sik- kerhed for de deri udlagte børnepenge. Til den ende skal skifteforvalteren

SKIFTEFORVALTNINGEN

straks lade lodsedlen tinglæse, hvorfor dommeren og skriveren nyder 24 skilling i salær til lige deling.

3. Så snart sønnerne har opnået den alder, at de efter Loven kunne være rådige over deres arv, skal den dem udbetales. Ligeledes forholdes med døttenes arvelodder, når de giftes eller ved bevilling bliver myndige. Men dersom den efterlevende fader eller moder forinden ved døden afgår, da skulle stedforældrene være pligtige at udbetale de i boet indestående arvemidler til overformynderiet, som besørger dem på lovlig måde udsat og betrygget.

4. Ved den længstlevende faders eller moders dødsfald skal der straks holdes skifte imellem dennes børn og stedfaderen eller stedmoderen. Børnenes arv efter den sidstafdøde må da også bestemmes ved taksation over boets effekter, uden at disse stilles til auktion. Dog skal både skifteforvalteren og børnenes formyndere nøje påse, at myndlingene ikke derved forurettes, men at tingene ansættes til deres virkelige værdi.

Til betryggelse i denne henseende skulle taksationsmændene bekræfte med deres ed, at forretningen er holdt efter deres samvittighed og deres bedste overbevisning.

5. For beskrivelsen af et skiftet brev efter en husmand eller inderste af landalmuen må aldrig tages højere end 2 rdl., om samme endog skulle medtage mere end fire ark. I øvrigt beregnes skiftesalær i forhold af boets formue ligesom i andre stervboer.

Dersom ovenanførte forslag finde Hans Majestæts bifald, tør jeg håbe, at en lovgivning i overensstemmelse dermed ville meget bidrage til at understøtte den fattige og talrige klasse af medborgere, til hvis fordel der sigtes, og hvis beskærmelse og opretholdelse er en såre vigtig genstand for regeringens omhu, både med hensyn til agerdyrkningen og folkeformærelsens fremtarv.

København den 11. maj 1799.

Colbiørnsen

Opbringelse af danske skibe

Betænkning af 2. juli 1799 vedr. erstatning for opbringelse af danske skibe i Frankrig

Colbiørnsens privatarkiv, Rigsarkivet.

Indledning

Ved opbringelse forstås, at en krigsførende nations skibe fører fjendtligt eller for Danmarks vedkommende i 1790'erne neutralt skib til undersøgelse for krigskontrabande. I sådanne tilfælde opstod et erstatningskrav mod det pågældende lands regering.

I sin erklæring tager Colbiørnsen stilling til et forslag om den danske stat kunne indgå en aftale med et fransk firma om udbetaling af 50 % af erstatningen mod afskrivning af resten, som det franske firma måtte inddrive. Colbiørnsen fraråder en sådan ordning uden de impliceredes samtykke, da der er tale om rent private arrangementer, som kan få indflydelse på bl.a. forsikringen og andre privatrettlige økonomiske konsekvenser.

Ditlev Tamm

Betænkning

Når man kaster et blik på Europas nærværende forfatning og betragter den franske republiks såre kritiske stilling især med hensyn til dens finansvæsens slette tilstand, synes det indlysende, at det ville blive til fordel både for de befragtere og redere, hvis skibe og ladninger er blevet opbragt i Frankrig, og for assurandørerne, om der straks kunne erholdes udbetalt 50

pct. i rede penge for de erkendte lovlige krav, som haves til den franske regering formedelst opbringelser.

Men hvorvidt vor regering kunne ved dens agenter indgå en sådan forening uden dertil at være forsynet med udtrykkelige fuldmagter fra de danske og norske undersåtter, som har deslige retmæssige fordringer, det er et spørgsmål, der fortjener at overvejes med yderlig varsomhed.

Efter den almindelige rets grundsætninger er ingen i privat sag berettiget til at slutte foreninger på en andens vegne om dennes gods eller rettigheder, med mindre han dertil er hjemlet ved mandatum.

Vel har vor regering et mandatum fra de vedkommende danske og norske undersåtter, for så vidt som disse har søgt om hjælp og understøttelse til at bevirke fyldestgørelse hos den franske regering for deres retmæssige krav hos denne i anledning af ubeføjede opbringelser, men et sådant mandatum kunne (i det mindste når det var udstedt til en privat mandatarius) ikke bemyndige ham til at eftergive noget af mandanternes lovlige krav.

Der gives imidlertid virkelig tilfælde, i hvilke enhver regering måtte anses berettiget til endog uden udtrykkelig fuldmagt at slutte foreninger på statsborgeres eller undersåtters vegne angående erstatning for tilføjet uret eller forvoldt tab. Dette finder i særdeleshed sted, når skadesløsholdelsen skulle fordres umiddelbart hos en fremmed magt eller en anden nations regering, imod hvilken de fornærmede eller fordrende selv intet tvangsmiddel kunne have til at skaffe sig fyldestgørelse.

I et sådant eller lignende tilfælde blev handlingen at betragte som en *negotiorum gestio*, der ej kunne udføres med kraft og fuldkommen virkning af de reklamerende selv eller ved private mandantarer på deres vegne.

Dersom her altså i denne sag blot var spørgsmål om dens afgørelse med den franske regering, kunne det efter min mening, ikke sættes i tvivl, at jo den forening, som Hans Majestæt indgik på sine undersåtters vegne, havde i den form fuldkommen gyldighed, uagtet en del af det, der med rette kunne påstås, blev eftergivet og frafaldet. Thi nødvendigheden og nytten af sådan opofrelse med hensyn til at erholde det øvrige, måtte da naturligvis bedømmes (følgelig også afgøres) [...] begge staters og regeringers politiske for [...] stilling, om hvilke ingen anden kunne formodes at have så nøje kundskab som regeringen selv.

Men da generalkonsulens forslag går ud på at slutte forening med et handelshus, til hvilket de danske og norske undersåtters tilgodehavende hos den franske regering skulle overdrages imod at få en vis del af beløbet udbetalt af bemeldte hus, så skønner jeg ikke rettere, end at sådan spekulationshandel fra begge sider er i dens natur en privat kontrakt både med hensyn til den genstand, om hvilken der handles, og med hensyn til den eller de personer med hvilke foreningen skulle sluttes.

Efter min mening blev det derfor rigtigst, at Det kongelige General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegium på ethvert sted, hvor de danske og norske reklamanter bor eller opholder sig, lod disse ved øvrigheden sammenkalde og indhente deres erklæringer, om de fandt de foreslåede vilkår overensstemmende med deres fordel, da de i så fald måtte udstede en formel akt i overensstemmelse med det forslag, der indeholdes i generalkonsulens sidste *pro memoria* af 13. juni sidstleden.

Denne fremgangsmåde tror jeg at være så meget mere fornøden, som de befragtere og redere, der har forsikret deres skibe og ladninger imod opbringelser, kunne formedelst transaktionen sættes ud af stand til at holde sig til assurandørerne, thi det kan næppe sættes i tvivl, at jo disse, især de fremmede (e.g. de engelske, hamborgske osv.), ville excipere imod at udbetale den anden halve del af de assurerede tings beløb, når der formedelst hin overdragelse imod 50 pct. ej kunne fordres erstatning i Frankrig.

Disse er kort mine tanker angl. foranførte genstand, hvilke i følge Det kongelige General-, Landets-, Økonomi og Kommercekollegiums skrivelse af 1. og 2. *hujus* herved underdanigt og ærbødigt fremsendes til højssammes nærmere overvejelse og bedømmelse.

Udskrivning til krigstjeneste

Betænkning af 18. februar 1799

Trykt i *Astræa* bd. 2, s. 251-58.

Indledning

Sammenhængen mellem betænkningen og den endelige forordning er kun indirekte. Betænkningen er blevet til på baggrund af den hardangerske befolknings klage over, at man i Norge indkaldte ældre mandskab til soldater frem for yngre mænd. I Danmark indkaldes der normalt ved det tyvende år.

I forbindelse med klagen blev den norske landmilitærkommission hørt. Dette svar er ikke bevaret, men refereres indirekte i generalprokurørens betænkning, hvor han afviste, at norske forhold kan begrunde en anden praksis end i Danmark.

Her fremgik det også, at generalprokurøren ønskede, at den norske landmilitærkommission inden årets slutning fremkom med et forslag til en forbedret landmilitærordning for Norge. Dette forslag må have resulteret i *Forordning af 1. november 1799 angående udskrivning af soldater i Norge*. Denne sag findes imidlertid ikke længere i koncepter og indlæg til sjællandske register, og forordningen nævner intet om soldaternes alder, men taler derimod om *ungt* mandskab. Et krav om, at gældende regler skal følges, udløste jo heller ikke nødvendigvis ny lovgivning, og betænkningens indhold ligger da også langt fra den endelige forordning.

Pernille Ulla Knudsen

Betænkning

Både som kongens tjener og som en Norges søn glæder jeg mig ved, at den hardangerske almues sindige klage og undersåtlige bøn til Hans Majestæt om forandring i den nu gældende regel, at **det ældre mandskab udskrives i Norge til krigstjenesten frem for det yngre**, har banet vej til at afhandle dette punkt, som ikke er det mindst vigtige af de genstande, der kommer under betragtning ved at tænke på den norske landmilitindsdrætnings forbedring. At denne fremgangsmåde er i lige grad **skadelig for landmilitsvæsenet og trykkende for Norges landboere**, det er indlysende. Jeg vil forsøge kort at bevise disse sætningers rigtighed ved følgende grunde:

A) At rekruteringsstammens tilstrækkelighed er den hovedgrundvold, på hvilken enhver god landmilitindsretning bør være bygget, det er uden tvivl et rigtigt princip, thi en national krigsmagt må nødvendigvis bestå af nationalt mandskab.

Man har tilforn troet, at rekruteringsstammen blev betrygget og styrket ved det ældre mandskabs udskrivning. Men denne sætning kuldcastes ved dette simple bevis: at ingen kan blive ældre uden at have været yngre. Derimod kan man dø i de yngre år uden at opnå de ældre. Når altså mandskabet (således som det endnu sker i Norge) forbigås ved udskrivningerne, indtil rekrutterne er blevet 27 eller 28 år gamle i stedet for at antages til krigstjenesten i det 20., 21. eller 22. års alder, da bliver den umiddelbare følge heraf denne: at de, som bortdør i bemeldte tidsrum, er aldeles tabt for landets forsvarsvæsen, hvortil de ej har bidraget.

At rekruteringsstammen ikke styrkes, men nødvendigvis må svækkes ved sådan fremgangsmåde, det er efter min mening uimodsigeligt.

Ser man hen til den anden væsentlige fuldkommenhed hos en krigshær, nemlig at den består af folk, der besidder udmærket færdighed i at bruge våben, da kan det vel ikke heller nægtes, at våbenøvelserne bedst og lettest læres i de unge år, medens kroppen og lemmerne er smidige, men dog tillige i sådan alder, at den unge krigsmand har den fornødne styrke til at føre sine våben med kraft.

Dersom jeg ikke har fejlet i disse grundsætninger, udkommer deraf ustridigt den følgeslutning, at det nu antagne princip i henseende til det norske nationale mandskabs udskrivning er **skadeligt for landmilitsvæsenet**.

B) At husfaderen kaldes til krigstjeneste fra sin agerdyrkning, hvorved han skal forsørge hustru og børn, imedens den yngre mand, som intet lovligt forfald har, bliver hjemme, det kan lige så lidt bestå med retfærdighed som med statsklogskabs grundsætninger. Endog de personer selv, som forbigås i den yngre år, lider ved denne fremgangsmåde, efterdi de desformedelst kommer til at tjene i de ældre år, da de som bosatte og husfædre helst ønskede at fritages og at have opfyldt denne borgerpligt. Det er altså klart, at den omhandlede fremgangsmåde er lige **trykkende for Norges bondestand og dettes riges landbovæsen**, som den er ufordelagtig for rekrutteringen og krigstjenesten.

Den norske landmilitiskommission erkender også, at det yngre mandskab bør udskrives frem for det ældre, men den holder dog for, at det er bedre, at reserveerne ikke udskrives, førend de har fyldt det 22. års alder, ved at følge den regel, der er fastsat for Danmark, nemlig: at folkene ansættes til soldater, når de er 20 år gamle.

Kommissionens grund for sådan afvigelse fra den regel, som kongen har bestemt ved lov for dette rige, er, efter min ringe mening, ikke tilstrækkelig nok til at kunne bevirke den foreslåede forskel i lovgivningernes bestemmelser, især da kommissionen selv tilstår, at det ville være en sand fordel for landet, om den samme regel blev fastsat for Norge, som nu gælder for Danmark.

Kommissionens eneste grund er denne: at folkene næppe har den fulde vækst og førlighed før det 22. år.

Dersom det enten kunne antages som en almindelig bekendt sandhed eller bevises, at naturen havde været mindre veldædig imod Norges end Danmarks indbyggere i at tildele dem legemlige fuldkommenheder, da kunne sådan omstændighed fortjene at komme i betragtning hos lovgiveren som bevægårsag til at give kommissionens forslag bifald. Men dersom det derimod er en sandhed, der ligger åbenbar for hele verdens øjne, at det norske folk i henseende til legemsvækst, styrke og raskhed endog er udmærket og kan sættes ved siden både af de danske brødre og enhver anden nation i Europa, så mener jeg, at der ikke er god grund til at gøre en lokal undtagelse for Norge i det omhandlede tilfælde, især da bemeldte riges tarv (med hensyn til landbovæsenets og folkeformerelsens fremme) udkræver endnu mere, at mandskabet udskrives til landsoldater i de yngre

år end her i Danmark, efterdi de norske nationale må tjene to år længere end de danske.

Man kunne måske indvende imod regelen i almindelighed, at 11 års erfaring, som man nu har haft i Danmark (nemlig fra 1788, da den sidste landmilitisforordning blev givet) ikke er betryggende, efterdi man ej kan drage sikker slutning fra den tjeneste, soldaten gør i fredstider, til den han måtte gøre i tilfælde af krig, da denne er forbunden med større besværligheder og følgelig fordrer større kræfter.

Men jeg appellerer da til eksemplet hos en nation, som nu fører krig. Det kan ikke nægtes, at den franske republiks krigshære har fortræffelige soldater, og dog udskrives disse fortrinsvis i det 20. års alder. General Jourdan (som vist er en erfaren general) har som medlem af *corps legislativ* i afvigte år gjort forslag dertil, og dette forslag, der blev lov, er aldeles overensstemmende med de regler, som Hans Majestæt ved forordning af 20. juni 1788 har foreskrevet.

Den af kommissionen foreslåede regel, at ingen må blive soldat efter at have fyldt det 26. år, er, efter min tanke, aldeles uforholden. Thi det følger af sig selv, at når mandskabet udskrives fra den yngre alder (hvad enten det bliver fra det 20. eller 22. år), kan udskrivningen ikke komme til at nå dem, der er 26 år gamle, såfremt ellers det antal af folk, som udfordres til rekrutteringen, befindes i distrikterne. I mangel heraf bør derpå rådes bod ved at inddele regimentsdistrikterne rigtigere og for øge dem, der har alt for ringe folkemængde, ved at lægge noget dertil fra dem, der har overflødig mandskab.

Hvad angår kommissionens ytring: at regelen om de yngres fortrinlige udskrivning skulle blot strække sig til infanteriet, men ej til dragonerne, da må jeg erklære, at jeg ikke formår at indse nogen grund til denne undtagelse. Kommissionen anfører ej heller nogen årsag for sådan afvigelse fra den almindelige bestemmelse. Her i Danmark gøres ingen forskel i den henseende. Endog de, der rekrutterer den kongelige garde, udskrives i det 20. års alder. Jeg mener, at nordmænd også kunne lære at ride, førend de er blevet 26 eller 28 år gamle, og at de lige så vel må kunne føre deres sabel eller pallask i denne alder som de danske.

I henseende til de nationales tjenestetids forkortelse og nedsættelse til otte år, da tør jeg vel, formedelst mangel på tilstrækkelige data, ikke tilråde, at samme nu straks befales, efterdi kommissionen siger, at dette **ville have meget ufordelagtige og betænkelige følger.**

UDSKRIVNING TIL KRIGSTJENESTE

Den eneste hindring, hvorved en så god sag skulle kunne standses, måtte vel være rekruteringsstammens utilstrækkelighed. Det havde derfor været ønskeligt, at kommissionen havde meddelt fuldstændig oplysning om denne, som er det eneste middel, ved hvilket man på en betryggende måde kan prøve, om tjenestetidens forkortelse kunne have skadelige følger eller ikke.

I at underkaste denne min betænkning nærmere prøvelse og overvejelse af de vedkommende kollegier, forinden sagen vorder forestillet kongen, bør jeg endnu tilføje det ønske, at Hans Majestæt måtte finde for godt allernådigst at forelægge kommissionen inden dette års udgang at indkomme med sit endelige forslag til en forbedret landmilitсанordning for Norge.

København den 18. februar 1799.

Hjælp til danske og norske handelshuse

Betænkning af 11. november 1799 angående at ophjælpe gode danske og norske handelshuse

Trykt i *Astræa* bd. 4, s. 118-26. Også i Colbiørnsens privatarkiv, Rigsarkivet.

Indledning

Anledningen til betænkningen fra General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegium af 4. november 1799 skal søges i de omtalte »nærværende kritiske omstændigheder«, som truede handelen og udsatte »endog de bedste huse for fare«. Dansk udenrigshandel var for nedadgående efter den meget blomstrende periode omkring den amerikanske frihedskrig, hvor de store søfartsnationer var i krig, og hvor danske skibe kunne nyde godt af neutralitetspolitikken. Freden ramte hårdt, da man ikke længere havde brug for neutral skibstransport. Formålet med promemoret var at lette forholdene for de mange økonomisk pressede handelshuse ved at mildne fallitlovgivningen.

På grundlag af kollegiets meget erhvervsvenlige forslag foretog Colbiørnsen en kort gennemgang af de vigtigste principper i denne lovgivning og gav klart udtryk for store betænkeligheder ved forslaget, som indeholdt elementer, der kunne sætte den almindelige tillid til kreditvæsenet over styr og dermed svække hele erhvervslivet. Man foreslog en midlertidig suspension af de gældende regler til fordel for en ordning, hvorefter skyldneren selv fik en medbestemmelsesret over gældens afvikling samtidig med at virksomheden kunne fortsætte driften.

De ældste regler om gældssanering i Danmark fra 1500- og 1600-tallet vedrørte adelens forhold. Ved forordning af 1. juli 1623 indførtes »opbydelse«, hvorefter enhver adelig havde ret til uden sving at opbyde sit gods på landstinget som betaling for gælden til kreditorerne, en fremgangsmåde, der var inspireret af det romerretlige institut *cessio bonorum*. Reglen blev optaget

i Danske Lov fra 1683, men nu omfattende alle slags skyldnere. Allerede forordningen af 28. juni 1682 havde indført tvangsakkordadgang, hvorefter et antal af de største kreditorer kunne aftale et vist afslag med skyldneren, såfremt årsagen til gælden var legitim, såsom søskade, ildsvåde, tyveri eller andre skyldneres fallering, og ikke ødselhed. Denne adgang til tvangsakkord skulle modvirke en tidligere misbrugspraksis, som gik ud på at ansøge øvrigheden om betalingshenstand (*moratorium*), hvorved man imidlertid forsinkede akkorden og udsatte kreditorerne for større tabsrisiko.

Adgangen til tvangsakkord afskaffedes i 1701, fordi skyldnerne havde misbrugt den til skade for kreditorerne. Efter 1701 kunne gældssager kun afgøres ved frivillig akkord. Praksis var herefter, at enhver insolvent skyldner kunne erklære sig fallit og enhver kreditor kunne erklære en skyldner konkurs, såfremt han kunne godtgøre dennes insolvens. Betrængte skyldnere begyndte i løbet af 1700-tallet at søge kongelig bevilling til udsættelse af proklamaudstedelse for at forhale sagens afgørelse, idet ansøgninger af denne art antoges at have opsættende virkning. Det gik ud over de kreditorer, som ellers var villige til at indgå akkord, eftersom udsættelse kunne medføre, at de efterfølgende akkordforhandlinger endte resultatløst.

I 1787 var der planer om en ny fallitlov, og en kommission blev nedsat, men uden væsentlige resultater, bortset fra plakaten af 26. marts 1790 om proklama i opbuds-, fallit- og dødsboer. Man havde ved flere lejligheder ønsket at genindføre tvangsakkordmuligheden for hæderlige debitorer af handelsstanden, men det lykkedes ikke.

Betænkningen fra Colbiørnsen belyser nogle af årsagerne til, at Kommercekollegiets nye initiativ fra 1799 også mislykkedes. Tidens politisk-økonomiske tænkning var meget opmærksom på betydningen af ordnede kreditforhold og et dermed sammenhængende processystem, jf. Otto Thott, der i sine »Uforgribelige Tanker om Kommerciem« fremhævede, hvor skadeligt det var for det offentlige, hvis man fik kredit, skønt man skyldte hele sin formue bort. »I almindelighed er Justitien næst den sande Guds dyrkelse, den største pille, hvorpå den almindelige velfærd beror ... Især beror kredit iblandt folk på Justitien.« Et effektivt processystem med faste kreditregler var af afgørende betydning for samfundet.

D.L. 1-21-8 og 9 tillod arrest på skyldneres person eller gods for vitterlig gæld, eller fordi de som uvederhæftige havde afhændet eller forstukket deres gods for at bedrage kreditorerne. Man kunne dog i visse tilfælde opnå frihed for personlig arrest ved kongeligt lejdebrev efter D.L. 1-21-6.

Udover at påpege, at forslagene ville kunne bane vejen for nye misbrug ved at åbne mulighed for forskelsbehandling mellem kreditorer, fremhævede Colbiørnsen også, at de gældende beskyttelsesregler ville blive tilsidesat med den følge, at kreditorer på grund af et sådant egentligt moratorium selv ville »blive ødelagt og måske som insolvente komme til at smægte i fængsler«.

Colbiørnsens sarkasme fandt også grobund i denne sammenhæng, idet forslag D, hvorefter »debitor intet må foretage sig i handelsaffærene uden administratorernes samtykke, og disse ikke uden hans medråd og vidende gå frem med ejendommenes realisation og gældens likvidering«, ville bevirke en »fuldkommen uvirksomhed«, hvis parterne var uenige.

Inger Dübeck

Betænkning fra generalprokurøren.

Enhver retskaffen mand, som kender vigtigheden af den genstand, der omhandles i det kongelige General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegiums p.m. af 4. dennes, kan ikke andet end forene sine ønsker med velbemeldte kollegiums patriotiske omhu og virksomme bestræbelser for at udfinde alle mulige midler til at opretholde den offentlige kredit og afværge eller formindske de uheld, som under nærværende kritiske omstændigheder truer handelen og udsætter endog de bedste huse for fare.

Gennemtrængt af samme følelse har jeg igentagne gange læst hofølgende forslag, som sigter til dette velgørende øjemærke.

Men – jeg tør ikke skjule det – der fremstiller sig for mit øje ikke ubetydelige vanskeligheder i hensigt til udførelsen. Forslagene indeholder i det væsentlige følgende bestemmelser.

a) Opbudslovene for en tid skulle suspenderes således, at enhver handlende, som på en fyldestgørende måde kunne bevise, at hans formue var tilstrækkelig til at likvidere alle på ham løbende fordringer, uagtet han var nødsaget til at standse med betalingen, måtte, efter at have bevist sådan sin formues tilstand for øvrigheden, af denne beskikkes en administration til sagernes bestyrelse i den tid, som kunne eragtes fornøden til gældens betaling og kreditorernes tilfredsstillelse.

b) At debitor måtte selv tiltræde denne administration.

c) At husets firma og affærers drift måtte vedblive, når administrato-
rerne anså massen for fyldestgørende, og kreditorerne ikke havde frem-
bragt **grundede** indvendinger imod sammes *solvabilitet*.

d) At debitor måtte intet foretage sig i handelsaffærene uden admini-
stratorernes samtykke, og disse ikke uden hans medråd og vidende gå
frem med ejendommenes realisation og gældens likvidering. – Endelig

e) At dersom administratoerne ytrer, at de ej i massen befinder fuld-
kommen sikkerhed for kreditorerne, da ville et ordentligt opbud finde sted
og det sædvanlige proklama ufortøvet være at udstede.

Mine betragtninger herover er disse:

Vore love kender ingen middelvej i henseende til den pligt at fyldest-
gøre retmæssige krav. Enten må skyldneren betale under Lovens tvang
eller *cedere bonis*. Dette sidste kan ske på to måder, nemlig:

a) ved at erklære opbud efter regler, som er foreskrevet i D.L. 5-14-40,
41 og 42 og N.L. 5-13-38, 39 og 40, i hvilket tilfælde debitor først må ha-
ve bevist sin vederhæftighed for den øvrighed, der dekretterer opbudet
som lovligt, og

b) ved at gøre fallit eller overgive sit bo til retten uden at have iagttaget
de foranførte regler. I dette fald har debitor formodningen imod sig at væ-
re *non solvendo*. Heraf følger, at han er udsat for at kunne hæftes på sin
person af kreditorerne, og han kan ikke med sikkerhed blive til stede uden
at være forsynet med kongeligt lejdebrev, hvilket dog ikke beskærmer
ham, i fald han har begået uredelige handlinger, men blot for så vidt han
er simpel debitor, og så længe indtil *proclamationis terminus* er udrunden.

Den førstbenævnte af disse fremgangsmåder i at *cedere bonis* kommer
overens med, hvad der i forslaget litr. a findes anført.

Men de efterfølgende bestemmelser i forslaget afviger mærkeligt fra
vore loves almindelige grundsætninger i henseende til *cessionem bonorum*.

Det som især forekommer mig betænkeligt, det er, at et handelshus,
der havde ladet sig sætte under administration, skulle have ret til at ved-
blive at drive sin handel under sit sædvanlige firma og dog være beskær-
met imod sine kreditorer, så at disse ej måtte benytte dem af Lovens
tvangsmidler til at fordrø deres betaling, endog for krav efter vekslers.

Danmarks Lov tilsiger i dens 5-14-25 vekselhavere en sådan grad af
betryggelse, at endog intet *moratorium* skal befri nogen fra at betale veks-
ler, og Norges Lovs 5-13-23 er enslydende hermed.

Dette højtidelige løfte kan næppe rokkes uden at give adgang til billige klager. Thi det kan ikke nægtes, at hin foreslåede bestemmelse indeholder et virkeligt *moratorium* for enhver handlende, hvis masse synes eller anses at kunne blive tilstrækkelig til gældens betaling. Især ville det være tungt for kreditorer, som formedelst den beskyttelse, der blev givet deres debitor imod Lovens magt, kunne selv blive ødelagt og måske som insolvente komme til at smærte i fængsler, imedens deres skyldner under en administration, af hvilken han selv var medlem, gjorde sig anseelige fordele ved kloge og lykkelige handelsoperationer. Ved at betragte sagen fra dens politiske side synes mig også, at det kunne blive en fristelse for mange i dette vanskelige tidspunkt at lade deres sager besørge og deres handel drive ved administratorer, som de selv dertil valgte, thi på denne måde blev de befriet fra den ubehagelige frygt for efterretninger om formodede fallissementer, som nu dagligt ængster de fleste handlende, der må opretholde deres kredit ved at honorere deres veksler.

Den gode følge, som efter Det kongelige General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegiums ytring fornemmelig kunne ventes af forslagens iværksættelse er denne: at ikke alle veksler fra et hus (der var sat under administration) ville blive protesterede og således returnere til last for alle endossenter.

I at erkende det velgørende og nyttige, som herved kunne fremvirkes, befrygter jeg dog for, at det kunne bane vej til misbrug og forurettelser, når det skulle stå i debtors og hans medadministratorers magt at favorisere en vekselkreditor frem for en anden, da det ofte turde blive debtors interesse at betale fremmede kreditorer førend de indenlandske for på denne måde at konservere sin udenlandske kredit, hvilken i almindelighed er vigtigst for den handlende. Jeg skønner derfor ikke rettere i tilfælde af, at forslaget i henseende til de omhandlede administrationer skulle finde Hans Majestæts bifald, end at både retfærdighed og statsklogskab fordrer, at der måtte foreskrives faste og detaljerede regler for administratorernes handlemåde og pligter i henseende til vekslers betaling. Det blev, efter min mening, også nødvendigt at bestemme *quo ad formam*, om administrationens foretagender og beslutninger skulle ligesom opbudsmænds eller som kommissariers stå under overordnede domstoles påkendelse, eller om de som private handlinger skulle påklages *a prima instantia*, thi at administratorerne skulle være fritaget for alt ansvar, det kan jeg ikke forestille mig at skulle indrømmes. Jeg tror ikke heller, at nogen retskaffen

mand ville være unddraget fra ansvarlighed, men det følger da også af sig selv, at hans pligter bør være nøje bestemte, på det at han ikke skal være udsat for at gå frem med tvivl og frygt i sit arbejde.

I henseende til den del af forslaget, som jeg har anført under litr. C, må jeg anmærke,

a) at jeg ikke indser rettere, end at kreditorerne for at kunne være i stand til at **frembringe** deres **indvendinger** eller indsigelser måtte først være indkaldt eller varslet, hvilket næppe kan ske på andre måder end ved proklama. Dette synes dog at komme i strid med den bestemmelse, der indeholdes i forslagets litr. E, hvor der siges, **at proklama skulle udstedes, når administratorerne ikke i massen finder fuldkommen sikkerhed for kreditorerne.**

b) Det turde vel også blive en vanskelig sag for administratorerne at bedømme, hvorvidt **kreditorernes indvendinger imod massens solvabilitet** (vederheftighed) **skulle anses at være grundet eller ikke.** Thi dette spørgsmål måtte indbefatte og forudsætte flere, nemlig om husets debitorer var eller kunne erkendes for at være vederheftige, eller derom kunne være tvivl? etc.

Endelig kan jeg ikke forbigå med hensyn til forslaget under litr. D at gøre denne erindring: At når debitor intet må foretage sig i handelsaffærene uden administratorernes samtykke, og disse ikke uden hans medråd og vidende gå frem med ejendommenes realisation og gældens likvidering, indser jeg ikke rettere, end at en fuldkommen uvirksomhed måtte blive en nødvendig følge i tilfælde af meningernes forskellighed. Efter min ringe skønsomhed burde der dog være et middel til at få en gældende beslutning.

Omendskønt billig mistillid til mine indskrænkede kundskaber (især for så vidt denne sag angår kommercielle og politiske genstande) giver mig håb om, at vanskelighederne i udførelsen af det omhandlede forslag er mindre betydelige i sig selv, end de har syntes mig at være, så har jeg dog anset det for pligt at ytre mine tvivl for at underkastes Det kongelige General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegiums bedømmelse, i fald Det kongelige danske Kancelli skulle finde, at anmærkningerne havde så megen værd, at de kunne fortjene nærmere overvejelse, forinden sagen bliver Hans Majestæt forestillet.

København den 11. november 1799.

Skiftevæsenet på Skt. Croix

Betænkning af 23. november 1799

Trykt i »Astræa« bd. 3, s. 443-64.

Indledning

Colbiørnsens betænkning rummer en række forslag til forbedring af skiftevæsenet i Vestindien, som resulterede i forordningen af 6. december 1799 om skiftevæsenet på Skt. Croix, der afløste en forordning fra 1779. Det kneb især med effektiviteten hos skiftemyndighederne, og Colbiørnsen giver i betænkningen udkast til løsninger, der bl.a. kan sikre det offentlige indtægter af skiftebehandlingen. I betænkningen vurderer Colbiørnsen meget direkte de vestindiske embedsmænds duelighed, derimod kommer han ikke ind på de særlige forhold, som havde at gøre med, at mange af skifterne var efter afdøde plantere af udenlandsk herkomst og derfor kunne give anledning til sproglige problemer. Skiftebehandlingen foregik efter dansk lovgivning. Et hjælpemiddel i den forbindelse var den engelske oversættelse af Danske Lov, hvor skifte-reglerne findes i 5-2. De vestindiske boer var ofte store, og da økonomien var kreditbaseret, kunne de indeholde store gældsposter.

Pernille Ulla Knudsen

Betænkning over skiftevæsenets mangler på Skt. Croix og forslag til sammes bedre indretning ved generalprokurør C. Colbiørnsen.

De mangler eller ulemper, som skiftevæsenets indretning på Skt. Croix medfører, er disse:

SKIFTEVÆSENET PÅ SKT. CROIX

A) At skifteforvaltningen ikke går frem med vedbørlig orden og hurtighed.

B) At den kongelige kasse derved lider anseeligt tab.

I) Hvad den første af disse mangler angår, da har samme fornemmelig sin årsag deri, at der uagtet skifternes mængde kun er en eneste skiftejurisdiktion på det hele eiland, så at forretningerne (endog med den bedste vilje og flid fra de vedkommendes side) vanskeligt kunne overkommes.

At denne vanskelighed tiltager i forhold af de skifter, som hvert år bliver usluttede tilbage, og at disse opdynges til et arbejde, som til sidst bliver umuligt for en skifteret at udføre, det er indlysende, og det beviser erfaring.

Det kan vel ikke nægtes, at jo embedsmændenes lunkenhed også har bidraget meget til skiftenes langvarighed, og at der ved mere anstrengelse fra skiftekommissionens side og nøjere opsigt fra guvernementets kunne have været udrettet langt mere, end der er gjort. Imidlertid er dog tillige vist, at selv den flittigste skifteforvalter ikke kunne være i stand til at udføre forretningen, især under hin himmelegn, hvor den utålelige hede gør det umuligt at arbejde uophørligt fra morgenen til om natten.

De sikreste midler til at råde bod på skifteforvaltningens langsomme gang er uden tvivl:

a) at arbejdet fordeles.

b) skiftebehandlingen sættes under nøje kontrol og overopsigt, og

c) at skifteforvalterens egen fordel bliver en medvirkende bevægårsag for ham til at bringe skifterne hastig til endskab.

På disse grunde foreslås følgende bestemmelser:

Par. 1. At alle usluttede skifter, der står under behandling af den almindelige skiftekommission på Skt. Croix, straks overleveres til en duelig og pålidelig mand, som konstitueres til uopholdeligt at udføre og bringe dem til endskab.

Par. 2. At de ved skiftekommissionen nu ansatte betjente skulle vedblive at forrette skriveriet og det øvrige ved disse skifter forefaldende arbejde, som dem af den konstituerede skifteforvalter måtte anvises.

Par. 3. At den almindelige skiftekommission på Skt. Croix ophæves, og at Christiansteds og Frederiksteds skiftejurisdiktioner adskilles således, at der i enhver af disse beskikkes en skifteret til at behandle alle de skifter,

som måtte forefalde i bemeldte jurisdiktion, efter at den i par. 1 benævnte overlevering af de ældre skifter har taget sin begyndelse.

Par. 4. Såvel i Christiansted som i Frederiksted skulle skifteretten bestå af byfogden og en kongelig skifteforvalter, hvilken sidste tillige skulle være skifteskriver.

Par. 5. Skifteforvalteren skal altid være til stede for at besørge de daglige og løbende forretninger, der måtte forefalde, såsom forsegling, registreringer, akters og udskrifers udfærdigelse m.v., og han skal især være ansvarlig for, at alt det, som er besluttet af skifteretten, udføres med hurtighed og orden.

Par. 6. Der skulle to gange hver uge holdes ordentlig skifteret, hvor byfogden skal have den afgørende stemme i tilfælde af, at skifteforvalterens og hans vota eller meninger skulle være forskellige, dog bør skifteforvalterens votum tillige indføres i akten.

I disse skiftesamlinger (hvertil visse bekvemme dage fastsættes af regeringen) skulle alle beslutninger tages, kendelser afsiges og foranstaltninger føjes, og alt, hvad der forhandles, skal straks på stedet indføres i protokollen og underskrives af begge rettens lemmer.

Par. 7. Omendskønt det egentlig påligger skifteforvalteren at besørge de løbende forretninger og tillige som skriver at udfærdige akter, lodsedler og udskrifter m.v., så skal dog byfogden som det første medlem af skifteretten påse, at intet i denne henseende efterlades, og det skal være hans pligt at våge over, at alle ting holdes i vedbørlig orden på skiftekontoret, og at arbejdet udføres med nøjagtighed og hurtighed.

Når nogen uorden eller forsømmelse af ham opdages, da skal han straks anmærke sådant i protokollen og gøre erindring om, at derpå rådes bod, men dersom advarselen ikke agtes, da skal han andrage sagen for regeringen, som skal være pligtig og bemyndiget til under tvang af bøder eller suspension at forelægge skifteforvalteren en vis og passende tid til at bringe manglerne i rigtighed.

Par. 8. Overopsigten med skiftevæsenet i det hele anbefales på det alvorligste til generalguvernørens og regeringens årvågenhed og omhu, dog skal det jævnlige tilsyn især påligge den lovkyndige regeringsråd, som skal være forbunden til at indfinde sig ved skifteretterne én gang hver måned og lade sig forevise bøgerne samt fordre de fornødne efterretninger om alt, hvad der hører til at betrygge den ham betroede kontrol. Især skal han henvende sin opmærksomhed på, at de forholdsregler nøjagtigt efter-

kommes, som ved reskriptet af 19. august 1791 er foreskrevet i henseende til inkassationer af stervboers og fallitboers fordringer eller midler.

På lige måde skal der have opsigt med behandlingen af de ældre skifter, som ifølge par. 1 overdrages til afgørelse og slutning af den dertil konstituerede skifteforvalter.

Så bør og bemeldte regering påse, at overleveringen af de protokoller og dokumenter, som vedkommer de ældre uafgjorte skifter, sker uden ophold og i behørig orden. Skulle der desangående føres grundede klager fra den konstituerede skifteforvalter, da skal regeringen som øvrighed være bemyndiget til at afgøre samme ved resolution og foreskrive tidspunkter, inden hvilke det bør efterkommes, som befindes at være retteligt og billigt påstået, samt dertil føje passende tvangsmidler af tilstrækkelige bøder for hver dag, som dermed opholdes, efter at de fastsatte terminer er forløbet.

Par. 9. Skifteretterne skulle fire gange om året, nemlig hver tredje måned, sende regeringen fuldstændige designationer og forklaringer over de skifter, som står under behandling.

Dersom regeringen da finder, at noget skifte uden gyldig årsag opholdes, skal den skriftligt erindre den vedkommende skifteret om at bringe skiftet til endskab, hvilken erindring skal indføres i skifteprotokollen og den udstedende akt til efterretning ved overdomstolene, på det at de skyldige, som forgæves har været advaret, kunne blive desto alvorligere straffet, når deres behandlinger påklages.

Endelig skal regeringen ved ethvert års udgang indsende de fornævnte skiftedesignationer til Det danske Kancelli med beretning om skifteværse- nets tilstand overalt på De vestindiske Øer, samt dertil føje sin betænkning om, hvad der måtte anses nødvendigt eller gavnligt at anordne eller foranstalte med hensyn til rettens vedbørlige og hurtige pleje, for så vidt denne genstand betræffer.

Par. 10. De samme pligter, som påligger de almindelige skifteretter, skulle også efterkommes af alle overordentlige skifteforvaltere, være sig kommissarier eller *executores testamenti*, hvor sådanne måtte være beskikkede eller udnævnt, og disse skulle på lige måde som hine stå under regeringens opsigt og tilsyn.

Par. 11. Til at afværge unyttige og uformødne opsætninger, hvor sådanne fra nogen vedkommende part eller sagfører måtte begæres eller påstås, befales, at skifteforvalterne skulle nøje overholde det bud, som er foreskrevet i forordningen af 3. juni 1796 kap. 2 par. 7.

Par. 12. I tilfælde af, at borgrådet ikke forestår inkassationen i et bo, men dertil måtte udtrykkeligt være indsat nogen anden, enten ved testamente eller kommissorium, skal skifteretten påse, at en sådan inkassator betimeligt aflægger rigtighed for de penge, hvis indfordring er ham betroet, og dersom han i denne henseende skulle findes efterladet eller modvillig, da skal skifteretten anvende de tvangsmidler, som er bestemt i forordningen om skifteforvaltningens bedre indretning i Danmark, dateret 12. februar 1790, par. 11. Denne regel skal også borgrådet holde sig efterrettelig, for så vidt den af samme antagne inkassator betræffer.

Par. 13. Befindes nogen skifteforvalter at have opholdt et skifte ulovligt, da skal han dømmes til at erstatte de vedkommende kreditorer eller arvinger, det dem derved forvoldte tab og desforuden straffes med bøder fra 100 til 500 rdl. efter sagens beskaffenhed, hvilke bøder tilfalder skolevæsenet på Skt. Croix.

Begås sådan overtrædelse anden gang, da straffes de pågældende med dobbelte bøder, men igentages samme tredje gang, da straffes de skyldige med embedes forbrydelse.

Par. 14. Det skal under lige straf være skifteforvaltere forbudt, under hvad påskud det måtte være, at beholde noget bos penge hos sig, men disse skulle uopholdeligt indsættes i borgrådets kasse.

Par. 15. På det at skifteforvalterens egen fordel kan blive en medvirkende bevægårsag for ham til at befordre skifterne til endskab med den hurtighed, som tilsigtes ved denne lovgivning, skal han herefter lønnes med det reglementerede skifte- og skriversalær, som hidindtil har været inddraget i den kongelige kasse til erstatning for de lønninger, som derfra er blevet udbetalt til de ved skifteretten ansatte betjente, hvorimod skifteforvalteren selv holder kontoret og de dertil fornødne skrivere for sin egen regning.

I øvrigt må intet salarium af ham oppebæres eller til ham anvises for noget skifte, forinden det er blevet aldeles sluttet.

Note til par. 15.

Foruden den grund, som er anført i paragraffen selv, må jeg endnu tilføje denne: At bestemmelsen er til fordel for den kongelige kasse, efterdi samme har lidt et betydeligt tab årligt ved den sidste indretning, ifølge hvilken skifterettens sportler gik ind i Hans Majestæts kasse, hvorfra igen betjentenes visse gager blev betalt.

SKIFTEVÆSENET PÅ SKT. CROIX

Jeg bør i øvrigt gøre følgende anmærkning. De skifteforvaltere, som nu tiltræder embederne, kunne ikke vente i det første år at få noget af deres uvisse løn, efterdi intet deraf falder førend ved slutningen af de nye skifter, som efter deres tiltrædelse til embederne kommer under behandling. Thi alle indkomster af de forinden begyndte skifter vedbliver at flyde ind i den kongelige kasse. Jeg indstiller, om ikke de to skifteforvaltere i Christiansted og Frederiksted kunne i betragtning heraf bevilges hver et forskud af 2000 rdl. fra borgerrådets depositokasse, imod at disse summer tilbagebetales i de to efterfølgende år med 1000 rdl. årligt i to eller fire terminer, på det at disse embedsmænd ikke skulle i det første år mangle det fornødne til deres egen og deres kontorbetjentes underholdning.

Par. 16. I stedet for de visse lønninger, som byfogderne i Christiansted og Frederiksted har været tillagt af den kongelige kasse for deres deltagelse i arbejdet som medlemmer af skifteretten, skulle de beskikkes til auktionsdirektører, hver ved sit distrikt, som ligger under hans jurisdiktion.

Note til par. 16.

Auktionsdirektøreembedet på Skt. Croix er nu ledigt, og byfogderne ville blive fuldkommen skadesløse ved dette middel uden at falde Hans Majestæts kasse til besvær ved nogen udgift.

Det er også almindeligt i begge riger, at underdommerne er tillige auktionsforvaltere.

Par. 17. Skifteretternes behandlinger og kendelser skulle med hensigt til sagernes desto hurtigere afgørelse indstævnes umiddelbart for Højesteret, når den genstand, om hvilken der tvistes, udgør så meget som 200 rdl. vestindiske kurant eller sammes værdi, men i sager, der angår en mindre sum, skulle fornævnte behandlinger indankes for en overskifteret, hvis lemmer skulle bestå af den lovkyndige regeringsråd og landsdommeren. I tilfælde af, at disses meninger måtte være forskellige, skal regeringsrådets votum gælde til domsafsigelse.

Note til par. 17.

Den almindelige skifteret på Skt. Croix skulle ifølge forordningen af 17. november 1779 bestå af den lovkyndige regeringsråd tillige med byfogden og skifteforvalteren.

Ved reskript af 25. oktober 1782 blev byskriveren i Christiansted beskikket til medlem af skifteretten i stedet for den lovkyndige regeringsråd, og ham blev derfor tillagt 500 rdl. i gage af den kongelige kasse. Uagtet antallet af skifterettens lemmer var tre personer, bød dog forordningen af 17. november 1779, at dens behandlinger skulle stå under landsdommerens påkendelse, så at denne ene mand blev betroet så stor magt, at han kunne underkende det, som hine tre dommere (iblandt hvilke endog var et lem af regeringen) havde enstemmigt anset for at være ret.

Jeg behøver ikke vidtløftigt at afhandle det spørgsmål: Om nogens ret i almindelighed, uden hensigt til dommerens personlige egenskaber, kan anses mere betrygget ved at påkendes af én end ved flere?

Det er vel ustridigt, at en slags gennemgranskning af flere personer, der alle sigter til et mål, nemlig at gøre ret, må erkendes at være mere sikker og pålidelig end en enkelt mands bedømmelse.

Vel skulle nu hver af skifteretterne (såfremt det af mig gjorte forslag finder bifald) kun besættes med to lemmer i stedet for tre.

Men disse udgør dog et dobbelt antal i forhold til landsdommeren. Det er med hensyn til at afværge denne anomalie, jeg har i par. 17 foreslået, at den lovkyndige regeringsråd måtte tiltræde overretten i de sager, som der-til indankes.

II) Det står nu tilbage at afhandle den genstand, som jeg i indledningen har anført under litr. B, nemlig den kongelige kasses tab formedelst den indretning med skiftevesenet, som blev bestemt ved forordningen af 17. november 1779.

At råde bod på denne mangel (i forening med den allerede afhandlede materie om skiftesagernes hurtige fremme) skal altså blive det formål, til hvilket mine yderligere betragtninger og forslag skulle sigte.

De efterretninger, som er indkommet desangående såvel fra Det kongelige Generaltoldkammer som fra den vestindiske regering, oplyser, at den kongelige kasses tab ikke har været ubetydeligt i det forløbne tidsrum.

For at tilvejebringe erstatning for dette tab har den vestindiske regering foreslået, at sportlerne skulle forøges således, at embedsmændene deraf kunne betale det halve skiftesalarium og en tredjedel af skrifversalarium til Hans Majestæts kasse, samt at når den kongelige kasse var på denne måde

SKIFTEVÆSENET PÅ SKT. CROIX

blevet skadesløs, skulle de fornævnte sportler igen nedsættes til det halve og de to tredjedele.

Dette middel er vel efter aritmetiske regler betragtet fuldkommen sikkert, men det kan næppe bestå med retfærdighed, følgelig ikke heller med vor regerings grundsætninger, at enkelte individer skulle i en vis tid betale dobbelte salærer for embedsmændenes forretninger til erstatning for tab i anledning af en almindelig indretning, hvis udfald ikke har svaret til sit øjemed.

Dersom nogen opretning skulle søges for den underbalance, skifterettens sportelkasse har haft, måtte byrden efter min tanke ikke bæres af enkelte og allermindst blive til udgift for kreditorer og arvinger i de boer, der først kommer under behandling umiddelbart efter, at hin skifteindretning forandres og ophæves. Thi den ældre foranstaltning kan (så vidt jeg formår at indse) ikke på nogen måde vedkomme dem mere end enhver anden medborger.

Til at afværge tab for den kongelige kasse i fremtiden fra skifteværse- nets side vover jeg i overensstemmelse med de under 1. afdeling ytrede forslag at fremlægge efterfølgende plan.

Plan

Ifølge den i Det kongelige Generaltoldkammer forfattede beregning (nr. 10) beløber de årlige udgifter sig til 9250 rdl.

Disse er:

a) Skifteforvalterens gage	2000 rdl.	
b) Byfogden i Christiansted	1000 "	
c) Byskriverens	500 "	
d) Byfogdens i Frederiksted	500 "	
e) Fuldmægtig Werlichs	900 "	
f) Fuldmægtig Nielsens	700 "	
g) Arkivar Hennemans	600 "	
h) Fire kopister á 400 rdl.	1600 "	
i) Husleje	450 "	
k) Ekstraskrivere og skrivemateriale	1000 "	9250 rdl.

Jeg skal nu gennemgå alle disse punkter og ved enhver af dem tilføje de fornødne anmærkninger.

SKIFTEVÆESENET PÅ SKT. CROIX

a) Skifteforvalteren, Dons, er nu her i Europa. Denne mands alder og helbred gør ham uskikket til at gå tilbage til Vestindien som skifteforvalter. Han er tilfreds med 900 rdl. dansk kurant i pension.

Denne kan udredes således, at der af auktionsdirektørtjenesten i Christiansted årligt betales	250 rdl. d.k.
og af auktionsdirektørtjenesten i Frederiksted	200 "
samt af skifteforvalterembedet i Christiansted	205 "
og af skifteforvalterembedet i Frederiksted	200 "
tilsammen	900 rdl. d.k.

Disse embeder bliver så gode af indkomster, at de kunne fuldkommen tåle denne ringe udgift. I øvrigt mener jeg, at denne årlige afgift kan betales i den kongelige kasse i Vestindien, og at Dons' pension igen kunne hæves her i København, hvor han opholder sig.

På denne måde bortfalder den under litr. A anførte gage til den forrige almindelige skifteforvalter, nemlig **2000 rdl.**

b, c og d) Ifølge mit forslags par. 16 skulle begge byfogder holdes skadesløse ved at beskikkes til auktionsdirektører, hver for sit distrikt, i stedet for den hidindtil havde visse gage. Såfremt dette bifaldes, befris altså Hans Majestæts kasse for denne udgift under litr. b og d, som er 1500 rdl.

Og hvad angår den løn, der er tillagt byskriveren i Christiansted ifølge reskriptet af 25. oktober 1782 for at tage sæde i skifteretten i den lovlige regeringsråds sted, da er det nu ved byskriver Rosenstands ansættelse til dette embede afgjort, at byskriveren ophører at være medlem af bemeldte skifteret; følgelig indgår hans gage, litr. c

500 rdl.

2000 rdl.

e) Fuldmægtig Werlig, som har 900 rdl. i gage, er aldeles uskikket til alt arbejde formedelst mådeligt helbred og hans sjælekræfters svækkelse.

Jeg mener, at ham kunne gives afsked med pension af 600 rdl.

f) Fuldmægtig Nielsen (der nu er her) har 700 rdl.s gage. Han er personlig kendt af Kancelliet som en meget flittig og duelig mand, da han har tjent under kollegiets øjne i nogle år. Han har også gjort megen nytte ved sin flittighed i skiftekontoret.

Derfor har Kancelliet anset ham bekvemmest til at bringe de gamle skifter til hastig endskab. Dette arbejde erklærer han sig i stand til at kunne fuldføre i en tid af 1½ á 2 år i det højeste. Jeg indstiller, om han kunne

SKIFTEVÆSENET PÅ SKT. CROIX

udnævnes til at bringe de gamle skifter i rigtighed, og at han derfor måtte lønnes med 1600 rdl. vestindisk kurant årlig i den tid, han er konstitueret, samt loves passende vartpenge og hastig befordring, når hans løfte er blevet opfyldt.

g) Arkivar Hennemann kunne måske ansættes til en af de nye skifteforvalterembeder enten i Christiansted eller Frederiksted. Jeg kender ham ikke personligt, men næppe kan nogen mand have et mere bestemt rygte for redelighed, flittighed og uegennyttighed, hvortil endnu kommer, at han er elsket og agtet på Skt. Croix og skal have nøje kundskab om skiftevesenet.

Dersom han på denne måde befordres, får kongens tjeneste en god skifteforvalter og Hans Majestæts kasse sparer straks hans nuhavende løn 600 rdl.

h) De fire kopister har hver 400 rdl. i gage, som udgør i alt 1600 rdl.

Disse skulle efter forslaget vedblive at arbejde på skiftekontoret under den konstitueredes bestyrelse og opsigt til at afgøre de gamle skifter. Men da dette arbejde måtte aftage i forhold af de skifter, der bliver sluttet, holder jeg for, at bemeldte kopister kunne efterhånden befordres til passende betjening (e.g. som fuldmægtige eller toldbetjente), så at Hans Majestæts kasse endog inden to års forløb bliver befriet for denne udgift. Dersom nogen af dem ikke da skulle være befordret, måtte ham vel tillægges 2/3 af sin gage i vartpenge, indtil han kunne ansættes.

i) Husleje til kontoret 450 rdl. måtte billigt tilstås den konstituerede skifteforvalter i den korte tid, som er bestemt til de gamle skifters afgørelse.

Disse temporære udgifter, der beløber til 4150 rdl. bortfalder inden et par års forløb, og den kongelige kasse kan næppe vente mindre indtægt af de tilbagestående skifters salærer end imellem 25.000 á 30.000 rdl. Følgelig vil samme blive fuldkommen skadesløs for de 4150 rdl., som den kommer til at udrede årligt til skifteforvaltningen i det korte tidsrum, som udfordres til at slutte de ældre skifter.

Herved må jeg tillige anmærke, at der i afvigte år er sluttet mere end 400 skifter, og at salærene (efter hvad mig er berettet) skulle have beløbet sig til hen ved 20.000 rdl., så at skifterne i det sidst forløbne år har afkastet en anseelig fordel.

k) De under dette punkt anførte 1000 rdl. bortfalder straks, for så vidt betaling til ekstraskrivere angår, thi ved hjælp af de fire kopister kan den

SKIFTEVÆSENET PÅ SKT. CROIX

konstituerede skifteforvalter fuldkommen udføre arbejdet, efterdi de nye skifter er ham uvedkommende, og forretningerne ved de gamle dagligt aftager i forhold af de skifter, der bringes til endskab.

Ifølge forestående beregninger bliver da den kongelige kasse straks befriet for en årlig udgift af 5600 rdl. og de 4150 rdl., som udfordres til Werligs pension og til lønninger for dem, som arbejder på at slutte de gamle skifter, ville om meget kort tid ophøre, ligesom og statskassen vil få et mærkeligt overskud af sportlerne for de sidste åringer.

Disse er de bedste midler, jeg har formået at udgrunde for at indrette skiftevesenet på Skt. Croix således, at orden og hurtighed i sagernes gang kunne bevirkes og overholdes i forening med besparelse for Hans Majestæts kasse.

Jeg skulle agte mig lykkelig, dersom mine forslag (i fald de finder bifald) måtte svare til deres øjemærke.

København den 23. november 1799.

Begrænsning i trykkefriheden

Betænkning og anmærkning over kommissionsforslag af 26. februar 1798

Danske Kancelli F 37.

Indledning

Trykkefrihedsspørgsmålet var et varmt spørgsmål i 1790'erne ikke mindst under indtryk af den franske revolution. Allerede den 4. december 1790 var der blevet udstedt en plakat, som indskærpede bestemmelserne i reskript af 7. oktober 1771 om trykkefriheden. Plakaten fastslog i øvrigt, at sager om trykkefrihed skulle afgøres ved domstolene og ikke af politimesteren. Det var Colbiørnsen, der havde udarbejdet forestillingen til kongen. Den direkte anledning til plakaten var en vise af P.A. Heiberg, hvori han blandt andet skrev, at »ordener hænger man på idioter«, dog havde også Københavns politimester udbedt sig klarere retningslinjer.

Men trykkefrihedsspørgsmålet blev ved med at spøge og blev således behandlet i Statsrådet i slutningen af 1793, hvor en begrænsning af trykkefriheden blev debatteret. Denne gang var anledningen nogle bemærkninger i tidskriftet *Politisk og Physisk Magasin*, som kritiserede statholderen i Hertugdømmerne prins Carl af Hessen. Colbiørnsen blev bedt om en udtalelse i spørgsmålet, hvilken han afgav den 24. december 1793. Han afviste at kritikken var en overtrædelse af reglerne, ligesom han heller ikke så nogen anledning til lovændringer, og herved blev det i denne omgang.

Kritikken af regeringen, herunder også Colbiørnsen, fortsatte i de følgende år, og den 27. oktober 1797 blev en kommission nedsat, med det formål at udarbejde et forslag til en ny trykkefrihedslov. Medlemmer af kommissionen var: generalauditør Laurids Nørregaard, etatsråd Ove Malling, højesteretsassessor Mads Fridsch og juridisk professor Christian M. Th. Cold, men ikke Colbiørnsen. Kommissionen afgav sin betænkning den 19. januar 1798, og denne blev den 26. februar forelagt generalprokurøren til udtalelse. I sit for-

BEGRÆNSNING I TRYKKEFRIHEDEN

slag lagde kommissionen ikke op til radikale ændringer. De erklærede deres støtte til fri meningsytring, tog afstand fra censur, fastholdt retten til at udtrykke sig anonymt og foreslog bestemte straffe for misbrug af trykkefriheden. Derudover gjorde de sig til talsmænd, for at sager vedrørende misbrug af trykkefriheden skulle afgøres af skønsmænd, det vil sige af en jury.

Som det vil fremgå af Colbiørnsens betænkning, var han overordentlig kritisk over for kommissionens indstilling. Dette gjaldt både forslaget om skønsmænd, samt forslagene til konkrete overtrædelser og strafferammerne. Kommissionen tog kun i begrænset omfang hensyn til Colbiørnsens indvendinger i den nye indstilling, som de fremsendte til Kancelliet den 11. juni samme år. Da sagen blev behandlet i Kancelliet den 11. august, var Kancelliet, med undtagelse af Colbiørnsen, forholdsvis velvilligt indstillet over for kommissionens arbejde. Sagen blev sendt videre til Geheimestatsrådet, men først den 27. maj 1799 fremkom kancellipræsident Christian Brandt med en endelig indstilling om en ny trykkefrihedslov, som i det store hele fastholdt plakaten fra 1790.

I løbet af sommeren 1799 intervenerede kronprins Frederik dog i sagen, dels var han alvorligt fortrønet over P.A. Heibergs fortsatte kritik af regeringen, dels var Danmark kommet under voldsomt udenrigspolitisk pres fra Rusland, som ønskede trykkefriheden afskaffet i Danmark. I denne højspændte politiske situation udbad kronprinsen sig et nyt færdigt udkast til ny trykkefrihedslov fra Colbiørnsen. Udkastet skulle være færdigt når kronprinsen vendte tilbage til København, hvilket han gjorde den 17. september. Allerede den 25. september forelå den kongelige resolution, om at Colbiørnsens nye udkast skulle udstedes som forordning, hvilket skete den 27. september 1799. Forordningen angående begrænsninger i trykkefriheden udvidede blandt andet begrebet presseforseelser betydeligt, udstedte forbud mod anonyme skrifter og indførte forhåndscensur mod alle, der var dømt for presseforseelser.

Den endelige forordning lå dermed meget langt fra de synspunkter, som Colbiørnsen tidligere havde givet udtryk for, blandt andet i nærværende betænkning. Man genfinder dog enkelte bestemmelser og udtryk fra hans betænkning i forordningen, således f.eks. at forfattere, der anvender allegorier eller ironi, kan blive straffet på lige fod med forfattere, der ytrer sig mere direkte.

Anders Sode-Pedersen

Generalprokurørens betænkning og anmærkninger over kommissions-forslag til lovgivning om trykkefriheden og fornærmelser eller forbrydelser ved ord.

Aldrig var mit hjerte mere bekymret, end da Hans Majestæt kaldte mig til lovgivningsarbejdet.

Dyb følelse af mine evners svaghed gennemtrængte min hele sjæl, og ved siden af denne følelse stod arbejdets vanskelighed og vigtighed med stærke farver malet for mit øje.

Overbevisning ledte da mit fjed hen til Danmarks og retfærdigheds ven, den vise Bernstorff. Jeg udøste min bekymring i hans ædle barm og bad ham bringe den frem for kongen og tronens arving. Men Hans Majestæt bød, og det blev da min pligt at adlyde.

Ti år er nu siden forløbet, og lovgivningerne har i dette tidsrum hverken været ringe af antal eller ubetydelige med hensyn til deres genstand.

Dersom de i deres følger er til gavn for fædrelandet, da er det varmeste af mine ønsker opnået, og tak ske da vor faderlige regering! ved hvis redegørelse omhu for det almindelige de er blevet fremkaldt, ved hvis vise beslutninger de er blevet ordnet, og ved hvis skarptseende øje de er blevet gennemgranskede og rettet, forinden de har fået kraft som lov og kongens bud.

Jeg skal imidlertid ikke skjule den sandhed, at grundet mistillid til mine indskrænkede kundskaber altid har indgydt mig ængstelig frygt, så ofte jeg har arbejdet i lovgivningsvæsenet, især når tid til at gruble derpå har manglet mig, hvilket ikke sjældent blev min uheldige lod.

Iblandt de love, som Hans Majestæt har betroet mig at forfatte, var den om trykkefriheden og sammes misbrug, dateret 3. december 1790, ikke en af de mindst vigtige, hvad enten man ser hen til sagens genstand eller til vanskeligheden (ja, måske umuligheden) i at sætte grænser for frækhed og overtrædelser.

Jeg troede da, at det ikke hørte til denne lovgivning (blot som trykkefrihedslov betragtet) at opregne alle mulige forbrydelser eller fornærmelser, som kunne begås enten ved tale, skrift eller tryk, og at fastsætte straffe for enhver af disse i særdeleshed. Men at dens væsentlige og naturlige egenskab burde være at forkynde lovgivernes velgørende øjemærke, nemlig: **at kundskab måtte udbredes og det almindelige bedste fremmes** og tillige at tilkendegive, at denne frihed misbrugtes, når den blev anvendt

til at håne lovene og de offentlige foranstaltninger eller til at angribe uskyldige medborgeres ære.

Jeg må tilstå, at jeg endnu ikke skønner rettere, end at jo enhver god og retskaffen mand kunne, ifølge disse grundsætninger, uden mindste fare eller hinder benytte sig af den landsfaderlige indbydelse, der indeholdes i bemeldte lovgivning, nemlig: offentligt at fremsætte sin mening med frimodighed og redelighed om alt, hvad han efter sin bedste indsigt troede at kunne bidrage til det almindelige bedste.

Allermindst ventede jeg, at der skulle blive ført anke over pressetvang og presseforfølgelse på et tidspunkt, hvor regeringens lemfældighed og overbærelse har været så stor, at derpå næppe kan opvises eksempel i nogen Europas stat. Nu er da kongen, dels formedelst daglige eksempler på tøjlesløs frækhed og ondskab, dels formedelst idelige klager over hin lovs mangler fra dem, der kalder sig skribenter og påstår, at deres ord forkyn-der den offentlige stemme, blevet opfordret til at råde bod på de ufuld-kommenheder, som tillægges bemeldte lov.

Til at gennemtænke denne sag og udarbejde et forslag til fuldkomnere lovbestemmelser har Hans Majestæt valgt mænd, der er så bekendt for udmærkede kundskaber, erfaring og agtelse for sand borgerfrihed, at dette heldige valg ikke har kunnet andet end finde almindeligt og lydeligt bifald.

Dersom ikke erfaring havde overbevist mig om, at man behøver langt mindre evner for at gøre anmærkninger over det, som andre har skrevet, end selv at skrive først, burde jeg have unddraget mig fra at ytre mening i denne sag, efter at kommissionens oplyste lemmer har overvejet den og udarbejdet forslaget til lovgivningen. Men da jeg tror, at endog en fejltagende erindring ofte kan lede den skarpsindigere gransker til at be- trakte genstanden fra et anden synspunkt end det, under hvilken den til- form havde fremstillet sig for ham, så vover jeg, uagtet bevidstheden om min indskrænkede dømmekraft og mine ringe kundskaber, at nedskrive frimodigt og redeligt de anmærkninger og tvivlsmaal, der forekommer mig at kunne fortjene kommissionens nærmere overvejelse.

Jeg bruger først den frihed at forudskikke følgende almindelige be- mærkninger.

I. Det ord »foragt«, der er (så at sige) den aksel, på hvilken det hele lov- givningshjul omvælttes, forekommer mig ikke at være mere bestemt end

de udtryk, som de ældre love har anvendt med hensyn til at fastsætte begrebet om fornærmelser og krænkelser ved ord.

Det udtryk, som anbringes i forslagens 1. afdeling til vejledning og siden stedse bruges for at udmærke, hvad der er forbrydelse eller fornærmelse, nemlig: at nogen ved ord søger at tilkendegive eller opvække foragt, synes mig behøver en nøjere forklaring, når man med vished skulle vente at undgå forskellige udtydninger. Især måtte der siges udtrykkeligt, om derunder blot skal forstås beskyldning eller bebrejdelse for moralske ufuldkommenheder eller tillige for intellektuelle og fysiske. For eksempel: er det strafværdigt og fornærmeligt, om nogen lader trykke, at regenten er uforstandig og uduelig – embedsmanden dum og uvidende etc.? Derved angribes ikke deres moralske karakter. Ej heller antastes denne ved offentlig bekendtgørelse om, at et menneske har naturfejl, hvad enten det, der således kundgøres, er sandhed eller ikke. Jeg sætter (til eksempel), at nogen øvede den ondskab at lade trykke om et fruentimmer, at hun havde en skjult legemsbræk. Deraf kunne dog følge, at hendes velfærd blev spildt, eller at hun i det mindste blev udsat for latter.

Det forstår sig selv, at beskæmmelsen faldt tilbage på den person, der begik en sådan nedrig handling, når hans navn blev kundbart. Men nu skjuler denne sig som den feje stimand under anonymiteten. Han undgår da hver retskaffen mands fortjente afsky, såfremt den, han har søgt at skade eller krænke, ikke kan trække ham frem for lyset. Og dette kan denne ej gøre, med mindre handlingen anses at være en fornærmelse. Thi ingen har ret til at fordre regnskab for en gerning, når den ej er anset for utilladelig ved loven.

Denne samme anmærkning synes at kunne anvendes på ord, som angår en anden persons udvortes forfatning. For eksempel: om nogen siger, skriver eller trykker af misundelse og ondskab, at en handelsmands tilstand er sådan, at han står i fare for at fallere, hvorved dennes kredit kunne spildes. Dette er dog uden tvivl en fornærmelse, uagtet det ikke er en sikker følge, at den, der *cederer bonis* derved har pådraget sig eller fortjener **foragt**, thi hans uheld kunne have sin grund i tilstødte tab, og han kunne være en redelig borger og agtværdig mand, omendskønt han var nødsaget til at opgive sit bo.

II. Kommissionen har ikke i noget tilfælde anset ærens tab som passende straf for de slags misgerninger eller overtrædelser, der omhandles i den foreslåede lovgivning.

Den afskyelige landsforræder, den nedrige æreskænder, skulle ikke straffes på deres ære!

Jeg er langt fra at være enig i denne grundsætning. Min mening desangående er følgende:

En god lovgiver bør med varsomhed anvende beskæmmende straffe. Endog den slags, som ikke medfører ærens tab med juridisk virkning, bør, efter mine tanker, ikke bruges, med mindre handlingen i sin natur drager fortjent beskæmmelse efter sig og pådrager den, som har øvet den, enhver god og veltænkende medborgers foragt. Anvendes den på andre forseelser og derved gøres til en almindelig straf, da nedværdiges nationens æresfølelse, hvis opretholdelse er såre vigtig, både fra den moralske og politiske side betragtet.

Men af denne selv samme årsag bør lovene med kraft hegne om uskyldige borgeres ære og straffe æreskændere således, at ondskab ikke skal vove at drive spøg med det, som lovgiveren betragter som en helligdom, og hver ædel mand agter højere end sit liv.

Det skønnes let, at jeg ikke her taler om ubetydelige verbale injurier eller skældsord, som en mand af ære og forstand altid anser med foragt og ej finder værd at påtale, endskønt han har ret dertil. Jeg taler om grove og skammelige beskyldninger, som gøres med overlæg, og som den fornærmende vedbliver i stedet for at kalde dem tilbage, især når den sag, til hvilken beskyldningen sigter, ikke angår ham, så at ej *justus dolor* kunne moraliter komme i betragtning til hans undskyldning.

At den, som ved ondskabsfuld *calumnie* har villet berøve andre deres borgerlige agtelse, lider på sin egen, det synes endog at være en naturlig straf. Thi det er umuligt, at nogen retskaffen mand kan agte den, der har begået en sådan handling.

Dersom Loven kun foreskrev nogle ugers fængselsstraf for en sådan forbrydelse, kunne enhver, som ville opofre en ringe sum penge, lade trykke de mest æreløse beskyldninger imod sin medborger og leje et andet slet menneske, der var fattig, til at låne sit navn som forfatter, thi der ville uden tvivl findes de, som hellere ønskede at fortjene nogle mark eller mere dagligt ved sidde en kort tid roligt i fængsel end at vinde mindre ved møjsommeligt arbejde.

Cicero, som vist forstod noget af lovgivningsvidenskaben, har i sin bog »*De legibus*« ytret som princip i denne del af kriminalretten: »*sua quisque plectetur in culpa, avaritia mulcta maledictum ignominia coercibitur.*«¹

Jeg vil tilstå, at den 3 marks straf, som vor lov fastsætter, ikke er aldeles hensigtsmæssig og passende i vore dage, da man endog ser, at den af nogle anses for intetbetydende.

Efter min mening bør den grove *calumniant* straffes med at bindes til kagen eller halsjernet til offentlig skue, og dommen bør sige udtrykkeligt med vor endnu gældende lovs egne ord, at han er en **løgner**.

Den ulejlighed, kommissionen befrygter, at denne straf ville forvolde i at give anledning til sammenløb, tror jeg ikke at være af nogen synderlig betydning. Thi den samme straf fuldbyrdes i London, hvor folkemængden er regnet for at være ti gange større end i København.

I øvrigt blev den ingen straf, når der ej var tilskuere til stede, thi den medfører ikke legemlig smerte. Dersom man vil rådføre sig med fortidens lovgivninger, da har disse alle foreskrevet alvorlige straffe for æreskændere.

Hine lovgivere har ved følelse af sand ære søgt at lede folket til fædrelandskærlighed som den grundvold, på hvilken alene borgersamfundet kan urokkeligt befæstes. Det blev dem altså magtpåliggende omhyggeligt at værne om den borgerlige agtelse ved kraftig og virkende lov. Går man tilbage til romernes ældste love, hvilke dog bærer umiskendeligt præg af udmærket mildhed, da beviser De XII Tavlers bud² (som endnu hos os er bevaret) denne sandhed, når samme i hin alders sprog udtrykker sig således: »*si quis populo accentassit carmenve condissit, quod injuriam alteri flagitiumve faxit, juste ferito.*«³

1. Når nogen skal straffes tvinger en bøde de gerrige og ærestab injurianter. Colbiørnsen citerer ikke ordret efter *De legibus*, men har lavet en parafrase over en passage i 3. bog.
2. De XII Tavler er efter traditionen den ældste romerske lov, som skulle være inspireret af græsk ret og skrevet på ti senere tolv stentavler.
3. Hvis nogen har sunget eller skrevet en smædevisse mod en anden, som har forvoldt skade, så straffes han med slag. De XII Tavler, tavle VIII. De XII Tavler er ikke overleveret i deres helhed, så kendskabet om indholdet stammer fra andre kilder. Passagen kendes fra Ciceros *De Republica*, som Colbiørnsen citerer efter hukommelsen. Teksten fra De XII Tavler lyder: *In his hanc quoque sancendam putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri* (Cicero, de rep. 4, 10, 11). I denne sammenhæng er det interessant, at Colbiørnsen i stedet for in-

Efter den sildigere lov skulle calumniatores brændemærkes i panden med det første bogstav af forbrydelsens navn: C eller K.

Under kejserne (endskønt mange af dem yndede og lønnede *delatores*) var dog æreskænderes straf talio.

Vort fædrelands oldtid frembyder også beviser for, at denne grundsætning var antaget hos os selv.

Norges gamle love, såvel kong Hagen Hagensens som Magnus Lagabøters, fastsætter talionen for ærerørige sigtelser.

For spotviser eller fornærmelige rygters udspredelse skulle ophavsmanden, foruden erstatning til den forurettede og bøder til kongen, ved dommen anses som fjölmælistmaður (*diffamator*), og Christian den IV's Norske Lov er næsten enslydende hermed.

I de gamle danske love kendes den samme ånd, fornemmelig i birkeretten, gårdsretten og Christian den III's Reces, hvilke er kilderne til vor nugældende Lovs 6-21.

Jeg er langt fra at ynde hårde straffelove eller at ville fremstille hine som mønstre for en ny lovgivning. Jeg anfører dem kun for at bevise, at æreskænderi har til alle tider været betragtet som en stor forbrydelse, og min tanke er alene, at straffene bør fastsættes således, at de kunne blive tilstrækkelige til at hæge om uskyldige medborgeres ære og afskrækker ondskab fra at forstyrre samfundets fred ved æreskænderi, hvilket enhver god mand afskyr og ofte frygter mere end morder- og tyvehånd.

Endelig må jeg til slutning gøre den anmærkning, at Hans Majestæt nyligt har ved forordningen af 28. december 1792 (4. og 5. par.) foreskrevet straffe for vinkelskriveri, **som ophidser og forleder enfoldige medborgere til at åbenbare falske klagemål og løgnagtige angivelser, såvel som for dem, der skriver falske navne under klager og angivelser.** Om denne lovgivning (der dog i sin indledning har forudskikket grunde for dens bestemmelser) skal anses ophævet og forandret ved den nu foretagne anordning, det burde uden tvivl siges udtrykkeligt, på det at dommerne ikke skulle forledes til at tage fejl og måske uretteligt anvende hin lovs bud på de deri omhandlede tilfælde.

famia bruger *injuria* om bagvaskelsen, da *infamia* udtrykker en form for rygtesprederi, der har langt grovere konsekvenser end *injuria*.

III. I forestillingen gør kommissionen den anmærkning (p. 13 og 14), at de ældre loves straffe er dels hårdere end de nyere tiders lovgivninger, dels mildere end øjemærket synes at fordr.

Som eksempel på det sidste anføres, at den, der undsiger dommeren for retten, kan efter Lovens 6-4-18 slippe, når han ingen boslod har, med at bøde 40 lod sølv.

Jeg er vel enig med kommissionen deri, at den straf, som Loven i dette tilfælde fastsætter, synes at være alt for mild i forhold til forbrydelsen, og at legemlig straf er mere passende, men jeg tror dog ikke, at en sådan forbryder kunne slippe med at bøde 20 rdl. eller 40 lod sølv. Thi uagtet Loven tillægger dommeren, som er blevet truet, disse bøder, betager den ham dog næppe derved den ret, som enhver anden, der bliver undsagt, tilkommer ifølge Danske Lovs 1-23-1, nemlig at pågribe den skyldige og sætte ham i fængsel indtil han stiller borgen således, at hans vederpart kan være forsikret. Boslods forbrydelse, som den førstbenævnte artikel tillige fastsætter, er også efter vore love den højeste pengestraf. Forordningen af 6. december 1743 foreskriver legemlig straf for bøder, som den skyldige ej kan udrede, nemlig fæstnings- og tugthusarbejde eller fængsel på vand og brød i forhold af summernes størrelse. Denne sidste straf går kun til 28 dage, som er for bøder til 120 rdl. Dersom de overstiger denne sum, bifalder forordningen, at sagen skal indberettes kongen, og det skal indstilles til Hans Majestæts nåde, om gælden må være forsonet med de 28 dages fængsel. Sandt er det, at denne forordning ikke har foreskrevet, hvorledes den, der er dømt til at have sin boslod forbrudt, skal straffes på kroppen, når han ingen boslod ejer. Men lovgivningens indledning viser dog, at den også skulle strække sig til de tilfælde, hvor (som det der udtrykkes) de i Loven foreskrevne bøder ikke til nogen vis sum er fastsat.

Det blev også højst anomalisk, om man ville antage, at legemlig straf skulle finde sted for ringe bøder og for små forseelser, og at den, der blev dømt i den største pengestraf, Loven kender, og som ej anvendes uden for grove forbrydelser, skulle blive aldeles ustraffet, når han intet ejede. Mig synes derfor, at det ikke er så ganske *expediti juris*, at den, der undsiger dommeren på sit sæde, skulle undgå at straffes på kroppen, når han ingen boslod har, eller han havde vidst at skjule det, han ejer.

Enkelte tilfælde og især med hensyn til at beskærme de embedsmænd, der er betroet eksekutiv myndighed, og hvis pligt det er at hæmme uorden, som kunne forstyrre den offentlige rolighed, har Hans Majestæt også

ved de sildigere lovgivninger foreskrevet alvorligere straffe. Således er der ved forordningen af 5. juli 1793 om politiets bedre indretning i København bestemt fæstnings- eller rasphusarbejde fra seks måneder til seks år for dem, der under opløb eller anden uorden modsætter sig politiets betjente eller foregriber sig på dem.

Dersom nogen ved sådan lejlighed undsagde politimesteren på livet, tænker jeg også, at han ved domstolene måtte blive dømt efter denne regel, thi det var uden tvivl en høj grad af modsættelse.

Med hensyn til forslaget par. 25, hvor straf af arbejde i forbedringshuset fra to til seks år er bestemt for dem, der ved opløb truer eller beskylder embedsmænd, som dér har at byde, kan jeg ej heller indse årsagen, hvorfor ikke hin bestemmelse kunne følges både i henseende til straffens måde og dens tid.

Jeg forestiller mig, at lovgiveren har, ved at fastsætte straffen til fæstningsarbejde (i politiforordningen af 1793), haft til hensigt at give den en vis offentlighed til desto mere advarsel for andre, når forbrydelsens beskaffenhed gjorde sådant fornødent eller gavnligt, og jeg har troet, at årsagen, hvorfor straffen, når forbrydelsen var mindre kvalificeret, har været nedsat til seks måneders offentligt arbejde, måtte være denne: at der måske kunne i sagen findes særdeles omstændigheder til undskyldning for overtrædelsen, hvilke burde komme i betragtning til forholdsmæssig formildelse efter dommerens skønsomhed.

Ifølge kommissionens forslag bliver nu den mindste straf hårdere og den største mildere end de, der er foreskrevet i hin forordning, som da efter forslaget skulle forandres. Formodentlig må der være grunde for afvigelsen fra den regel, som i året 1793 blev antaget for rigtig.

IV. Det spørgsmål, om fremmede regeringer kunne ustraffet angribes på en ublu og beskæmmende måde i trykte skrifter? synes at være en genstand, der fortjener at komme under betragtning ved den omhandlede lovgivning.

I vore dage har vi både hos os selv og på andre steder set eksempler på, at regeringer (og det just de staters, hvor man påstår, at trykkefriheden har sit sæde) har fordret straf over sådanne forfattere.

Despotiske statsbestyrere ville ikke i et sådant tilfælde sættes i forlegenhed, når politiet gjorde det fornødent at straffe, thi de brugte da magt-sprog i stedet for lov. Men de retfærdige regenter, der anser borgersikker-

heden som det højeste gode og dens krænkelser som et brud af den selkabelige pagt, disse ædle, hvorledes skulle de handle, når lovene tier, og nægtelse af fyldestgørelse kunne drage ulejligheder, ja, ulykker over staten?

At der gives personer, som enten af egennytte eller ondskab turde benytte sig af sådan mangel i lovgivningen og søge at pådrage sit fædrelands regering ubehageligheder især på et kritisk tidspunkt, det er ikke uden eksempel.

Efter min mening er denne genstand ikke uvigtig for kommissionens opmærksomhed og nærmere overvejelser.

Det følger af sig selv, at der måtte trækkes en grænselinje imellem at skrive **historiske fakta** (hvilket ikke bør henregnes til forbrydelse) og **forhånelse** eller (som kommissionen hellere udtrykker sig): **foragt**.

I nogle andre lande må der vist også være fastsat straf for dem, der i offentlige blade angriber fremmede regenter eller regeringer på en beskæmmende måde. I det mindste straffes sådant uden tvivl i England, thi jeg har hørt salige hr. Bernstorff ved en vis lejlighed fortælle, at en sådan smører, der i London havde ladet trykke uforskammetheder imod kongen af Danmark, blev derfor dømt til at sættes i *pilori*.

V. I forestillingen (pag. 9) synes kommissionen at erkende, at forbrydelser og fornærmelser ved allegorier ikke kunne hæmmes ved positive love, men at denne genstand må overlades til morallæren.

Imidlertid forekommer det mig dog, at der sigtes til denne slags overtrædelser, når der (pag. 46) i bemeldte forestilling, hvor der handles om skøns mænd, anføres som pligt for disse at bedømme og afgøre, om den person eller genstand, som påstås fornærmet, **men ikke udtrykkeligt er nævnt**, virkelig er tilsigtet. Dette sidste stemmer også overens med den foreslåede anordnings par. 66.

Skulle det ikke findes nødvendigt udtrykkeligt at fastsætte i de afdelinger, der angår **forbrydelser og fornærmelser ved ord**, om de, der er således maskerede, bør straffes på samme måde, som når personen eller ting, imod hvilke foragt tilkendegives, virkelig har været nævnt?

VI. Dersom nogen udgav et strafværdigt eller fornærmende skrift under en andens navn, fortjenende da ikke denne at straffes hårdere, end om han udgav det under sit eget eller uden navn?

Jeg skønner ikke rettere, end at dette spørgsmål også hører til den materie, der er genstand for den omhandlede lovgivning.

VII. I den sidste trykkefrihedslov af 1790 er disse to regler foreskrevet:

a) at politimesteren, når han anser noget skrift at være så formasteligt eller strafværdigt, at det kunne vorde genstand for justitsvæsenets opmærksomhed, skal indsende samme til Kancelliet, og

b) at dette kollegium, dersom offentlig påtale finder sted, derom skal føje den fornødne foranstaltning.

Jeg forestiller mig, at lovgiveren ved disse bud har haft en dobbelt hensigt, a) at forsikre sig et pålideligt tilsyn over presserne for at afværge, at ikke trykkefriheden skulle vanarte og gå over til tøjlesløs frækhed, der er den sande friheds afsagte fjende, uagtet den ofte viser sig under dens maske, og b) at Hans Majestæt i at søge misbrug hæmmede tillige har villet hegne om den lovmæssige frihed, så at ikke frimodige og redelige skribenter skulle udsættes for uforskyldt forfølgelse og ubeføjet tiltale, hvilket kunne hænde, når enhver øvrighed havde berettigelse til at anlægge justitsaktion imod forfattere. Kort sagt jeg har troet, at lovgiverens øjemærke med foranførte bestemmelser har været at værne om lovmæssig frihed og at håndhæve den grundsætning, som Voltaire så smukt forklarer i sit bekendte brev til vor konge, når han siger: »*Tu ne veux pas, grand roi! dans ton juste indulgence, que cette liberté degenera en chicane.*»⁴

Om endnu den fornævnte pligt skal vedblive at påligge politimesteren, og om Kancelliet herefter skal ene have magt til at foranstalte offentlig påtale, når *delictum er publicum*, det, mener jeg, burde nævnes bestemt i den foreslåede nye lovgivning, thi uagtet den ikke udtrykkeligt ophæver de fornævnte regler, der er foreskrevet i reskriptet af 1790, siger dog forslaget par. 53, at forbrydelser ved ord påtales af den vedkommende øvrighed. Hvo er nu denne?

VIII. Jeg indstiller til kommissionens nærmere overvejelse, om det ikke synes passende, at den, der tiltales for overtrædelser imod eller misbrug af trykkefriheden, kunne pålægges at svare til sagen og lide dom på det sted, hvor skriftet er blevet trykt, og at *forum delicti commissi* i denne henseen-

4. »*Du vil ikke store konge i din retfærdige overbærende nåde at denne frihed degraderes til chikane.*«

de skulle udtrykkeligt anvises, omendskønt den, der var eller påtog sig at være forfatter, kunne bo eller opholde sig andetsteds.

Dette ville, efter min mening, ikke alene bidrage til at forkorte processen i tilfælde af, at vidner skulle føres eller konfrontation finde sted, men derved vandtes også en større tryghed i hensigt til at finde oplyste dommere, især dersom forslaget om skøns mænd skulle bifaldes. Thi disse kunne alene, når den virkelige eller foregivne autor boede eller opholdt sig i visse fraliggende provinser, komme til at bestå af enfoldige almuesmænd, der vanskeligt forstod at læse og endnu mindre at bedømme skrifter.

Vel synes det, at Loven selv i 1-2-24 anviser fornævnte forum i at sige, at den anklagede skal dømmes af retten på det sted, **hvor gerningen er sket**, men nu kunne der dog indvendes, at her er to gerninger, den ene: at have skrevet, og den anden: at have ladet trykke og bekendtgøre, og fra uvigtige exceptioner kunne dog vise sig unyttige formalitetstrætter, hvilket lovgivningen altid bør søge at afværge.

IX. Det forekommer mig tvivlsomt, om kommissionens mening er, at lovgivningen blot skulle angå verbale injurier i den egentlige forståelse? Eller om den skulle strække sig til alle slags forbrydelser, som ved ord kunne begås?

I forestillingen (pag. 46) siges der, at det er kun om injuriesager, som en enkelt slags af de forskellige kriminelle sager, kommissionen har haft at berådslå. Dette stemmer også overens med, hvad der ytres pag. 24.

Derimod angives der (pag. 31 og 32) *delicta*, som ej kunne henføres til dem, der egentligt kaldes *injuriæ verbales*, såsom: at åbenbare statshemmeligheder – at tilskynde til forbrydelser etc. Dertil svarer også udkastet til forordningen, når samme i 1. afdelings par. 3 beskriver og fastsætter, hvad der kaldes forbrydelse ved ord, nemlig at krænke borgersamfundets fred eller dets vel ved at undsige, tilskynde til misgerning, give forræderiske anslag etc.

Dersom alle forbrydelser, som ved ord kunne øves eller udføres, og hvorved statens **fred eller vel krænkes**, skulle være genstand for denne lovgivning, da synes det, at et ikke ringe antal af disse er forbigået, såsom at udfordre til tvekamp – at forkynde udfordringer – at efterskrive anden mands hånd – at forfalske kongens i breve – at aflægge falsk vidnesbyrd – at give sig falskelig ud for at være i kongens bestilling etc.

Skal derimod lovgivningen alene handle om *injuris verbalibus in specie*, indbefatter den mere end den lover, efterdi den bestemmer straffe for forbrydelser, der ej hører til denne slags, såsom for tilskyndelse til misgerninger – statshemmeligheders åbenbarelse – forræderiske anslag etc.

Jeg tør endvidere gøre denne anmærkning, at når udkastets 3. afdelings par. 28 fastsætter straf for dem, der tilskynder andre til at begå nogen sådan misgerning, som Loven anser med livsstraf, kunne deraf uddrages den slutning, at tilskyndelser til andre forbrydelser, som ej drager livsstraf efter sig, ikke kunne henregnes til strafværdige handlinger, thi udkastet nævner blot hine og ej disse. Loven foreskriver dog strenge straffe for adskillige af den slags forbrydelser, e.g. de, der omhandles i D.L. 6-22-1 og 2.

Jeg er forvisset om, at det ej kan være kommissionens mening, at disse sidste og flere lignede skulle anses som tilladelige. Men i så fald måtte dette efter min skønsomhed, siges udtrykkeligt.

Overalt ville det blive anomalisk, om lovgiveren skulle formilde straffen for de største forbrydelser af denne art og lade den strenge straf for de mindre vedblive. Thi et rigtigt forhold bør dog i denne henseende iagttages.

X. Man kan ikke miskende det velgørende øjemærke, til hvilket kommissionens forslag om skønsmænd (eller edsvorne) sigter.

Ved det første blik fristes man til at give denne ide bifald, fordi den har en blændende indvortes skønhed og synes at betrygge den anklagede (så at sige) imod forurettelse af domstolene selv.

Dersom borgersikkerheden (Gud ved, jeg agter denne så højt, som nogen mand i verden) virkelig vinder ved denne nye indretning, bør den ustridigt indføres og anvendes, ikke alene i sagen, der rejser sig af forbrydelser ved ord, men den bør også udvides til enhver anden kriminel sag. Thi der er næppe nogen tilstrækkelig grund til at gøre forskel eller undtagelse formedelst *genus causæ*, når sagen angår den pågældendes eller sigtedes liv, ære eller frihed.

Forslagets par. 69 viser, at skønsmænd også skulle udnævnes, når den første instans' domstol består af flere personer, og den 77. par. foreskriver, at overdommerne (følgelig også Højesteret) skulle ligesom underdommerne rette sig efter skønsmands udsigender og dette være dem en **ufravigelig regel til enten at frifinde eller fælde den saggivne.**

Det fortjener nøje at undersøges,

1) om der ved forslaget, i fald det antages til lov, vindes større betryggelse, både for den anklagede selv og for lovens håndhævelse, som til den private anklager, end den sikkerhed, der nu haves efter vore love?

2) Og om skønsmands dom som ufravigelig kan bestå med Højesterets nærværende indretning? Og om denne ikke, dersom forslaget bifaldes, udtrykkeligt må forandres?

A. Næppe kan nogen, som har erfaring i de kriminelle sagers behandling, nægte den sandhed, at den fornemmeste genstand for tvivl og forskellige meninger hos dommeren *in criminalibus* er at bestemme faktum og afgøre, om beviserne er tilstrækkelige, samt at bedømme den påklagede gernings natur og sammes *reatus*.

I henseende til Lovens anvendelse (*jus*) er meningernes ulighed meget sjældnere.

At den, der besidder filosofiske kundskaber og lovkyndighed i forening med praktisk øvelse i kriminelle sagers behandling, kan med større skarpsindighed gennemgranske en sag og sikrere bedømme, om de tilvebragte oplysninger udgør tilstrækkeligt bevis eller ikke, end den, der ej har haft samme anledning eller lejlighed til at dyrke sine naturevner og skærpe sine indsigter ved erfaring og øvelse, det tror jeg ikke at kunne sættes i tvivl.

Jeg holder mig også forvissat om, at en fornuftig mand, der vidste med sig selv, at han var uskyldig anklaget eller sagsøgt, hellere valgte de almindelige domstole til at afgøre sagen end underkaster sig en uigenkaldelig dom af seks skønsmænd, hvis indsigt og tænkemåde han ej kendte. Thi dersom han skulle anse sig forurettet af de underordnede dommere, havde han dog fri adgang til Højesteret, der består af 14 mænd, hvilke ikke alene må besidde enhver af de egenskaber, som foreskrives i hensigt til de foreslåede skønsmænd, men endog må have aflagt offentlige prøver på udmærkede kundskaber, førend de har kunnet opnå den vigtige og hæderlige post at tage sæde på rigernes øverste domstol.

Disse 14 mænd er dog i antallet større end de seks. I henseende til kyndighed og erfaring har de ustridigt langt større formodning for sig end skønsmændene.

At de er beskikkede af kongen, i stedet for at skønsmændene skulle udnævnes af underdommerne, kan vel ej heller svække medborgeres tillid til deres retskaffenhed.

Efter min ringe mening er altså den foreslåede indretning i hensigt til skøns mænd langt mindre betryggende for borgersikkerheden, end den måske ved første øjekast synes.

Derimod fremstiller der sig for mig iblandt andre ulemgheder (som jeg kort skal berøre i mine specielle anmærkninger ved udkastets paragraffer) denne, at der åbnes vej for underdommeren til at øve den skammeligste partiskhed og det aldeles ustraffet og uden at kunne drages til ansvar derfor. Især kan samme finde sted i hensigt til forbrydelser ved ord.

Jeg sætter (til eksempel), at nogen tiltales for det *genus causæ*, som kommissionen kalder: At tilkendegive eller søge at opvække foragt imod noget religionssamfund eller drive spot med dets lærdomme og skikke. Dommeren kan da altid for sin sikkerheds skyld have eller foregive skruppel og følgelig udnævne skøns mænd. Vil han da søge at føre den tiltalte i tugthuset, vælger han ingen andre end bigoter til skøns mænd. Den anklagede kan ikke forkaste dem alle, og han har ikke ret til at gøre exception imod nogen, fordi han er eller lader til at være en særdeles gudfrygtig mand.

Dersom nu disse skøns mænd tror, at den anklagede har tilkendegivet foragt, fordi han måske ikke har udtrykt sig med den varsomhed og ærbødighed, som han burde, så kunne det let hælde, at skøns mændenes nidkærhed for religionen og Guds ære kunne ved et uigenkaldeligt Ja! udføre dommerens hensigt.

I et andet lige tilfælde kan dommeren udnævne skøns mænd, hvis tænkemåde han ved at være aldeles modsat. Disses Nej! frikender da den anklagede, om han endog måske kunne have overtrådt Lovens bud og for tjent straf.

Men når man endog antager, at ingen underdommer kunne tænke eller handle således, synes mig dog, det er ustridigt, at han med den bedste vilje og den redeligste hensigt ikke kan afværge, at sagernes afgørelser ved skøns mænd må blive forskellige, efterdi disse (der udnævnes efter omgang) umuligt kunne alle have lige grad af skarpsindighed, ej heller de selv samme principper. Heraf følger, at det, som i en sag anses som foragt eller spot, kan i en anden af lige natur blive anset anderledes, og at det spørgsmål, som seks skøns mænd den ene dag besvarer med Ja, besvarer andre den næste dag under samme omstændigheder med Nej. Og dog kunne både de og dommeren handle som ærlige mænd efter deres bedste overbevisning og samvittighed.

Vil man derimod indvende, at også dommerne, skønt de er lovkyndige, kunne have forskellige meninger, da svares dertil, a) at den samme dommer dog ikke kan dagligt forandre sit princip, og b) dersom den ene underordnede domstol skulle befindes at handle efter andre grundsætninger end en anden, så bliver dog det sidste afgørelsessted (Højesteret) det samme, og derved betrygges da uden tvivl borgersikkerheden langt mere imod vilkårlige og vaklende behandlinger end ved seks skønsmænds inappellable dom.

Tager man erfaring til hjælp i andre lande, hvor edsvorne (jury) dømmer *in facto*, da har man dér hyppige eksempler på den ulejlighed, som jeg befrygter. Det er bekendt, at Palmer og Muir blev i Skotland dømt som oprørere, og at Horntoke blev i London frikendt, uagtet de alle havde handlet på lige måde.

Sådan uvished i hensigt til de vigtigste sagers endelige afgørelse kan ikke anses som en støtte for borgersikkerheden.

Jeg har ved mere end en lejlighed talt om denne materie med oplyste englændere, der selv ofte havde været jurist, og de har erkendt, at de fandt de 14 edsvorne dommere i Højesteret at være langt pålideligere end deres jury.

Men de har tillige erklæret, at det engelske folk uden tvivl ikke ville blive vel tilfreds, dersom lovgiverne gjorde forandring i denne fra oldtiden antagne fremgangsmåde. I øvrigt må jeg gøre denne erindring, at kriminaldommeren i England, der anvender loven på faktum (nemlig recorder), kun er en fysisk person, og at dommene endog i livssager fuldbyrdes, uden at den anklagede har ret til at appellere.

I de sager, som føres ved en domstol, der består af flere lemmer, tilkaldes ikke heller jury. Dette tilfælde finder dog sjældent sted, nemlig, når *accusatus* formedelst sin personlige værdighed og *delicti* natur tiltales umiddelbart for Overhuset, da dets lemmer selv kender *in facto* som *pares curiæ*.

Kommissionen siger i dens forestilling (pag. 47 og 48), at den foreslåede **indretning af skøn og skønsmænd stemmer i nogen måde overens med sandemænd og disses forretning i drabs- og markskelsager, så at forslaget altså ikke er fremmed for den hidtil værende lovgivning.**

Jeg må tilstå, at jeg ikke er aldeles enig i denne sætning. Thi Lovens 1-16 viser, at sandemændenes pligt i drabssag er: At inkvirere om hvo, der

er gerningsmand, men ej at skønne om sagens natur og sammes *reatus*, hvilket just er det, hvortil skønsmændenes forretning skulle sigte.

Derimod bifalder vor Lov i dens 1-5-19, at underdommerne skal **i livs- og drabssager tage til sig otte af de bedste ligemænd og selv med dem dømme.**

Disse er *pares curiæ* og har lighed med juris, kun med den forskel, a) at deres kompetence strækker sig både til *jus* og til faktum, i stedet for at de edsvorne eller juris alene kunne bedømme *in factu*, om den anklagede er *convictus* eller ikke, men ej indlade sig i at anvende Loven, og b) at tingmændenes dom kan appelleres, men de edsvornes kendelse ikke. At dette sidste skulle være mere betryggende, det formår jeg ikke at indse, især når det skulle stå i dommernes magt at kalde skønsmænd og derved at gøre underdomstolene til højeste ret i den vigtigste del af sagen (som er faktum) og det uden, at den anklagede måtte have ret til at vælge, om han fandt eller troede at finde et fuldkomnere værn for sin uskyldighed ved at beholde den frie adgang til Højesteret, som nu står åben for enhver, der tror sig beføjet til at føre anke over den af underdommeren og meddomsmænd afsagte dom.

B. Efter min mening kan den foreslåede bestemmelse i hensigt til skønsmænd ej heller bestå med Danmarks og Norges statsforfatning, thi da vore konger på grund af denne og i kraft af den dem overdragne uindskrænkede suverænitæt selv er rigernes øverste dommer, og de umiddelbart udfører den dømmende magt i Højesteret, så kunne det efter min ringe skønsomhed lige så lidt bestå med den kongelige myndighed og værdighed som med undersåtternes borgersikkerhed, at skønsmænds dom skulle være inappellabel, og at Hans Majestæt, uagtet han selv indså, at den anklagede var uden tilstrækkeligt og lovgyldigt bevis blevet dømt strafskyldig ved underretten, skulle dog tværtimod sin egen overbevisning og Højesterets tilforordnede mening være tvungen til at dømme en uskyldig mand til at lide straf, fordi seks skønsmænd (om hvis kyndighed der kunne være megen tvivl) havde ytret, at de anså ham skyldig.

Dersom forslaget om skønsmænd skal følges, må altså Højesterets nuhavende form aldeles forandres, og denne domstol gives en anden indretning. Kongens trone må flyttes derfra, når Hans Majestæt vil frasige sig at være sit folks øverste dommer, thi dersom den omhandlede slags sager skulle i henseende til faktum (som er den vigtigste del) afgøres endeligt ved skønsmænds usvækkelige og uforanderlige Ja! eller Nej!, måtte rege-

len også udstrækkes til alle andre, i det mindste de kriminelle sager, og Højesteret måtte enten forandres til en *tribunal de cassation*, således som indretningen nu er i den franske republik, eller også måtte førsteinstansers domme blive inappellable således, som de (endog i livssager) er i England. Men det er at mærke, at den højeste magt er i disse stater delt.

Endskønt regeringen er monarkisk i England, har dog kongen af Storbritannien ifølge konstitutionen ikke den dømmende myndighed, og indretningen med juris har i dette indskrænkede monarki fornemmelig til øjemærke at afværge, at ikke kongen skulle de facto kunne udøve denne magt ved at beskikke dommerne.

Om nu forslaget kan bestå med vort fædrelands statsforfatning, og om det kan bidrage til større betryggelse for dets borgere? Det må jeg overlade til kommissionens mere indsigtfulde overvejelse og Hans Majestæts vise bedømmelse.

Jeg har anset det for pligt som embedsmand frimodigt at fremsætte mine tvivl og mine grunde i denne vigtige materie. Som undersåt og borger erklærer jeg, at dersom jeg skulle, imod formodning, blive tiltalt for overtrædelser imod Lovene, ønsker jeg for min sikkerhed, at mig ej bliver afskåret den adgang, som jeg nu har til at påstå, at anklagelsen både *quo ad faktum* og *quo ad jus* skal påskønnes og afgøres endeligt i Højesteret, hvor jeg efter min overbevisning er forvisset om at blive frikendt, dersom jeg er uskyldig.

XI. I henseende til rubra eller overskrifterne til de kapitler, i hvilke den foreslåede lovgivning er inddelt, bruger jeg den frihed at gøre et par ubetydelige erindringer.

a) Det 1. kapitel indeholder ingen lovbestemmelser, men forkynder alene lovgivningens ånd og forklarer, hvad der kan henføres til fornærmelser eller forbrydelser ved ord.

Måske det blev mere egentligt at nævne indholdet således, som det er, nemlig: **forklaring** om forbrydelser etc.

b) I 2. og 3. kapitel inddeles misbrug eller overtrædelser i to klasser og kaldes enten fornærmelser eller forbrydelser. Forslagets 6. kapitels par. 52, 53 og 54 oplyser, at de, som er anført under den første klasse, skulle føre til påtale af den fornærmede, og de sidste af øvrigheden. Forbrydelserne medfører dog for det meste fornærmelser, og fornærmelser, der an-

ses af sådan natur, at den skyldige straffes med fængsel, kunne uden tvivl tåle navn af forbrydelser.

Mig synes, at den almindelige benævnelse: offentlige og private forbrydelser (*delicta publica et privata*) kunne bruges.

Imidlertid anser jeg disse anmærkninger at være af liden vigtighed.

XII. Når al tankeytring til **foragt** skal være genstand for kommissionens forhandlinger, synes visse *injuriæ reales* også at høre dertil, især de, der står i nøje forbindelse med den tilføjede *injuria verbalis* og virkelig kvalificerer denne.

Det kan ikke nægtes, at tankens ytring til **foragt** kan lige så vel ske ved gebærder som ved ord. Ofte kunne endog hine just bestemme ordenes hensigt.

Jeg sætter (til eksempel), at mennesker uden opdragelse, uden sæder og uden skam enten af egen drift eller lejede dertil af andre, søgte på et offentligt sted mere ved ublu gebærder end ved de fremtalte ord at opvække foragt hos den letsindige mængde imod den embedsmand, som havde der at befale. Skulle dette ikke være genstand for en lovgivning angående al tankeytring til foragt?

Dette har ej heller undgået vor ældre lovgivnings opmærksomhed. Derom vidner D.L. 1-12, når den i 1. art. befaler, at hvo, som kommer til tinge, skal **ære** kongens ret og med **beskedne** ord og **skikkelige lader** fremføre deres sager. Jeg vil ikke tale om den forskel, der er imellem at **ære** (vise ærbødighed), som Loven siger, og ej tilkendegive foragt, som er alt, hvad kommissionen fordrer i denne henseende.

Jeg vil her blot anmærke, at gebærderne ofte kunne alene bestemme, om ordene har sigtet til at vise eller opvække foragt, og at altså hine synes at burde komme med under betragtning.

At **trusler** ligeledes kunne ytres ved gebærder, uagtet ordene som på samme tid udsiges, ikke kunne i og for sig selv betragtet henføres til truselsord, derom kan vel ej heller være tvivl.

Følgelig gælder også for det, som jeg tilforn har anmærket angående tankeytring til **foragt**, for så vidt som den foreslåede lovgivning anser trusler som forbrydelse.

Ellers udgør **foragt** også efter vor lov sagens *reatum* i de *injuriis realibus*, der tilføjes nogen *in corpus et cum dolore* (som juristerne kalder det). Dette viser Lovens udtrykkelige bogstav i 6-7, hvis 1. art fastsætter fæst-

BEGRÆNSNING I TRYKKEFRIHEDEN

ningsarbejde i jern på livstid for den, som af foragt lemlæster en anden, om det endog blot er på en finger. Her er **foragt** *character essentialis injuriæ realis*, som fremkalder straffens strengthed.

Ved disse betragtninger synes det indlysende, at når en ny lovgivning skulle omfatte alle ytringer til **foragt**, måtte den ikke indskrænkes til *injurias verbalis* alene.

XIII. Endelig må jeg til slutning overlade til kommissionens nærmere overvejelse,

a) om ikke *injuriæ pictæ* også synes at vedkomme dens forhandlinger? og
b) om liderlige skrifter under hensigt til den grad, i hvilken de fornærmer sædelighed, kunne trykkes uden påtale?

Det forekommer mig, at disse spørgsmål også hører til den materie, der er genstand for kommissionens arbejde, og at de fortjener at berøres i forstillingen.

Efter at have fremsat foranførte almindelige anmærkninger vil jeg nu ved enhver af de foreslåede paragraffer antegne de tvivlsmaal eller erindringer, som efter min mening kunne fortjene nærmere overvejelser.

For at blive tydelig sætter jeg udkastets bestemmelser ved siden af disse.

Kommissionens forslag

I

Om fornærmelser og forbrydelser ved ord i almindelighed.

Anmærkninger

I henseende til *rubrum* eller titlen da har jeg i mine almindelige anmærkninger (nr. XI litra a) anført årsagen, hvorfor jeg mener, at denne afdeling bør kaldes: Forklaring etc.

[Par. 1: Ytringsfriheden må ikke misbruges til skade for andre],

Par. 2

Den, som ved ord tilkendegiver eller søger at opvække uforskyldt foragt imod anden mand, begår en fornærmelse.

Par. 3

Den, som ved ord tilkendegiver eller søger at opvække foragt imod personer eller ting, som for dets almindelige bedstes skyld bør holdes i udmærket anseelse, såvel som den, der i andre måder søger at krænke borgersamfundets fred eller dets vel, enten ved at undsige andre eller ved at tilskynde til misgerning eller ved at give forræderiske anslag imod landet eller ved at åbenbare nogen ham betroet statshemmelighed, han begår en forbrydelse.

Par. 2 og 3

Jeg må i henseende til det ord »foragt« henholde mig til mine almindelige anmærkninger nr. I og XII og på de deri anførte grunde indstille til kommissionens nærmere overvejelse: a) om dette ord alene kan blive tilstrækkeligt og anvendeligt på ethvert tilfælde i den omhandlede lovgivning, og b: om ikke i al fald en nøje forklaring eller definition over dets bemærkelse burde gives derover i disse paragraffer?

Par. 4

At give ordene, ved hvilke en fornærmelse eller forbrydelse begås, udbredt kundbarhed, tilkendegiver en strafskyldig frækhed i at trodse Loven.

BEGRÆNSNING I TRYKKEFRIHEDEN

Derhos er alle fornærmelser og nogle forbrydelser ved ord af den natur, at udbredt kundbarhed gør dem betydeligere i deres følger.

Par. 5

Sådan udbredt kundbarhed gives ordene, når de bekendtgøres ved trykken eller skrives og opslås på offentlige steder eller udstrøs eller omdeles, og derfor bliver fornærmelser eller forbrydelser, når de forbindes med nogen af disse kundgørelsesmåder, at anse med større straffe, end når ordene blot skrives eller også udsiges.

Par. 4 og 5

Med hensyn til den fornærmende person er det uden tvivl også det **overlagte forsæt**, med hvilket handlingen iværksættes, der bestemmer dens moralitet og bidrager i forhold dermed til straffens skærpelse, fordi sådant overlæg vidner om en større ondskab hos den skyldige.

Når han (til eksempel) lader beskyldningerne trykke eller opslå på offentlige steder, eller han nægter at tilbagekalde dem, da beviser dette, at fornærmelsen ikke er sket i overilelse, men (som Loven kalder det) med oplagt råd. Mig synes, at denne ratio kunne tilføjes i par. 4 som en medvirkende årsag til den rigtige slutning, der indeholdes i den efterfølgende par. 5.

II

Om fornærmelser ved ord i særdeleshed.

Par. 6

Hvo, som ubeviseligt beskylder anden mand for eller uforskyldt, giver ham navn af en sådan misgerning, ved hvilken liv eller ære eller frihed for livstid eller embede efter Lovene forbrydes, han bør anses for at have gjort sig skyldig i fornærmelse ved ord i større grad og straffes med fængsel fra seks til 24 uger.

Hvad *rubrum* angår, da henholder jeg mig til min anmærkning nr. XI litr. b.

Par. 6

Jeg har i min anmærkning nr. II søgt at bevise denne foreslåede strafs utilstrækkelighed til at beskytte den borgerlige agtelse. De grunde, som jeg der har anført, tror jeg at fortjene nærmere overvejelse.

Når nogen af ondskab og med overlæg gør sådanne grove beskyldninger imod sin medborger som de her benævnte, og han nægter at tilbagekalde dem ved afbigt, uagtet de er usandfærdige og blottede fra alt bevis, bør hans straf efter min mening være forbunden med beskæmmelse, såfremt Loven skal have den egenskab at beskærme uskyldighed og værne om den helligste af alle borgerrettigheder.

Denne genstand er alt for vigtig til, at den skulle tabes af sigte.

Den nedrige og ondskabsfulde æreskænder fortjener ikke skånsel. Ingen retskaffen mand kan agte ham. Når han derfor lider gengældelsesstraf efter Loven, indeholder dennes bud intet andet end det, som enhver ædel og retskaffen mands følelse tilsiger at være fortjent.

Par. 7

Hvo, som ubeviseligt tillægger anden mand sådan handling eller sådant forhold, som endskønt samme efter lovene medfører enten mindre eller ingen straf, dog efter almindelig gældende mening opvækker foragt imod den, som handler eller forholder sig således, eller hvo som uforskyldt bruger sådanne udtryk imod anden mand, som, endog de ingen bestemt bemærkelse har, dog efter almindelig talebrug tilkendegiver eller går ud på at opvække foragt imod den, som dermed tilsigtes, han bør anses for at have gjort sig skyldig i fornærmelse ved ord i mindre grad og straffes med fængsel fra fire dage til seks uger.

Par. 7

Efter denne paragrafs bestemmelse kan man altså beskyldte sin medborger som **tyv** og en skikkelig kone for at være en **hore**, ja, endog opdigte omstændigheder for at gøre calumnien troværdig, når man vil underkaste sig at sidde fire dage eller seks uger i fængsel, og man kan lade sådant æreskænderi offentligt trykke, når man enten selv vil tåle eller leje en anden for sig til at sidde roligt inde i ni uger, som ifølge udkastets par. 35 er den største straf for sådan bekendtgørelse, i fald den handling, som beskyldningen sigter til, ikke medfører straf på livet, æren eller fængsel for livstid. Og sådan straf foreskriver vore nu gældende love ikke for hor, ej hel-

ler for tyveri, med mindre det sidste er *furtum qualificatum*. I øvrigt gælder den anmærkning, som jeg har gjort ved sidste paragraf, også for denne.

Jeg tror ikke, at de foreslåede straffe er tilstrækkelige til at værne om danske og norske borgeres ære.

Par. 8

Befindes det, at den skyldige har begået fornærmelsen i ubesindighed, da tilpiltet han alene at gøre afbedelse som anmeldes i par. 14 og 15.

Par. 8

Når beskyldningen er blevet trykt, mener jeg, at afbigten også bør bekendtgøres på lige måde og på calumniantens bekostning. Er calumnien indført i et offentligt blad, bør afbigten også indrykkes i det samme.

[Par. 9: Om gentagelsestilfælde]

[Par. 10: Om gensidige fornærmelser]

Par. 11

Undskylder den, som saggives for en fornærmelse, sig dermed, at det, han har fremført, alene grunder sig på, hvad han af en anden har hørt, da opgiver han straks, når sagen falder i retten, og beviser derefter, hvo denne er, og være da, såfremt den således opgivne person på den tid, det blev sagt, selv ved nogen ret i disse riger og lande kunne have været draget til ansvar, fri for videre tiltale. Men indeholder de brugte udtryk mere, end hvad den saggivne kan bevise sig af andre at være forebragt, eller har han foruden at igentage dette tillige selv fornærmet den, som over ham fører anke, da svarer han for så vidt selv til den påtalte fornærmelse.

Brister den engang påskudte hjemmel ham, da må han ikke uden sagsøgerens minde skyde på anden, men svarer selv i det hele til sagen.

Par. 11

Når det, han har sagt, grunder sig på et almindeligt rygte, og han straks erklærer og kan bevise dette, synes mig ej, han er calumniant.

BEGRÆNSNING I TRYKKEFRIHEDEN

Lovens 6-21-1 frikender ham da også, thi han har ikke formodning imod sig at versere *in mala fide* eller at have handlet af ondskab og med hensigt til at skade.

Denne undtagelse synes i det mindste at kunne finde sted, når *injuria* ej er *scripta*, men ordene blot mundtligt er blevet fremført.

[Par. 12: Om børn over 15 år, deres fornærmelser mod forældre]

[Par.13: Om fornærmelser fremsat i den fornærmedes fravær]

Par. 14

Enhver, som kendes skyldig i fornærmelser ved ord, bør tilpligtes at gøre den fornærmede en med fornærmelsen passende afbedelse.

Er udtrykkene, som påankes, ikke så tydelige enten i og for sig selv eller i henseende til den tilsigtede person, at den saggivne kan kendes skyldig i fornærmelse mod sagsøgeren, men dog således fremsatte, at denne har haft rimelig anledning til at tro sig fornærmet, da bør den saggivne tilpligtes ved en formelig erklæring at udslette den således foranledigede formodning.

Par. 14

Min anmærkning ved par. 8 passer sig også her.

[Par. 15: Afbedelsen samt erklæringen skal formuleres af dommeren]

[Par. 16: En fornærmelses indhold skal ord for ord kendes døde]

[Par. 17: Børn under 15 år, der fornærmer andre, revses under hustugten]

III

Om forbrydelser ved ord i særdeleshed.

Par. 18

Hvo, som giver nogen fremmed magt sådant anslag, som kendeligt sigter til at forråde disse riger og lande eller nogen del deraf, bør have sit liv forbrudt.

Par. 18

Denne straf fortjener landsforræderen vist og tillige at have sin ære forbrudt, som vor lov fastsætter. Jeg mener også, at han bør have sit gods forbrudt, når han ej har børn. Thi ligesom det er retfærdigt, at disse ej bør lide formedelst deres forældres slette handlinger, så synes det dog også, at en sådan kvalificeret misgerningsmand ej bør have ret til at gøre testamente og at overdrage sin formue til en anden, der måske kunne være af samme tænkemåde, som han selv. I øvrigt holder jeg for, at lovgivningen, når den skal udstrækkes til denne slags forbrydelser, bør foreskrive udtrykkeligt dødsstraffens måde.

Dersom Loven i hensigt til dette *delictum* skulle forandres, synes mig, at landsforræderens straf burde være at dø i galgen og der blive hængende uden at begraves.

Par. 19

Hvo, som åbenbarer ham nogen betroet statshemmelighed, bør straffes med fængsel fra seks år indtil livstid på det sted, som kongen bestemmer.

Par. 19

Jeg holder for, at dette *delictum* bør defineres, og at Loven bør sige bestemt, hvad der forstås ved statshemmelighed.

Dersom man derved forstår en sådan hemmelighed, ved hvis åbenbarelse staten kunne forrådes, da var jo just dette *delictum* den største grad af landsforræderi, thi det er ustridigt, at den, der blot giver forræderisk anslag eller råd, skader derved staten mindre, end den, som åbenbarer en fremmed magt nogen ham betroet hemmelighed, som kunne være af den natur, at fjenden derved fik sikre midler i hænderne til at ødelægge eller skade fædrelandet.

Hertil kommer endnu, at den, der har så stor tillid hos regeringen, at denne har betroet ham en sådan hemmelighed, fortjener både fra moralsk og politisk side betragtet hårdere straf end den, der intet er betroet. Jeg må derfor tilstå, at jeg ej kan begribe, hvorfor den forræder, der åbenbarer statens hemmeligheder med hensigt til derved at drage fordærvelse over landet, skulle straffes mildere end den, som i dette øjemærke giver nogen fremmed magt råd eller anslag.

Dersom kommissionens mening i henseende til denne paragraf er, at hemmelighedens åbenbarelse skete uden hensigt til at skade staten og føl-

gelig blot havde sin grund i uforsigtighed, da burde vel sådant siges udtrykkeligt. Men i så fald blev der da ingen straf for den, som åbenbarede den i et forræderisk øjemærke.

Thi man kan give råd uden at åbenbare nogen hemmelighed, og man kan åbenbare denne uden at give råd.

Dette sidste kan fjenden udfinde selv.

Jeg indstiller til kommissionen, om ikke disse betragtninger fortjener at komme under nærmere overvejelse.

Par. 20

Hvo, som tilskynder andre til **med magt** at fremtvinge nogen forandring i statens regeringsform eller med magt at modsætte sig den kongen overdragne myndighed eller sammes udøvelse, bør straffes med arbejde fra seks til ti år i forbedringshus eller end mere på livstid i det tugthus, som kongen bestemmer.

Par. 20

Når det alene skal være forbudt at tilskynde andre til at **fremtvinge** nogen forandring i regeringsformen med **magt** eller med **magt** at modsætte sig den kongen overdragne myndighed, så kunne deraf uddrages den slutning, at det skulle være tilladt endog offentligt og på tryk at opfordre alle kongens undersåtter til at opsiges Hans Majestæt huldskab og troskab i al kærlighed og venskab og indbyde dem til med endrægtighed og rolighed samtlige at foreslå og begære, at Hans Majestæt ville stige ned af tronen og overlade regeringen til et konvent af oplyste demagoger som det suveræne folks repræsentanter.

Lovens 6-4-2 fastsætter den højeste straf (nemlig på ære, liv og gods) for den, som enten med råd eller dåd lader sig finde at **ville** bringe nogen forandring i kongens absolutte regering. Loven gør ingen forskel på, om der rådes til at bruge **magt** (fysiske kræfter) eller ikke.

Dersom en vigtig del eller et betydeligt antal af en stats borgere kunne forledes til at blive enige i at ønske og begære forandring i regeringen, så kan det vel ikke sættes i tvivl, at magtens anvendelse, i tilfælde af vægring fra regeringens side, også ville blive forsøgt. Man behøver kun at rådføre sig med erfaring for at overbevises om, at dette måtte blive den naturlige følge.

BEGRÆNSNING I TRYKKEFRIHEDEN

Jeg er langt fra at befrygte, at opfordring til Danmarks og Norges borgere om at søge forandring i regeringsformen, enten med eller uden magt, ville have nogen farlig politisk virkning.

Sådanne tilskyndelser kunne ikke virke andet end afsky og foragt hos et folk, der føler sig lykkeligt under en mild og retfærdig monarkisk regering.

Men jeg tror desuagtet, at lovgivningen ikke bør åbne vej for ondskab, sværmeri og kåthed til at kunne ved trykken ustraffet opfordre og tilskynde landets indbyggere til at søge konstitutionen forandret på nogen måde, hvad enten det så var med magt eller ikke.

Ej heller ved jeg, at sådant er tilladt i nogen stat i Europa.

[Par. 21: om at nægte at adlyde kongens love m.v.]

Par. 22

Hvo, som tilkendegiver eller søger at opvække foragt imod statens grundlove eller kongen eller kongens lovgivning eller hans regering eller og det regerende formynderskab i kongens mindreårighed, bør straffes med arbejde i forbedringshus fra tre til seks år, men befindes det, at den skyldige har forgået sig i ubesindighed, da fra et til tre år.

Par. 22

Kan ingen forbrydelse ved ord begås imod regeringen og konstitutionen uden de tilkendegiver foragt?

At opvække had og misnøje er ikke at vise foragt.

En hård og undertrykkende, men tillige fast og kraftfuld regering, foragtes ikke, men den frygtes og hades.

Jeg tror ikke, at man bør ustraffet kunne søge at udbrede had og misnøje imod konstitution og regering.

Par. 23

Hvo, som tilkendegiver eller søger at opvække foragt imod dronningen eller imod nogen af kongehuset, som er arving til tronen, bør straffes med arbejde i forbedringshus fra 24 uger til to år, men befindes det, at den skyldige har forgået sig i ubesindighed, da fra 12 til 24 uger.

Par. 23

Vor nu gældende lov har ikke udstrakt *crimen læsæ majestatis* så vidt, ej heller tror jeg, at nogen stats lovgivning har anset verbale injurier imod enhver, der kunne være arving til tronen, som en majestætsforbrydelse.

I alle monarkiske regeringer (endog i de indskrænkede) må kongens person være hellig og uforkrænkelig.

I nogle gælder også dette princip i hensigt til den nærmeste tronarving. Efter min tanke kunne regelen tåle at udvides til de kongelige børn. Men dersom den skulle udstrækkes til alle descendenter endog i kvindelinerne, kunne den komme til at omfatte et uberegneligt stort antal fremmede, hvis fædreland ej var Danmarks stat.

Ifølge forslaget par. 53 skulle den omhandlede forbrydelse som et *delictum publicum* påtales af øvrigheden. Mig synes dog, at den fornærmede person burde først adspørges, om han ønskede, at den skyldige skulle tiltales. Thi det kunne være muligt, at en dansk prins ædelmodigt tilgav den uforsigtige, der havde handlet uden overlæg, og at han foragtede den ondskabsfulde bagvaskelse, ja, vel også den uvedkommende angiver selv, og at han af sådan årsag ej ville, at anklagelse for retten skulle finde sted.

Jeg holder i øvrigt for, at lovgivningen også burde fastsætte regel i hensigt til det spørgsmål, om den anklagede måtte til sit forsvar føre vidner eller på anden måde søge at bevise, at det, han havde sagt, var sandhed. Dette kunne ikke stilstedes ham, når beskyldningen eller calunmien angik kongens person, efterdi majestæten i alle henseender må betragtes som hellig.

Endog i republikker, hvor den kongelige myndighed har været indskrænket til det **udførende** alene, har dette aldrig været sat i tvivl e.g. i Frankrig efter den første konstitution *le roi était sacré & inviolable*.⁵

Men når *crimen læsæ majestatis* skal ved lov udvides til enhver af den kongelige familie, som er arving til tronen, måtte det vides, om den anklagede skulle have ret til at føre vidner om, at det, som han havde talet, var sandhed, uagtet det kunne **opvække foragt**. Thi unægteligt er det, at en descendent af Frederik III kunne begå en handling, der ej gjorde ham ære. At vore prinser og prinsesser (denne sandhed tør man vel sige uden

5. Kongen er salvet og urørlig.

at beskyldes for smiger) kunne iblandt os fremstilles til lysende eksempler på den strengeste sædelighed og til mønster for alle andre Danmarks og Norges sønner og døtre, det er et tilfælde, hvortil lovgiveren ej kan binde sig.

Han må udsende sin granskende ånd til muligheders og begivenheders uendelige rum, når han vil skrive vis og varig lov. Nu sætter jeg, at en person af det kongelige hus mishandlede en dansk borger, og denne da i sin varme og i sin billige fortrydelse fortalte det, som var ham hændt, skulle han da uden at turde bevise, at han havde sagt sandhed, dømmes til tugthuset?

Vil man antage det modsatte, nemlig: at den anklagede måtte føre vidner og beviser om rigtigheden af det, han havde sagt til fornærmelse for en person af den kongelige familie, så kunne igen deraf følge, at et par nedrige og ondskabsfulde mennesker kunne udsætte en ung prins for offentlig prostitution, når han i ungdoms vildskab eller overilelse havde forgået sig. Thi den ene af disse kunne da spille angiverrollen og opfordre øvrigheden til at anlægge justitsaktion imod den anden blot for at give denne lejlighed til at føre vidner om den handling, som i overilelse eller heftig sindslidelse var begået, uagtet den vedkommende ønskede, at sagen måtte udslettes og glemmes i stedet for at gives publicitet. Og dette sidste kunne han dog ej afværge, når øvrigheden skulle være pligtig til uden hans begæring at foranstalte anklagelse for retten imod den, der var blevet angivet for den omhandlede slags af forbrydelse.

Alle disse betragtninger, synes mig, fortjener nærmere overvejelse.

Par. 24

Hvo, som truer eller beskylder øvrigheden eller andre kongens embedsmænd eller rettens betjente eller tilforordnede, imedens de udfører deres embedsforretninger eller på sådan tid tilkendegiver eller søger at opvække foragt imod dem, bør straffes med arbejde i forbedringshus fra otte til 24 uger. Begås slig forbrydelse imod nogen, som af fornævnte personer i offentligt ærinde er udsendt, imedens han røgter sådant ærinde, straffes den skyldige med arbejde i forbedringshus fra tre til otte uger.

Par. 25

Hvo, som under opløb eller slig uorden truer eller beskylder øvrigheds-mænd eller andre, som på embedes vegne dér har at byde, imedens de udfører deres embedsforretninger, eller på sådan tid tilkendegiver eller søger at opvække foragt imod dem, bør straffes med arbejde i forbedringshus fra to til seks år.

Begås slig forbrydelse i samme tilfælde imod nogen af deres underhævende, som for at udføre deres befalinger følger dem eller af dem udsendes, straffes den skyldige med arbejde i forbedringshus fra fire til tolv uger.

Par. 24 og 25

Efter forbrydelsens natur, således som den her fastsættes, kan den næppe begås uden ved mundtlige ord. Thi det hedder: Imedens de vedkommende embedsmænd udfører deres embeder.

På det sted kan der ikke vel trykkes enten foragtelige eller truende ord imod dem.

Men nu sætter jeg, at nogen i forventning af et opløb, som han ser at ville indtræffe, eller han måske selv har hemmeligt tilvejebragt, lader trykke et blad, der indeholder både foragt og trusler, og han, førend uordenen har taget begyndelse, eller forinden embedsmanden kommer, udleder dette med hensigt til at nedværdige ham, og således tilbereder ham forhånelse og had, når han indfinder sig på sit embedes vegne. Er da ikke dette en lige så kvalificeret forbrydelse?

Jeg henholder mig ellers til det, som jeg har ytret i slutningen af min almindelige anmærkning nr. III og i min anmærkning nr. XII.

I øvrigt forekommer det mig tvivlsomt, om det udtryk: Imedens de udfører deres embeder, også skal passe sig på dem, der ej egentlig har offentlige udførende embedspligter? E.g. om nogen lader trykke beskæmmende og ærenærgående beskyldninger imod øvrigheden, være sig befalingsmanden, magistraten osv., skal da det spørgsmål: Om **handlingen** kan henføres til den slags, som kommissionen kalder **forbrydelser**? Afgøres efter den tilfældige omstændighed, at stiftamtmanden arbejder ved sit skrivebord, eller at magistraten sidder i rådstuesalingen på den tid, ordene skrives eller trykkes? Eller skulle alle slags injurier imod disse og flere lignende øvrigheds-mænd altid anses blot som private fornærmelser?

Mig synes, at dette dog burde siges udtrykkeligt, på det at al tvivl kunne hæves.

[Par. 26: Klager over embedsmænd, øvrighed m.fl. skal fremføres på rette tid og sted]

Par. 27

Hvo, som undsiger en anden på liv eller lemmer eller truer ham med brand, bør straffes med arbejde i forbedringshus i et år og derefter, til sikkerhed for den undsagte, sættes i fængsel, indtil denne for fogden erklærer, at han intet imod hans løsladelse har at indvende, eller og indtil årsagen til videre fængslig anholdelse formedelst omstændigheder, som af dommeren kendes gyldige, måtte ophøre.

Kan den skyldige ikke selv underholde sig i fængslet, bør han forblive i forbedringshuset og der ved arbejde fortjene sin underholdning, indtil de tilfælde indtræffer, i hvilke han, som før er meldt, af fængslet kan blive at løslade.

Befindes det, at slige undsigelsesord er ytrede i ubesindighed, da afsones forseelsen med arbejde i forbedringshus fra fire til otte uger uden videre påfølgende fængslig anholdelse.

Par. 27

Loven betragter undsigelsesord blot som et *delictum privatum*.

Trusselsord i almindelighed tilkendegiver ikke foragt. Oftest fremføres de i ubesindighed. De er ikke til fornærmelse uden for så vidt, som de måtte sætte den undsagte i frygt for, at trusselen kunne blive iværksat.

Den, der virkelig har med overlæg fattet den beslutning at dræbe eller lemlæste en anden, advarer ham næppe derom.

Både klogskab og ondskab fraråder ham at sige det forud. En mand af sandt mod er derfor ikke meget bange for trusler. Jeg holder for, at når den, der er blevet truet, beholder den ret til betryggelse imod følgerne, som Loven giver ham i 1-23-1, nemlig at lade den skyldige sætte i fængsel, så længe han tror at have noget at befrygte af undsigelsen, har både hin fuldkommen sikkerhed og denne årsag nok til at holde sig fra at bruge trusselsord.

Især finder jeg det hårdt, at sådanne ord, når de var talt i ubesindighed, skulle drage tugthus- eller forbedringshusstraf efter sig, thi det er alminde-

ligt, at mennesker, der har manglet opdragelse, truer, når de er i uenighed og klammeri, uden at trusselen har nogen hensigt til at skade.

For det meste er også den, som truer, den svageste og fejeste, og bevægårsagen til hans trussel er ikke sjældent bevis på hans afmægtighed til at forsvare sig imod den stærkere modpart.

Efter min ringe tænkning er det altså uformødent at skærpe Lovens straf i dette tilfælde.

Par. 28

Hvo, som tilskynder nogen til at begå sådan misgerning, som lovene anser med livsstraf, bør, uden hensyn til hvad enten misgerningen fuldbyrdes eller ikke, straffes med arbejde i forbedringshus fra et til tre år.

Par. 29

Hvo, som tilskynder til opløb eller andre sådanne lovstridige foretagender, ved hvilke den offentlige rolighed kan forstyrres, bør straffes med arbejde i forbedringshus fra fire uger til to år.

Par. 28 og 29

Jeg henholder mig til den sidste del af min almindelige anmærkning nr. IX. Tilskyndelser til andre misgerninger såsom tyveri, rufferi etc. fortjener også uden tvivl straf.

Par. 30

Hvo, som tilkendegiver eller søger at opvække foragt imod noget religionssamfund, som i disse riger og lande vides sig at opholde, eller og driver spot med dets lærdomme eller skikke, bør straffes med arbejde i forbedringshus fra seks til 24 uger.

Befindes han at have gjort det i ubesindighed, da med fængsel i lige så lang tid.

Forøves sådant på steder, hvor religionsforsamlinger holdes, og imedens religiøse handlinger der foretages, da straffes den skyldige med arbejde i forbedringshus fra 24 uger til et år.

Par. 30

Jeg er fuldkommen enig i denne paragrafs sidste bestemmelse, thi enhver gudsdyrkelse og religionsøvelse bør være uforstyrret. Jeg mener, at ge-

bærderne, ved hvilke ordene ledsages, bør tillige her komme i betragtning, for så vidt som disse kunne forklare ordenes hensigt til **foragt**, hvorom jeg også har handlet i min almindelige anmærkning nr. XII.

Men hvad bestemmelserne i de to første perioder af denne paragraf angår, da befrygter jeg, at mangen god og fornuftig mand kunne ved disse blive ledt ind i tugthuset.

At ethvert tempel (hvad enten det er kirke, synagoge, moske) bør anses som en helligdom, så længe gudsdyrkelsen der forrettes, og at denne bør beskyttes ved lovene, det er en værdig genstand for en vis og god regering. At det også kunne fortjene revselse, om nogen uden for det sted, hvor gudsdyrkelsen øves, forargede et menneske af et andet religionssamfund ved at drive spot med dets lærdomme i hans nærværelse, det vil jeg også antage, thi det blev dog altid en umoralsk og uanstændig handling. Men om et selskab af kristne spøjte i deres egen vennekreds med den jødiske **lærdom**: At man ej må spise svinekød, haresteg etc., eller om nogen ytrede, at han anså den **skik** latterlig, som de jødiske ortodokse hylder, nemlig at ingen må i synagogen tillades at røre ved den hellige tora, når hans hår eller paryk er bunden i pisk, eller om et selskab af protestantiske trosbekendere under filosofiske samtaler, hvor munterhed og frimodig ytring tillige kunne have sted, sagde ligefrem, at det var munkebedrageri, når man indbildte den katolske almue, at der hver nytårsdag flyder blod af den hellige Januarius' sår, og at den hellige jomfrus billede drejede øjnene i hovedet, da Bonaparte truede Rom, samt at pavens afladskram og kanoniseringer var lige så mange tåbeligheder etc., så kan jeg dog ikke forestille mig, at de derfor skulle fortjene at sættes i tugthuset, uagtet det ej kunne nægtes, at de havde **tilkendegivet foragt for og drevet spot med et andet religionssamfunds lærdomme og skikke**.

Den professor ved universitetet, som skal efter befaling holde offentlig tale på akademiet ved den årlige reformationsfest, kunne vel også komme til at stå [i] fare, dersom han roste Luther for ivrigt på de pavelige lærdommes bekostning, hvortil dog hans tales genstand indbød ham.

Jeg indstiller, om ikke dette kunne tages under nærmere betragtning.

[Par. 31: Om straf i gentagelsestilfælde]

[Par. 32: Mildnelse/frifindelse med henvisning til, at man har fulgt rygter, afvises]

BEGRÆNSNING I TRYKKEFRIHEDEN

Par. 33

I sager, som angår disse forbrydelser, finder ingen mortifikation i samme sted, ej heller dømmes enten til afbedelse eller erklæring, men alene til straf eller til frifindelse.

Par. 33

Hvorfor skulle den beskyldte embedsmand ikke kunne få en ærerørig beskyldning mortificeret ved dom lige så vel som enhver anden borger?

[Par. 34: Om børn på 10-15 år og spot af religioner]

IV

Om fornærmelser og forbrydelser ved ord, når disse ved trykken eller på andre udmærkede måder, gøres kundbare.

[Par. 35: Bringes fornærmelser i trykken, straffes en halv gang ekstra]

[Par. 36: Drejer det sig om opfordring til statsforandring, da straffes hårdere]

[Par. 37: Viderebringer nogen noget i udlandet udgivet, enten her eller i udlandet, som her kunne straffes, da straffes han, som var han forfatteren]

[Par. 38: En bogtrykker skal altid navngive sig]

[Par. 39: Kan en bogtrykker ikke henvise til forfatteren af et påanket skrift, eller forlader den virkelige forfatter landet, førend sagen imod bogtrykkeren kommer før, da straffes bogtrykkeren, som var han selv forfatteren]

[Par. 40: Overbringeren (hvis en anden end forfatteren) af et skrift til trykken straffes på samme måde som efter paragraf 39]

Par. 41

Hvo, som udstrør eller omdeler eller lader udstrø eller omdele eller opslår et eller flere offentlige steder opslår eller lader opslå noget, skrevet eller

trykt, som han enten selv har forfattet eller ved andre ladet forfatte, bør, når ved dets indhold nogen af de i næstforegående tvende afdelinger anførte fornærmelser eller forbrydelser er begået, ej alene anses med den straf, som derfor findes fastsat, men og desforuden tilfindes at arbejde i forbedringshus fra 24 uger til to år.

Gør nogen sig på foranførte måder skyldig i den forbrydelse, som findes anført i par. 20, da straffes han med arbejde på livstid i det tugthus, som kongen bestemmer.

Par. 41

Efter Lovens 6-21-8 skal den, der skriver eller opslår skandskrifter, miste sin ære og arbejde i jern sin livstid. En så nedrig og ondskabsfuld handling bør dog, efter min mening, drage beskæmmende og eksemplarisk straf efter sig.

Jeg har i min almindelige anmærkning nr. II udviklet mine tanker angående denne genstand, og dertil henholder jeg mig.

Par. 42

Hvo, som lader sig bruge til for andre at udstrø, omdele eller opslå noget sådant skrevet eller trykt, bør straffes med arbejde i forbedringshus fra 12 uger til et år.

Par. 42

En kolportør eller et bud, som går omkring og uddeler periodiske skrifter eller andre sådanne trykte blade, er uskyldig, uagtet han virkelig **omdeler** det fornærmende eller strafværdige skrift. Jeg mener, at denne undtagelse kunne tilsættes ved et par ord, omendskønt næppe nogen skulle ville antage, at lovbestemmelsen kunne anvendes på en sådan uskyldig mand.

[Par. 43: I gentagelsestilfælde straffes dobbelt eller mere]

[Par. 44: At henvise til rygter formilder ikke, når det drejer sig om trykte ting]

[Par. 45: Ubesindighed formilder heller ikke]

BEGRÆNSNING I TRYKKEFRIHEDEN

Par. 46

Kundgørelsesmåden forandrer, så vidt fornærmelser angår, intet i henseende til den afbedelse eller erklæring eller mortifikation, som i par. 14, 15 og 16 anmeldes.

Par. 46

Jeg henholder mig til min anmærkning ved par. 8 og mener, at afbigten bør trykkes, ligesom beskyldningen eller calumnien har været trykt, og det på den skyldiges bekostning.

V

*Omstændigheder, til hvilke dommeren bør have hensyn,
når han anvender straffene.*

[Par. 47: Straffene er anført som minimums- og maksimumsstraffe og bør anvendes som sådanne, dvs. dommeren kan selv fastsætte straffene der imellem]

[Par. 48: Der er formildende og skærpende omstændigheder]

Par. 49

Formildende omstændigheder:

A. Såvel i henseende til fornærmelser som forbrydelser.

1) Om den skyldige er ung af alder, uerfaren, forsømt i sin opdragelse og end mere, om han er yderlig vankundig eller enfoldig.

2) Om han af andre er blevet forledt til at begå fornærmelsen eller forbrydelsen.

B. I henseende til fornærmelser i særdeleshed.

1) Om den saggivne først er blevet fornærmet af sagsøgeren

2) Om han, (når fornærmelsen er begået mundtligt) enten straks eller i det seneste inden det samkvem, hvori den blev begået, adskiltes, har tydeligt tilkendegivet fortrydelse og søgt, så vidt det stod til ham, at udslutte fornærmelsen.

3) Om den fornærmede ved ord eller adfærd selv har opvakt formodning om eller givet anledning til at tro, at det imod ham fremførte kunne forholde sig således. Hvortil også hører, om den fornærmede forhen har

været sigtet for nogen sådan sag uden ved dom at være blevet fuldkommen retfærdiggjort.

4) Om fornærmelsen er begået under en imellem parterne tilfældigvis opkommet trætte eller ordstrid, hvortil den fornærmende ikke med flid har søgt at give anledning.

Par. 49

B 2. Når den mundtlige fornærmelse er af den mindre slags, og den, der har begået den, søger at udlette den og give fyldestgørelse ved straks at gøre undskyldning derfor og tilkendegive sin fortrydelse derover i deres nærværelse, som var vidner dertil, mener jeg, at ingen god mand kan ønske større tilfredshed, og at Loven ej heller bør indrømme mere. Thi ligesom denne på den ene side bør hæmme ondsksfuld calumnie ved alvorlige straffe, så bør den på den anden side afskære adgang til uforholdsmæssige injuriprocesser.

Par. 50

Skærpende omstændigheder:

A. Såvel i henseende til fornærmelser som forbrydelser:

1) Om den tiltalte i at begå fornærmelsen eller forbrydelsen har røbet kendelig ondskab, frækhed eller **kådhed**.

2) Om han forhen er kendt skyldig i fornærmelse eller forbrydelse ved ord.

3) Om han på forskellige tider og steder har igentaget ordene, ved hvilke fornærmelsen eller forbrydelsen er begået, og end mere om han med kendelig flid har søgt at bringe dem i omløb.

4) Om udtrykkene, som påankes, er besynderligt bitre, hårde eller usædelige.

5) Om de er fremført på højtideligt sted eller med højtidelig handling eller og

6) på sådanne steder, hvor de kunne give anledning til sammenløb.

7) Om flere personer har forenet sig til samme fornærmelse eller forbrydelse, da ikke alene hovedmændene, men også enhver, som deri har taget del, må anses for at have handlet med større overlæg.

B. I henseende til fornærmelser i særdeleshed:

1) Om fornærmelsen er begået imod en person, som er den fornærmedes foresatte øvrighed.

BEGRÆNSNING I TRYKKEFRIHEDEN

2) Om den fornærmende er den fornærmedes undergivne i husstanden eller

3) hans underordnede i embedsstilling eller

4) ham ved særdeles velgerning forbunden.

5) Om fornærmelsen er begået imod flere tilsammentagne.

6) Om den fornærmende har søgt at godtgøre sit påsagn ved at føre vidner om eller på anden måde at ville bevise ting, som for længst skulle være forefaldet eller familietildragelser eller sager som på ingen måde vedkommer ham, og han ikke har været i stand til at tilvejebringe beviset nøjagtigt eller fuldstændigt.

C. I henseende til forbrydelser i særdeleshed:

1) Om den skyldige er embedsmand og altså står i særdeles ed og pligt til det offentlige.

2) Om forbrydelsen er begået på en tid, da den kunne medvirke til at fremme eller vedligeholde nogen uorden eller urolighed.

Par. 50

A 1. Måske **kådhed** eller overdreven munterhed hellere kunne blive undskyldning. Ondskab og frækhed aggraverer altid *delictum*.

A 7. Dette skulle vel kun gælde, når fornærmelsen var sket med overlæg, thi det kunne hænde, når en vittighed banede vej for flere, at nogle af de tilstedeværende personer just derved blev fristet til at sige en sarkasme med, som de ellers ikke havde sagt.

Jeg tror derfor ikke, at personernes antal kunne altid anses som grund til straffens skærpelse.

[Par. 51: Om formildende og skærpende omstændigheder i den samme sag]

VI

Om rettergangsmåden for så vidt samme afviger fra den almindelige.

Par. 52

Ingen er berettiget til at påtale fornærmelser ved ord uden den fornærmede selv eller mand på hustrus eller og fader eller værge på umyndiges vegne, med mindre sagsøgeren beviser, at fornærmelsen, som er begået

imod en anden, tillige er fornærmelse imod ham, og at hin enten ikke kan eller ikke vil påtale samme.

Par. 52

Skulle da ikke en søn være berettiget til at fordrø den til regnskab, som lod trykke, at hans afdøde fader var en skælm?

Jeg mener, at den søn, der kunne være ligegyldig derved, ikke tænkte og handlede som god og retskaffen mand.

Enhver endog af den ringeste klasse af mennesker anser det for en vigtig sag at efterlade sig et godt rygte og (som det almindelige ordsprog lyder) at ligge som en ærlig mand i sin grav.

Par. 53

Forbrydelser ved ord påtales efter vedkommende øvrigheds foranstaltning.

Par. 54

Sager, som rejser sig af forbrydelser ved ord, indstævnes umiddelbart for retten, hvorimod sager, som foranlediges af fornærmelser ved ord, bør først foretages ved forligelseskommissionerne, undtagen at de under disse fornærmelser fremførte beskyldninger eller påsagn er gjort imod en embedsmand betræffende hans embedsførelse, thi da skulle deslige sager ligesom de først ommeldte for retten umiddelbart påtales og ved endelig dom afgøres.

Par. 53 og 54

Jeg henholder mig til min anmærkning ved den 27. par. og kan ikke fravige den mening, at det dér omhandlede *delictum er privatum*, og at trusselsord imod privat mand hører først til afgørelse ved forligelseskommissionen, og at den, der er blevet undsagt eller truet, har ret til at frafalde sagen og forlige sig med sin modpart.

[Par. 55: Stævningen skal beskrive fornærmelsen / forbrydelsen]

[Par. 56: Den sagsøgte må kun fremføre relevante vidneudsagn til underbyggelse af sine påstande]

Par. 57

I sager, som angår fornærmelser ved ord, må ingen, som er betroet offentlige forretninger, stedes til at aflægge vidnesbyrd om noget disse forretninger vedkommende, med mindre han dertil har sin foresattes minde.

Par. 57

Dersom nogen beskylder en ret for at have tilført protokollen noget, som er urigtigt, må da ikke kopisten eller skriveren føres som vidne uden retens samtykke?

Par. 58

Dersom den saggivne på grund af D.L. 1-13-22, N.L. 23. art. gør den indsigelse imod sagsøgerens spørgsmål til de vidner, med hvilke denne vil bevise at være blevet fornærmet af den saggivne, at spørgsmålene sigter til at bevise ord, som skulle være udtalt for længere end et år siden, da bør dommeren desuagtet fremme vidneførelsen og modtage vidnernes svar.

Men godtgør den saggivne derefter, at sagsøgeren har været vidende om ordene i et år, førend han androg sagen for forligelseskommissionen, og sagsøgeren ikke beviser, at det har været ham umuligt inden samme års udløb at føre vidnerne, da bør de afgivne vidneforklaringer ej anses som bevis i sagen.

Par. 58

Danske Lovs 1-13-22 og N.L. 1-13-23 forbyder, at der må føres vidner på mundtlige ord efter års forløb. Lovgiveren har uden tvivl ved denne bestemmelse haft et dobbelt øjemærke i sigte, nemlig:

a) at den sagsøgte ikke skulle udsættes for den fare at blive uskyldigt straffet, hvilket kunne hænde, når han blev tiltalt for mundtlige udladelser efter så lang tids forløb, at vidnerne (og måske han selv) kunne have glemt den anledning og sammenhæng, i hvilken ordene var blevet talt, hvorefter kunne følge, at de desformedelst kunne blive udtydet anderledes, end deres egentlige mening og hensigt var på den tid, de blev fremført, og

b) fordi Loven ikke i almindelighed ynder uformødne injurietrætter, og lovgiveren formodentlig har anset mundtlige udladelser som intetbetydende i sig selv efter så lang tids forløb, da de synes at burde være forglemt og ej mere at kunne skade.

Denne bestemmelse forandres nu efter kommissionens forslag i den omhandlede par., og accusator tillades at føre vidner om sådanne ord efter års forløb, og det endog uden at forslaget fastsætter nogen anden *terminum præscriptionis*, hvoraf følger, at en mand kunne fordres til regnskab for alt, hvad han havde talt sin livstid eller i det mindste i de sidste 20 år, thi den indskrænkning, »at den sagsøgte måtte forbeholdes den exception, Loven nu hjemler ham, **når han kunne godtgøre, at anklageren havde været vidende om ordene i et år, førend han påtalte sagen**«, ville rimeligvis sjældent eller aldrig komme den anklagede til gode, efterdi der måtte indtræffe særdeles omstændigheder, dersom man skulle blive sat i stand til at bevise, at en anden havde været vidende om mundtlige ord, når de ej var sagt i hans nærværelse.

Jeg befrygter, at sådan forandring i vor lovgivning kunne blive så undertrykkende for frimodig tankeytring, at en forsigtig mand, der ej ville være udsat for at få på en gang regning på ord for en snes år, måtte vænne sig til at tie stille, endogså midt i sin huslige og venskabelige kreds.

[Par. 59: Tidsfristen på et år gælder ikke sager vedr. embedsmænds embedsførelse]

Fra par. 60 til 82 indeholder forslaget bestemmelser angående skøns-mænd. I denne henseende må jeg henholde mig til min almindelige anmærkning under nr. X, hvortil jeg alene ved en del poster skal tilføje nogle særskilte enkelte erindringer.

Par. 60

Da ord eller udladelser, ved hvilke nogen tilkendegiver eller søger at opvække foragt imod en anden, kunne fremsættes med mindre eller større bestemthed og tydelighed, såvel i henseende til personen eller genstanden, til hvilken de sigter, som i henseende til deres værd og betydning, nemlig hvorvidt de tilkendegiver eller opvækker foragt, så bør dommeren i sager, der angår fornærmelser, så vel som i de sager, der angår sådanne forbrydelser, som begås ved slige ord, når nogen tvivl forekommer ham i en eller begge foranmeldte henseender, først afkræve uvildige mænd til derom at afgive deres skøn, førend han afsiger dom.

Par. 60

Dersom skønsmands dom i hensigt til faktum og *reatum causæ* skal være afgørende og ej kunne påankes til højere ret, mener jeg (da denne nye indretning dog skulle sigte til betryggelse og betragtes som et *beneficium*), at den tiltalte først burde afspørges og have ret til at erklære sig, om han ønskede at underkaste sig denne inappellable dom, eller om han heller ville beholde den sikkerhed, som han nu har, nemlig at Højesteret skulle endeligt dømme i hans sag, både *quo ad jus* og *quo ad factum*.

[Par. 61: Skønsmænd skal være seks i tallet, 25 år, have boet i jurisdiktionen i mindst et år, ikke være beslægtede og ikke ej have aflagt vidnesbyrd i sagen]

[Par. 62: Dommeren skal sikre sig dels, at der virkelig er tale om fornærmende/forbryderiske ord, dels om de virkelig var sigtet på sagsøgeren.]

[Par. 63: Er dette tilfældet, skal skønsmænd ikke anvendes]

[Par. 64: Kan han ikke sikre sig dette, skal skønsmænd anvendes]

[Par. 65: Når skønsmænd skal anvendes, skal dommeren forinden sammenfatte sagen klart og derefter stille sine spørgsmål til skønsmændene således, at disse kan svare med Ja eller Nej]

[Par. 66: Forlæg til disse spørgsmål til skønsmændene anføres. Kan de bekræfte, svarer de Ja, er de i tvivl, eller kan de ikke bekræfte, da svarer de Nej]

[Par. 67: Om udnævnelse af skønsmænd]

[Par. 68: Om indkaldelse af skønsmændene til et forudgående møde]

[Par. 69: Om skønsmændenes fremmøde i retten og deres edsaflægning]

Par. 70

Derpå overleverer dommeren til skønsmændene det foranførte dokument, og i tilfælde at den påtalte fornærmelse eller forbrydelse er fremsat ved

skrift eller tryk, da tillige det deraf irettelagte eksemplar, hvorefter dommeren så vel som vidnerne og alle øvrige tilstedeværende aftræder og lader skønsmændene i enrum overlægge spørgsmålet, som de bør besvare, førend de adskilles eller forlader stedet.

Par. 70

Skønsmændene har altså langt kortere tid til at betænke sig og overveje sagen end den tvivlende dommer eller rettens flere lemmer, som efter at have gennemgransket sagen finder den så problematisk og uvis, at de må søge hjælp hos andre mænd, der bliver kaldt fra deres værksteder, kramboder, øltappemæring eller anden sådan syssel.

[Par. 71: Om skønsmændenes svar på de stillede spørgsmål]

Par. 72

Dersom alle skønsmændene eller i det mindste de to tredjedele af disse har været enige i at besvare med Ja eller Nej det spørgsmål, »om ordene tilkendegiver eller går ud på at opvække foragt, eller at de i det tilfælde, hvorom par. 30 melder, går ud på at drive spot,« da skal deres afgivne skøn være dommeren en ufravigelig regel til derefter at frikende eller fælde den saggivne.

Har de alle eller i det mindste de to tredjedele af dem på lige måde været enige i at besvare det spørgsmål, »om ordene sigter til den person eller den genstand, af hvem eller på hvis vegne sagen er anlagt,« da skal skønet kun vejlede dommeren til i overensstemmelse med sagens øvrige omstændigheder enten at frikende eller fælde.

Par. 72

Jeg ser ingen tilstrækkelig grund, hvorfor underdommeren i det sidst nævnte tilfælde skulle have magt til at underkende skønsmændenes dom, når denne i de andre tilfælde skal være uforanderlig, endog ved Højesteret. Det ville især findes hårdt, i fald dommen gik *accusatum* imod, uagtet de edsvorne havde besvaret spørgsmålet med Nej.

[Par. 73: Skønsforretningen indskrives i protokollen sammen med dommen]

[Par. 74: Mener en af parterne, at skønsmændenes deltagelse i sagen kan kritiseres, kan dette ankes sammen med selve sagen]

Par. 75

Finder overdommeren slig anke grundet, eller han, uagtet parterne ikke derom gør nogen påstand, dog anser enten skønsmænds opkrævelse eller nyt skøn nødvendigt, da hjemviser han sagen på underdommerens bekostning, i første fald til skøns foretagelse og ellers til nyt skøn eller til spørgsmålets rigtige fremsættelse på den måde, som han foreskriver.

Par. 75

Det overlades i paragraf 63 og 64 til underdommerens skønsomhed at bedømme, om han har den vished i sagen, at han efter de fremkomne bevisligheder enten kan fælde eller frifinde, i hvilket tilfælde han skal påkende den uden at tilkalde skønsmænd.

Anden regel end denne har han ikke til rettesnor, og dog kan sagen blive hjemvist på hans bekostning, når overdommeren anser sagen mere tvivlsom, end underretten har fundet den at være.

Dersom forslaget om skønsmænd (eller edsvorne) bifaldes, mener jeg, at det var vigtigere, at de blev tilkaldt i alle sager, hvad enten dommeren anså dem tvivlsomme eller ikke, således som Lovens 1-5-19 befaler i henseende til de **otte bedste tingmænd** (*pares juris*), hvilke underdommeren er pligtig at tilkalde som meddomsmænd i enhver sag, der angår en borgers liv eller ære uden hensigt til, om han anser den tvivlsom eller ikke.

Skal denne nye indretnings øjemærke være: en større grad af betryggelse for borgersikkerheden, burde det vel ej heller overlades til retterne vilkårligt at bestemme, om de ville tilstå den anklagede at dømmes ved skønsmænd, eller de ville afslå ham dette *beneficium* på den grund, at de fandt sagen at være klar.

[Par. 76: I spørgsmålet om skønsmænd kan overdommeren idømme underdommeren en mulkt, hvis denne har sjusket med dette]

[Par. 77: Også overdommeren skal henholde sig til skønsmændenes skøn]

BEGRÆNSNING I TRYKKEFRIHEDEN

[Par. 78: Om skønsmænds udnævnelse i kommissionssager vedr. fornærmelser/forbrydelser ved ord]

[Par. 79: Om sager ang. fornærmelser/forbrydelser ved ord, der hører under Højesteret]

[Par. 80: Alle tilsagte skønsmænd har pligt til at møde uanset stand m.v. Dommeren bør dog veksle ved udpegningen af skønsmændene]

[Par. 81: Alle domme i fornærmelsessager m.v. kan ankes helt op til Højesteret]

Par. 82

Fornærmelser ved ord, som forefalder under klammeri på torv eller gade eller og imellem husbonde og husmoder på den ene side og tjenestetyende på den anden side samt imellem tjenestetyende indbyrdes, bør afgøres eller påkendes ved Politiretten, når derom føres klage.

Par. 82

Politirettens tilfornordnede skulle vel også bruge skønsmænd? Men det kunne måske være fornødent at sige bestemt, om disse bør udnævnes af den almindelige domstol eller af Politiretten selv.

VII

Om dommenes fuldbyrdelse.

Par. 83

Når sager, som rejser sig af fornærmelsen ved ord, er ved rettens dom påkendt, står det ikke længere i sagsøgerens magt at eftergive noget af det idømte, være sig afbedelse, erklæring eller straf. Hvorimod øvrigheden bør uden nogen omkostning for sagsøgeren på embedes vegne lade dommen, såfremt den ej til højere ret påankes, fuldbyrdes til hvilken ende dommeren, når han ikke selv tillige er foged, uopholdeligt har at tilstille vedkommende øvrighed en af ham bekræftet udskrift af dommen på ustempelt papir.

Par. 83

Jeg kan ikke være enig i den sætning, at en mand ej skulle have magt til at forlade sin medborger en fornærmelse, som både i sin natur er privatsag, og som i denne egenskab har været påtalt af den fornærmede selv.

Dersom den idømte straf bestod i bøder enten til kongens *fiscum* eller til offentligt brug, vil jeg tilstå, at den private anklager ej kunne eftergive disse, thi den vedkommende kasse eller stiftelse havde da ifølge dommen hjemmel til at fordre bøderne. Men når der handles blot om **afbedelse** eller tillige om straf af fængsel med hensyn til personlig fyldstgørelse for domhaveren, synes mig, at denne ikke bør kunne betages magt til at vise ædelmodig eftergivenhed imod sin medborger i en privat sag. Og jeg indser ikke, at den større ret, som han har forskaffet sig ved dommen, skulle kunne medføre den virkning, at han fik mindre ret til at eftergive forseelsen, end han havde tilforn.

Kommissionen erkender selv (i dens forestilling p. 51), at **det kunne måske ved første øjekast synes hårdt, at den fornærmede ikke i private fornærmelser kunne efter eget tykke lade den idømte straf eksekvere eller ej**. Men kommissionen ytrer, at der er **vigtige grunde** for det modsatte.

Disse anføres at være følgende:

a) at når der blev givet et eller andet eksempel på eftergivelse, da ville det måske **blive til skik at eftergive**, og derved tabte Loven sin kraft, og

b) at det blev en bevæggrund mere til disse sagers afgørelse ved forlig, når den, der har givet anledning til søgsmålet, forudser, at det ej står i sagsøgerens magt at eftergive, i fald dommen går den anklagede imod.

1. Loven kan, efter min mening, ikke siges at tabe sin kraft, efterdi den fornærmede **ikke vil** benytte sig af de midler, som den tilbyde ham, uagtet disse er tilstrækkelige til deres hensigt, som er at hæmme forurettelser.

Dersom vejen til at erholde denne beskærmelse blev gjort ham vanskelig, så at han desformedelst **ikke kunne** nå sin ret, da havde han føje til at klage over Lovens afkræftelse og svækkelse.

Det var, efter min ringe skønsomhed, en ubillig indskrænkelse i den borgerlige frihed, om Loven skulle i private tvistigheder tvinge en sagsøger til at forfølge sin ret med strenghed og formene ham ved ædelmodig behandling imod sin vederpart at fortjene dennes erkendtlighed og venskab. Lovgiverens grundsætninger må altid under lige omstændigheder være de samme. Dersom altså Loven skulle betage en sagsøger magt til at

frafalde sin dom over den medborger, der havde fornærmet ham ved ord, så måtte den også tvinge en kreditor til at sætte sin skyldner i fængsel, når denne var dømt til at betale sin gæld. Thi man har samme ret til at værne om sin formue som til at forsvare sin borgeragtelse. Begge dele er i deres natur rettigheder (*jura privativa*), men ej pligter, med mindre de skulle henføres til enhvers pligter imod sig selv, men i så fald bliver de ikke genstande for Loven. Thi denne angår blot pligterne imod andre.

Jeg må i øvrigt bekende, at jeg ikke tror, det kunne anses som et karakteristisk kendetegn på en god lovgivning, at den forbød statens borgere at tilgive private fornærmelser, thi det kunne næppe være ubehageligt for regeringen, om ædelmodige handlinger blev almindelige. Lovgiveren som den ædelmodigste mand iblandt sit folk må ikke kunne befrygte, at det skulle blive almindelig skik at eftergive.

2. Hvad den anden grund betræffer, nemlig »at det blev en bevægårsag mere til forlig, når den anklagede forudså, at den fornærmede ikke havde magt til at forsones sig med ham, efter at dom var faldet«, da mener jeg, at denne *ratio politica* (i fald den ellers kan bestå med retfærdighed og moralitet) er lige så fuldkommen anvendelig på enhver anden civil sag som på den omhandlede slags. Følgelig måtte regelen, dersom den bifaldes, udstrækkes til alle private rettergangstvistigheder.

Imidlertid kunne det også hænde, at følgen blev denne: manges sag, som nu bliver forligt, efter at underrettens dom er afsagt, ville blive appelleret og ført igennem alle instanser, og at altså processerne kunne, tværtimod kommissionens øjemærke, blive forøget i stedet for at formindskes ved den foreslåede lovbestemmelse.

Overalt står det i begge parters magt at eludere denne, når de begge er enige i at forlige sig. Thi den dømte kan da påanke den underordnede rets dom til overretten, og sagsøgeren erklære, at han frafalder en del af sin påstand.

Overretten, som ingen kompetence har til at dømme *ultra petitum in civilibus*, må da indskrænke sig til påstanden og følge denne.

[Par. 84: Om afbedelseserklæringen efter dom]

[Par. 85: Om nægtelse af udstedelse af en afbedelseserklæring]

[Par. 86: Om afbedelseserklæringens offentliggørelse i retten]

BEGRÆNSNING I TRYKKEFRIHEDEN

[Par.87: Fængselsstraffen afsønes i den lokale arrest]

[Par. 88: Om besøg i arresten i almindelighed og specielt i tilfælde af sygdom]

[Par. 89: Om den fængsledes ret til at arbejde i arresten]

[Par. 90: Om betaling for arrestopholdet]

[Par. 91: Om betaling for ubemidlede arrestanter]

[Par. 92. Om anbringelse i forbedringshus, subsidiært i tugthus]

[Par. 93: Om efterlysning af bortrømte]

Disse er mine tanker angående de ovenanførte forslag til lovgivning i den omhandlede materie.

Jeg underkaster dem velvilligt kommissionens nærmere overvejelse og bedømmelse og ser med glæde mine fejltagelsers rettelse i møde. Thi mit varmeste ønske er det samme som det, der besjæler de oplyste og værdige mænd, som har udarbejdet lovgivningen, nemlig at denne måtte blive til held for fædrelandet.

København den 26. februar 1798.

Colbiørnsen

Løbedage for veksler i Vestindien

Betænkning af 4. november 1799 jævnfør plakat af 7. november 1799 angående løbedage for veksler i Vestindien

Koncepter og indlæg af Sjællandske Registre 1799/1288.
Trykt i *Astræa* bd. 4, s. 126-31

Indledning

Det kongelige vestindiske og guineiske Rente- og Generaltoldkammer havde bedt om en autentisk fortolkning af reskriptet af 22. september 1769, *angående hvorledes med protesterede veksler skal forholdes*, der bestemte *recambium* af veksler fra Vestindien.

På denne baggrund udarbejdede generalprokurøren sin betænkning, der indeholdt to løsningsmodeller. Af disse anbefalede Danske Kancelli i sin redegørelse til kongen om sagen, at første forslag var det mest passende, nemlig at reskriptet af 22. september 1769 skulle tillægges autentisk forklaring. Kongen tiltrådte dette forslag d. 5. november 1799, hvilket medførte, plakaten af 31. oktober 1799, at løbedage skal i visse tilfælde tilstås i hensigt til protesterede veksler.

Pernille Ulla Knudsen

Betænkning fra generalprokurøren

Reskriptet af 22. september 1769 fastsætter ikke som ubetinget regel, at der skal foruden det almindelige *recambium* betales 10 pct. af trassenten for vestindiske vekslers, som går tilbage med protest. Dette overordentlige *recambium* i hensigt til vekslers, der udstedes fra Vestindien, er indskrænket til det tilfælde, at en sådan veksel bliver protesteret *pro non acceptatione*. Når den formedelst andre årsager ikke indfries af trassato, efter at den af ham har været accepteret, finder hin overordentlige *recambium* ikke sted, men trassenten bliver alene pligtig til at svare den almindelige vekselrente.

Det omhandlede reskript forudsætter som ratio for dets bestemmelse, at denne sigter til at forebygge ulovlig omgang med at tage betaling for sådanne vekslers, **som forud vides ikke at blive accepteret**.

Ifølge lovgivningens indledning skulle altså den trassent, hvis veksel blev protesteret for *non acceptatione*, ikke behandles hårdere end den, hvis veksel kom tilbage med protest for *non solutione*, med mindre han kunne **forud vide** (eller i det mindste formode), at den ikke af trassato ville blive honoreret. Når han derimod havde grund til at vente det modsatte, enten fordi han havde sendt valuta til at dække vekselen med, eller fordi han havde trassatens tilladelse til at trække på ham for vekselsens beløb, burde han ikke betale mere, fordi vekselen ej blev antaget, end han var pligtig til, i fald den var blevet accepteret og dog ej indfriet af trassato, thi han var i begge tilfælde lige uskyldig.

Men ser man hen til konklusionen af reskriptet, da siger den, at de 10 pct. skulle betales, **så snart vekselen kommer tilbage med protest for non acceptation**.

Denne uoverensstemmelse imellem reskriptets ånd og dets bogstav gør uden tvivl en autentisk fortolkning nødvendig til afværge tvivl hos dommerne om den rette forståelse af lovgivningens mening og vilje.

For desto vissere at finde denne, har jeg af arkivet udtaget hofølgende betænkning fra generalprokurøren, salige gehejmeråd Stampe, dateret 8. juli 1769, hvilken er lagt til grund for det kongelige reskript. Denne betænkning er fremkaldt i anledning af en klage fra handelshuset Rippindale & Selby over de misbrug, der jævnlige øvedes på De vestindiske Øer med at trække vekslers på Europa, som trassenterne vidste forud ej at blive ho-

norerede. Til at hæmme sådan svigagtig omgang foreslog bemeldte handelshus de bestemmelser, der indeholdes i reskriptet.

Generalprokurøren, hvis mening derom blev indhentet, erklærede, at den påklagede handlemåde var almindelig på De vestindiske Øer, og at det var en fortjent straf for dem, der udgiver sådanne vekslere, at de skulle betale det foreslåede forhøjede *recambium*, men han erkendte derhos, at denne straf synes ufortjent for dem, som agerede *bona fide*.

Imidlertid antog generalprokurøren tillige, at når en veksler kommer tilbage med protest, fordi den ikke er blevet accepteret, **er det ikke vel muligt andet, end at udgiveren har handlet *mala fide*.**

Uden at tilsidesætte den ærbødighed jeg skylder den lærde og indsigtfulde Stampes minde, må jeg dog bekende, at jeg ikke kan være enig med ham i denne sidstanførte følgeslutning. Thi det kunne vel ofte hænde (og man har i dette tidspunkt dagligt eksempler derpå), at en veksler, som burde ventes honoreret, ikke bliver accepteret af *trassato*, enten formedelst tilstødte uheld eller andre årsager.

Men dersom man endog vil antage som afgjort, at vekselens udsteder i tilfælde af protest for *non acceptatione* altid skulle have *præsumptio juris* imod sig for at have verseret *in mala fide*, tilsiger dog den strenge retfærdighed selv, at ham ej burde nægtes adgang til at afbevise sådan formodning og derimod godtgøre, at han havde haft fuldkommen ret og god grund til at trække den af ham udgivne veksler.

Sådanne beviser kunne være enten breve, som hjemlede de udgivne *tratas*, eller *konnossementer*, som godtgjorde, at *trassenten* havde sendt varer til at dække vekslere med eller og handelsbøger og afregninger, som bar vidne om, at vekslerudstederen havde den trukne sums beløb til gode hos *trassatum* m.v.

I så fald synes mig, det er indlysende, at det ej kan tilregnes den, der har trukket vekselen, om denne bliver protesteret *pro non acceptatione*. Han fortjener at beklages, men ej at straffes.

Jeg skønner i øvrigt ikke rettere, dersom det forhøjede *recambium* af 10 pct. skal anses som strafbøde for ulovlig omgang og *mala fides*, end at sådanne handlinger er lige så vel strafværdige, når de øves andre vegne, som når de øves på De vestindiske Øer. Som strafbøder betragtet synes mig også, at de hellere burde tilfalde det offentlige end den protesterede vekselers ihænde-haver, thi hvad skadeserstatning angår (hvortil egentlig *persona læsa* alene burde have ret), da er samme uden tvivl tilstrækkeligt

beregnet i Lovens bestemmelse af *recambio*, som beløbes til 1 pct. månedlig for de første 12 måneder og siden 1/2 pct., indtil betaling sker, foruden skadesløse omkostninger.

Efter at jeg således har fremsat mine ringe tanker i henseende til den omhandlede genstand, må jeg indstille til højere bedømmelse og til Hans Majestæts vise beslutning, enten:

a) at reskriptet af 22. september 1769 måtte tillægges en autentisk forklaring i overensstemmelse med den forudskikkede indledning, nemlig at det overordentlige *recambium* af 10 pct. ikke skulle finde sted undtagen i det tilfælde, at udstederen af en veksler kunne forud vide eller rimeligvis slutte, at den ej blev accepteret, men at den kunne ventes tilbage med protest for *non acceptatione*, eller og

b) at *recambium* for protesterede vestindiske veksler beregnes efter Lovens almindelige forskrift.

Dersom det sidste alternativ skulle finde bifald, tror jeg dog, at hin autentiske fortolkning (i fald denne ellers befindes at være rigtig) burde tillige gives til vejledning for domstolene i henseende til veksler, som nu måtte være i omløb, på det at ikke redelige vekseldstedere skulle udsættes for at kunne dømmes til uforskyldt straf, hvilket kunne hænde, når reskriptets bogstav blev fulgt uden hensyn til den ånd, der forkyndes i dets indledning.

Til slutning bruger jeg den frihed at foreslå, at plakaten af 31. oktober sidstleden, som fastsætter løbedage for veksler, der kommer tilbage med protest, måtte gøres gældende på De vestindiske Øer, hvor dens årsag finder lige så fuldkommen sted som her i Europa.

Den 4. november 1799.

Udlevering af offentlige forbrydere

Betænkning af 11. november 1799 angående gensidig udlevering af offentlige forbrydere imellem Danmark og Sverige

Trykt i *Astræa* bd. 2, s. 266-74.

Indledning

Generalprokurørens betænkning blev i 1799 trykt i tidsskriftet *Astræa* af Frederik W. Schlegel (bd. 2, s. 266-74), og findes i Colbiørnsens privatarkiv på Rigsarkivet. Betænkningen er blevet til på baggrund af en henvendelse fra den svenske gesandt i 1799. Den fik ikke lovgivningsmæssige konsekvenser.

Pernille Ulla Knudsen

Generalprokurørens betænkning

Den svenske gesandts note dateret 24. januar a.c. indeholder forslag til en forening imellem HsM Kongen af Danmark og HsM Kongen af Sverige, i hvis følge begge regeringer skulle igensidigt forpligte dem til at udlevere kvalificerede falsknere, nemlig (efter gesandts ord): *tout faiseur ou contrefaiseur des billets d'etat, ou des caisses publiques, ayant cours de monnoie.*⁶

6. »Enhver mager eller falskmager af statslige sedler eller offentlige kasser, der har værdi af mønt.«

*

Det ville efter min mening være gavnligt for begge nabostater, om der blev vedtaget i almindelighed, at enhver, som begik nogen af de slags forbrydelser, der krænker den offentlige rolighed, sikkerhed eller kredit, skulle, når det blev begæret, udleveres til justitien i det rige, hvor misgerningen var udøvet for der at straffes efter det lands love, som han havde overtrådt. Thi det kan næppe sættes i tvivl, at jo de, der begår forbrydelser med overlæg, gør det i håb om at kunne undgå straf, enten ved at flygte over grænserne eller ved at iværksætte misgerningen på en så hemmelig måde, at den ej ved vidner kunne blive dem overbevist. At de, som gør regning på at frelses fra straf ved flugten, ville holdes tilbage fra at overtræde lovene, når de forudså, at dette middel var dem betaget, det synes at være en naturlig følge.

Dersom denne slutningsmåde ikke er urigtig, ville en sådan forening imellem Danmark og Sverige, når den i begge riger blev offentligt kundgjort, have den velgørende virkning, at mangel på forbrydelse blev afværget, hvilket er straflovenes fornemste øjemærke og en sand hæder for enhver god og vis regering.

Betragtes sagen med hensigt til det spørgsmål: **om den stat, der udleverer en sådan flygtning, derved gør nogen opofrelse eller lider noget tab?** da synes mig, det er indlysende, at dette spørgsmål må besvares med Nej, thi det kan aldrig anses som gevinst for en stat, at den imodtager en misgerningsmand i sit skød. Lykkeligt er det borgersamfund, der har få eller ingen af denne slags mennesker.

*

Jeg har tilforn anmærket, at udlevering alene burde strække sig til dem, der havde begået misgerninger, ved hvilke den offentlige rolighed, sikkerhed eller kredit var blevet krænket, følgelig ikke overtrædere af den mindre slags, om de endog efter lovene kunne have pådraget dem legemlig straf såsom: for igentagne lejermålsforseelser, utilladelig brændevinsbrænden osv. Jeg holder også for, at forbrydelsen, når reklamation skulle finde sted, måtte være iværksat **med overlæg**. Af denne årsag tror jeg, at den ulykkelige drabsmand, der ikke havde handlet med forsæt eller overlæg, ej burde udleveres, uagtet han efter loven skulle straffes med døden.

I overensstemmelse med disse grundsætninger burde **landsforrædere, mordere, røvere, mordbrændere, falsknere, tyve og bankerotører,**

som havde forsætligt gjort bedragerier, kunne reklameres og gensidigt udleveres til justitsvæsenet eller øvrigheden i det land, hvor misgerningen var begået.

*

Efter jeg således har ytret mine tanker angl. denne materie i almindelighed, bruger jeg nu den frihed at fremsætte min mening i hensigt til det enkelte tilfælde, der omhandles i den kongelige svenske gesandts note, hvori der ikkun foreslås, at **falsknere, som havde eftergjort eller efterskrevet banko-sedler eller andre stats- og offentlige kassers papirer, der gælder som mønt alle penge**, skulle gensidigt udleveres.

I det væsentlige kan jeg ikke andet end være fuldkommen enig i forslaget endog med udvidelse til ethvert falsum, thi den offentlige kredit lider også derved og kan ofte udsættes for stor fare, især ved falske vekslere, efterdi denne slags papirer, endskønt de er private, har omløb både i og uden for landets grænser. Derfor har jeg også anført **falsknere** iblandt de forbrydere, der burde udleveres.

Det er imidlertid fornødent nøjere at afhandle og bestemme visse regler, som i denne henseende bør iagttages, på det at der ikke skulle opstå tvivlsmaal om den rette forståelse af den forening, som indgås angående de kvalificerede falskneres udlevering. Jeg må i denne anledning anmærke, at sådant *delictum falsi* kan begås både uden og inden for grænserne af den stat, som egentligst fornærmes ved misgerningen. Der kan (til eksempel) gøres falske danske banko-sedler i Sverige og ligeledes svenske sedler i Danmark.

Nu forekommer det spørgsmål: Kan og bør i dette tilfælde den skyldiges udlevering til den stat, hvis sedler er eftergjort, vedtages ubetinget imellem begge regeringer? Den svenske ministers forslag synes virkelig at strække sig så vidt, når den udtrykker sig således: »*en convention, de faire délivrer reciproquement tous les forgeurs et contrefaiseurs de l'espèce surdite, pour que le procès leur soit fait d'après les loix du pays, dans lequel de pareils billets ou papiers ont généralement cours.*»⁷

Heraf kunne uddrages den slutning, at når en svensk borger eller undersåt havde i Sverige gjort falske danske banko-sedler, skulle den danske

7. »Idet [man] aftaler, at udlevere gensidigt alle magere og falskmagere af ovennævnte sager, således at de bliver dømt ifølge loven i det land, hvor sådanne sedler eller værdipapirer cirkulerer.«

regering være berettiget til at fordre ham udleveret for at lade ham dømmes og straffe efter Danmarks lov, og den svenske regering ligeledes gensidigt tilkomme samme ret, når en dansk borger havde begået sådan forbrydelse i Danmarks stat. Men denne fremgangsmåde kunne, efter min ringe mening, hverken bestå med folkerettens eller den almindelige rets grundsætninger. Thi det er indlysende,

a) at ingen regering kan uden krænkelse af sin egen højhed og selvstændighed overdrage til en anden regering den magt at straffe borgere af den stat, der står under dens bestyrelse, og

b) det er ikke mindre ustridigt, at enhver borger i en velordnet stat har ret til at fordre, at han bør dømmes i sit eget land efter dets love, og at han havde billig årsag til klage, dersom han blev udleveret til en anden regering for at straffes efter fremmede love, under hvis herredom han ej stod, og hvis forskrifter han ikke var pligtig at kende.

Dersom de foranførte principper er rigtige, så flyder deraf, at reklamation ikke i almindelighed kunne finde sted, med mindre *crimen falsi* var udøvet i den stat, fra hvis regering reklamationen skete.

Imidlertid kunne måske dog én undtagelse indrømmes uden at støde an mod hine grundsætninger, denne nemlig: **at en indfødt svensk undersåt måtte vende udleveret, når han i Danmark fabrikerede svenske banko-sedler eller statspapirer, der gjaldt og havde omløb som mønt i Sverige, og ligeledes gensidigt en indfødt dansk undersåt, som gjorde danske sedler i Sverige.** Jeg vil korteligen fremsætte de grunde, som efter min mening kunne fortjene at komme i betragtning i denne henseende.

Det kan vel være et problematisk spørgsmål, om en mand, efter at have forladt sit **fødeland** og nedsat sig i en anden stat, desuagtet vedbliver at stå i en vis forbindelse med fødelandet således, at han kunne anses som forræder (*perduellis*) imod hin stat, endskønt han ikke længere opholdt sig der. Imidlertid er det dog vist, at alle Europas regeringer har antaget det princip, at enhver, som enten fører våben imod fødelandet eller på nogen anden udmærket måde søger at tilføje det skade, straffes som forræder, når han fanges eller kan pågribes, uden hensigt til at han bor eller opholder sig i et andet land.

UDLEVERING AF OFFENTLIGE FORBRYDERE

Fra den moralske side betragtet er det vel også en stor grad af utaknemlighed at handle fjendsk imod det borgersamfund, i hvis skød man er opklækket.

En sådan forbryder kunne ej heller med grund sige, at han blev behandlet efter love, som han ej kendte, i fald han blev udleveret til regeringen eller justitsvæsenet i sit fødeland, med mindre han havde forladt dette i så ung alder, at han ikke da var *capax poenæ* og følgelig kunne formodes at mangle kundskab om dets love. Dog tilsiger retfærdighed og billighed, at de regeringer, som til fælles betryggelse og fordel indgik forening om at udlevere gensidigt deslige misgerningsmænd, burde offentligt bekendtgøre samme, på det at ingen skulle kunne undskylde sig med uvidenhed derom.

På denne måde og i følge disse grundsætninger tror jeg, at konvention om landsforræderes udlevering kan bestå med retfærdighed, uagtet *delictum* kunne være begået uden for grænserne af den fornærmede stat, fra hvis regering reklamationen skete.

Da nu den slags kvalificeret falsum, der omhandles i den svenske gesandts note (nemlig: at eftergøre banko-sedler eller andre statspapirer, der gælder og har omløb som mønt), er i sin natur et *crimen læsæ majestatis*, så holder jeg for, at også konventionen kunne tåle på lige måde at udstrækkes til deslige forbryderes udlevering til justitien i deres fødeland, hvis virkelige eller repræsentative mønt, de havde forfalsket, omendskønt sådant var blevet iværksat andetsteds.

Hvorvidt disse anmærkninger kunne fortjene at komme under nærmere betragtning, det måtte jeg overlade til højere bedømmelse.

København den 11/11 1799.

Håndværkerlavene

Betænkning angående håndværkslavene i København

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1800/450.

Indledning

Betænkningen udgør en del af Kancellikollegiets interne korrespondance og er således ikke en egentlig betænkning til kongen. På grund af social uro i de københavnske håndværkslav var der d. 11. august 1794 nedsat en kommission, *angående adskillige ved håndværkslavene i København indtrufne uordner*, der fik til opgave at undersøge svendenes klager samt at gøre forslag til en bedre indretning af håndværkslavene i byen. Kommissionen sendte flere gange betænkninger til Danske Kancelli i de efterfølgende år. Kritikken af kommissionens forslag fra generalprokurørens side må stamme fra slutningen af 1799. Det videre forløb fremgår ikke af sagsakterne, men udkast til forordningen ang. håndværkerlavene i København, skrevet af Colbiørnsen, er dateret d. 8. marts 1800 og blev til forordning af 21. marts 1800 angående håndværkerlavene i København.

Pernille Ulla Knudsen

Dette udkast (hvilket af dets forfattere selv erklæres at være blot de første **flygtigt henkastede** grundtræk til en plan, der skulle underkastes selskabets prøvelse og forvisses om sammes bifald, inden der kunne **begyndes udførligt at udarbejde den**), er vel næppe modent til at forelægges Hans Majestæt i dets nærværende form. Det, der skal kvalificere sig til at bedømmes af kongen, må være fuldstændigt. Især måtte planen indeholde forslag om den måde, på hvilken de, der var blevet oplært ved instituttet, skulle vise prøver på deres duelighed. Dersom jeg ikke fejler, tror jeg, at lavskommissionens forestilling angl. unge menneskers oplærelse uden for

HÅNDVÆRKERLAVENE

værksteder dog for en del er blevet bifaldet. Denne omhandlede sags afgørelse vil uden tvivl komme meget an på de grundsætninger, som af Hans Majestæt i anledning af kommissionens forestilling betræffende håndværkslavene i almindelighed. Måske den kongelige resolution desangående kan ventes, forinden selskabets udførlige plan bliver færdig.

Jeg indstiller, at direktionen måtte svares: at når planen er blevet udarbejdet og gjort fuldstændig, hvortil også hører forslag angående de prøver, som skulle aflægges på duelighed i håndværkerne af dem, som ved instituttets hjælp og medvirkning, var blevet oplært, kunne selskabet vente fra Kancelliets side al den understøttelse, som dets almennyttige og patriotiske hensigt fortjener.

Colbiørnsen

Forenkling af forretningsgange i Danske Kancelli

Betænkning af 26. april 1800, jævnfør forordning af 23. maj 1800 angående Danske Kancelli og Plakat af 21. maj 1800

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1800/877.

Indledning

Colbiørnsens erklæring af 26. april 1800 om forenkling og rationalisering af forretningsgangene i Danske Kancelli skal ses i sammenhæng, med den generelle omorganisering af Danske Kancelli, som blev indledt med en kongelig resolution af 20. november 1799. Resolutionen indebar blandt andet, at Kancelliet skulle inddeles i fire departementer med hver deres saglige ressort, i modsætning til den tidligere organisering af Kancelliet, hvor fordelingen af sager primært var sket efter landsdele. Endvidere skulle hvert departement både stå for forberedelse og ekspedition af sager. Denne nyordning mindede i mangt og meget om den ordning, der havde været gældende under Struensee.

Inden denne resolution skulle træde i kraft i begyndelsen af 1800, skulle Kancelliet fremkomme med forslag om udnævnelse og fordeling af personale i det omorganiserede Kancelli. Det var i denne situation, at det i marts 1800 blev besluttet at undersøge mulighederne for at formindske antallet af sager og i øvrigt lette forretningsgangene i Kancelliet. Initiativtageren til dette var kancellipræsidenten Frederik Moltke. Allerede den 26. april forelå Colbiørnsens betænkning om spørgsmålet, og denne kom til at danne grundlag for Plakat af 21. maj 1800, som regulerede kompetencefordelingen mellem Danske Kancelli og Højesteret, og Forordning af 23. maj 1800, som dels afskaffede en række bevillingsager om bl.a. ægteskab, skifte, myndighed, samt om næringsbreve til kvinder især enker, og dels overlod en række bevillings-

spørgsmål til lokaladministrationen, samt indførte en række fortrykte blanketter med *ad-mandatum-regis*-forsegling og -underskrift, til anvendelse i lokaladministrationen.

Anders Sode-Pedersen

Betænkning

Den af hr. præsidenten ytrede ide, at en del af Kancelliets ekspeditioner burde henlægges til øvrighederne med hensyn til at formindske sagernes antal og forkorte deres afgørelse har fremkaldt kollegiets mening over denne genstand. Også jeg er da opfordret og pligtig til at sige mine tanker desangående. For at blive så tydelig, som jeg formår, inddeler jeg de ekspeditioner, i hensigt til hvilke jeg holder for, at nogen forandring kan og bør finde sted, i tre forskellige klasser, og jeg bruger den frihed at tilføje mine grunde ved ethvert forslag.

I

Iblandt de bevillinger, der udstedes fra Kancelliet, er efter mit ringe skønning visse, som burde aldeles afskaffes, fordi de nedværdiger Lovenes majestæt og er kongens fattige undersåtter til stor byrde uden at medføre moralsk eller politisk nytte.

a) Hertil kunne især henføres de (såkaldte) bevillinger til ægteskaber i forbudne led. Denne slags bevillinger blev gjort unødvendige ved forordningerne af 27. december 1770 og 3. april 1771, men igen indført ved forordningen af 14. december 1775. Hin lovgivning forkynder i dens indledning sin grund, nemlig at spare vedkommende bekostninger og tidsspilde, denne anfører derimod som ratio for bevillingernes nye påbydelse, at sådant skete af vigtige årsager, som dog ej nævnes. Den sidste forordning har dog den fortjeneste, at den udtrykkelig foreskriver hvilke ægteskaber, der skulle være aldeles forbudte, og hvilke der kunne indgås mod bevilling, og den tilsiger i slutningen dem, der er uformuende, moderation eller eftergivelse af kancelligebyret. Af denne velgering nyder også de fattige af almuen godt. Men uagtet bevillingen udfærdiges gratis, må dog den fat-

tigste mand, når han vil ægte sit søskende- eller næstsøskendebarn, have en udgift af nogle rigsdaler, nemlig til stemplet papir, suppliksriveren, kommissionæren, postporto etc. At sådan udgift må være ham til byrde, især i det øjeblik han skal bosætte sig og begynde sin ringe næringsvej, det er indlysende.

I henseende til lovbestemmelsen selv da synes mig, det ej kan bestå med godt lovgivningsvæsen på én gang både at forbyde og tillade den samme handling uden hensyn til nogen mellemkommende omstændighed. Uskyldige handlinger kunne ikke blive genstand for straf, og skadelige handlinger bør ikke hjemles ved bevillinger.

Enhver geming bliver i sin natur det, den virkelig er, og lovgiveren erklærer efter at have i sin visdom vejet dens moralske og politiske værd, om den bør forbydes eller ikke.

Forbudslove må altid formodes at være fremkaldt formedelst statens vel. Når intet af, hvad der fører til dette store formål, kan opnås ved at forbyde visse handlinger, bliver forbudet ikke alene unyttigt og uhen-sigtsmæssigt, men endog skadeligt, følgelig bør det ophæves. Er Lovens befaling derimod bygget på retfærdig statsklogskab, da bør dens krænkel-se ej tåles, endnu mindre overtrædelser udtrykkeligt tillades ved anvisning til bevillinger, der ligger til rede for enhver, som vil søge dem.

På grund heraf indstiller jeg, at den slags ægteskaber, som forordnin-gen af 14. december 1775 udtrykkeligt erklærer at kunne indgås, når der-om gøres ansøgning, herefter må være tilladt uden bevillinger.

b) Bevillinger til at forflytte arv fra den jurisdiktion, under hvilken arven er falden, til overformynderiet på det sted, hvor værger og mynd-lingene bor og opholder sig, synes mig også at være aldeles uformødne, ligesom den udgift, som det medfører for de umyndige at løse sådanne bevillinger, er efter mine tanker højst ubillig.

Vore lovgivninger pålægger værger en dobbelt pligt i hensigt til myndlinge, nemlig at betrygge deres formue og at sørge for deres opdra-gelse. For at kunne efterkomme dette bud med sådan omhu, at formynde-ren derfor kan være ansvarlig både for domstolen og sin egen samvittig-hed, er intet naturligere, end at han må have de personer og de midler, for hvilke han skal værge, under sin egen nøje opsig. Heraf følger altså, at dette sidste også bliver en pligt, der flyder umiddelbart af hin, som ved Lovens retfærdige befaling er ham pålagt. Dersom denne slutning er rig-tig, forekommer det mig anomalisk, at en formynder skal søge bevilling

til at iværksætte en handling, som han ej kunne efterlade uden at pådrage sig ansvar og billig bebrejdelse. Jeg er derfor af den mening, at når en formynder under sådanne omstændigheder, som her er benævnt, forlanger sine myndlings arve forflyttet, bør han desangående henvende sig til øvrigheden på det sted, hvor han opholder sig, og at denne ved *requisitoriale* til den øvrighed, i hvis distrikt arven findes, bør begære, at arvemidlerne udbetales for at inddrages under det overformynderi, hvor de bekvemmeligst kunne være under tilsyn af den, som værgemålet er betroet, og at ingen bevilling i denne henseende bør finde sted, men foranstaltningen føjes som en embedspligt.

c) De (såkaldte) lejermålskvitteringer, som udstedes fra Kancelliet uden at underskrives *ad mandatum*, tænker jeg kunne også bortfalde. Ved disse bevillinger eller kvitteringer eftergives ikke lejermålsbøderne. Ifølge Lovens 6-13-1 skulle lejermålsforseelser både straffes med pengebøder (eller i mangel deraf med fængsel) og tillige med kirkens disciplin, nemlig åbenbart skriftemål. Kongen afskaffede det åbenbare skriftemål ved forordningen af 8. juni 1767, fordi samme gav anledning til misbrug og forargelse, men der blev i dets sted fastsat straf af fængsel på vand og brød, med mindre de pågældende ville løse fritagelsesbevillinger i Kancelliet.

Jeg skulle næsten tro, at gebyret (som da tilhørte oversekretæren og kancelliforvalteren) var hovedårsagen, hvorfor der blev substitueret legemlig straf i stedet for den åndelige. Thi ellers synes det, at én straf kunne være tilstrækkelig.

Når Hans Majestæt i sin retfærdighed tager dette under betragtning, tør man gøre sig håb om, at i det mindste denne del af lejermålsstraffen ophæves, og at altså de omhandlede kvitteringer bliver uformødne. Thi det stemmer ikke overens med den mildhed, der udmærker Hans Majestæts lovgivninger, at to straffe kumuleres og anvendes for en så ringe forseelse som lejermål.

d) Bevillinger for enkemænd og enker til at inklade dem i nyt ægteskab, førend sørgetiden er udløbet, er også af den slags, at de bør afskaffes. Thi dersom det strider imod sædelighed, at de gifter sig inden dette tidspunkt, burde sådant aldrig bevilges. Det er ikke værdigt for den vise og ædle lovgiver at sælge tilladelser til at begå umoralske handlinger. Når en mand (især af den nærende og arbejdende stand) ikke kan uden ødelæggelse eller tab undvære en god husmoders omsorg for hans hus og hans børn, handler han næppe umoralsk i at tage sig en hustru. Ej heller

den enke, der trænger til en ægtefælles hjælp for at bestyre sit gårdbrug eller deslige, som en kvinde vanskeligt kan forestå alene. Dog finder jeg det stridende imod sædelighed, om en frugtsommelig kvinde giftede sig med en anden mand. Af denne årsag holder jeg for, at en enke, når hun er i de år, at hun kunne være i dette tilfælde, ikke burde tilstedes (enten med eller uden bevilling) ægteskab i de første ni måneder efter mandens død, med mindre en erfaren fysikus eller jordemoder bekræftede, at hun ikke befandtes at være frugtsommelig på den tid, hun giftede sig.

II

De bevillinger, som efter deres natur kunne udstedes af øvrighederne selv i stedet for at udfærdiges under kongens segl, er følgende:

a) Tilladelse for ægtefolk til at leve adskilte fra bord og seng, når de ej kunne bringes til forlig og enighed. Denne slags bevillinger er øvrighederne udtrykkeligt blevet bemyndiget til selv at udstede ifølge forordningen om forligelsesvæsenet af 10. juli 1795, par. 25 og instruksens for Københavns magistrat af 28. august s.å., par. 8, litr. d. Ikke desto mindre søges de også ofte i Kancelliet og derfra udfærdiges *ad mandatum*.

Dette kollegium kan i dette tilfælde (hvor kundskab om de vedkommende personers huslige forfatning og moralske forhold komme under betragtning) ikke andet end rette sig efter øvrighedernes beretninger og erklæringer. Jeg indstiller derfor, om ikke denne slags sager bør, ifølge deres natur samt på grund af de fornævnte lovbestemmelser, altid henvises til øvrighedernes umiddelbare afgørelse.

b) I henseende til arvs udbetaling for at anvendes til umyndiges gavn da er øvrighederne nu befuldmægtiget til at bevilge samme indtil en sum af 20 rdl.

Hvor vidt det kunne være rådeligt at udvide øvrighedernes magt i den del af deres embeder, som vedkommer overformyndervæsenet, derom vil jeg sige min ringe mening og tilføje de grunde, på hvilke jeg bygger samme.

Disse er følgende:

Vore love har sørget mere for arvekapitalers bevogtelse end for myndlingernes opdragelse. Denne sidste genstand er dog ikke mindre vigtig end hin både med hensyn til staten og de umyndige selv.

Når renterne af en arvekapital ikke er tilstrækkelige til at udrede de bekostninger, der udfordres for at danne myndlingen til at blive efter sine

naturevner og øvrige tilstand en nyttig borger og (som en følge deraf) et lykkeligt menneske, synes mig, det er ustridigt, at både han og fædrelandet burde med rette kunne fordrø, at der af kapitalen blev anvendt så meget, som udkræves til et så nødvendigt og nyttigt brug.

Dersom denne slutning er rigtig, tænker jeg også, at øvrigheden (som er på stedet og selv kan kontrollere de oplysninger, der indhentes fra værgerne og overformynderne om den umyndiges forfatning og hans trang til understøttelse) sikrest må være i stand til både at bedømme, hvor meget der bør tilstås udbetalt af arven og tillige at påse pengenes rette anvendelse.

Under sådanne omstændigheder som de ovenanførte tror jeg ej heller, at Kancelliet retfærdigt og billigt kunne afslå en formynders begæring om arvs udbetaling. Man måtte jo dog da forlade sig på den vedkommende øvrigheds forklaring *in facto* og lægge denne til grund for sin beslutning.

Det følger af sig selv, at ansvarligheden måtte falde tilbage på den eller dem, som havde turdet give en uredelig eller urigtig beretning om sagen. Men denne responsabilitet blev, efter min tanke, ikke formindsket derved, at afgørelsen eller resolutionen blev betroet og overdraget til øvrighedsmanden selv.

På disse grunde holder jeg for, at det uden fare kan overlades til øvrighederne at bevilge så meget udbetalt af umyndiges arvekapitaler, som behøves til deres opdragelse eller i andre måder til deres virkelige gavn, dog med det vilkår at værgerne og overformynderne er enige i, at det, der bevilges udbetalt af arven, er til fordel og nytte for den umyndige. Men dersom disse skulle være af ulige meninger desangående, bør sagen med dens omstændigheder sendes Kancelliet til afgørelse.

Nota

Hvad myndighedsbevillinger angår, da tør jeg ej tilråde, at disse overdrages til øvrighederne. Thi man har af erklæringer over bemeldte genstand set, hvor forskellige deres principper er i denne henseende. Nogle modsætter sig sådanne bevillinger blot på den grund, at skifteforvalterne taber i deres indkomster, efterdi myndige arvinger har ret til at holde skifte imellem dem selv, andre derimod har indstillet, at unge piger af 16 års alder måtte gøres myndige over arvekapitaler på 20.000 rdl. etc.

Vel kan der i hensigt til min mening anføres denne modgrund, at Loven selv hjemler øvrigheden magt til at erklære **dem** for umyndige, som formedelst vanvittighed, ødselhed etc. ikke kunne selv bestyre deres formue, og at det altså synes analog, at øvrigheden bør have samme magt til at bevilge umyndige rådighed over deres gods, som den har til at betage sådan rådighed.

Men jeg må herved gøre den anmærkning, at dersom nogen uretteligt blev erklæret umyndig og sat under værgemål, kunne han få *restitutionem in integrum*, og hans formue var dog konserveret. Når derimod et barn eller en enfoldig ung pige fik ved myndighedsbevilling rådighed over en stor arvekapital, kunne denne være forødet, forinden det blev muligt at råde bod derpå.

Følgen heraf er ganske forskellig fra den, der kunne flyde af hin slags dekret. Ratio forekommer mig derfor ikke at være fuldkommen gældende.

c) Bevillinger for kvinder til at ernære sig ved at sy klæder for personer af deres eget køn synes mig at kvalificere sig aldeles til at gives fra øvrigheden, da samme ikke er betydeligere end et almindeligt borgerbrev. Disse burde efter min tanke aldrig nægtes nogen enke. De har også altid været udstedt gratis fra Kancelliet.

d) Af samme natur er bevillinger til at handle med kinesiske og ostindiske varer. Efter Det asiatiske Kompagnis oktroj har enhver ret til at drive denne handel på nogle små ting nær, som efter overlæg med Økonomi- og Kommercekollegiet tilføjes denne slags bevillinger. De bruges meget sjældent uden i København. Magistraten kunne vel bemyndiges til at udgive dem med de samme bestemmelser, som de nu har i Kancelliets bevillinger.

e) Bevillinger til at arbejde med egne hænder som frimestre i håndværk vil herefter ikke finde sted i København, da forordningen om håndværkslavene her i staden nu har foreskrevet de fornødne regler i denne henseende.

I de øvrige købstæder kunne det efter min mening overlades til øvrigheden at udstede sådanne bevillinger til gifte håndværkssvende, når disse i fire á seks år havde arbejdet som svende. De har også altid været skænket gratis, da de, som søger dem i almindelighed, er fattige.

Den samme ratio, som er anført under litr. c, gælder i dette tilfælde.

f) Bevillinger til at bage og sælge rugbrød kvalificerer sig også til at gives af øvrighederne, da de ej kunne stå i andet prædikat end med borgerbreve. I øvrigt bør disse bevillinger aldrig nægtes. Thi de betrygger imod brødmangel, som er farlig, og hvorpå man har haft eksempel her i København i afvigte måned, da bagerne intet rugbrød havde at sælge under påskud af vindstille, som hindrede vejrmøllerne fra at male.

III

Til den 3. klasse henfører jeg de bevillinger eller dispensationer, som efter mine tanker bør vedblive at udfærdiges *ad mandatum* under kongens segl, uagtet det kunne betros øvrighederne at udgive dem til de søgende.

Til min egen vejledning vil jeg forudskikke nogle almindelige betragtninger over denne del af den omhandlede materie.

Min mening er kort denne:

I de tilfælde, hvor øvrighedernes principper kunne være forskellige, tror jeg ikke, at kongelige bevillinger bør betros dem til at meddele de søgende. Thi ved en fejltagelse i at give bevilling, hvor den ej burde tilstås, kunne kongens navn blive kompromitteret. Heraf følger altså, at kun blanketter af sådanne bevillinger, om hvis meddelelse eller nægtelse, der ej kan være mindste tvivl, bør overdrages til øvrighederne for af dem at kunne udfyldes med de vedkommendes navne og udleveres dem, når deres begæring ikke går uden for de bestemte regler, der er eller vorder foreskrevet i henseende til bevilgelsen af det, der ansøges. For så vidt som der gives sager og bevillinger af sådan natur, kunne de efter min tanke med fuldkommen tryghed betros til øvrighederne og disse kvartalsvis aflægge regnskab for gebyret, som tilhører den kongelige kasse. Men jeg tror derhos, at bevillingerne eller blanketterne bør (*quo ad formam*) underskrives af kollegiet på Hans Majestæts vegne. At det i øvrigt er billigt, at kongens undersætter på denne måde kunne erholde så hastigere og med så liden bekostning som muligt deslige ekspeditioner, det er indlysende. Endelig holder jeg for, at al ulovlig sportulering af kontorbetjente og andre kan aldeles afværges ved det middel, at Kancelliets kasserer tegner under sit navn på enhver blanket, hvor meget der skal betales for bevillingen i kancelligebyr. Dersom øvrighedsmændene selv personligt overleverede de vedkommende bevillingerne eller og, når de ej var på stedet, tilstillede dem samme umiddelbart, ville dette blive et så meget sikrede værn imod misbrug og forurettelse.

I overensstemmelse med disse grundsætninger foreslår jeg, at følgende slags af kongelige ekspeditioner kunne tilstilles magistraten i København samt stiftamtmandene og amtmændene i begge riger for af dem at meddeles de supplikanter, hvis ansøgninger måtte kvalificere sig til bønnehørelse ifølge de i denne henseende bestemte regler:

a) Begravelsesbreve. Disse har allerede i mange år været overdraget til stiftamtmandene i blanketter. De nægtes aldrig nogen, som begærer dem, og moderation i gebyret finder ikke sted, da dårlig forfængelighed er deslige ansøgningers ene årsag.

b) Opregnsninger på domme og underordnede retters behandlinger når samme søges inden tre års forløb fra den dag, dommen eller kendelsen er afsagt.

Denne slags dispensationer bevilges også altid, og de gives gratis til dem, der har *beneficia paupertatis* eller *processus gratuite*, men ej til andre.

c) Bevillinger til *proclamata* for at indkalde kreditorer (ikke arvinger) i stervboer samt opbuds- og fallitboer.

Disse skænkes ikke gratis, og de nægtes aldrig, efterdi en sådan indkaldelse i de offentlige tidender er langt mere betryggende formedelst dens publicitet end de, der gøres ved retterne ifølge Lovens bogstav.

d) Bevillinger for enkemænd og enker til at sidde i uskiftet bo med fælles sammenavlede umyndige børn.

Dette bevilges altid faderen, fordi han blot vedbliver at være værge for boet og altså må formodes at kunne forestå det til sin egen og børnenes fordel. Men når enken søger denne tilladelse, bør hun bevise enten med præstens eller andre pålidelige mænds attest, at hun er en huslig og skikkelig kvinde, så at det kan formodes, at hun ej vil forøde børnenes formue ved slet bestyrelse, og da nægtes hende ej heller bevillingen.

I øvrigt bør det iagttages, i tilfælde af at en eller flere af børnene er myndige eller mindreårige, at da disses samtykke udfordres, forinden det bevilges den længstlevende af forældrene at sidde i uskiftet bo, samt på lige måde svigersønnernes minde dertil, i fald der er gifte døtre.

Denne slags bevillinger gives ikke gratis, thi husmænd og daglejere er nu fritaget for at søge tilladelse til at beholde deres bo uskiftede.

e) Vielsesbreve eller tilladelse til at vies hjemme i huset hentes nu hos kassereren ligesom begravelsesbreve, og er af samme natur som disse.

De betales altid undtagen i de tilfælde, at en af dem, der skulle vies, måtte være sengeliggende, så at han desformodt ikke kunne komme til kirken.

f) Bevillinger til at vies af uvedkommende præst kan af samme årsag som litr. e sendes i blanketter.

g) Testamenters konfirmationer er blot formularekspeditioner, når der alene påses, at testamenterne er i deres form rigtige (nemlig forsynet med 1 rdl. stemplet papir, underskrevet af testatorers og to vittighedsvidner) og dernæst, at testatoren ikke har børn eller livsarvinger, så at de af denne årsag ej kunne disponere over deres gods og formue *mortis causa*.

Under disse udtrykkelige bestemmelser indser jeg ikke rettere, end at jo blanketter til sådanne konfirmationer kunne uden mindste fare betros i øvrighedernes hænder, især da de originale testamenter leveres de vedkommende tilbage med den kongelige konfirmation vedhæftet.

Forskellen blev alene denne, at stiftamtmanden eller amtmanden, efter at have udfyldt blanketten, måtte dermed omslå eller belægge testamentet og forsegle den tråd, ved hvilken konfirmationen blev tilhæftet, med sin egen signet, der kunne sættes bag på eller på en anden side end den, hvor det kongelige segl var trykt. I øvrigt måtte de genparten af testamenterne, som de søgende er pligtige til at lade følge med deres ansøgninger, indsendes tillige med regnskabet over gebyrerne og verificeres af den øvrighed, fra hvis hånd konfirmationen er blevet udleveret.

Da denne slags ekspeditioner udgør et ikke ubetydeligt antal, så ville der ved overdragelsen til øvrighederne både spares megen tid, som nu medgår unyttigt for at gøre forestillinger om disse konfirmationer i kollegiet, og supplikanterne kunne tillige få hurtigere afgørelser uden at sættes i bekostning for salærer til kommissionærer i København for at løse ekspeditionerne i Kancelliet.

Den eneste vanskelighed, som jeg kan øjne i hensigt til dette punkt, er dette, at nogle testamenters bevilges konfirmerede for modereret gebyr og nogle gratis i betragtning af ringe formue eller aldeles fattigdom. Men da Kancelliet altid i sådanne tilfælde må sætte tillid til de attester, som derom indsendes, eller de erklæringer, som derom indhentes, indser jeg ikke, at denne betænkelighed kan være af megen vægt, især når de regler, efter hvilke kollegiet nu handler, lægges til grund for de bestemmelser, der kunne foreskrives øvrighederne, nemlig 1) at når der ved et testamente skænkes mere end 500 rdl. eller sammes værdi, betales fuldt gebyr for

konfirmationen. 2) Når det er mindre end 500 rdl. indtil 100 rdl., da gives den på 4 rdl. papir eller for modereret betaling. 3) Når det angår mindre end 100 rdl., da gratis. Samt endvidere 4) At gårdbrugende bønder (hvad enten de er ejere eller fæstere, dvs. bygselmænd) erholder i almindelighed, når de fremlægger attest om uformuenhed eller mådelige vilkår, konfirmation for modereret gebyr, og 5) Fattige husmænd, inderster, tjenestefolk, daglejere, håndværkssvende, matroser og deslige, om hvis uformuenhed der er grundet formodning, aldeles gratis.

I at følge disse grundsætninger kan embedsmændene, som er på stedet og ofte selv kender *testatorum* tilstand, uden tvivl med større sikkerhed skønne, hvor eftergivelse af gebyret med billighed kan tilstås, end sådant kan bedømmes af Kancelliet.

Efter at jeg således har fremsat mine tanker angående denne sag, beder jeg om tilladelse til at sige med få ord mine grunde for ej at tiltræde visse af de forslag, der ellers er ytret i henseende til nogle slags ekspeditioners overdragelse.

1) Hvad Højesteret i særdeleshed angår, da mener jeg, at stævningers udfærdigelse (hvilket ej hører under bevillinger) er den eneste slags af ekspeditioner, som kan og bør overdrages justituario. Disse udstedes ej heller ved underskrift *ad mandatum regis*, men blot under kongens segl.

De egentlige bevillinger, der kunne finde sted i rettergangssagerne, som føres ved denne øverste domstol, kunne de vedkommende lige så bekvemmeligt hente i Kancelliet som hos justitarius. Denne forandring ville følgelig ikke blive til nogen lettelse for parterne, hvilket dog skulle, efter min tanke, være et af hovedmotiverne for at bevirke overdragelser af Kancelliets forretninger.

Det kan vel ikke hellere aldeles bestå med kongens højhed og værdighed, at en enkelt mand skulle underskrive på Hans Majestæts vegne. Al-lermindst synes mig, at dette kunne passe sig, når befalinger gives til Højesteret, hvor kongen i egen person tager sæde og stedse (endog når han er fraværende) repræsenterer ved sin trone. En del af sådanne ordres eller bevillinger er stiledede til justitarius selv; hvorledes skulle han da underskrive disse?

At justitarius skulle (efter hr. etatsråd Colds forslag) udfærdige anticipations- og udsættelsesbevillinger i sager for Højesteret, men at de der-

imod til andre retter skulle udstedes fra kollegiet, det forekommer mig også at være noget unormalisk.

I øvrigt må jeg anmærke, at der er langt flere slags bevillinger end de tvende af hr. etatsråden benævnte, som søges og bruges ved sagførelsen i Højesteret, såsom: til at procedere flere sager undet ét – at fremlægge nye dokumenter – at fremsætte nye ekseptioner – at indstævne sager umiddelbart og forbigå en melleminstans – at få en inappellabel sum sat under påkendelse etc., etc.

Af hvad årsag skulle da ikke også disse befalinger og bevillinger udstedes af justitiarius? Jeg skønner ikke, at der kan være nogen tilstrækkelig grund for at overdrage denne embedsmand bemyndigelsen i henseende til de to benævnte alene og ikke til de øvrige, da der dog iblandt disse findes de, som er både af større og af mindre vigtighed end hine.

Hvad ordres til aktorens og defensorens betræffer (hvilke ligeledes foreslås at skulle ekspederes af justitiario), da ser jeg ikke, at der ved denne forandring vindes det allermindste. Thi da dog Kancelliet (som udtrykkeligt siges i forslaget) skulle udstede befalingerne til justitiarius om delikventsagernes indstævning for Højesteret, mener jeg, at en af kopisterne i Kancelliet kan tillige uden synderlig ulejlighed skrive de få linjer, som ordrene til advokaterne indeholder, især nu da antallet af skrivere så meget forøges.

Formodentlig vil Kancelliet indhente justitiarius' betænkning over denne del af hr. etatsrådets forslag, i fald dette skal tages i nærmere betragtning og lægges til grund for kollegiets forestilling til Hans Majestæt.

2) Ligesom jeg ikke kan være enig med hr. etatsråd Cold, for så vidt han foreslår, at magistraten i København og ellers enkelte embedsmænd skulle bemyndiges til at underskrive på kongens vegne *ad mandatum*, så holder jeg også for, at der ikke er tilstrækkelig årsag til at henvise nogle af ham benævnte ekspeditioners udfærdigelse eller udleverelse til andre.

Af denne slags er:

a) Bevillinger at fritages for personlig hæftelse.

Disse søges sjældent uden for København. Fra de andre steder i rigerne er der ikke begæret over tre á fire i de 12 år, jeg har været i Kancelliet. Mig synes derfor, at disse bevillinger kunne her på stedet lige så mageligt hentes i Kancelliet som hos magistraten, og de er dog ikke hellere så hyppige, at de kunne spilde nogen tid for kollegiet.

FORENKLING AF FORRETNINGSGANGE I DANSKE KANCELLI

b) Bevillinger til at udbetale arveparter, som er tilfaldet udeblevne arvinger.

Der udfærdiges også meget få af denne slags. Undertiden må der og korresponderes med Rentekammeret i anledning af deslige ansøgninger.

c) Oprejsning for lejermål imellem beslægtede i forbudne led.

Jeg kender ikke sådanne oprejsninger. Der gives aggratiationer *ad mandatum* i deslige tilfælde, når der ej er gået dom i sagen. Thi i så fald forestilles den kongen.

Dette er alt, hvad jeg efter nøjeste granskning og min bedste overbevisning ved at sige om denne sag.

København den 16. april 1800.

Colbiørnsen

Jeg er i denne betænkning aldeles enig med hr. konferensråd Colbiørnsen

Feddersen

den 18. april

Jeg tiltræder også gerne denne mening

Knudsen

ligeledes Monrad

imodtaget og afleveret den 20. april 1800.

Ny kriminallov

Forberedelserne til en ny kriminallov (Danske Kancelli G 123).

A og B. to betænkninger af 1. januar 1800 angående hovedlods forbrydelse.

C. Colbiørnsens fragment af 17. november 1800 (er desuden trykt i *Juridisk Arkiv*, bd. 19, s. 1-499).

D. Molktes betænkning nr. 8 af 20. september 1803.

E. Colbiørnsens anmærkninger af 28. september 1803 til Moltke.

F. Molktes betænkning nr. 12 af 2. august 1803.

G. Colbiørnsens anmærkninger til Moltke af 12. oktober 1803.

Indledning

I løbet af sidste halvdel af det 18. århundrede blev behovet for en gennemgående revision af Danske Lovs sjette bog »Om misgerninger« mere og mere påtrængende. Sjette bog i Danske lov er det, vi i dag ville betegne som en straffelov, og som i år 1800 blev benævnt som en »kriminallov«. Der var al mulig grund til lige netop at overveje revision af denne del af Danske Lov, som i endnu højere grad end Danske Lovs øvrige bøger, udsprang af lovgivning, der var væsentligt ældre end Danske Lov. Hvem der var den egentlige initiativtager til nedsættelsen af en kommission til udførelsen af dette arbejde er ikke klart. Den kongelige resolution af 27. oktober 1800 blev meddelt Kancelliet mundtligt af kancellipræsident Frederik Moltke, men allerede i en betænkning af Christian Brandt af 27. maj 1799 i forbindelse med behandlingen af trykkefrihedsspørgsmålet, omtalte Brandt en påtænkt revision af strafferetten.

Kommissionen fik til formål at lave udkast til »Grundsætninger, hvorpå en ny kriminallov skal grundes«. Kommissionens indstilling skulle forelægges

Kancelliet, og danne grundlag for et nyt kommissionsarbejde med udarbejdelse af konkrete lovforslag til formålet. Kommissionens medlemmer var: kancellipræsident Frederik Moltke, justitiarius i Højesteret Jacob Edvard Colbiørnsen, professor i jura Lauritz Nørregaard, professor i jura Johan Frederik Wilhelm Schlegel samt Colbiørnsen selv.

Allerede ved kommissionens første møde den 17. november 1800 fremlagde Colbiørnsen en betænkning, det såkaldte fragment (30c), og denne kom til at danne grundlag for kommissionens videre arbejde. Vedlagt betænkningen ved denne lejlighed var desuden to tidligere betænkninger om bos- og hovedlodsforbrydelser (30a og 30b), som begge er dateret 1. januar 1800. De to sidstnævnte betænkninger havde Colbiørnsen tidligere afgivet til Kancelliet, i forbindelse med overvejelser om at supplere Forordning af 6. december 1743.

Det var især fragmentet som gav anledning til diskussion i kommissionen, hvilket kommissionens arkiv vidner om, og særligt spørgsmålet om dødsstraf bragte sindene i kog og gav anledning til polemiske, tillige med skarpe juridiske indlæg fra især Moltke og Colbiørnsen selv. Schlegel bidrog også med udførlige betænkninger, og i J.E. Colbiørnsens privatarkiv findes en længere men ufærdig betænkning. Nørregaard, som var syg på dette tidspunkt, var mindre aktiv i kommissionens arbejde. Medtaget i denne udgivelse er to af Moltkes betænkninger (30d og 30f) om dødsstraffens anvendelse. Disse betænkninger er medtaget for at give den fornødne kontekst til Colbiørnsens svar (30e og 30g).

Colbiørnsen gik stærkt ind for, at der skulle være proportionalitet mellem forbrydelsen og straffen, straffen skulle også tilpasses efter den enkelte, f.eks. mente han, at fængsel ikke var en hård straf for håndens arbejdere, mens for et medlem af borgerskabet var fængsel meget skamfuldt. Colbiørnsen foreslog også, at kvinder kun skulle straffes halvt så hårdt som mænd, dels fordi deres konstitution gjorde, at de led meget mere end mænd ved indespærring og tvangsarbejde, og dels fordi kvinder kun arvede halvt af mænd. Af andre områder, hvor Colbiørnsen kritiserede straffesystemet, kan for eksempel nævnes, at en selvmorders ejendom blev konfiskeret, og enken og børnene dermed blev efterladt formueløse, og at der manglede proportionalitet i straffene for hærværk på personer og ting, idet legemskrænkelser ikke straffes hårdere end hærværk på døde ting.

Schlegel påtog sig at sammenfatte kommissionens overvejelser, men denne sammenfatning, som blev overdraget til Kancelliet den 27. oktober

NY KRIMINALLOV

1803, er øjensynligt gået tabt. Kommissionsarbejdet resulterede ikke i en reform af kriminalloven. Om dette skyldes tidernes ugunst, Napoleonskrigene, eller om det skal tilskrives det forhold, at en uforsonlig personlig strid brød ud mellem Moltke og Colbiørnsen i 1803, vides ikke. Striden resulterede i at Moltke blev forflyttet til Generaltoldkammeret og Colbiørnsen udnævnt til justitiarius i Højesteret. Men Colbiørnsens fragment var ikke glemt af denne grund. Colbiørnsen overlod fragmentet til Anders Sandøe Ørsted i 1809, som publicerede det to gange. I 1809 i *Juridisk Arkiv*, og i 1831 i *Arkiv for Retsvidenskaben* 6. bind. Colbiørnsens synspunkter kan desuden genfindes i plakaten af 12. juni 1816 om vand-og-brød-straffe, og den 24. september 1824 blev straffen af bos- eller hovedlod opgivet, mens Forordning af 30. marts 1827 afskaffede landsforvisningsstraffen, som foreslået af Colbiørnsen i fragmentet 27 år tidligere. Mere gennemgribende af reformer af strafferetten blev dog først gennemført med de såkaldte Ørstedeske straffelove i 1833 og i 1840-41.

Anders Sode-Pedersen

A

Dette, som har rapport til betænkningen om den straf, der bør træde i stedet for hoved- eller boslods forbrydelse i tilfælde, at den skyldige intet ejer, henstilles til hr. generalprokurøren.

Betænkning

Denne sag anser jeg at indeholde en særskilt materie fra den hosfølgende (nr. 3197), der handler om hovedlods bestemmelse, og jeg holder for, at den også kvalificerer sig til en særskilt lovgivning, efterdi den angår subsidær legemlig straf for pengebøder i almindelighed uden at indskrænke sig til visse slags. Imidlertid, da nogle af Højesterets tilforordnede har i deres hosfølgende betænkning over den anden benævnte genstand tillige udbredt deres betragtninger over denne og derved fremkaldt et par anmærkninger fra min side, hvilke jeg har betegnet med litr. a og b., så bru-

ger jeg denne frihed at bringe disse i erindring under denne sags overvejelse. I det øvrige er min mening kort denne:

At forordningen af 6. december 1743 kunne tåle at formildes uden, at dens øjemærke derved blev forfejlet, det tror jeg, men jeg finder ikke, at den laborerer af alle de mangler, som tillægges den i betænkningerne fra nogle iblandt de oplyste mænd, som har fremkaldt deres tanker over denne lovgivning.

a) Jeg skønner ikke, at den skyldige udsættes for at kunne lettere tilføjes forurettelse af øvrigheds mændene end af domstolene i henseende til den subsidiære strafs bestemmelse. Thi da denne er udtrykkeligt fastsat i forhold til de idømte bøders sum, for så vidt den pågældende ej formår at betale, så indser jeg ikke, at han kan forurettes ved øvrighedens resolution, efterdi denne må i, at foreskrive den tid i hvilken han skal lide fængselsstraf eller hensættes til arbejde, bogstaveligt følge forordningens bud. Hvad valget af disse to forskellige straffemåder angår, da synes mig, det er naturligt, at øvrigheden, der er på stedet og kender den pågældende, må kunne med langt større vished end selv Højesteret bedømme personens forfatning, følgelig også rigtigst vælge den slags straf, som lovgiveren har bifaldet at skulle anvendes efter hans kvalitet. Og jeg kan ikke tro, at de mænd, som kongen betror den øverste magistratur, skulle fortjene mindre tillid end de, der beklæder dommerembederne i landet. Overalt har jo den forurettede sikker tilflugt til kongens retfærdighed, såfremt han skulle have billig klage at føre over øvrigheden.

b) Efter min mening er det intet fejltagende princip i forordningen, at den har fastsat to slags subsidiære straffe i forhold af de pågældendes stilling i borgerselskabet. Jeg har desangående fremsat mine grunde i den hosfølgende betænkning (vide anmærkningen lit. b). Dertil henholder jeg mig aldeles. Og jeg vil kun (i anledning af den foreslåede simple fængselsstraf) tilføje den anmærkning, at lovgiveren bør aldrig glemme at rådføre sig med den almindelige nationalkarakter og sit folks naturlige tilbøjeligheder, når han vil bestemme passende straffe. Det, som er straf for en, er det ikke altid i lige grad for en anden. Jeg sigter ikke her blot til den forskel i følelsen, der kan have sin grund i fordomme eller i et vist begreb om ære, hvilket dog også bør komme i betragtning, men jeg ser tillige hen til det temperament, som er det almindeligste hos nationen, og som for en stor del har sin grund i klima, hvilket ikke så let lader sig forandre. Det er (e.g.) en virkende straf, at den franske soldat sættes i fængsel (kachot) i

nogle dage, uagtet han beholder sin hele lønning i den tid, han sidder i fængsel. Denne tvang er, endskønt den ingen vanære medfører, en virkelig lidelse for den hidsige, urolige og muntre franskmænd. Dersom man ville anvende denne straf på en flegmatisk hollænder, hvis kolde blod flyder langsomt i årene, turde det vel hænde, at han med rolig søvn og god føde ville finde denne magelighed behageligere end strenge, udmattende våbenøvelser og hastige marcher. Et sådant fængsel blev altså ikke den samme straf for denne som for hin.

Landalmuen hos os er just ikke heller meget munter. Savnet af legemsbevægelse skulle næppe føles synderlig som straf, når den arresterede kunne nyde uforstyrret rolighed og tilstrækkelig mad og drikke. Det er ej heller at tvivle på, at jo den pågældendes venner ville sørge for, at han intet manglede af det sidste.

Vor nations godmodige karakter er mig borgen derfor. Derimod turde det vel hænde, at en sådan arrestant, som var vant til dagligt strengt eller svært arbejde, kunne tildrage sig skorbutisk sygdom ved en langvarig stillesiddende. Og det kunne ikke stemme overens med lovgiverens vilje, at denne slags straf skulle ramme ham. Jeg holder af disse årsager for, at tvangsarbejde uden forbindelse med vanære er den mest passende straf for dem af almuens, som ikke formår at betale idømte bøder. Denne grundsetning har kongen også antaget i at udstede hosfølgende forordning for Norge af 12. juli sidstleden, hvorved fæstningsarbejde forandres til kronarbejde.

c) Hr. konferensråd Treschow mener, at almuesmanden aldrig burde dømmes til bøder, men straks til arbejde. Jeg kan ej heller være enig heri. Thi det måtte da forudsættes, at alle af denne klasse både er og skulle stedse forblive fattige. Tak ske vor regerings omhu for denne vigtige del af statens borgere! Dens opmuntrende og beskærmende lovgivninger spås en langt behageligere udsigt. Og ved at kaste øjet på de fremskridt til velstand, som allerede er gjort, ser man kendeligt, at armod ikke vil blive den vindskibelige agerdyrkers lod.

Dog – jeg bør endnu tilføje en anmærkning i anledning af det forslag, at almuesmanden altid skulle straffes med fængsel eller arbejde, uagtet pengebøder bliver bestemt til straf for andre. Ratio skulle da være, at den arbejdende og nærende klasse ville komme til at sættes tilbage i sin velfærd ved tabet af disse penge.

Det fortjener at prøves, om den foreslåede bestemmelse svarer til sin hensigt?

Jeg vil ikke anstille prøven ved at sætte den velhavende almuesmand til eksempel. Thi ved siden deraf falder argumentet straks bort af sig selv. Jeg vil antage, at en bonde eller håndværksmand, der ej var formuende, blev dømt til fængsel eller arbejde i stedet for bøder, som han dog (endskønt ej uden følelig uejlighed) kunne tilvejebringe. Mon da ikke mangel af hans tilsyn og hans medarbejde ved hans agerdyrkning eller værksted kunne forvolde ham et (muligt og rimeligt) større tab end den sum af bøder, som han ellers skulle have udredet lige med en anden medborger? Efter min mening kom en sådan mand til at lide straf både på kroppen og pungen. Imidlertid skulle dog hensigten være: at skåne ham for pengeudgiften, følgelig også for penges tab, efterdi virkningen er den samme.

Det står nu alene tilbage med få ord at fremsætte mine tanker, hvorvidt forordningen af 6. december 1743 kunne tåle forandring og imodtage forbedring. Jeg tror da ifølge af, hvad jeg tilforn har anført,

1) At bemeldte lovgivnings disposition er bygget på rigtige grundsetninger, for så vidt som den har bestemt forskellig slags subsidiære straffe i forhold til de pågældendes kvalitet eller stilling i borgersamfundet. Og at tvangsarbejde er den mest passende straf for dem, der er vant til at arbejde, men at fængsel forbundet med en tålelig streng diæt bør anvendes på andre, som ikke hører aldeles til almuesklassen.

2) Begge af den slags straffe, som i forordningen er foreskrevne, kunne, efter min ringe skønsomhed, tåle at formildes uden at øjemærket skulle forfejles.

Jeg holder for, at disse formildelser kunne bestemmes således:

a) At ligesom forordningen af 12. juli sidstleden har forandret straffen af fæstningsarbejde til kronarbejde i Norge, så bør og en lignende straf (være sig vejarbejde eller deslige) fastsættes for dem af almuen, der ej formår at udrede bøder, i Danmark.

b) At tiden selv kunne tåle at forkortes til det halve, så at i stedet for at der i hin anordning er beregnet en dags arbejde for hver mark dansk, skulle tvangsarbejdet beregnes til en dag for hver 2 mark. Ja! måske endog nedsættes til 48 skilling for hver dag. Thi mig synes, at 40 dages tvangsarbejde er hårdere straf for de fattige, end 20 rdl.s bøder er for den formuende.

NY KRIMINALLOV

c) I de tilfælde hvor straf af fængsel på vand og brød finder sted ifølge den omhandlede forordnings par. 15, mener jeg, at den kan formildes både i henseende til tiden og måden.

Efter min tanke kunne den bestemmes således:

1) At den skyldige skulle lide fængselsstraf på vand og brød for bøder indtil 10 rdl. inklusive i tre dage, og derefter en dags fængsel tillægges for hver 10 rdl., som bøderne var større, nemlig for 20 rdl. fire dage, for 30 rdl. fem dage og så videre indtil 20 dage, der måtte være den højeste straf;

2) at den pågældende skulle tilvejes hver dag 1½ pund sundt og godt brød og så meget rent vand, som han kunne drikke;

3) At den skyldige skulle have tilladelse til at styrke sig med anden mad og drikke hver 5. dag, dog skulle fangevogteren nøje påse, at han ikke fik mere af drikkende vare end til tarvelighed.

På denne måde kunne bemeldte straf anvendes uden at ødelægge den lidendes helbred.

d) Kvindepersoner burde, efter min mening, altid straffes med fængsel på den under par. c foreskrevne måde. Thi det ville være hårdt at disse skulle sættes i tugt- eller forbedringshuset for bøder, når straffen af fæstningsarbejde formildes i hensigt til mænd.

Jeg tror endog, at fængselsstraffen for kvinder kunne (med hensigt til kønnets svaghed) bestemmes til den halve tid i forhold af den, der er foreslået at skulle anvendes for mænd, især da den kvinderne af naturen tildelte større grad af undseelse og frygtsomhed forøger deres følelse ved at lide straffen.

Overalt synes mig, at den lovgiver handlede billigere, som lod halv straf blive kvinders lod, end den som bestemte deres arv til det halve imod mændenes.

København den 1. januar 1800.

Colbiørnsen

B

Den 1. august 1799. Henstilles til hr. generalprokurøren.

Betænkning

Kancelliet har udsat denne sag angående bestemmelse af det, der skulle anses som minimum af hovedlods, boslods eller gods' forbrydelse så længe, indtil den arresterede Hans Holms sag var pådømt i Højesteret, på det at det ej skulle kunne siges (endskønt det findes på prent), at denne lovforbedring sigtede til og kunne få indflydelse på eksekutionen af den dom, der overgik ham, i fald han blev befundet skyldig til at have forbrudt sin boslod, da det er bekendt, at han intet ejer.

Nu da hans sag er afgjort, bliver vel den genstand, der omhandles i vedlagte brevveksling mellem Kancelliet og Højesteret, moden til nærmere overvejelse og endelig afgørelse.

I hofølgende koncept til kollegiebrev af 26. marts sidstleden har jeg udførligt udviklet mine tanker angående lovens mangler, for så vidt den i at fastsætte *confiscatio bonorum* som den højeste *poena pecuniaria* har efterladt at bestemme et minimum af denne største pengebøde, hvoraf følgen blev den (*in praxi* antaget) anomaliske slutning, at den forbryder, der blev kendt skyldig til at have sin boslod fortabt, aldeles undgik al straf, når han var fattig, eller han havde fundet lejlighed til at forstikke, hvad han ejede, hvorimod de, der blev dømt for små forseelser til ringe, men dog ved Loven bestemte bøder, måtte lide straf på kroppen i forhold af summens størrelse.

Den, som dømtes til falsmålsbøder formedelst udeblivelse som vidne, straffedes på legemet, imedens den offentlige roligheds forstyrrer – den, der turde undsige dommeren på sit sæde – etc., blev ustraffet. Man har her i hovedstaden selv haft adskillige eksempler på denne – virkelig milde – lovforklning og deslige sagers afgørelse.

De grundsætninger, som Kancelliet har fremsat i at afhandle denne materie, er også af de tilforordnede i Højesteret enstemmigt antaget som rigtige. Men nogle af bemeldte rets lemmer har udbredt deres betragtninger til flere genstande, hvilke ikke egentlig hører til denne sag, men omfatter en stor del af straffelovene i almindelighed. Jeg er enig med de herrer assessorer af Højesteret, der anser det betænkeligt at inklade sig ved denne

lejlighed i forslag om andre forandringer formedelst den forbindelse, i hvilke straffelovene står med hinanden indbyrdes, hvilket især hr. assessor Feddersen (efter min mening retteligt) har anmærket. Ved forordningen af 12. juli sidstleden er kronarbejde fastsat i stedet for fæstningsarbejde, når legemlig straf skal anvendes på dem af almuen, som ej formår at udrede idømte bøder. Denne lovgivning angår vel kun Norge, fordi indretningen med kronarbejde alene finder sted i bemeldte rige. Men Kanceliet korresponderer med de vedkommende departementer angående lignende bestemmelser i Danmark. Det bliver da uden tvivl rigtigst, at man i at handle om den materie i sin tid tager nærmere under overvejelse, om det er rådeligt, at fastsætte simpel fængselsstraf som subsidiære uden hensigt til forbrydelsens og bødernes natur og uden hensyn til de pågældendes stand eller forfatning?

Imidlertid vover jeg dog (i det forbigående) at fremkaste et par anmærkninger desangående. Disse er kort følgende:

a) Dersom vore straffelove havde den fuldkommenhed, at de bestemte pengebøderne forholdsmæssigt efter forbrydelsens eller forseelsens virkelige størrelse, nemlig efter dens politiske eller moralske skyld afvejet retteligt på statsklogskabs og moralitets vægtskål, da ville jeg anse det rigtigst, at den legemlige straf blev forskellig i henseende til måden selv, så at den (til eksempel), der ikke formåede at udrede bøder af en vis sum (såsom fra 100 rdl. og derover), burde straffes med offentligt arbejde, og at tiden måtte bestemmes i forhold til summen. Men når bøderne var mindre og følgelig forseelsen af den ringere slags, kunne også en mildere straffemåde anvendes.

Uheldigvis er vore loves bestemmelser i hensigt til bøder ikke således afpasset, at denne målestok kan bruges. *Calumniantens* pengestraf er tre mark, voldsmandens, der anfalder sin medborger midt i sit hus' helligdom kun 60 rdl. Den ildesindede, der lægger hånd på sin medborger og slår ham, kan begå en sådan forbrydelse mod at betale 9 rdl. etc., etc. Efter hr. etatsråd Fridschs klassifikation af de af ham foreslåede fængselsstraffe skulle voldsmanden i mangel af formue sidde otte uger i fængsel, hvor han da efter behag kunne sove eller arbejde. At et ondt og hævngherrigt menneske kunne, ved at betale en stodder, som havde kræfter, en halv eller hel snes rigsdaler, formå ham til at øve voldshandlinger imod svag og uskyldig mand, når straffen for en sådan misgerning kun blev, at den, der øvede samme, skulle holdes fra at gå ud i otte uger og måske i den tid ny-

de et vellevnet, som aldrig tilforn var faldet i hans lod, det kunne befrygteligt blive følgen af sådan straffemåde.

b) Jeg skal ikke nægte, at det er en fuldkommenhed hos Loven, at den kan være lige for alle. Hvor der handles om virkelige *delictis*, ville det også være en slet undskyldning for overtræderen, at han var et menneske af stand eller opdragelse. Jeg erkender fuldkommen, at han ikke af denne årsag bør unddrages fra Lovens almindelige straf. Moralement er han mindre undskyldelig end mennesker af den ringere klasse.

Men jeg tror dog, at hvor der er spørgsmål om at lide korporlig straf, fordi den, der har begået forseelser af de mindre slags (hvilke ej heller bør være ustraffede), kunne det vel bestå med retfærdighed at gøre forskel på den subsidiære strafs måde, såfremt ellers *poena subsidiaire* skal være forholdsmæssig.

Da oberst Zekely måtte, i kejser Josefs tid, feje gaderne i Wien, led denne mand af stand og opdragelse uden tvivl langt mere end de gadefejere, der havde forrettet sådant arbejde fra deres ungdom for løn eller befaling.

Ligesom man på den ene side må tage sig i agt for at bestemme hårdere straffe, end der udfordres, så må en god lovgiver på den anden side dog indrette dem således, at de svarer til deres øjemærke og anses af den pågældende for at være straf.

At sætte et menneske, der ej har nogen synderlig æresfølelse (og som måske sover hellere, end han arbejder) i fængsel for nogle dage, det anser han næppe som straf, imedens en mand af finere følelse skammer sig ved at have siddet en time i arrest. Lovgiveren må bedømme menneskene sådan, som de virkelig er, ikke således, som han ville, de skulle være. Han bedrager sig ved at gøre metafysiske idealer. Disse er lygtemænd, der ikke sjældent forleder den for menneskets held og forædling brændende filantrop til at forlade den mindre glimrende, men trygge vej, hvor man finder den alvorlige, granskende filosofi at vandre frem med faste skridt ledet ved den belærende erfarings sikre hånd.

Dog – jeg bør afbryde, da jeg ser, at mine bibetragtninger allerede er blevet mere vidtløftige, end jeg havde ønsket. Jeg går tilbage til den genstand, som Kancelliet i dets brev til Højesteret har sat under question, nemlig det spørgsmål: Om det er fornødent at bestemme den mindste sum, hvortil boslod, hovedlod eller gods' forbrydelse (*confiscatio bonorum*) skal beregnes, på det at der kan blive en regel for at fastsætte ved

dommes eksekution, hvor lang tid den skyldige, når han er uformuende, bør lide straf på kroppen efter det forhold, som vore love foreskriver i henseende til andre slags bøder, hvis beløb udtrykkeligt er benævnt?

Da Kancelliet har fremsat sine grunde for den affirmative besvarelse af dette spørgsmål, og da samtlige Højesterets lemmer har erkendt nødvendigheden heraf og rigtigheden af kollegiets forslag i hensigt til summen, så mener jeg, at sagen (indskrænket til de grænser, som er den givne i Kancelliets brev til Højesteret) kunne forestilles Hans Majestæt, nemlig således:

A) at boslod eller hovedlod fastsættes i det mindste til 1000 rdl., og som en følge heraf

B) halv boslod til 500 rdl., samt

C) yderste formue til 100 rdl., og at den legemlige straf skulle eksekveres i forhold dertil på samme måde som andre slags bøder, for så vidt som de skyldige ikke havde formue til at udrede det idømte.

Endelig hvad hr. etatsråd Fridschs anmærkning (lit. k) angår, nemlig at den legemlige subsidiære straf i stedet for bøderne ikke burde akkumuleres, når boslods forbrydelse var forbunden med livsstraf, da anser jeg, i at erkende rigtigheden af dette princip, dog uformødent, at samme skulle tilføjes den omhandlede lovgivning. Thi jeg tror ikke, at nogen eksekutor har ladet sig falde ind at straffe et menneske på kroppen af mangel på boslod, når den skyldige var blevet dømt til at straffes på livet.

København den 1. januar 1800.

Colbiørnsen.

C

Fragment som bidrag til det af kommissionen pålagte arbejde at foreslå grundsætninger til en ny og forbedret kriminallov.

Staternes formål er: borgerfrihed og sikkerhed. De deraf flydende rettigheders bestemmelse er genstand for loven i almindelighed. At værne om borgersikkerheden og betrygge enhver af selskabets lemmer imod vold og fornærmelse, det er straffenes øjemærke i særdeleshed.

Man kan ikke tænke sig retfærdighed i borgersamfundet uden tillige pligter, hvilke står i umiddelbar forbindelse dermed. Når hines rolige ny-

delse krænkes, da overtrædes disse. Det er altså nødvendigt at afværge og hæmme deslige overtrædelser ved passende straffe. Thi sådan tvang er den sande friheds grundstøtte. I at omgærde borgersikkerheden ved dette middel bør straffene afvejes således, at de kunne være tilstrækkelige til at afskrække ondskab fra at forstyrre samfundets fred og holde lidenskaber tilbage fra at øve vold og fornærmelser, men det må iagttages, at de ikke heller foreskrives hårdere, end dette øjemærke udkræver. Straffenes grader bør afvejes på retfærdigheds vægtskål i forhold til enhver forbrydelses natur. Men retfærdighed bør ledes af mildhed, så at den i at beskytte imod forurettelse på den ene side sætter tillige, på den anden side grænser for fornærmede medborgeres hævn.

Der behøves ingen anden grund end den, der lyder fra menneskehedens egen stemme for at bevæge Danmarks faderlige regering til at forkaste hårde straffe. Dens idelige benådnings og formildelser bærer vidnesbyrd om, at den ikke ynder strenghed.

Jeg vil derfor i at handle om denne hovedsætning fornemmelig betragte den fra statsklogskabs side, og jeg vil i at hente beviser derfra om den skade, hårde straffe medfører, tilføje oplysende eksempler fra vore egne love.

A. Når straffen er større end lovbrudelsen, så at den ligner hævn, bliver den skadelig, fordi den fornærmede ikke kan, som billig mand, fremkalde den ved klage uden at handle imod sin samvittighed.

Således var straffene for tyveri, indtil de blev formildede ved forordningen af 20. februar 1789. Uagtet forordningen af 27. april 1771 forkyndte i dens indledning, at det var Hans Majestæts vilje, at straffen skulle bestemmes i et billigt forhold til misgerningens grovhed, blev dog denne grundsætning ikke ganske fulgt i bestemmelserne. Ifølge disse (til eksempel) skulle første gang begået simpelt tyveri, når kosterne beløb sig til 10 rdl. værdi, straffes med kagstrygning og fæstnings- eller tugthusarbejde for livstid, og dommen skulle fuldbyrdes straks uden at forestilles kongen etc.

Endog på børn af 14-års alder i Norge og 15-års alder i Danmark var denne straf anvendelig (vid. D.L. 1-24-9 og N.L. 6-17-43), og den fornærmedes bøn om et sådant barns redning måtte ikke komme for kongen. Jeg skulle aldeles miskende menneskelighedens følelse, dersom jeg ikke turde tro, at en god og ædel mand ville under sådanne omstændigheder hellere lide stiltiende et tåleligt tab end føre klage derover, når han forud-

så, hvor hård den skyldiges afstraffelse måtte blive. Heraf følger da, at en lov kan vorde svag formedelst dens egen strengthed.

B. Dersom forholdet i straffenes bestemmelse ikke iagttages, men de større og mindre overtrædelser straffes med lige strengthed, kan denne ofte sætte forbryderen i den stilling, at han fristes til at begå den større misgerning efter at have iværksat den mindre. Sådan kunne følgen blive af vor Lovs straf for røveri. Den skyldige skal have sit liv forbrudt til stejle og hjul uden hensigt til, om han dræber eller ikke (vide D.L. og N.L. 6-16-1).

Ville man endog antage, at livsstraf kunne være passende på den omhandlede misgerning, uagtet denne ej var forbunden med mord, så er det dog indlysende, at klogskab måtte fraråde lovgiveren at straffe den, der alene ved hjælp af overlegen magt og trussel røvede lige med den, som tillige myrdede. Thi når forbryderen ikke har større straf at vente for den grovere misgerning end for den ringere, er det unægteligt, at han for sin egen sikkerheds skyld har årsag til at iværksætte hin, efterdi han ved at skille den røvede fra livet hindrer ham fra at kunne træde op som klager eller angiver imod sig.

Forudsat at straffens hensigt er: at afværge forbrydelser og iblandt disse især de farligste, så er det da også uden tvivl en væsentlig fejl hos lovgivningen, at denne (så at sige) selv baner vej til større mishandlinger ved at foreskrive uforholdsmæssigt hårde straffe for de mindre.

C. Det kan ikke nægtes, at jo sædelighed er en af de agtværdigste egenskaber hos et folk.

Den tilberedes og fremmes vel sikrest ved almenoplysning og sand religionskundskabs udbredelse. For så vidt hører denne genstand nærmest til opdragelses- og undervisningsvæsenet. Men det kan dog næppe sættes i tvivl, at usædelighed må, for en stor del, holdes i tømme ved tvangsmidler. Thi den menneskelige fuldkommenhed (perfektibilitet) i almindelighed, om hvilken vore dages filosoffer skriver så meget, synes at være langt borte endnu, og jeg frygter for, at den aldrig vil findes uden i bøger.

Imidlertid tror jeg dog, at der kan gives enkelte tilfælde, hvor straf for en usædelig handling kunne vorde skadelig, både fra moralsk og politisk side betragtet, om endog straffen selv ikke syntes ved første øjekast at være streng.

Det er til lejemålsbøder, jeg her sigter. Det er denne straf, jeg vil anføre til eksempel på, at den, omendskønt tilsyneladende mild i dens bestemmelse dog ofte har været, og er grum i dens følger.

Det må tilgives mig, at jeg måske spilder kommissionens tid med vidtløftighed i at handle om denne genstand, men (må jeg bekende det) den ligger mig tungt om hjertet, fordi jeg har set alt for mange ulykkelige virkninger af denne forseelses straf.

Man kan ikke andet end gyse tilbage af medlidenhed og skræk, når man forestiller sig den svage, forførte kvinde omringet af smerter, beskæmmelse og armod at lægge morderisk hånd på sit uskyldige foster, som hun ville have kærligt omfavnet i sine moderlige arme, dersom hun ikke var blevet nedstyrtet i fortvivlelse, og medynk selv havde drevet hende til at forkorte dets lidelser ved en mildere død end hunger og mangel. Hvor ofte har ikke sådanne ulykkelige mødre erklæret for retten, at denne ømhedsfølelse over deres forladte børns uundgåelige skæbne havde været bevægårsagen til deres forbrydelse? Og nogen fattigdom har bekræftet sandheden af deres udsigende.

Loven er retfærdig, når den anser den kvinde strafskyldig, der efterlader at bruge de fornødne hjælpemidler til sit barns frelse. Dens alvorlige stemme forkynder værdigt naturens høje bud, når den tvinger det uægte barns fader til at bidrage til dets underholdning og opfostring. Men den nedbryder igen sit eget værk, når den i at pålægge forældrene at betale lejemålsbøder til deres herskab (som de ikke har fornærmet) betager dem evner til at efterkomme disse pligter.

Jeg vil ikke her tale om de straffe, ved hvilke Loven er blevet skærpet ved sildigere forordninger angående igentagne lejemålsforseelser. Min hensigt på dette sted er blot at bevise, at endog tilsyneladende milde straffe kunne vorde skadelige i deres følger. Og det er da ustridigt, at lovgiverne hellere må være overbærende med små forseelser (især når disse ikke har deres grund i ondskab, men i menneskets naturdrift), end ved straf at give anledning til større forbrydelser. Lovens straf synes desforuden unødvendig, hvor lidelser og beskæmmelse er uundgåelige følger af gerningen selv, og det i sådan grad, at bøder ikke kunne komme i betragtning som en medvirkende bevægårsag til at afholde fra at begå forseelsen. I øvrigt er lejemål ikke i den egentligste forstand et *delictum*. Thi dettes karakteristiske kendetænde er: hensigt til at skade. Ikke hellere er lejemål altid et sikkert bevis på en stor grad af usædelighed. Thi de offentlige skøger kommer sjældent i denne ulejlighed. Den bliver i almindelighed den svage (ofte uskyldige) forførte kvindes lod.

For så vidt som der fra forordningen af 27. februar 1772 kunne uddrages en grund imod lejermålsbødernes ophævelse, fordi denne lovgivnings indledning forkynder, at straffens eftergivelse ved forordningen af 13. juni 1771 havde givet anledning til overtrædelser, bør jeg gøre denne anmærkning: At tidsrummet imellem disse to anordninger (nemlig fra den 13. juni til 27. februar) var så kort, at det ikke har været muligt imidlertid at begå lejermål. Thi denne forseelse kommer ikke i betragtning førend ved barnefødslen, uden hvilken der ikke haves kendsgerning eller *corpus delicti* til bevis imod de pågældende.

Jeg behøver næppe at igentage, at jeg her blot har sigtet til simple lejermål.

Der gives kvalificerede, der er virkelige forbrydelser og fortjener straf. Den formynder (til eksempel), der krænker sin myndling, – den lærer, der forfører den unge pige, der var ham betroet til undervisning osv. Aldrig kunne jeg tilråde, at disse ikke skulle straffes og det endog alvorligt. Men jeg indskrænker mig til på dette sted at have bevist den sætning, at det i visse tilfælde kan have skadeligere følger at straffe små forseelser, end at tåle dem og overbære dem med skånsel.

D. Det er forgæves, at den gode lovgiver ønsker at kunne foreskrive enhver straf således, at den rammer de skyldige alene.

Den naturlige forbindelse, der finder sted imellem ægtefæller såvel som forældre og børn, gør det ofte umuligt at bringe dette ønske til udførelse. Men at straffe den fornærmede person selv tillige med den, der har begået forbrydelsen, det kan ikke stemme overens med retfærdig og vis lovgivning.

Sådan fejltagelse kan let indsnige sig, når der ikke drages en rigtig grænselinje imellem offentlige og private forbrydelser.

Vor Lov gjorde (så at sige) alle fornærmelser til *delicta publica*. Thi D.L. 1-24-8 og N.L. 1-22-8 befaler, at dersom den forurettigede lader sin sag upåtalet eller forliger sig med sin vederpart, førend dom er faldet, da bør (tilkommer) dog kongen eller husbonden deres bøder i de sager, som bøder vedhænger. Vel har kongen i sine anordninger om forligelsesvæsenet ophævet dette Lovens bud, som lagde hindring i vejen for Hans Majestæts velgørende hensigt ved at stifte forligelsesindretningen.

Men dog gives der endnu private forbrydelser, der forfølges af justitien som *delicta publica* uden foregående opfordring fra den fornærmedes side. Utroskab i ægteskab eller hor påtales ved *actionem publicam*, uagtet

den forurettigede ægtefælle ikke fører klage derover, men tilgiver forseelsen. Følgen er da, at den skyldige dømmes efter loven til at straffes på sin yderste formue, og virkningen bliver, at den person, som er umiddelbart fornærmet ved sin ægtefælles utroskab, må selv tage lige del i straffen med den skyldige. Jeg vil ikke tale om, hvor opfaldende det er, at en mand skal kunne påtvinges bevis om sit hus' beskæmmelse, når han ikke forlanger det, og at han, formedelst den offentlighed sagen gives ved justitiens forfølgelse, må nødes til at skille sig fra sin hustru, hvis forseelse han kunne have ønsket at tilgive, enten i betragtning af hendes andre gode egenskaber, eller hans huslige forfatning eller af kærlighed for deres fælles børn osv.

Men nu kan han ikke tilgive, efter at forargelsen er blevet offentligt kundgjort. Thi hån og spot måtte vorde hans lod, da almindelig fordom har således forjaget det sande begreb om ære, at den forurettede mand ikke beklages, men gøres latterlig.

Jeg forestiller mig, at kongen af disse årsager fandt sig bevæget til at befale ved forordningen af 13. juni 1771, at det ikke tilkom andre end den fornærmede ægtefælle at føre klage over den omhandlede overtrædelse. Men dette bud blev igen tilbagekaldt ved forordningen af 27. februar 1772, hvilken endnu er gældende.

Foruden dette eksempel på, at der gives tilfælde, i hvilke vor Lov straffer ikke blot den uskyldige, men den fornærmede, tør jeg endnu anføre et, hvor de lidendes skæbne forekommer mig at være skrækkelig hård. Dette er: *in casu suicidii*, især når den, der har omkommet sig selv, var fader og ægtefælle. Ifølge Lovens 6-6-21 skal hans hovedlod være forbrudt til hans herskab. Det er at sige: Hans børns arv skal tilfalde herskabet eller husbonden. Efter at disse uskyldige er blevet faderløse, gøres de også arveløse og det ved Loven selv, som erklærer i dens fortale, at enker og faderløse børn skulle i særdeleshed være genstande for dens og domstolenes beskyttelse.

Behøver man vel her at opvække medlidenhedsfølelse med at afmale den ulykkelige enke og børn, som fortvivlende omfavner den myrdede faders og ægtefælles lig, imens rettens middel, i Lovens navn, fratager dem deres ejendom?

Jeg fremsætter alene det kolde spørgsmål: Hvem er fornærmet? Er det ikke de, som har lidt tab formedelst den iværksatte gerning? Men det er jo da unægteligt, at den dræbtes hustru og børn egentlig er de, som derved er

tilføjet skade. Dersom altså skadeserstatning ifølge Lovens almindelige grundsætning bør i tilfælde af forbrydelser udredes af den skyldiges bo frem for strafbøder, så bliver det en synderlig afvigelse fra hin retfærdige regel, at de, der har lidt tabet ved det begåede selvmord, skulle straffes med arvs forbrydelse.

Jeg vil ikke her udførligt afhandle det spørgsmål: hvor vidt *suicidium* kan betragtes som misgerning og vorde genstand for straffelovene med hensyn til den person selv, der har iværksat gerningen. Min hensigt er blot at bevise den sætning, at den dræbtes efterladte hustru og børn straffes uretteligt. Imidlertid kan jeg dog ikke skjule, at jeg efter min overbevisning måtte besvare spørgsmålet benægtende. Og mine grunde er kort disse:

1) Dersom menneskets medfødte naturdrift til at vedligeholde sit eget væsens tilværelse og den (måske alt for meget) indskærpede frygt for døden ikke er tilstrækkelige bevægårsager til at afholde fra selvmord, så tvivler jeg på, at nogen skulle afskrækkes derfra med en straf, som ej kan ramme ham.

For så vidt bliver da denne uhensigtsmæssig, fordi den er unyttig.

2) At betrygge samfundet og ethvert af dets lemmer indbyrdes imod vold og fornærmelse, det er lovgiverens sag.

Men den myndige borgers pligter imod sig selv hører ikke i almindelighed under tvangslovene. Det er ved religionen og sædelæren, han skal ledes til at efterkomme disse.

Omendskønt den, som forkorter sit eget liv, kan handle moralsk urigtigt i henseende til sig selv, tror jeg ikke, at staten har ret til at straffe ham derfor, med mindre denne tillige fornærmes.

Vel har mange påstået, at samfundet virkelig tilføjes skade af selvmorderen, efterdi han har skilt det ved en medborger, som måske kunne have været det til gavn. Men denne grund kan ikke anses for gyldig. Thi dersom han som fri mand havde ret til at forlade det borgerselskab, i hvilket han levede, og at gå ind i et andet hvor han ventede sig større fordele, indser jeg ikke, at staten har mere adgang til at straffe ham, fordi han gik ud af verden, end om han havde taget sin bopæl i et fremmed land. At han ved at aflive sig har fornærmet menneskeheden, efterdi han dog havde kunnet gavne denne ved at beholde sit liv, om han endog havde haft ret til at begive sig ud af landet, det kan heller ikke være en tilstrækkelig bevægårsag til at straffe. Thi lovgiverens virkekreds går ikke uden for statens

grænser. Og dersom man vil hente en grund derfra, at selvmorderen har begået synd eller overtrædelse imod Guds bud og den kristelige religions lære, da svarer jeg dertil, at den skyldige i så fald allerede står for den evige retfærdigheds domstol i det øjeblik, han har berøvet sig livet, og at han altså ufejlbarligt vorder straffet efter fortjeneste, dersom han er skyldig til straf.

I øvrigt står det jo til enhver, som vil dræbe sig selv, at iværksætte gerningen på sådan måde, at den måtte synes at have sin årsag i blot hændelse. Følgelig gælder Loven kun imod dem, der ej søger at skjule, at handlingen er udført med overlæg.

Til slutning bør jeg, for ikke at blive misforstået, tilføje denne erindring: at omendskønt jeg har anført den sætning, at den myndige borgers pligter imod sig selv ej hører i **almindelighed** under tvangslovene, indrømmer jeg dog villigt, at der gives undtagelser fra denne almindelige regel, nemlig når handlingen er forargelig eller usædelig, e.g. den skændigste art af *delictum carnis* etc. Men dertil kan ikke *suicidium* henføres. Cato var uden tvivl en mand af den strengeste dyd og sædelighed, og dog omkom han sig selv. Det ville næppe have gjort den romerske lovgivning ære, om denne agtværdige mands døde legeme var blevet forhånet og hans børn dømt til at have deres arv forbrudt.

E. Når forbrydelser er af den natur, at legemlig straf findes anvendelig, bør efter min mening bøder ikke dermed kumuleres.

Derimod bør lovgivningen altid sørge for, at den fornærmede gives erstatning for tilføjede skade. Vor Lov kumulerer ikke sjældent straffene. Således (til eksempel) bestemmer dens 6-6-1 og 3 både livsstraf og hovedlods forbrydelse for drab (*homicidium simplex*). Og den skyldiges hele formue tilfalder jorddrotten, når sagen af denne påtales, men den halve del deraf, dersom den forfølges af den dræbtes næste arvinger.

Jeg holder for, at i tilfælde af, at den dræbte har efterladt sig enke og børn, burde dem efter dommerens skønnende tillægges en passende erstatning for det dem tilføjede tab i forhold af den skyldiges formue og disses trang. Og at justitien i denne, som i enhver sag, bør kun holdes skadeløs for de på forbryderens bevogtning og sagens udførelse anvendte omkostninger.

I øvrigt mener jeg, at alle bøder, når sådan slags straf finder sted (nemlig hvor *delicta* er *levioræ*), bør tilfalde de fattige. Dette princip har også stedse været fulgt af Hans Majestæt i de sildere lovgivninger.

F. Jeg har (under lit. B) opgivet eksempel på, at uforholdsmæssige straffe kunne, endog blot fra klogskabs side betragtet, have skadelige følger. At de efter menneskeligheds og billigheds grundsætninger bør bestemmes forholdsmæssigt mildere for de mindre end de større forbrydelser, det er vel indlysende. Men det kan let undgå lovgiverens opmærksomhed at iagttage denne regel i det tilfælde, at to personer er *correi in delicto*, og begge virkelig begår den samme misgerning.

En sådan slags *delictum* er (til eksempel) *incestus*. Når en fader bedriver blodskam med sin datter, er forbrydelsen fra hendes side også blodskam. Loven fastsætter derfor lige straf for dem begge. Men hvilken mærkelig forskel er der dog ikke imellem moraliteten af faderens og datterens brøde? Hans pligt til at våge over hendes dyd – hans faderlige myndighed over hendes person – dette barns underordnede stilling – hendes vane selv til at adlyde etc. I dette og lignende tilfælde bør der, efter min tanke, nødvendigvis bestemmes et rigtigere forhold i straffen, såfremt Loven skal fortjene navn af retfærdig.

G. En god lov bør altid være uforanderlig i dens grundsætninger og alle vegne sig selv lig.

Denne regel bør ikke indskrænkes alene til Lovens almindelige bud. Lovgiveren må også tage hensyn til de indretninger, som ved statsbestyrelsens omhu for den lidende menneskelighed eller det offentlige bedste er stiftet eller tilvejebragt på enkelte steder, uagtet sådanne foranstaltninger formedelst mangel på evner og hjælpemidler ikke er blevet gjort almindelige. Thi det kan lige så lidt bestå med regentens visdom som med hans værdighed at imodsige sig selv. På sådanne uoverensstemmelser kunne måske dog gives eksempler. Det kan vel ikke nægtes, at den i hovedstaden oprettede stiftelse til ulykkelige børns og mødres frelse er en indretning, som har frembragt den heldigste virkning. Hvor mange barnemord og henrettelser har ikke denne stiftelse afværget? Denne forbrydelse, som armod og fortvivlelse fremkalder, er nu næsten kun kendt af navn her, imedens den på andre steder ikke er sjælden.

Årsagen hertil vil næppe kunne udledes derfra, at sædeligheden skulle være mere almindelig i hovedstaden end andre vegne i rigerne.

Det er hin velgørende indretning, som alene har fremvirket dette gode, fordi den ulykkelige kvinde dér har et sikkert tilflugtssted, hvor dyb tavs-

hed skjuler hendes skam, og menneskekærlig ømhed modtager hendes faderløse barn.

Men når nu Loven straffer den, der vedkender sig at være moder og uden at søge hjælp hos stiftelsen selv vil opfostre og opdrage sit barn, synes mig, at lovgiveren i denne henseende ikke handler overensstemmende med sit eget princip. Thi jeg kan ikke forestille mig, at det skulle kunne regnes nogen til større fortjeneste at lade sit barn opføde på det offentliges bekostning end selv at opfylde denne pligt.

H. Jeg skal ikke tale om de slags misgerninger, som fortidens overtro og vankundighed havde skabt, og som nu blot er til af navn i vor Lov, såsom: trolddom, kyndighed i manen, igenvisning og dages udvælgelse etc., som benævnes i Lovens 6-1 og straffes hårdt. Oplysningen har bortjaget disse spøgelses, og de ville vel ikke heller finde sted i den nyere kriminallovgivning uden som bedragerier, der kunne fortjene revselse. Men foruden sådanne er der virkelige handlinger, hvilke både Loven og sildigere anordninger har anset som forbrydelser, uagtet de ikke efter deres natur synes at være genstande for straffelovene. Til den slags hører, efter min ringe skønsomhed, de fleste af dem, der omhandles i Lovens 6-2 og 3 samt forordningen om sabbatten, e.g. at bande og sværge letsindigt. En sådan vane har blot sin grund i mangel af fin opdragelse. Lovens straffe, nemlig: at forvises af byen eller sættes i gabestokken m.v. tror jeg heller ikke at være blevet nogetsteds anvendt fra den tid, Loven blev givet.

At straffe en god mand og flittig husfader, fordi han i al stilhed arbejder hjemme i sit hus om søndagen, og det uagtet han har bivånet gudstjernen, det forekommer mig også at være meget hårdt, især da det ofte kunne være tilfældet, at nød driver ham dertil, og at hans hustru og børn ellers ville komme til at faste den hele sabbatsdag.

Det må også være en tung pligt for den øvrighedsmand eller dommer, der ved med sig selv, at han jævnligt synder på samme måde ved at arbejde i sit kald som kongens og statens tjener, når han skal tiltale og dømme en medborger for en lige handling.

Overalt synes denne materie at være genstand for politilovene i særdeleshed.

Jeg mener derfor, at Lovens 6-2 og 3 endog blot på denne grund kunne forbigås i den nye kriminallov.

I. Vel er vore ældre straffelove i almindelighed strengere, end deres øjemærke (borgersikkerheden) kræver, men de er dog på den anden side ikke aldeles fri for den modsatte fejl, omendskønt denne er mere sjælden.

Således synes mig (til eksempel) at D.L. og N.L. 6-9 er alt for lemfældig i at bestemme straf for vold, ligesom også det rigtige forhold ikke er iagttaget i straffen for vold på person og på ting. Ifølge det benævnte kapitels art. 2, 9, og 24 fastsættes en pengestraf af 60 rdls. bøder for den, som med oplagt råd farer til anden mands bolig og tilføjer ham skade ved at såre ham, binde ham, bortføre hans hustru etc. Denne samme straf foreskrives også, når vold øves på hans hus eller boskab.

At vold er en stor grad af borgersikkerhedens krænkelse, det er ustridigt. Heraf flyder da, at afstraffelsen bør være alvorlig.

Efter min mening burde legemlig straf anvendes for at hæmme en så grov forbrydelse, og den burde skærpes med strenghed, når mishandlingen blev udøvet på en medborgers person. Thi denne har dog unægteligt større værd end hans bord, vinduer, døre m.v., som opnævnes i Lovens 6-9-6. I øvrigt synes mig, det fremlyser alle vegne i vor lovgivning, at denne har med langt større omhu søgt at værne om borgernes ting end deres personlige sikkerhed, og det rette forhold i straffen savnes ikke sjældent. At straffe den, der beskadiger en mands boskab på samme måde som den, der overfalder og mishandler ham selv midt i hans hus' helligdom, og at anse den, som hemmeligt fratager ham en ringe ting, mere strafskyldig end den, som af ondskab ødelægger eller beskadiger hans ejendom, det er uden tvivl en mangel på rigtigt forhold imellem forbrydelser og straffe, i henseende til hvis bestemmelse den personlige sikkerhed bør komme i fortrinlig betragtning, og handlingens moralitet ikke tabes af sigte.

Efter at have fremsat foranførte anmærkninger, som vedkommer forholdet imellem misgerninger og straffe, beder jeg om tilladelse til at ytre nogle få ord i henseende til straffenes slags og sammes anvendelse.

I at anstille betragtninger over denne del af sagen fremstiller jeg straks det spørgsmål:

I: Er dødsstraffe tilladelige og fornødne?

Meningerne herom er forskellige, og de grunde, på hvilke det bekræftende og det benægtende svar bygges, er så bekendte, at en udstrakt afhandling over dette spørgsmål næppe kunne udgøre andet end igentagel-

ser af, hvad der tilforn er skrevet desangående. Jeg indskrænker mig derfor til at anføre kort de hovedgrundsætninger, som jeg, efter min overbevisning, finder at være afgørende. Og disse er følgende:

Sikkerhed er borgersamfundets formål.

Dersom ethvert lem af selskabet har den fuldkomneste ret til at fordr denne betryggelse, følger også deraf, at lovgiveren må ikke alene være bemyndiget, men endog pligtig til at bruge alle de midler, ved hvilke øjemærket kan opnås.

Af disse sætninger udkommer den slutning, at dødsstraffe må kunne anvendes i de tilfælde, hvor staten ikke kan på anden måde betrygges. Men det følger af sig selv, at dennes fare og misgerningens grovhed bør komme i nøje beregning, så at ikke den skyldiges liv opofres, med mindre skånsel kunne have skadelige følger for det almindelige. Thi menneskelighed byder, at der ej vælges hårdere midler, end hensigten udkræver.

De karakteristiske kendetegn på de forbrydelser, som gør den omhandlede eksemplariske straf nødvendig og passende, er, efter min mening, misgerningens grumhed, dens overlagte udførelse og forbryderens farlighed for den offentlige sikkerhed.

Forræderen, oprørstifteren, morderen og mordbrænderen (i dette sidste ords egentlige forståelse) er altså de, der fortjener at straffes med døden. Mennesker, der har iværksat så afskyelige handlinger, kunne ikke tåles uden fare, enten i den stat, hvor misgerningerne er begåede, eller i nogen anden. Den største eksemplariske straf bliver da nødvendig, både med hensyn til at afskrække og til at betrygge. Dog holder jeg for, at den skyldiges henrettelse ikke bør forbindes med pinsler, men at han på den hastigste og mindst smertelige måde skilles ved livet.

Vel har nogle filosoffer (som ej kunne nægtes en udmærket rang iblandt dem, der har skrevet om lovgivningsvæsenet) erklæret sig for den mening, at dødsstraffe aldrig burde i noget tilfælde finde sted.

De vigtigste grunde, på hvilke denne sætning støttes, er:

A: At ingen kan formodes, som en følge af borgerselskabspagten, at have villet gøre en så stor opofrelse som den at overdrage til andre magt over sit liv.

B: At en sådan overdragelse ej heller kan bestå med det princip at forbyde selvmord.

C: At straffe afskrækker mere formedelst deres varighed end deres øjeblikkelige hårdhed, og at slaveri altså måtte anses fuldkommen tilstrækkelig som *poena exemplaris* betragtet.

Disse grunde besvarer jeg således:

1) Er selskabspagtens hovedøjemærke fælles sikkerhed, så må ethvert lem af borgersamfundet formodes at have indrømmet staten eller lovgiveren ret til at bruge de midler, som behøves til at opnå denne hensigt. Er livet (som de fleste tror) det højeste gode, og er statens almindelige uheld det største, der kunne ramme selskabet, så må også den opofrelse, som gøres for at betrygges i nydelsen af dette gode og forsikres imod dette onde, beregnes i forhold til genstandens store værd.

Dersom lovgiveren ville fremsætte det spørgsmål til enhver borger i særdeleshed: Vil du, for ikke at blive et offer for vold, give dit samtykke til, at du skal straffes med døden i fald du myrder? tror jeg ikke, det kan drages i tvivl, at jo ethvert fornuftigt menneske (om han endog var blot egoist) ville besvare spørgsmålet med Ja og underskrive en sådan pagt. Den, der nægtede at give sit minde dertil, måtte have i sinde at begå mord.

Men, det er dog ikke til fordel for sådanne mennesker, borgerselskaberne stiftes.

2) Det andet argument, nemlig: at dødsstraf ikke kan bestå med det princip at forbyde selvmord, vil næppe holde prøve. Vel erkender jeg rigtigheden af den regel, at ingen kan overdrage til andre større ret, end den han selv er i besiddelse af. Men slutningsmåden, som er: at lovgiveren desformedelst ikke kan være hjemlet til at fortsætte dødsstraffe, kan jeg ikke antage som rigtig, thi

a) alle lovgivere har ikke betragtet selvmord som et *delictum*. Jeg har også søgt at bevise, at det ej er genstand for straffelovene.

b) Hvad enten de lovgivere, som straffer selvmord, har deri handlet efter politiske eller religiøse grundsætninger, bliver dog hin følgeslutning ikke rigtig. Thi uagtet det kunne anses skadeligt for staten, at nogen ved at omkomme sig blev berøvede den en nyttig borger, og at *suicidium* af denne årsag er gjort til et *delictum*, kunne dog en grov forbryders henrettelse vorde betragtet som gavnlig både med hensyn til betryggelse og afskrækkende eksempel.

Disse principper kunne altså, efter mine tanker, tåle at sammenholdes uden at fortjene navn af modsigelser. Og dersom lovgiverens bevægårsag til at søge selvmord hæmmet (ved at udsætte den dræbtes døde legeme for

beskæmmelse og gøre hans slægt arveløs) har været: især for religionen og omhu for borgerens eller undersåtternes skæbne efter dette liv, da evig fordømmelse (ifølge de fleste teologers mening) bliver selvmorderens visse lod, så tror jeg også, at dette princip kan stå ved siden af lovgiverens ret til at straffe med døden, efterdi ingen har antaget som en kristelig religions grundsætning, at den forbryder, der henrettes, ikke skulle kunne vorde salig, i hvilken henseende der endog omhyggeligt sørges for ham.

I øvrigt, når man fra forbud imod *suicidium* uddrager den slutning, at ingen kunne give staten ret til at råde over sit liv, fordi han selv ikke tør skille sig derved, måtte også deraf udkomme den følge, at staten ikke havde hjemmel til at opfordre dens borgere til at vove deres liv for dens frelse. Thi unægteligt er det dog, at den mand, der falder i striden i at værne om sit fædrelands hæder og rettigheder, har langt større værd end den forbryder, som opofres for statens sikkerhed. Efter alt dette synes mig, at den skarpsindige Brissot og de flere, som har anført det omhandlede argument imod dødsstrafs tilladelighed, aldeles ikke har sluttet konsekvent.

3: At dødsstraf er mindre skikket til at afskrække fra misgerninger end bestandigt tab af frihed, især når dette er forbundet med møjsommeligt arbejde og streng behandling, det er en slutning, der strider både imod al erfaring og, efter min tanke, tillige imod rigtig teoretisk fornuftsslutning.

Man bedrager sig, når man bedømmer den afskyelige landsforræders og den grumme morders tænkemåde efter sit eget hjertes følelse eller efter den, der formodes hos en dydig og retskaffen mand. Om denne endog kunne (som en følge af sit nervesystem) være frygtsom af naturen, trøstes han dog imod dødens skræk ved sin gode samvittighed. Denne tilflugtsstøtte savner den grove forbryder aldeles. Dødens rædsler omspænder hans lastefulde hjerte. – Den myrdede medborgers blodige skygge står malet for hans øje og vinker ham frem til den Eviges domstol – i det øjeblik, han skal forlade verden.

Med fængselsstraf følger desuden altid håb om frihed. Dette håb forsvinder for Lovens bud om den visse død.

Dersom slaven agtede døden mindre end sine lænker og sin skændsel, hvorfor ser man da ikke, at han ofte søger den? Selvmord iblandt denne klasse af mennesker er meget sjældent, uagtet man ellers må beklage, at *suicidium* ikke er ualmindeligt.

Jeg har sagt, at håb om frihed følger slaveriets lænker, og jeg tør endnu lægge dertil, at dette håb kunne nærme sig til rimelighed, ja, til vished i de vigtigste tilfælde. Jeg vil fremsætte et sådant til eksempel:

Uheldigvis kan den sandhed ikke nægtes, at Europas nu brugelige politik ligger ikke sjældent i strid med moralitet, og at det ikke er usædvanligt, især imellem krigsførende magter, at tilføje hinanden skade ved bestukkede eller købte forrædere. Disse skulle uden tvivl mindre vanskeligt kunne formås til at påtage sig en sådan handling, når de vidste forud, at de ej kunne straffes med døden, men alene med fængsel eller slaveri. Thi dersom misgerningens udførelse lykkedes (e.g. at opbrænde den fjendtlige nations hele flåde), kunne endog den regering, som havde ved bestikkelse bevirket forræderiet, derved blev sat i en så frygtelig tilstand og den anden stat i en så afmægtig forfatning, at landsforræderens frigivelse turde blive et vilkår i fredsslutningen.

Ej at tale om, at der næppe er noget fængsel, hvis døre jo måtte kunne åbnes ved guldets mægtige virkning.

I det mindste måtte denne tanke kunne styrke forbryderens håb og være et middel til at overtale ham. Men denne fristelse forsvinder, når han forudser, at hans straf er døden, hvorfra ingen magt formår at kalde ham tilbage.

Overalt beviser de farligste slavers hyppige undvigelse fra fæstningerne, at fængselsstraf ej er fuldkommen betryggende.

Til slutning kan jeg ikke forbigå at tilføje denne anmærkning: at de filosoffer, som har anset straffe af fængsel og slaveri tilstrækkelige (både med hensyn til at afskrække fra at begå de groveste misgerninger og med hensyn til statens sikkerhed imod igentagne forbrydelser af de straffede), har selv gjort sådanne beskrivelser over den tilstand, i hvilken de skyldige skulle sættes, og de lidelser, som de skulle tåle, at denne straf måtte agtes hårdere end døden.

Når Brissot (til eksempel) beskriver den således: »*au milieu des cages de fer, dans les chaines, sous les coups etc.*«,¹ synes mig, at filantropen, imod sin hensigt, gør sig til bøddel.

Kejser Josef (hvis herlige egenskaber og store fortjenester næppe kunne miskendes) skrev sin lov² i overensstemmelse med hine filosoffers

1. »Midt iblandt jernburene, i kæderne, under slagene ect.«

2. Josephinisches Gesetzbuch fra 1787.

grundsætninger i at afskaffe dødsstraffe. Men ingen har kunnet se de i dødsstraffens sted indrettede underjordiske fængsler og de begravede levende væsener, som var nedstyrtede deri, uden at føle medynk over straffen grumhed.

II: Hvad æresstraffe betræffer, da har jeg (i anledning af et fra den af Hans Majestæt anordnede kommission angående trykkefrihedens grænser indkommet lovgivningsforslag) for en del ytret mine tanker over denne materie. Jeg bruger den frihed herved at fremlægge et udtog af fornævnte min betænkning, så vidt samme vedrører den genstand, om hvilken nu handles. Og jeg må bekende, at jeg ikke kan fravige de deri anførte grundsætninger.

Hovedresultatet deraf er:

At beskæmmende straffe bør bruges med varsomhed og aldrig anvendes, med mindre handlingen i dens natur er skammelig (det er at sige: uredelig og udført med overlæg), så at den nødvendigvis, i følge det sande begreb om ære og moralitet, må pådrage den person, som har iværksat eller øvet den, enhver god og veltænkende medborgers fortjente foragt.

De *delicta*, på hvilke vanærende straffe passer sig ifølge denne regel, kunne enten være: *publica* eller *privata*.

Dersom forbryderen derved har enten umiddelbart fornærmet staten, eller han desformedelst kan med grund anses farlig for denne (e.g. *crimen falsi*), hører misgerningen til den første slags. Men dersom alene den enkelte medborger derved er tilføjet fornærmelse (e.g. grov *calumnie*), henføres den til det sidste genus.

Af de slags misgerninger, som drager vanærende straffe efter sig, gives der de, som (med hensyn til forbrydelsens grovhed, det offentliges fare eller handlingens forargelighed) tillige bør forbindes med straf af frihedstab eller landsforvisning.

Jeg vil først nævne den farligste af disse, nemlig: falsk vidnesbyrd. Falske vidner er farligere end mordere. Disse kunne kun berøve medborgere livet, hvilket ethvert menneske dog engang skal forlade. Men ved falske vidnesbyrd står uskyldighed fare for at blive ført til retterstedet ved justitiens hånd, og den redeligste mand er udsat for at vorde fradømt sin borgerlige agtelse. En så ugudelig mishandling fortjener da en meget streng afstraffelse, og staten bør betrygges imod sådanne forbrydere. Vor lov straffer det falske vidne med at miste to fingre og at have sin boslod

forbrudt. Jeg tror, at lovgiveren har valgt denne straffemåde på det, at enhver dommer, i tilfælde af at en sådan forbryder skulle derefter fremstilles for nogen ret som vidne, kunne straks, når han oprakte sin hånd for at sværge, se, at han var straffet formedelst at have aflagt falsk vidnesbyrd. Omendskønt dette middel kunne i en vis henseende betragtes som hensigtsmæssigt, tror jeg dog, at lemlæstelsesstraf ikke bør i noget tilfælde bruges, da den både bærer præg af grumhed, og den skyldige derved gøres uskikket til at arbejde. Men jeg må derhos tilstå, at jeg anser et menne-ske, der forsætligt har vidnet falsk, så farlig, at han bør mærkes på en måde, som kan gøre ham kendelig, på det at han, i fald han kunne undvige af fængslet, dog ikke skulle være i stand til at fremstille sig som vidne på et fremmed sted under et borget navn. Efter min tanke burde den skyldiges straf for en sådan udåd være: brændemærke og arbejde i jern hans livstid.

De øvrige forbrydelser, som ifølge de forudskikkede grundsætninger fortjener at straffes med infami og tvangsarbejde i fængsel enten for bestandig eller på kongens nåde, er: falska af den grovere slags, hvilke omhandles i Lovens 6-18, såsom at gøre falsk mønt eller vidende at udgive den; at efterskrive andres hånd; at give sig falskelig ud for at være kongens embedsmand og i denne egenskab at øve nogen handling.

Kvalificeret rufferi (nemlig: dersom nogen lader sin hustru, børn eller myndlinge bruges til utugt) burde, efter min mening, straffes med kagstrygning og landsforvisning.

Denne straf synes mig også at være passende på den væmmelige forbrydelse, som Loven kalder: omgængelse imod naturen. Årsagen, hvorfor jeg tror, at straffen for de to sidstbenævnte slags *delicta* burde bestemmes til landsforvisning er denne: at de, som har øvet dem, måtte endog i fængslerne selv opvække forargelse, hvilket ikke finder sted i et fremmed land, hvor de ej er kendt.

For den groveste slags af æreskænderi så og for kvalificerede bedragerier, såsom: at gøre svigagtig fallit; at forfalske varer eller bruge falsk mål og vægt, bør, efter min mening, foreskrives vanærende straf. Dog tror jeg ikke, det er nødvendigt, at fængsel eller landsforvisning dermed forbindes, efterdi sådanne forbrydelser næppe siden kunne skade eller vorde farlige, især når afstraffelsen gives en stor grad af offentlighed. Thi når det er blevet kundbart, at en mand er dømt og straffet som bedrager eller som æreskænder, kan enhver vogte sig for at indlade sig i handel med den første, og ingen kan fornærmes på sin borgerlige agtelse af den sidste.

Jeg skulle foreslå, at sådanne burde i dommen erklæres for det, de er, og tilfindes at sættes offentligt til skue ved kagen, med et sort bræt hæftet på brystet hvorpå var malet: æreskænder eller bedrager.

At anvende beskæmmende straffe (såsom: halsjern eller gabestok etc.) på overtrædelser af den mindre slags, det holder jeg for at være stridende imod rigtige lovgivningsgrundsætninger. Thi ved at gøre sådanne straffe almindelige svækker lovgiveren sin nations æresfølelse, idet han derved giver til kende, at han ikke sætter høj pris på den borgerlige agtelse. Af den samme årsag, som han med kraft værner om enhver uskyldig borgers ære (nemlig: fordi den betragtes af en ædel og retskaffen mand som hans dyrebareste ejendom).

Af den selv samme årsag må han også være øm og varsom i at straffe med beskæmmelse.

I at tænke over den omhandlede genstand erindrer jeg, at der for mere end 30 år siden forefaldt en belærende tildragelse i Norge, som jeg ikke finder upassende at nævne på dette sted.

En vis øvrighedsmand (som nu er død, og som ellers fortjener agtelse for sin bekendte retskaffenhed) befalede i sin hidsighed og iver, at en ung bondekarl skulle straffes med at gå igennem byen i den (såkaldte) spanske kappe, fordi han havde kørt uforsigtigt. Dette unge menneske anså en sådan forhånelse som en hårdere straf end døden.

Han bad om, at måtte dømmes om det endog var til at arbejde i slaveriet for at undgå hin beskæmmende straf. Men det var forgæves – den blev fuldbyrdet – og den forurettede (thi manden var ej dømt ved retten) dræbte sig selv straks for med sit blod at aftørre den plet, der var sat på hans ære.

Dersom de foranførte betragtninger ikke er fejltagne, synes mig, at fængselsstraffe bør hellere vælges end beskæmmende straffe i de tilfælde, hvor forbrydelsen ikke er så grov og af en sådan natur, at ærens tab med juridisk virkning findes nødvendig og passende.

III. Straf med fængsel eller frihedstab kan anvendes:

a) som eksemplarisk for at afskrække;

b) og tillige som et sikkerhedsmiddel til at betrygge borgersamfundet imod nye forbrydelser af dem, hvis iværksatte misgerninger er af sådan beskaffenhed, at deraf kan udledes grundet mistillid til de skyldiges forhold, i fald de igen bliver sat i friheds tilstand.

c) Endelig med hensyn til advarsel og rettelse eller forbedring.

Jeg holder for, at **straf på frihed** bør i almindelighed forbindes med strengt og bestandigt tvangsarbejde i forhold af forbryderens kræfter og evner. Thi både skulle dette arbejde udgøre en del af straffen som en følge af dennes natur, og det er derhos billigt, at den skyldige selv ved arbejde fortjener sin underholdning uden at være til byrde for det offentlige. Men lige som tvangsarbejdet bør være strengt, så bør og den arbejdende fanges føde være tilstrækkelig.

Det såkaldte slaveri eller fæstningsarbejde er aldeles modsat heraf. Slavernes arbejde er ubetydeligt – ofte intet. Derimod er det, som gives dem til underholdning, så ringe, at det ikke forslår til nødtørftigt livsophold, allermindst i forhold til virkeligt tvangsarbejde.

Ej at tale om slavernes uforsvarlige og upålidelige bevogtning, hvorover Kancelliet igentagne gange har set sig beføjet til at føre anke.

Efter min mening burde straffen for de forbrydelser, som drager frihedstab efter sig, bestemmes til tvangsarbejde i tugt- eller forbedringshuse. Men det følger da af sig selv, at disse måtte gives sådan indretning, at denne kunne svare til øjemærket. Disse straffehuses hovedegenskaber måtte være:

a) Streng bevogtning og nøje opsigt med fangerne, at de holdes til flitighed, orden og sædelighed.

b) Nøjagtigt tilsyn med, at de nyder tilstrækkelig og sund føde samt fornødne klæder.

Disse nødvendige ting burde gives dem *in natura* og ej i penge, hvilke aldrig skulle være dem tilladt at have i deres bevaring, så længe de straffes med tvangsarbejde.

c) Luftige værelser både hvor de opholder sig om dagen, og hvor de har deres natteleje.

d) Fuldkommen adskillelse såvel imellem begge køn som imellem de grovere og mindre forbrydere, så at de aldeles ingen indbyrdes samkvem kunne have.

e) De farligste fanger skulle arbejde i jern.

Der burde i det mindste være én sådan indretning i hvert stift. Vel kunne (især når straffehusene skulle gives den behørig fuldkommenhed) dertil medgå en ikke ubetydelig bekostning. Men den offentlige sikkerhed er en så vigtig genstand for staten, at denne udgift som højst nødvendig ikke burde komme i betragtning til at hindre udførelsen.

Jeg tør ej heller bære tvivl om, at jo enhver fornuftig mand og god undersåt ville med glæde bidrage dertil og velvilligt yde sin del af det, som udfordres til en så nyttig sag.

Det ville blive alt for vidtløftigt i dette fragment at opregne enhver af de forbrydelser, på hvilke tvangsarbejde og fængsel uden forbindelse med æresstraf kunne anses passende og hensigtsmæssig, enten som *poena exemplaris*, eller *emendatrix*, betragtet.

Jeg indskrænker mig til at nævne nogle til eksempler såsom:

Drab, hvis karakteristiske kendemærke er, at gerningen ikke udføres med overlæg, men i hidsighed og overilelse.

Imidlertid kan der dog være en mærkelig forskel på handlingens moralitet i drabssag. Thi det er urigtigt, at den, som tilføjer en anden et dødeligt sår med dræbende våben, er både mere strafskyldig og farlig end den, som i sin opbragte forfatning vel søger at skade, men ikke at dræbe ham.

Den første bør, efter min tanke, straffes med sin friheds tab for bestandig, efterdi et menneske af en så hård og ildesindet karakter må betragtes som farlig. Men den, som ved et uheldigt slag uden brug af dræbende våben, har været så ulykkelig at skille sin medborger ved livet i slagsmål, fortjener ikke at sættes i klasse med hin. Især bør det og komme i betragtning, om den dræbte har selv givet anledning til den med ham opkomne strid.

Af disse årsager holder jeg for, at drab af den sidste slags kunne, i forhold til omstændighederne, straffes med arbejde i fængsel fra to til seks år.

Røveri, når det ikke er forbundet med mord, bør efter de tilforn desangående gjorte anmærkninger straffes med arbejde i jern for livstid.

Vold på person fortjener også, efter min mening, at straffes med arbejde i fængsel, i forhold af fornærmelsens grad, fra tre måneder til to år.

Når denne forbrydelse øves imod øvrigheden eller andre embedsmænd, imedens disse udfører deres kald som kongens og statens tjenere, følger det af sig selv, at straffen bør skærpes.

I henseende til tyvsstraffe, da holder jeg for, at samme endnu kunne tåle formildelse i visse tilfælde, der henregnes til kvalificerede. Således synes mig, at straf af kagstrykning og bestandigt slaveri for at stjæle en ko på marken er alt for hård.

Forskellen imellem dette *delictum* og tyveri ved indbrud er meget stor, både med hensyn til moraliteten og farligheden. Følgelig bør straffen rette sig derefter.

Ran (i den rette forståelse) er (som Justinianus har kaldt denne forbrydelse) uforskammet tyveri og fortjener lige så stor straf som det sidstnævnte *delictum*.

Jeg skal ikke opholde kommissionen med at anføre flere eksempler af forbrydelser, på hvilket den her omhandlede slags straf er anvendelig ifølge de desangående forudskikkede grundsætninger. Bestemmelserne i de enkelte dele vil vorde genstande for kommissionens arbejde i dettes udvidede kreds, når enhver forbrydelse i særdeleshed kommer under betragtning.

IV. Landsforvisning er en passende straf i de tilfælde, at den begåede forbrydelse er af sådan beskaffenhed, at den, der har øvet handlingen opvækker forargelse ved sit ophold eller nærværelse på ethvert sted, hvor hans skændelsfulde adfærd er eller kan formodes at vorde kundbar, uagtet forbryderen ikke egentlig kan anses som farlig for den offentlige sikkerhed, så at det ikke af denne årsag er nødvendigt at straffe ham med friheds tab.

Jeg har under materien om æresstraffe nævnt to forbrydelser, som ifølge den foranførte grundsætning kvalificerer sig til straf af landsforvisning tillige med æresfortabelse. Forordningen om trykkefrihedens grænser frembyder ellers eksempler på anvendelsen af forvisningsstraf, uden at samme forbindes med ærestab, nemlig: dersom nogen forhåner eller søger at udbrede had imod landets konstitution eller kongens regering – eller på lige måde laster og forhåner monarkisk regeringsform i almindelighed – eller søger at udbrede beskæmmende rygter imod kongen, dronningen og de kongelige børn. Jeg forestiller mig, at lovgiveren i at vælge denne straf har haft hensyn til den forargelse, disse forbrydelser og gemingsmændene selv måtte opvække hos enhver retskaffen undersåt. Og det er visselig en sand ære for Danmarks regering at blot udelukkelse fra nydelsen af dens beskærmelse, dog med frihed til at søge andet opholdssted, må iblandt os anses for at være en så følelig straf, at den kan anvendes på den slags misgerninger, som i andre Europas stater straffes med døden.

Dersom jeg ikke har taget fejl i det begreb, jeg har gjort mig og har ytret i henseende til den rigtige anvendelse af forvisningsstraf, mener jeg, at den også er passende for blodskam, når de pågældende er beslægtede eller

besvoglede i op- og nedstigende linje, dog således, at kun forældrene, men ikke børnene, straffes på denne måde. Thi jeg har i anmærkningerne over forholdet i straffen (vide lit. F) vist den store forskel, der er imellem en faders og datterens brøde i denne henseende.

Måske kunne det anses fornødent, at der for den mest skyldige (såsom: faderen) tillige blev foreskrevet legemlig straf af tugtshusarbejde i fire à seks år, og at han derefter skulle føres ud af landet.

Det forførte barn, mener jeg, kunne dømmes til tvangsarbejde i to år og forvises fra det sted, hvor forbrydelsen var begået. På denne måde plejer Hans Majestæt nu sædvanligvis at formilde Lovens strengthed, som fastsætter dødsstraf for begge skyldige.

Dersom *incestus* begås af søskende, er også benådningen i almindelighed to års arbejde i forbedringshus, dog på sådan måde, at disse søskende aldrig tillades at komme sammen, enten imedens de straffes med tvangsarbejde eller siden, og at de ej heller må opholde sig i det distrikt, hvor forargelsen er sket.

Mig synes, at den nye kriminallov kunne rette sig efter disse principper i at bestemme passende straffe for blodskam.

V. Pengestraf eller bøder bør anvendes på overtrædelser og fornærmelser af den mindre slags og i øvrigt rette sig efter forseelsens større eller ringere grad, især med hensyn til handlingens moralitet. Ønskeligt var det, om bøder tillige kunne bestemmes i forhold til den skyldiges formue og økonomiske forfatning. Thi de bøder, der er trykkende for den, der er fattig, kunne som udgift betragtet være ubetydelige for den formuende.

Jeg holder for, at der i de fleste tilfælde, hvor pengestraf findes passende, kunne foreskrives et maksimum og et minimum (e.g. fra 10 rdl. til 40 rdl., fra 20 rdl. til 80 rdl. osv.), og at domstolene kunne betros at fastsætte bøderne fra den i Loven bestemte mindre til den større sum i forhold af den skyldiges evner og de under sagens førelse oplyste omstændigheder, hvilke sidste ikke sjældent fortjener at komme i betragtning.

Som en følge af den hovedsætning, at bøder ej bør kumuleres med andre straffe, og at de kun bør anvendes på overtrædelser af den mindre slags, måtte *confiscatio bonorum* (boslods- eller hovedlods forbrydelse) aldrig finde sted i Loven.

Denne straf er i alt for høj grad uforholdsmæssig. Af to eller flere personer, som havde begået en lige forseelse, ja endog været lige skyldige i

at udføre en og den selv samme gerning, kunne den ene vorde straffet med at bøde 100.000 rdl. eller mere og den anden med et tab af nogle få rigsdaler.

Forgæves ville man indvende, at et mindre tab for den fattige er ham lige så vigtigt, som et større for den rige, og at de begge med deres hele formues tab blev sat i en lige tilstand, nemlig at eje intet. Thi ustridigt er det dog, at det er lettere at kunne ved sin flid sætte sig igen i sin forrige tilstand, når man har været uformuende, end når man har været rig.

I tilfælde af, at den skyldige, som er dømt at straffes med bøder, ikke formår at udrede disse, tilsiger retfærdighed, at han bør lide anden straf i dets sted. Thi ellers gav uformuenhed fuldkommen beskærmelse imod Loven. Forordningen af 6. december 1743 bestemmer denne subsidiære legemsstraf. Men den er uden tvivl uforholdsmæssig og strengere, end den burde være. Ikke få blandt lovkyndige havde antaget den mening, at når de, der var dømt til bos- eller hovedlods forbrydelse, intet ejede, kunne de i den benævnte forordning foreskrevne subsidiære straffe ikke anvendes på de skyldige, efterdi denne lovgivning fastsætter den legemlige straf i forhold til visse bestemte summer. Følgen heraf måtte da blive, at de, som enten virkelig var uformuende eller lagde dølgsmål på det, de ejede, undgik al straf, når de var dømt til den højeste pengestraf, Loven kender. Dette princip blev også fulgt ved deslige dommes eksekution.

Sådan anomali (hvad enten den nu havde sin grund i lovgivningen eller i fortolkningen) opfordrede Kancelliet til at råde bod på mangelen. I denne anledning fremsatte bemeldte justitskollegium sine tanker desangående i et brev til Højesterets tilforordnede og udbad sig deres mening om sagen. Ved besvarelsen udbredte Højesterets oplyste lemmer tillige deres betragtninger over de subsidiære legemsstraffe og den forbedring, som vore lovgivninger i denne henseende kunne behøve. Jeg har derefter, ifølge Kancelliets opfordring, skrevet to betænkninger over de omhandlede materier. Og da de samme genstande naturligvis nu ville komme under overvejelse ved denne kommission, som er befalet at gøre Hans Majestæt forslag til grundsætninger for en ny kriminallov, fremlægger jeg herved efter kancellikollegiets tilladelse alt det, som desangående er skrevet og forhandlet til nærmere bedømmelse.

Når jeg har kaldt dette ubetydelige fragment: Et bidrag til kommissionens vigtige arbejde og vovet at overlevere det i dens første møde, da er det ik-

ke, fordi jeg anser det at have megen værd. Ved at kaste et blik på de udmærkede mænd, som har sæde i denne forsamling, måtte jeg rødme af skam, dersom jeg ikke, gennemtrængt af beskedenhed, følte dybt mine evners svaghed. Men da jeg bør formode, at Hans Majestæt i at kalde mig til dette sted har mere set hen til min gode vilje end mine indskrænkede kundskaber, så har jeg troet, at jeg burde retfærdiggøre denne tanke ved at frembære en ufuldkommen og uhildet sten til den lovbygning, som er betroet i kommissionens erfarne hænder.

Og jeg tør håbe, at kommissionen vil ynde min velvillighed, om den end må beklage min afmagt.

København den 17. november 1800.

Colbiørnsen

D

[Moltkes betænkning nr. 8 af 20/9 1803.]

De af kommissionens ærede lemmer, som har givet bidrag til kriminallovgivningen, er i henseende til dødsstraffen enige deri, at den er anvendelig og bør finde sted i tilfælde af landsforræderi mod staten, mord og mordbrand. Denne sætning har også, så vidt jeg ved, de øvrige herrer i kommissionen antaget.

Da jeg i mine til kommissionen leverede bemærkninger har herom ytret en forskellig mening, så opfordrer sagens vigtighed mig til endvidere at samle de forskellige grunde, som i bemeldte afhandlinger er anført til styrkelse for teorien om dødsstraffen, berøre de tvivl, som endnu holder mig fra at antage samme ubetinget, og endelig fremsætte min egen mening herom.

Hovedsætningen, hvorpå, så vidt jeg skønner, kommissionens forslag grunder sig, er: at statens sikkerhed udkræver livsstraf i de førbemeldte forbrydelsestilfælde, og det fordi:

a) Livsstraf er mere virksom til at afskrække fra misgerninger end enhver anden, da ved hendømmelsen til hårdt arbejde på livstid, dog håbet at få friheden igen bliver tilbage. Fordi den er

b) Den eneste, der fuldkommen betrygger staten mod nye misgerninger.

c) Fordi fængsler ikke let kan tænkes så hensigtsmæssigt indrettet, at det jo blev muligt for den snedige forbryder at undvige og finde en frihed, som han ville bruge til ved nye misgerninger at forstyrre den offentlige rolighed.

d) Fordi de straffe, som substitueredes livsstraffe, måtte være så strenge, at de grænsede til grumhed, og at forbryderen måtte foretrække livsstraf for hine.

Uden at igentage, hvad jeg allerede i mine bemærkninger herom har povet at ytre, måtte det være mig tilladt endvidere at tilføje:

1. Fordrer statens sikkerhed landsforræderens, morderens og mordbrænderens død fordi disse forbrydere er så farlige for borgersamfundet, så kræves den også i alle tilfælde, hvor det gælder om rettigheders håndhævelse, hvis uforstyrrede besiddelse er borgeren næsten lige så vigtig som livet, og som han står fare for at berøves, samme omsorg, samme betryggelse. Livet er et stort gode for mennesket, men det er det kun i samme forhold, som han kan være sikker på sin ejendom, sin ære og sin frihed. Når røveren med koldt blod plyndrer den værgeløse rejsende og kun ved den tililende hjælp hindres fra at myrde sit offer, så er vel i den handling alle de kendemærker på stor farlighed, som gør en hård straf nødvendig, og man tror dog med rette, at dødsstraf ej her er anvendelig.

Når den retskafne mand med talrig familie på en uoprettelig måde styres i bundløs elendighed ved snedige niddingers falske vidnesbyrd, så tilstår man, at disse er en pest for borgerselskabet, at de er så meget mere farlige for samme og kan sættes ved siden af morderen, da denne havde måske kun én genstand for sin rasende lidenskab, men hine under ærlig mands maske søger hver fordel, uden at noget er dem helligt, og uden at den uskyldige kan væрге sig mod den skjulte fjende. Hvad gør staten nu i disse forbrydelsers tilfælde? Den fastsætter fængselsstraf på kort eller lang tid og kan ikke fastsætte andet. Men når disse dristige forbrydere, hvis handlinger har givet det utvetydigste bevis på den højeste grad af immoralitet, på mod til at udøve de grummeste handlinger, på bestemthed i at handle planmæssigt og trodse alt, hvad der er helligt – når disse nu undgår deres bevogteres opmærksomhed, når de bryder deres lænker og undviger, er de da ikke lig morderen en skræk for borgerselskabet? Kan man da ikke af deres ved den udståede straf forøgede forbitrelse og hævn-gerrighed, af deres fortvivlelse, af deres trang til hjælp vente nye misgerninger, nye ulykker, nye farer for det almindelige? Vist nok ville døds-

straffe befri borgerskabet for alt dette, ligesom samme også i de fleste lovgivninger har fundet sted, men med grund finder man betænkelighed ved at foreslå denne straffemåde. Skal dødsstraf gælde i det tilfælde, så bliver altid spørgsmål: hvor er grænsen? Hvor skal den begynde? Hvor skal den standse?

2. At håbet om at kunne befris for dødsstraf og engang få frihed igen skulle virke således på mennesket, at det tilskyndede ham til at begå forbrydelser, og at frygten for den uundgåelige død skulle derimod holde ham derfra, finder jeg ikke grundet hverken i menneskets natur eller erfaringen. Jeg har allerede anmærket, at de mennesker, som vilde lidenskaber leder til store misgerninger, sjældent standses ved betragtningen af den forestående fare, at tanken om at forfølge og opnå deres hensigt har i øjeblikket alt for stor værdi i deres øjne til at holdes tilbage ved forestillingen af den truende død, som de dog indbilder sig at kunne heldigt undgå. De hyppige misgerninger, som endogså i den senere tid klages over i England ved siden af daglige henrettelser, synes på en afgørende måde at bevise sætningens rigtighed. Thi at trøste sig med tanken, at når disse eksekutioner ikke fandt sted, ville antallet på forbrydelser endnu være større, kan så meget mindre være passende, da det er just over de i England tiltagende forbrydelser moralisten klager.

3. Af den sætning, at statens sikkerhed kræver misgerningsmandens død i benævnte tilfælde, følger umiddelbart, at når man tænker sig det muligt – og umuligheden kan dog næppe bevises – at en stat havde så gode, så hensigtsmæssige fængsler at forbryderen ikke kunne undvige, så måtte dødsstraffen også i den stat bortfalde, thi virkningen ophørte med årsagen. Det er vel også på grund af denne slutning, at Kleinsrot i hans udkast til en kriminallovbog for Bayern foreslår dødsstraf under den forudsætning, når fængslerne og tugthusene ikke er i den stand, at man kan være sikre på, de ej undviger og begår nye forbrydelser.

4. Gyselig er beskrivelserne over de fængselssteder og straffemåder, som dels har været brugt, dels endnu finder sted i de stater, hvor dødsstraffen er ophævet. Men jeg formår ikke at indse, hvorfor disse substituerede straffe skulle bære så fæle præg på umenneskelighed og grumhed. Er straffens hensigt ikke at mætte sin hævngherrighed eller tilfredsstille sin forbitrelse over forbryderen, men at sætte borgerskabet i sikkerhed for ham, så behøves ikke hint pinefulde liv og gyselige fængsler, allermindest

skulle jeg tro det nødvendigt at vælge mellem forbryderens død – eller en straf, som er værre end døden.

5. Hvad det indtryk angår, som dødsstraf skulle gøre på forbryderen og mængden, der er vidne til hans henrettelse, da tror jeg altid, at en sørgelig erfaring oplyser tilstrækkeligt, hvor transitorisk den herved opvakte følelse er, og med hvor megen letsindighed disse sørgelige skuespil i almindelighed ses – for at glemmes. Det er vel derfor næppe på disse indtryk, lovgiveren kan gøre stor regning.

Foruden disse grunde for dødsstraffen, ledt fra den forudsatte nødvendighed at betrygge staten mod forbryderen, har hr. etatsråd Schlegel i sin afhandling gjort følgende bemærkninger:

Grunden, hvorfor han formener livsstraf at bør finde sted for mord, er: fordi lovgiveren ved at bestemme, hvor anden straf synes at erklære, at han agter morderens liv højere end den myrdedes.

I en så vigtig sag, hvor det gælder om intet mindre end en borgers liv, må vel lovgiveren ene have hensyn til retfærdighedens bud og statens fordring. Kræver disse ikke forbryderens død, så bør vel ikke heller nogen anden betragtning bevæge statsbestyreren til at bestemme en straf, som ville være uretfærdig, fordi den var unødvendig.

»Dødsstraf (mener hr. etatsråden) er den eneste, der er analog med morderens forbrydelse og som sådan såvel den retfærdigste som den virksomste.«

Skal under analog med forbrydelsen forstås, at ligesom forbryderen har skilt en anden ved livet, så synes deraf at følge, at talionsretten skulle i dette tilfælde finde sted, da den dog ikke er antaget, ej heller retfærdigt kan antages til grundlov for straffeloven. Straffen kan vel ikke heller anses for den retfærdigste, så længe det ikke er bevist, at den er den eneste tilstrækkelige til at opnå øjemærket.

Etatsråden tilføjer endvidere, »at det var meget at befrygte, at en familie ville væbne sig mod den anden og nye fostbrødre lav danne sig for at forskaffe den myrdedes slægtning fyldestgørelse.«

Dette synes dog i en velbestyret stat, hvor regeringen var kraftfuld, retfærdighed håndhævet, årvågent politi rigtigt administreret, næppe at være at befrygte eller lægge vægt til de grunde, som skulle tale for dødsstraffen.

Med hensyn til menneskets moralitet tror etatsråden, at livsstraffens genus kunne nok så vel forsvares som forkastes. »Thi regeringen sørger for, at den fra livet dømte erholder af religionslærere alvorlig opfordring

til at fatte de bedste forsætter, der kunne bære frugter i et andet liv. Han tror, at der sker i det mindste lige så mange alvorlige omvendelser af livsdelikventer som af dem, der dømmes til offentligt arbejde på livstid, da samlevnet med udskuddet af menneskeslægten må gøre al omvendelse højst vanskelig.«

Jeg må i den anledning anmærke:

1) At man ikke kan gøre sig stort begreb om de forbryderes moralske forbedring, som indesluttet i et fængsel, med dødens skrækbillede for øjne, med visheden om snart at forlade livet, jævnlige opfordret af præsten, ytrer måske gode forsætter, men er sat ud af stand til at handle og derved godt gøre deres sindsforandring.

2. At de til offentligt arbejde hendømte så sjældent omdannes til uskadelige og gode mennesker er mindre at tilskrive deres så fordærvede natur eller hårdnakkethed i at fremture i det onde, som meget mere den liden omsorg, som hidtil er vist denne forskudte klasse af mennesker, og frygten som disse ulykkelige med god grund har ikke under nogen omstændighed at kunne vende tilbage til borgerselskabet, hvoraf deres forbrydelse har udstødt dem. Det er følgelig ikke straffens natur, men fejlfuld bestyrelsesmåde, som hindrer den fangnes moralske dannelse.

Endnu bør jeg berøre den bemærkning, der er gjort, at i de stater, hvor dødsstraffen virkelig blev afskaffet, har man dog set sig nødsaget til at indføre den igen, hvilket må tjene til bevis på dens nødvendighed.

Foruden at jeg tror, at en kriminallovs hovedgrundsætninger bør ledes af retfærdigheden i forbindelse med statens vel og ikke fra lokaliteter og tilfældigheder, så mener jeg og, at mangler i lovgivning, fejlfuld statsbestyrelse, almindelig misnøje med samme, høj grad af immoralitet og endelig revolutionsånden, som fremkalder store handlinger, men også store forbrydelser og ikke hører til tingenes sædvanlige gang, kan i bemeldte stater have frembragt tanken om dødsstraffens nødvendighed, uden at samme derfor er afgjort og bevist.

På grund af det mod de gjorte bemærkninger anførte kan jeg ikke andet end henholde mig til min én gang ytrede mening, at dødsstraffen ikke er nødvendig, følgelig ikke retfærdig, derfor ej heller tilrådelig i andre tilfælde end landsforræderi og groveste majestætsforbrydelse

København den 20. september 1803.

Moltke

E

Generalprokurørens anmærkninger i anledning af hr. kammerherre og kancellipræsident Moltkes yderligere fremsatte grunde i hans betænkning nr. 8 betræffende dødsstraffens anvendelse i kriminallovgivningen.

At tilråde milde straffe er så ædelt, at man næsten (imod sin egen overbevisning om dødsstraffes nødvendighed i visse tilfælde) henrives til at hylde den modsatte mening, især når denne ytres som bestemt og ufravigelig af den udmærkede mand, der beklæder forsædet i det øverste justitskollegium. Imidlertid opfordrer dog pligt mig til at erklære, at de grunde, som hr. kammerherre Moltke yderligere har anført og udviklet i sin betænkning (nr. 8), ikke forekommer mig at være aldeles tilfredsstillende.

Jeg bruger den frihed i anledning deraf at fremsætte et par bemærkninger. Disse er:

1) Kommissionens øvrige lemmer har ikke blot anset dødsstraf anvendelig for de tre slags misgerninger, som hr. kammerherren benævner (p. 2), nemlig: **forræderi imod kongen og staten, mord og mordbrand**, men de har også foreslået sådan straf for dem, der turde vove at **stifte oprør**, hvilket sidste kan finde sted uden at stå i forbindelse med forræderi. Sådant (til eksempel) var tilfældet med den for kort tid siden henrettede Anders Lysne af Lærdal i Bergens stift. Han var hverken tiltalt eller dømt som forræder, men som oprørsstifter. Han blev ved Højesteret kendt skyldig til at dø efter Loven, og Kancelliet fandt ligeså lidet som Højesteret nogen grund til straffens formildelse. Hans Majestæt (der så gerne benåder, når enten de ældre straffeloves strengthed eller sagens omstændigheder giver mindste anledning dertil) bifaldt sit justitskollegiums forestilling og bekræftede dommen, hvilken ifølge deraf blev fuldbyrdet efter dens bogstav.

Jeg kan ikke skjule, at det forekommer mig modsigende at tilråde dødsstraf, hvor der spørges om **benådning**, og dog i det samme tidspunkt og i det samme tilfælde at fraråde denne strafs anvendelse i **Loven** som ikke nødvendig og ikke retfærdig. Jeg har altid troet, at kongen i at veje benådningsgrunde aldrig taber retfærdighed af sigte, men at Hans Majestæt da forener denne med den muligste lemfældighed.

Denne anmærkning gælder også i henseende til straf for **mord**.

I det tidsrum, denne kommission har vedvaret, er dødsstraf efter Kancelliets forestilling eksekveret for groft mord, e.g. på en kvinde i Jylland, som myrdede en anden under det foregivende, at denne var en heks.

Hr. kammerherre Moltke har selv som tolk for sin egen og kollegiets mening forestillet Hans Majestæt begge disse sager og da fundet dødsstraffens fuldbyrdelse **nødvendig og retfærdig**.

Vel indrømmer jeg, at der i deslige sager kunne findes omstændigheder, der burde komme i betragtning med hensyn til straffens formildelse, men disse bedømmes da af monarken, idet han øver benådning retten, og de kunne ikke undgå Hans Majestæts opmærksomhed, efterdi ingen dødsdom kan fuldbyrdes, forinden den af kongen er bifaldet og stadfæstet.

2.

a) Hr. kammerherren skriver (p. 2), at

dersom **statens sikkerhed fordrer landsforræderens, morderens og mordbrænderens død, så kræves denne også i alle tilfælde, hvor det gælder om rettigheders håndhævelse, hvis uforstyrrede besiddelse er borgerne næsten lige så vigtig som livet**. Derefter nævnes **røveren og det falske vidne** til eksempler etc.

Fra denne sætning kan der ikke uddrages anden følgeslutning end denne: at **ingen** af de tre førstbenævnte burde straffes med døden. Thi hr. kammerherren er enig i, at straffen for det falske vidne og røveren (når han ej tillige myrder) kunne foreskrives mildere.

Derimod ytrer hr. kammerherren (p. 8) som bestemt mening, at dødsstraf er anvendelig på forræderen. Disse forskellige slutninger kunne vanskeligt forenes.

b) Den sætning – at fordi dødsstraf kunne findes nødvendig og passende til at afværge de største misgerninger, den da også måtte kræves i alle tilfælde, der **næsten** er lige så vigtige – holder næppe prøve. Thi ligesom der er grader i forbrydelser, må der også være grader i straffe. Ved det udtryk: **næsten**, erkendes jo, at der er forskel i henseende til de benævnte misgerningers skyld og vigtighed. Straffen bør da også rette sig derefter. Når derfor det **falske vidne** straffes, efter kommissionens forslag, med brændemærke og frihedstab, og Loven fastsætter dødsstraf for morderen, synes mig, at lovgiveren handler konsekvent, efterdi hin straf er den strengeste **næst** efter denne, ligesom forbrydelsen er **næsten** ligeså vigtig.

3. Når hr. kammerherren antager (vide p. 3), at dødsstraf er nødvendig som afskrækkelsesmiddel, **fordi mennesker, som vilde lidenskaber leder til store misgerninger, sjældent standses ved den forestående fare, da tanken om at opnå deres hensigt har i øjeblikket alt for stor værd i deres øjne til at holdes tilbage ved forestillingen af den truende død,** så måtte, efter min mening deraf følge, at denne straf ikke i noget tilfælde burde foreskrives. Men denne slutning synes da at komme i strid med det forslag, at **förræderen og den grove majestætsforbryder bør straffes med døden.** Thi dersom den sætning er rigtig: – **at det hverken er grundet i menneskets natur eller erfaring, at frygten for den uundgåelige død holder mennesket fra at begå misgerninger** – så er det ustridigt, at denne straf som uhensigtsmæssig ikke burde anvendes i noget tilfælde. Imidlertid har dog regeringerne i de stater, hvor dødsstraffene var afskaffet, fundet sig nødsaget til igen at indføre dem. Det må da formodes, at erfaring har lært disse lovgivere nødvendigheden af sådan forandring i deres egne lovbud efter at have fundet disse utilstrækkelige.

Jeg henholder mig i øvrigt til de grunde, som findes anført i afgangne justitarius Colbiørnsens afhandling, så vel som de jeg selv har vovet at fremsætte i mit ufuldkomne fragment angående den omhandlede vigtige genstand.

København den 28. september 1803.

Colbiørnsen

F

[Moltkes betænkning nr. 12, af 2. august 1803 til kommissionen vedrørende en revision af kriminallovene – om beskæmmende straffe i forbindelse med begået mord i den hensigt at blive henrettet selv -]

Generalprokurøren har i henseende til mord, som begås af kedsommelighed til livet for selv at komme til at henrettes, i kommissionen ytret den formening, at den første par. i forordningen af 18. december 1767 kunne udgøre en post i den nye kriminallovgivning.

Kommissionens øvrige medlemmer har tiltrådt denne mening, og etatsråd Schlegel har kundgjort den bemærkning, at den i forordningen bestemte brændemærkestraf vel kunne bortfalde.

Da jeg i denne post ikke kan fuldkommen være af samme tanker, så anser jeg det for min pligt at fremsætte mine grunde herfor.

Det er vel unægteligt en vis straffelovs nødvendige egenskab, at den straf, som den pålægger, svarer til forbrydelsens natur, som er sammes genstand.

Den kan derfor ikke være vanærende og beskæmmende, uden for så vidt handlingens infami gør det nødvendigt, og for så vidt det er overensstemmende med de almindelige begreber, man gør sig om handlingens moralitet.

Forskelligt bedømmer man den, som henreven af vilde lidenskaber og en brusende indbildningskraft begår forbrydelsen, og hin lumske forbryder og nedrige bedrager, som med koldt blod ved misgerninger udfører sin længe udtænkte plan.

Straffen kan ikke være den samme for begge uden i de tilfælde, hvor livsstraf anses fornøden til statens sikkerhed, thi da kan også forskellen i henseende til de omstændigheder, som skulle ledsage dødsstraffen, for den største del bortfalde.

Ser jeg nu hen til den skyldige, som af kedsommelighed til livet begår mord, så finder jeg i ham en for staten så farlig forbryder, at dennes sikkerhed udkræver, at han sættes ude af stand til ved nye forbrydelser at skade andre. Men jeg finder derimod i handlingen intet, som bærer præg af det nedrige og infame, som skulle opfordre retfærdigheden til den beskæmmende straf, som forordningen bestemmer.

Jeg finder derimod i forbryderen et højst ulykkeligt væsen, thi for et sådant må vel den anses, som livet selv er blevet til en så utålelig byrde, at han blot for at skille sig derved og for at være vis på en død, som befrier ham fra livets elendighed, griber de første de bedste midler til at opnå dette øjemed.

Man ved, at vrang og sværmeriske religionsbegreber, som herskede især i Christian den VI's tid, forførte mange til denne forbrydelse. Mere beskæftigede med det andet livs betonedede lyksaligheder end med deres pligter og forhold i dette hige de blot efter hine. Forvissat om deres misgernings forladelse, som skulle åbne dem vejen til et bedre liv, begik

de den og længtes nu efter den dag, da de ledsaget af præsten og en stimlet hob tilskuere modigt skulle gå den attråede død i møde.

Den fremkaldte derfor de forskellige lovgivninger, hvoriblandt den af 18. december 1767, som antager til regel, »at disse forbrydere skulle behandles som de mest udædiske og foragteligste blandt alle uærlige slaver og misdædere og bruges til det allerliderligste og foragteligste arbejde.«

For så vidt den skyldige ved at hensættes til arbejde i jern på livstid forfejler forbrydelsens hensigt, har også forordningen opnået sit øjemed. Hvorimod jeg ikke formår at indse hverken grunde for eller nytten af den hån og foragt, der ledsager den straf, som den skyldige dømmes til, og som i og for sig selv er allerede en hård straf for ham.

Men inden man griber til så voldsomme midler, skulle man da ikke forvisse sig om, at de er uomgængeligt fornødne? Skulle det ikke bringes til i det mindste en høj grad af rimelighed, at strengt arbejde på livstid uden kagstrygning, brændemærke og arbejde blandt udskuddet af det menneskelige køn blandt de foragteligste slaver ej var tilstrækkelig? Forudsætter ikke en sådan straf de meget æreløse og de meget infamerende handlinger? Men at dette ikke er tilfældet med denne misgerning, tror jeg, er oplyst.

Vel påstår man, at denne beskæmmende straf har så heldigt virket, at tilfældene, hvor disse forbrydelser begås, ikke er så hyppige, som førend bemeldte forordning udkom. Men foruden at det er vanskeligt at godtgøre, at det just er det beskæmmende i straffen, som har formindsket forbrydelsems antal, så bør jeg også anmærke, at det religionssværmeri, som frembragte kedsommelighed til livet og ledte til så voldsomme beslutninger, er for en stor del forsvundet og har i det mindste taget en vending, som gør, at man ikke har årsag at frygte for det onde, forordningen ville afværge.

Jeg skulle derfor tro, at lige så meget med hensyn til handlingens beskaffenhed som til statens sikkerhed kunne forordningen af 18. december 1767 indstilles forandret didhen, at den, som af kedsommelighed til livet og blot for at miste det, ombringer en anden, bør hensættes til strengt arbejde i tugthuset sin livstid.

Hvad brændmærkningsstraffen angår, hvorom i kommissionssamlingen den 2. maj blev ventileret, da skulle jeg uden at opholde kommissionen med vidtløftigere udvikling af mere allerede fremsagde grunde

henholde mig til samme og til den af etatsråd Schlegel indgivne betænkning den sag betræffende.

København den 2. august 1803.

Moltke

G

Anmærkninger fra generalprokurøren i anledning af kancellipræsidentens, hr. kammerherre Moltkes, nærmere betænkning (nr. 12) over kommissionens forslag med hensyn til anvendelsen af forordningen under 18. december 1767.

Hr. kammerherre Moltke har i kommissionens sidste møde fremlagt en betænkning (nr. 12), hvori han fremsætter sine grunde imod det af kommissionens øvrige lemmer bifaldede forslag:

At den 1. par. i forordningen af 18. december 1767 kunne tjene til regel i den nye straffelov og anvendes som passende til at afskrække dem, som ikke selv har lyst til at leve, fra at begå mord på andre uskyldige mennesker.

Hr. kammerherren erklærer: **at han hverken indser grunden eller nytten af den hån og foragt, der ledsager den straf, som den skyldige dømmes til.** Han spørger, **om ikke den straf forudsætter de mest æreløse og infamerende handlinger?** Og han ytrer, **at han finder intet i denne handling, som bærer præg af det nedrige og infame, som skulle opfordre retfærdigheden til den beskæmmende straf, som bemeldte forordning bestemmer.**

Jeg må bekende, at jeg stedse har anset denne anordning for at være en af de viseste iblandt dem, der udmærker Hans Majestæts regering. Den gjorde i sin tid epoke i Europas lovgivninger, og de lovkyndige har ikke tilforn sat i tvivl, at dens bestemmelser har både haft **grund** og **nytte**. Hans Majestæt har også ved benådninger kun formildet straffen af den årlige kagstrygning, som befales i dens par. 2. Jeg har derfor troet, at denne formildelse også kunne finde sted i lovbestemmelsen uden at svække dens **tilstrækkelighed**, hvilket ikke er en af de mindst vigtige egenskaber hos en lovgivning, når den skal fortjene navn af god.

Uagtet billig beskedenhed tilsiger mig på den ene side, at jeg må have taget fejl, da det øverste justitskollegiums præsident hverken finder **grund** til eller **nytte** af det, som foreskrives, så giver dog på den anden side de øvrige herrer kommissærers bifaldende mening mig adgang til den frihed kort at undersøge og besvare de af hr. kammerherren fremsatte grunde for sin tankeytring.

Den første grundsætning hr. kammerherren anfører, nemlig: at beskæmmende straffe ikke bør anvendes på andre end de forbrydere, der har gjort sig skyldige i skammelige handlinger, er af kommissionen enstemmigt antaget som rigtig. Dersom altså den udåd at **myrde et andet menneske for selv at komme til at skilles ved sit liv på retterstedet ikke er i sin natur en nedrig og infam handling** (hvilket hr. kammerherren påstår), har kommissionen unægteligt gjort sig skyldig i en åbenbar modsigelse. Men kommissionens slutning er uden tvivl bygget på den forudsætning, at en sådan misgerning er, fra den moralske side betragtet, nedrig og skændig.

Man må ikke her forveksle en sådan morder med religionssværmeren, som dræber dem, han elsker mest (for eksempel sine børn) for på denne måde at bringe disse ud fra verden og til den evige salighed. Denne sidste handler ikke af ondskab. Kærlighed til de uskyldige væsener, han skiller ved livet, er bevægårsagen til hans afsindige foretagende, og vildfarelse i hans religions principper fremskynder ham til udførelse. I hans raseri indbilder han sig at have bragt disse genstande for hans hele ømhed til den højeste grad af uforanderlig lyksalighed. Men dette er ikke tilfældet med hin morder, som af kedsommelighed til sit eget liv berøver andre deres. Hans bevægårsag er selvkærlighed. Hans hensigt er at forskaffe sig selv et dobbelt gode, nemlig: at skilles ved livet, som han hader, og at komme i den lykkeligste tilstand i det andet liv, hvorpå han gør sikker regning, når han i overensstemmelse med ritualets og lovenes forskrift beredes til døden og tilsiges af præsten sine synders forladelse i at modtage sakramentet, førend han går ud af verden.

For at opnå dette sit øjemærke berøver han en uskyldig medborger livet, ubekymret om evig fordømmelse kunne vorde dennes lod, hvilket en sådan morder endog efter sine religions begreber i det mindste må betragte som en mulig – ja, rimelig – følge af sin udåd.

At søge sig tilvejebragt et forment gode ved det middel at tilføje et andet uskyldigt menneske det største onde, det fortjener dog, efter de almin-

delige begreber om moralitet, navn af **en nedrig og skammelig handling**. Følgelig er også en vanærende og beskæmmende straf passende for en sådan misgerning. Således har lovgiveren også betragtet denne forbrydelse i forordningen af 18. december 1767. Det er ikke med hensigt til formildelse, at dødsstraffen i dette tilfælde er forandret til udmærket forhånelse og strengt fængsel. Hans Majestæt har i at give denne lov ikke fundet denne slags af mord mindre strafskyldigt end ethvert andet. Thi det bærer samme præg. Gerningen er grum, den er udført med overlæg og med hensigt til indbildt fordel, den bør altså pådrage den skyldige lige så streng straf, som Loven bestemmer for mord i almindelighed, men da forbryderens øjemærke blev opnået ved dødsstraffens anvendelse, har lovgiveren viseligt forandret denne og i sammes sted fastsat skændsel og friheds tab som afskrækkelsesmiddel. Dersom man vil antage, at det omhandlede *delictum* ikke fortjener at betragtes som en moralsk ond handling i høj grad, fordi den, som iværksætter den, anser det for et stort gode at komme ud af verden og derfor myrder sin medborger, så kunne egoisme og fejhed gælde til undskyldning for ethvert nedrigt og grumt foretagende. Thi man kan næppe tænke sig nogen misgerning, uden at den har sin grund i egennytte, hvad enten så denne består i at tilfredsstille sine lidenskaber eller at tilvejebringe sig andet forment gode efter det begreb, forbryderen gør sig derom.

Vel anfører hr. kammerherren endnu den grund, **at det religionssværmeri, som frembragte kedsomhed til livet, er for en stor del forsvundet og har i det mindste taget en vending, som gør, at man ikke har årsag til at frygte for det onde, forordningen af 1767 ville afværge.**

Men det må være mig tilladt i denne anledning at anmærke: at *suicidia* er i dette tidspunkt meget hyppige. Hvad enten nu disse har deres grund i religionssværmeri eller andre bevægårsager, så er det dog ustridigt, at de, der ombringer sig selv, må finde, at deres liv er dem til byrde. Virkningen bliver da den samme. At mange af dem, der dræber sig selv, hellere valgte det middel at myrde andre uskyldige mennesker, dersom ikke den omhandlede lovgivning havde afværget dette ved at foreskrive straf af forhånelse og strengt tvangsarbejde for dem, der gjorde sig skyldige i en så grov misgerning, det tror jeg næppe kan sættes i tvivl. Thi dette *delictums* sjældenhed (uagtet daglige eksempler på selvmord) synes at være det sikreste bevis om hin fortræffelige lovs heldige virkning. Jeg vover derfor ikke for

min del at tilråde, at den beskæmmende straf skulle afskaffes, især da handlingen efter min ringe indsigt er, i dens natur, både grum, fej og skammelig.

København den 12. oktober 1803.

Colbjørnsen

Retten betjente

Betænkning (udateret)

Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1800/21.

Indledning

Den 10. januar 1801 bad Danske Kancelli samtlige amt- og stiftamtmande afgive deres betænkning om en stramning af procesreglerne i Danmark for at undgå at dommerfuldmægtige kunne procedere ved deres overordnede domstole. Der forelå et forslag fra Kancelliets side om at lade forordningen af 19. august 1735 *anlangende adskilligt justitien og rettens betjente i Norge* § 17, blive gældende for Danmark. På denne baggrund skrev generalprokuren en betænkning og et udkast til forordning, der med Kancelliets tilslutning blev oversendt til kongen til vedtagelse og underskrift, som forordning angående rettens betjente af 8. januar 1802. På mødet i Geheimstatsrådet d. 15. januar 1802 blev dette godkendt.

Pernille Ulla Knudsen

Øvrighedsmændene har, efter min mening, gjort sig et mere udstrakt begreb om det forbud, som indeholdes i den 17. par. af forordningen under 19. august 1735, end det, der kan udtrages af bemeldte lovgivnings ord, når samme skal fortolkes efter dens klare bogstav.

Bemeldte paragraf udtrykker sig således: »**Ingen dommer** må enten **selv** eller **ved** fuldmægtig forfatte stævninger og indlæg i de sager, som for ham indstævnes etc.«

Forslaget er: at denne lov skulle **udvides** endog til en **fuldmægtigs** eller betjents **personlige møde** og **mundtlige procedure**, samt at regelen

skulle udstrækkes til Danmark, da forordningen egentlig er givet for Norge.

Jeg skønner ikke rettere, end at lovgiverne i at forbyde de omhandlede personer at forfatte stævninger og indlæg også har *eo ipso* forbudt dem at procedere personligt og mundtligt, thi hensigten er **at afværge partiskhed**. Ratio gælder altså i lige grad, hvad enten sagførelsen sker mundtligt eller skriftligt.

Men det som egentligt tilsigtes som hovedgenstand nemlig: at dommerens fuldmægtig ej måtte føre sager ved den ret, der beklædes af hans principal, bliver ingen følge af hin forordnings bogstav, efterdi dommeren alene forbydes **middelbart** eller **umiddelbart** (selv eller ved fuldmægtig) at procedere i de sager, hans skal påkende. Denne terminologi må altså forandres, da kollegiets mening uden tvivl er, at ingen, som er i tjeneste hos dommeren, må føre sager ved hans domstol. Jeg vil tro, at lovgiverne også har haft den tanke, da forordningen af 1735 blev givet, men at den ej tydeligt nok er blevet udtrykt ved forfattelsen.

Endog den tilføjede pengestraf (50 rdl.) synes at bestyrke dette, thi Lovens 1-5-3 anser den partiske dommer uværdig til at sidde mere i dommers sted, og det kan næppe imodsiges, at den dommer er partisk, som procederer for den ene part, med mindre det gælder om at hjælpe den enfoldige almuesmand til rette på den måde, som er foreskrevet i forordningen af 3. juni 1796 par. 13 og 15, i hvilke tilfælde dommeren handler offentligt, så at en hver kan se og skønne, om hans adfærd bærer præg af retskaffenhed eller ikke.

Disse mine ringe tanker indstilles tillige med hosfølgende udkast til kollegiets nærmere bedømmelse.

Colbiørnsen.

Ordlister

- A prima instantia** – Ved første instans.
- Ablativ** – en afledning; grammatisk det kasus der udtrykker fjernelse.
- Accessorium** – tillæg.
- Accusatus** – den anklagede.
- Actionem publicam (akkusativ af actio publica)** – offentlig anklage eller tiltale.
- Actus magistralis** – øvrighedshandling.
- Ad mandatum** – ifølge en almindelig bemyndigelse, særlig om kongelige bevillinger (ad mandatum regis), der udfærdiges af vedkommende ministerium.
- Afbedelse** – bede om fritagelse.
- Afbigt** – bøn om tilgivelse for en forseelse; undskyldning.
- Affirmativ** – bekræftende.
- Aggratiation ad mandatum** – benådning efter bemyndigelse.
- Aggraverer** – forværrer.
- Aktor** – anklager i kriminalsag.
- Allegere** – anføre; påberåbe sig (et lovsted).
- Alminding** – alles; offentlige områder.
- Alterere** – bringe ud af ligevægt; ophidse.
- Angl. af angelangende** – vedrørende.
- Anomalisk** – afvigende fra loven.
- Anordning** – lov; bekendtgørelse; retsforskrift.
- Antedatering** – foruddatering.
- Anticipation** – forgribelse.
- Appareat** – er tydelig; åbenbar.
- Approberet** – godkendt, navnlig fra en overordnet myndigheds side.
- Arbitrær** – skønmæssig; vilkårlig.
- Assemblée Nationale** – den franske nationalforsamling.
- Assessor** – dommer i en ret bestående af flere dommere.
- Astræa** – Retfærdighedens gudinde i græsk mytologi, navnet på et samtidigt juridisk tidsskrift, udgivet af J.F.W. Schlegel 1797-1805.

ORDLISTE

Auktionsforvaltere – embedsmænd med den opgave at holde auktion inden for en jurisdiktion.

Autentisk fortolkning – fortolkning, som foretages af den der har fastsat en regel, for eksempel i form af en senere lov, der forklarer eller fortolker en tidligere lov.

Autor – ophavsmand.

Avertere – bekendtgøre.

Bankoseddel – et af en bank udstedt og som penge cirkulerende værdipapir, der på anfordring veksles med guld- eller sølvmonter.

Befalede sager – offentlige kriminalsager, hvor prokurator beskikkes som enten aktor eller defensor.

Bekvem – skikket, højeste karakter i den dansk juridiske eksamen indført d. 10. feb. 1736.

Beneficium – fordel.

Beneficium processus gratuiti – bevilling til fri proces for tjenestemænd, der i sagen optræder på stillingens vegne.

Beneficium ordinis – den simple kautionists krav på, at kreditor søger betaling hos debitor, førend han rejser krav mod kautionisten.

Beneficium paupertatis – kongelig bevilling til fri proces på grund af fattigdom.

Beobagte – iagttage.

Bigoter – skinhellige eller hykleriske mænd.

Billighed – rimelighed.

Birkeret – oprindelig et fra herrederne udskilt område med sit særlige ting, f.eks. kongelige godser eller len og private godsejere.

Bisidder – underordnet medlem af en kollegialt sammensat ret.

Bjerghauptmand – en der havde opsyn med anlæg og driften af en mine.

Bodmeri – sølån, som skipperen kunne optage i nødtilfælde mod sikkerhed i skib el. ladning, ophævet 1929.

Bona fides – god tro.

Borgervæbning – militært korps bestående af en bys borgere.

Boskab – indbo; bohave.

Boslod – en, en ægtefælle i tilfælde af formuefællesskabets ophør, normalt tilkommende halvdel af værdien af fællesboet.

ORDLISTE

Boslods forbrydelse – en indtil 1824 forekommende straf, der bestod i, at gerningsmanden forbrød sin formue, eller hvis vedkommende var gift, sin andel i fællesboet.

Brændefang – brænde til privat forbrug.

Bygselmænd – lejere af et jordstykke.

Calumnia – bagvaskelse.

Calumniant – bagvasker, falsk anklager.

Calumniatores – bagvaskere.

Capax poenæ – strafegnet.

Casus – retstilfælde.

Causa – årsag.

Cedere bonis; cessio bonorum (plur.) – skyldneres frivillige overdragelse af formue til kreditorerne for at undgå den infami, som var følgen af konkurs.

Circumferens – omkreds.

Citant – sagsøger i en civil retssag.

Citation – stævning.

Clausula poenalis – bestemmelse om straf i en lov eller dom.

Compellée – tvunget.

Confiscatio bonorum – formuegodernes konfiskation.

Contractus mandati – mandatskontrakt.

Contumax – person der udebliver fra retshandling.

Convictus – domfældt eller fældet ved bevis.

Corpus delicti – betegnelse for de genstande, som en forbrydelse refererer sig til, f.eks. det forfalskede dokument eller den myrdedes lig.

Correi in delicto – medgerningsmænd.

Crimen falsi – forfalskning; falskneri.

Crimen læsæ majestatis – majestætsforbrydelse.

Cumulere – opdyngge.

Cura – omsorg; værgemål.

D.L. – Christian V's Danske Lov 1683.

Dabilis – aktuelt, noget der finder sted.

Debitum – gældsposter.

Décret d'accusation – anklageskrift.

Defensor – forsvarer i kriminalsag.

ORDLISTE

- Defunctus** – den afdøde.
Degradation – forsættelse til en lavere tjenestegrad.
Delatores – angivere.
Delictum – forbrydelse, misgerning.
Delictum carnis – utugt.
Delictum furti – tyveri.
Delictum privatum – forbrydelse underkastet privat påtale.
Delictum publicum – forbrydelse underkastet offentlig påtale.
Delinkvent – forbryder.
Delikventsag – kriminalsag.
Designeret – på forhånd udpeget til en stilling.
Diffamator – bagtaler, ærekrænker.
Dissenterende – af dissens, meningsforskel, særligt den, der udtrykkes i en kollegialrets domme.
Dominus directus & eminens – direkte og øverste ejer.
- E. g.** – forkortelse for *exempli gratia* – for eksempel.
Eiland – ø.
Eksekution – fuldbyrdelse.
Eksekutiv myndighed – udøvende myndighed.
Eksekutor – person beskikket til at forestå skiftet af et dødsbo.
Eksekvere – fuldbyrde; udføre.
Ekspedient – en som afskriver, forseglar og afsender et skrift.
Ekstraret – ekstraordinær ret, der holdes uden for det sædvanlige tingsted eller uden for sædvanlig tid.
Eludere – bortforklare, narre.
Emanere – udstrømme; udstede; udgå fra.
Embedsed – skriftlig ed som embedsmænd aflægger ved embedstiltrædelsen.
Emendatrix – en, der forbedrer (hunkøn).
Eo ipso – i sig selv; netop derfor; dermed også; som en selvfølge.
Epaulet – skulder distinktion.
Eragtning – meningstilkendegivelse; skøn.
Evocere – stævne.
Ex. gr. – se e. g.
Ex post facto – ved en efterfølgende handling eller lov, bruges om love med tilbagevirkende kraft.

ORDLISTE

- Exceptio a regula generali** – undtagelse fra en hovedregel.
- Excipere** – undtage; juridisk: gøre indvending, fremsætte forsvarsindlæg.
- Executor ordinarius** – person der forestår et dødsboskifte.
- Falsmål** – bødestraf især idømt for udeblivelse ved møde i retten.
- Fallere** – at gå konkurs.
- Fallissementer** – tidligere almindelige betegnelser for konkurs.
- Falsum** – falskneri; bedrageri.
- Fjölsmællismadur** – (islandsk) ærekrænker; bagvasker
- Fiscum** – statskassen; det offentlige.
- Forelæggelse** – forkyndelse af stævning, fordi den foregående ikke er efterkommet.
- Forkyndelse** – meddelelse af stævninger, anklageskrifter, domme o.l.
- Forordning** – lov.
- Forum delicti commissi** – værning på det sted, hvor en forbrydelse er begået.
- Forum personale** – personligt værning.
- Forum privilegiatum** – privilegeret værning, som indrømmes indstævnte i kraft af personlige forhold (rang, stand, embede).
- Forum reconventionis** – værning for kontrasøgsmål.
- Forum rei sitæ** – fast ejendoms værning.
- Fremtarv** – gavn; nytte.
- Furtum qualificatum** – kvalificeret tyveri.
- Fysikus** – øverste embedslæge i større distrikt.
- Fæstningsarbejde** – strafform, hvor fangerne blev i lænker sat til at arbejde for hæren eller flåden, kaldes også slaveri.
- Galon** – bredt bånd, der brugtes som pyntebesætning på klæder.
- Generaliter** – generelt; med almindelig gyldighed.
- Genus causæ** – sagens art.
- Gårdsretten** – lov der gjaldt på en kongsgård, kongens hof- og tjenestemænd, senere udvidet til også at omfatte adelens gårde.
- Halsjern** – strafferedskab bestående af en jernbøjle, der spændtes om halsen på delinkventen.

ORDLISTE

- Hazardkontrakt** – en aftale, hvorefter en uvis kendsgerning indtræden el. ikke-indtræden er bestemmende for, om den ene af parterne skal have en fordel på den andens bekostning el. omvendt.
- Haud illaudabilis** – ikke urosværdig, anden karakter i den latinsk juridiske eksamen indført d. 10. 2. 1736.
- Hermeneutik** – fortolkningslære.
- Heterodoksi** – kætteri.
- Homicidium simplex** – simpelt manddrab.
- Hovedlod** – andel af formue.
- HsM** – Hans Majestæt.
- Hujus** – i denne måned.
- Hypotek** – underpant.
- Håndfået** – direkte overdraget af ejeren (bruges ofte om pant).
- Ibidem** – sammesteds.
- Igæld** – (igæld og tvigæld): Krav, der efter landskabslovene tilkom den bestjålne mod tyven, henholdsvis på kosterne el. deres værdi (igæld) og på det dobbelte beløb heraf (tvigæld).
- In abstracto** – betragtet i al almindelighed, uden hensyn til enkelttilfælde.
- In mala fide** – i ond tro
- In casu suicidii** – i tilfælde af selvmord.
- In Criminalibus** – i straffesager.
- In praxi** – i praksis.
- In quaestione** – det, der er spørgsmål om.
- In specie** – i særdeleshed; i klingende mønt.
- Inappellabilis** – som ikke kan indankes for en højere retsinstans.
- Incestus** – blodskam.
- Inderster** – personer af landalmuen, der boede til leje hos en gårdmand el. husmand.
- Infami** – skændighed, nedrigheid, nederdrægtighed, afskyelighed; (tidl.) formindskelse i de almene rettigheder der ramte visse forbrydere.
- Inhibentia** – at forbyde eller standse noget.
- Inhærerende** – knyttet til; vedhængende; fastblivende.
- Initio** – angiver begyndelse. I denne sammenhæng i begyndelsen.
- Injuria in corpus et cum dolore** – legemskrænkelser.
- Injuriæ pictæ** – billedlige injurier.
- Injuriæ verbales** – verbale injurier.

ORDLISTE

Injuriæ reales – legemskrænkelser.

Inkamination – en sags anhängiggørelse.

Inkvisitionskommission – forhørskommission.

Inspectores oculares – synsmænd.

Interlocutorier – foreløbige afgørelser af et stridspunkt som opstår under processen.

Interpretatio authentica – autentisk fortolkning se denne.

Irettesættelse – forelægge retten en retssag til påkendelse ved nedlæggelse af påstand ledsaget af oplysninger om de grunde, hvorpå søgsmålet støttes.

Judiciel – retlig.

Jura partium – parternes ret.

Jura realia – se jus in re.

Jurisdiktion – en myndigheds geografiske kompetenceområde.

Jus ad rem – tinglige rettigheder.

Jus commune – den almindelige gældende ret.

Jus in re – tinglig rettighed, betegner traditionelt rettigheder, hvis indhold består i råden over en bestemt ting, og som har retsbeskyttelse mod overdragerens kreditorer og hans dispositioner over tingen.

Jus majestatica – ret der tilkommer kongen.

Jus personale – personlig ret.

Jus privativum – privatret.

Jus prælationis – fortrinsret.

Jus qvæsitum – ret der søge.

Jus reale – se jus in re.

Justitiarius – leder af retten.

Justitssag – kriminalsag.

Kag – strafferedskab i alm. bestående af en på offentligt sted, oftest på et fodstykke anbragt pæl eller støtte, ved hvilken forbryderne bindes og piskes.

Kagstrygning – blive pisket mens man var bundet til kagen.

Kapitelstakst – navn efter den takst, som domkapitleme satte for kornydelsen til kirken og dens ansatte. Udtrykker den middelprijs, som skulle sættes på de vigtigste kornsorter, taksten blev fastsat på grundlag af løbende indberetninger fra de lokale myndigheder og præster.

ORDLISTE

- Kautel** – sikkerhedsforanstaltning, f.eks. bestemmelse i en kontrakt til modvirkning af strid om dennes nærmere forståelse.
- Kokarde** – roset, i ældre tid ofte placeret i hatten.
- Kollision** – sammenstød, juridisk en lovkonflikt.
- Kolportør** – person, der sælger bøger og småskrifter ved dørene.
- Konferensråd** – titel, anden rangklasse.
- Konnossement** – det af bortfragteren i overensstemmelse med søloven udstedte dokument for indladet gods, der indeholder hans erkendelse af, at godset er indlastet, og hans forpligtelse til at levere godset på bestemmelsesstedet til rette vedkommende.
- Konsistorium** – rektor og professorer ved Københavns Universitet, der tidligere udgjorde en domstol bestående af gejstlige og verdslige medlemmer til pådømmelse af gejstlige sager.
- Konsumtion** – forbrugerafgift især på fødevarer.
- Kontinuationseksekution** – umiddelbar tvangsfulbyrdelse.
- Kontraqvæstioner** – kontraspørgsmål.
- Konvenient** – sømmeligt, vedtaget god tone, skik og brug.
- Kreditor** – fordringshaver, person der har penge til gode.
- Kroglove** – bevidst urigtig fortolkning af loven.
- Kronarbejde** – betegnelse for tvangsarbejde i Norge.
- Kurantbank** – Almindelig betegnelse for den 1736 i København oprettede bank som havde ret til at udstede sedler, der skulle være indløselige med kurantmønt.
- Kvalificeret falsum** – kvalificeret bedrageri, et bedrageri der straffedes strengere end almindeligt bedrageri.
-
- Laborere** – eksperimenterere.
- Lavdag** – en efter loven fastsat dag eller frist.
- Lavretsmand** – se tinghører.
- Lavting** – appelret (Norge).
- Lejermål** – samleje uden for ægteskab.
- Levioræ** – lettere.
- Lex permissiva** – tilladende lov.
- Lispund** – gammelt vægtmål, en tyvendedel af et skibspund, et pund svarede til et halvt kilo.
- Livs- og æresager** – sager, der ved dom kunne føre til livsstraf eller fortabelse af æren.

ORDLISTE

Lod – en i Danmark indtil 1861 gældende vægtenhed: 1/32 pund.

Loven – Christian V's Danske Lov 1683 el. Norske Lov 1687.

Lovligt forfald – lovlig udeblivelse ved møde for retten (D.L. 1-10-1).

Lovmål – lovgivning.

Lægd – militært udskrivningsdistrikt.

Løbedage – betegner et vist tidsrum efter forfaldstid, inden for hvilket debitor i visse gældsforhold kan betale med samme virkning, som om han havde betalt på selve forfaldsdagen.

Magistratur – en øvrighedspersons embede og værdighed.

Mala fides – ond tro.

Mandant – en der giver fuldmagt eller et hver et til en anden.

Mandat – fuldmagt.

Mandatarium qua talis – den, hvem et hverv er betroet, for eksempel at føre retssag.

Meddomsmænd – domsmænd i liv- og æresager, påbudt ved D.L. 1-7-1.

Membri – lemmer.

Memorial – minde- eller bønsskrift.

Mobilia – rørlige ting; løsøre.

Modum procedendi – måden at føre en sag på.

Moralement – moralsk.

Mortifikation – retsafgørelse hvorved et dokument (el. en sigtelse) erklæres »død og magtesløs«.

Mortis causa – dispositiones m.c.: Dispositioner, hvorved en person træffer bestemmelse om, hvad der efter hans død skal ske med hans efterladenskaber, navnlig testamenter.

Mulkt – bøde.

Mulktere – idømme bøde.

Nams – og indførselsdom – udlægsdom.

Namsdom – i D.L. betegnelse for udlæg (i løsøre), i ældre ret et tvangsmiddel mod en domfældt, idet man inden for snævre grænser tillod domshaveren at bemægtige sig domfældtes gods og beholde det, indtil han rettede for sig.

Natmænd – påtog sig alskens urent arbejde, for eksempel bortfjernelse af ådsler og bødelarbejdet.

Naturlige børn – børn født uden for ægteskabet.

ORDLISTE

Negotiorum gestio – uanmodet forretningsførelse, besørgelse af en andens anliggender uden dennes bemyndigelse og uden andet særligt retsforhold mellem den handlende (gestor) og den, hvis anliggender besørgeres (dominus).

Niddinger – nidding, person der har gjort sig fortjent til almindelig foragt.

N.L. – forkortelse for Christian V's Norske Lov 1687.

Non solutione – uden løsning.

Non solvendo – kan ikke betale.

Novi operis nunciatio – meddelelse om at et byggeri eller lignende påbegyndes.

Nudus/ fem. nuda – nøgen.

Nullitet – en ugyldighedsform, der i romanistisk teori opstilles som modsætning til anfægtelighed, og hvis særkende er, at det løfte, der lider af nullitet, er uvirksomt, uden at man behøver at gøre indsigelse imod det og ikke kan ratihaberes med tilbagevirkende kraft.

Odelsret – i Norge betegnelse for slægtens forkøbsret arvet jord på landet, når det sættes til salg.

Oktroj – handelsprivilegium der af regeringen tilstås et firma mod visse garantier; bevilling.

Onera – byrde, skat, forpligtelse.

Onus reale – afgift på fast ejendom.

Opbud – retsinstitut, hvorved en solvent skyldner, der ikke havde rede penge til sine kreditorer, frivilligt overdrog dem sine ejendele for at undgå gældsfængsel eller konkurs.

Opinio regina mundi – den almindelige mening er verdens herre (egentlig dronning).

Ordinanser – love om kirkelige og familiemæssige forhold.

Pallask – tung bred ryttersabel med lige klinge

Par. – paragraf.

Pares curiæ – ligemænd for retten.

Partikel – lille del af noget.

Peritus in arte – sagskyndig.

Peremptorisk – med ødelæggende eller ophævende virkning.

Periclitere – bringe i fare.

ORDLISTE

- Persona læsa** – den krænkede person.
- Pilori** – gabestok.
- Plakat** – offentlig opslået bekendtgørelse.
- Poena exemplaris** – eksemplerende straf.
- Poena negligentiae** – straf for forsømmelighed.
- Poena pecuniaria** – økonomisk straf; bøde.
- Poena subsidiaria** – straf der gives i stedet for den oprindelige udmålte.
- Potestas patria** – i romerretten faderens suveræne myndighed over børnene.
- Prima instantia** – første instans.
- Principia juris publici universalis** – den universelle offentlige rets principper.
- Pro memoria** – overskrift over andragender eller betænkninger.
- Pro tutore** – som værge.
- Pro non acceptatione** – for ikke at acceptere.
- Procedere** – føre en sag for retten.
- Processus gratuitus** – fri proces for embedsmænd, der optræder på stillingens vegne.
- Proclamationis terminus** – udløbet af en frist.
- Prognosticere** – forudsige.
- Proklama** – indkaldelse, særlig til kreditorer eller arvinger om et møde og gøre deres krav gældende inden en vis frist; medens proklama til kreditorerne i dødsboet er præklusivt (endeligt), er dette ikke tilfældet i konkursboer og ved gældssanering, hvor krav også senere kan anmeldes.
- Prokurator** – sagfører, før lov af 26. maj 1868.
- Pronomen demonstrativum** – påpegende stedord.
- Proskribere** – erklære fredløs og foreskrive konfiskation af ejendom.
- Provideringskommission** – forsyningskommission.
- Præcaution** – sikkerhedsforanstaltning.
- Prælatio** – noget der fremføres.
- Præliminære** – foreløbige; forberedende.
- Præskription** – forældelse.
- Præstebol** – Den lod jord, som præstegården lå på, og som præstegårdens afgifter var beregnet ud fra.
- Præsumere** – formode.
- Præsumptio juris** – lovsformodning.

ORDLISTE

- Påstand** – angivelse af det resultat, som vedkommende part ønsker gennemført ved søgsmålet.
- Qua talis** – som sådan; i egenskab af.
- Qua mandans** – som fuldmægtig.
- Quidtum** – i så tilfælde; i dette tilfælde.
- Qvitants** – kvittering.
- Quo ad causas** – med hensyn til sagen.
- Quo ad formam** – med hensyn til formen.
- Quo ad factum** – med hensyn til det faktiske.
- Quo ad jus** – med hensyn til retsspørgsmålet.
- Qvæstion** – spørgsmål, sag.
-
- Rabulist** – dårlig sagfører; en person, der søger at fordreje lovene.
- Rasphus** – fængsel, hvor fangerne raspede hør.
- Ratio** – grund, motiv eller overvejelse.
- Ratio politica** – politisk grund.
- Ratio legis** – lovgrunden, lovens praktiske formål.
- Reatus** – skyldig i brøde el. ugerning.
- Recambium** – modveksel.
- Reces** – i det 16. og 17. århundrede betegnelse navnlig for større love, men også for håndfæstninger og traktater.
- Reciproque terminus citationis** – gensidig stævningstermin, her anvendt om varselstiden mellem Hertugdømmerne og Danmark.
- Reclamere** – fremsætte indsigelse, protest.
- Recorderer** – gengiver.
- Recteratum** – tilbage.
- Reklamation** – en indsigelse, som fremsættes i anledning af en anden persons optræden (f.eks. hans levering af mangelfulde varer).
- Remedium coactivum** – tvangsmiddel.
- Requistoriale** – forespørgsel.
- Reskript** – administrativ befaling udstedt af kongen.
- Respondentia** – sølån.
- Restitutionem in integrum** – genoprettelse af den tidligere tilstand; i romerretten et ekstraordinært retsmiddel, hvorved man afbødede de retstab, der indtrådte som følge af retsreglernes mangelfulde udformning.

ORDLISTE

- Rettens nægtelse** – dommerens nægtelse af parternes ret til at føre deres sag.
- Revers** – »bagside«, moderklæring, f.eks. om ikke at have noget krav i anledning af et andet dokument udstedelse.
- Rubrum** – indholdsfortegnelse til aktstykkerne i en retssag.
- Salarium** – salær.
- Sandemænd** – nævningekollegium efter Jyske Lov (og D.L. 1-16), som skulle medvirke i visse større sager. På Bornholm var sandemænd sognefogeder.
- Satisfaktion** – tilfredsstillelse, æresoprejsning.
- Scripta** – skrift; værk.
- Selskabspagt** – samfundspagten, i naturretten opfattet som den pagt mennesket i sin utilstand indgik, hvor de afgav en del af deres medfødte frihed til en hersker til gengæld for orden og sikkerhed.
- Servitus** – servitut.
- Sigt- og sagefaldskasse** – bødekasse.
- Skandskrifter** – smædeskrifter.
- Skorbutisk** – ramt af skørbug.
- Slaveri** – se fæstningsarbejde.
- Slutter** – fangevogter.
- Solennel** – ophøjet; fornem.
- Soluabilitet** – opløselighed.
- Spansk kappe** – strafinstrument.
- Speciesbank** – en i Altona (1788) og København (1791) oprettet bank som havde ret til at udstede sedler, der skulle være indløselige med speciemønt.
- Spindehus** – tugthus for primært kvinder, hvor de indsatte var beskæftigede med at spinde og væve.
- Sportelreglementet** – liste over afgifter.
- Standning** – tilbageholdelse af ydelse.
- Status in statu** – stat i staten.
- Stempling** – mærkning af for eksempel guld- og sølvarbejder.
- Stervbo** – dødsbo.
- Stokkemand** – se tinghører.
- Stævningsmand** – en person, hvis hverv består i at foretage forkyndelse og at fungere som retsvidne.

ORDLISTE

- Stævnsmaal** – stævning, tilsigelse til møde i retten.
- Subsidiære** – i retssag påstande der fastholdes for så vidt den videre ræk-
kende principale påstand ikke godkendes.
- Substantivum** – substantiv.
- Suicidium** – selvmord.
- Summa** – sum.
- Summarisk** – store træk; kortfattet.
- Superintendent** – overtilsynsførende, titel til protestantiske bisper i
Tyskland og Danmark, titlen gik hurtigt af mode i Danmark, men blev
bibeholdt i Hertugdømmerne.
- Supplikation** – bønsskrift.
- Susceptibel** – følsom, modtagelig, pirrelig.
- Sædelære** – morallære; etik.
-
- Talionsretten** – gengældelsesprincippet.
- Tarvelighed** – beskedenhed.
- Temeraire** – (fr.) dumdristig.
- Terminus** – termin, et fastsat tidspunkt.
- Terminus citationis** – frist for stævning; indkaldelse af vidner.
- Terminus executionis** – udførelsesfrist.
- Terminus probatorius** – bevisførelsesfrist.
- Terminus præscriptionis** – forældelsesfrist.
- Tidepenge** – afgift betalt af håndværkssvendene, som blev anvendt som
syge- eller begravelseshjælp.
- Tilforn** – tidligere.
- Tinghører** – person beskikket som vidne på tinget, også kaldet stokke-
mand og lavretsmand (norsk).
- Tingsvidne** – et af retten udstedt dokument, der indeholder referat af en
foretaget vidneførelse. Ofte til anvendelse i en anden retssag
- Tog** – ed.
- Trassat** – den som en veksel trækker på.
- Trassent** – vekseludsteder
- Tribunal de cassation** – fransk øverste domstol, kassationsret.
- Træhest** – straffeinstrument, en planke stillet på højkant med bukke fast-
gjort til. Delinkventen blev sat på plankens æg, og fik noget tungt bun-
det på fødderne. Primært brugt inden for militær strafferet.
- Trætte** – kiv.

ORDLISTE

Tvigæld – udredelse af dobbelt betaling; det dobbelte af stjålen koster værdi.

Tærepenge – diæter; penge udbetalt til personer til afholdelse af udgifter.

Uefterrettelig – ugyldig.

Ultra petitem in civilibus – udover påstanden i civile sager.

Vakance – ledighed.

Vartpenge – ventepenge.

Vederpart – opponent, modstander, kontrapart i krig.

Vindskibelighed – foretagsomhed, flid.

Vinkelskriveri – person, der uden juridisk uddannelse, i erhvervsmæssigt øjemed driver virksomhed med juridisk rådgivning el. anden juridisk bistand.

Vitterlighedsmand – mandligt vitterlighedsvidne se dette.

Vitterlighedsvidne – en person, der ved sin underskrift attesterer et dokumentsoptegelse. To vitterlighedsvidner var normalt tilstede i ekstraretssager.

Vota – stemmeafgivelse, skriftlig el. mundtlig udtalelse hvormed man motiverer sin stemmeafgivning, persons indlæg i en drøftelse.

Værneting – den retskreds eller ret, som en person hører under.

Æreløs – straf, der medførte tab af ære.

Æske – kræve.

Øjemærke – øjemed.

Øjemål – øjemed.

Øvrighed – i ældre lovsprog betegnelse for den, hvem det tilkommer i statens navn at træffe afgørelser med retsvirkning.

Myndigheder

Asiatisk Kompagni – handelskompagni, der havde privilegium på alene at indføre varer fra Østasien.

Geheimstatsrådet – kongens øverste regeringsråd.

Generalprokurør – embedsmand tilknyttet Kancelliet, havde tilsyn med kongens embedsmænd i almindelighed, men den vigtigste funktion var, som regeringens juridiske konsulent, han skulle komme med udkast til nye love og udfærdige responsa i vanskelige eller tvivlsomme sager.

Generalfiskal – den øverste statsanklager, der skulle påtale embeds- og statsforbrydelser og egenhændigt føre sagen i Højesteret.

General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegium – administrationsorgan, der var beskæftiget med at fremme næringslivet deraf navnet kommercekollegium. I 1773-97 var det indrettet med et tysk, dansk og norsk sekretariat, der tog sig af de forskellige dele af rigets anliggender. I 1797 betød en ny toldlov øget udenlandsk konkurrence, hvorfor man rationaliserede og nedsatte et sekretariat for hele monarkiet, der skulle tage sig af råvareproduktionen, industrien og handelsvæsenet.

Hof- og Stadsretten – den almindelige ret i første instans i København. Oprettet d. 15.6.1771.

Kammeradvokat – den advokat, hvem det er overdraget at optræde på statskassens vegne i sager angående dennes indtægter og interesser.

Kommercekollegiet – kort for General-, Landets-, Økonomi- og Kommercekollegium, se dette.

Kongelige Generaltoldkammer – egentlig Det kongelige vestindiske og guineiske Rente- og Generaltoldkammer oprettet i 1760, administrativt kontor der tog sig af sager om Vestindien og Guinea, samt af sager om told-, havne- og fyrvæsenet.

Konsumtionsvæsenet – egentligt told- og konsumtionskontorer, der fungerede som overbetstyreelse af de lokale told- og konsumtionsopkrævninger ved at foretage revision i de indsendte regnskaber.

MYNDIGHEDER

- Landhusholdningsselskabet** – stiftet 1767 med det formål at fremme erhvervslivet, primært dog landbrugsproduktionen.
- Landsting** – samlet ting og appeldomstol for de administrative områder kaldet lande, som riget var inddelt i, de vigtigste lå i Ringsted og Viborg, men der fandtes også landsting i bl.a. Odense, på Lolland, Falster, Møn, Langeland og Bornholm.
- Lensmand** – underordnet administrativ tjenestemand på landet i Norge, hvis embede især var af politimæssig art.
- Overhofret** – øverste domstol i Norge, dog underordnet Højesteret.
- Politiret** – i København beliggende ret, der var bemyndiget til at tage sig af små kriminalsager.
- Rentekammeret** – regeringskontor, der styrede statens indtægter og udgifter.
- Rådstueskriver** – en embedsmand, der tidligere forestod skrivninger på rådhuset.
- Skiftejurisdiktion** – myndighed, som skifteret; tidligere om den lensbesiddende og andre jordegodsbesiddere tilkommende ret til at forvalte de på deres godser forekommende skifter.
- Sognefoged** – beboer på landet, som i sit sogn udførte hverv som den lokale underordnede politimyndighed i henhold til forordning af 11. nov. 1791.
- Sorenskriver** – underrettsdommer i Norge.
- Stadshauptmanden** – den øverstbefalende over en bys borgerbevæbning.
- Stadstambour** – byens trommeslager.
- Stiftoverret** – norsk øverste appeldomstol.
- Stiftsbefalingsmanden** – ældre betegnelse for stiftamtmand.
- Synkende Fond, Den** – administrationskontor, som administrerede den ordning i forbindelse med statslån, at en del af lånet blev henlagt i en særlig fond, hvis renter brugtes til at opkøbe statsobligationer, hvorved statsgælden formindskedes.
- Søkrigsprokurator** – den offentlige anklager i retssager ved marinen.
- Tamperret** – de særlige domstole hvortil ægteskabssager kort efter reformationen henlagdes; de bestod af stiftslensmanden og nogle gejstlige medlemmer, i København af Konsistorium, og trådte sammen fire gange om året, blev nedlagt i 1797.
- Underfoged** – underordnet embedsmand.

Personoversigt

B

Bang, Ole Lundt

1731-89, generalprokurør, justitiarius. Cand.teol. 1750 og cand.jur. 1753. Dronningens anklager og Brandts forsvarer under Struensee-processen. Adlet »de Bang« i 1777. Generalprokurør 1784, justitiarius for hof- og stadsretten 1788.

Beenfeldt, Frederik Ludvig Christian

1741-1801, godsejer på Serritslevgård. Markant fortaler for de jyske godsejeres rettigheder i forbindelse med de store landboreformer. Forfattede i 1790 på vegne af en række godsejere en protestskrivelse over reformerne, som blev overrakt kronprinsen.

Beringskjold, Magnus Bering

1721-1804, godsejer og storkonspirant. Arbejdede som spion for den danske stat i Skt. Petersborg i 1761 i forbindelse med det holstenske spørgsmål. Tilbage i Danmark fik han dårligt ry som bondeplagende godsejer og ragede ved flere lejligheder uklar med samfundets øverste i halvklodsede forsøg på at vælte disse. Efter at have været med til at styrte Struensee, blev han belønnet med en kammerherretitel, men konspirerede videre mod Høegh-Guldberg og blev til sidst fængslet for højforræderi i 1783, først i Kastellet og senere i Bergen. Levede sine sidste år på fri fod i Stavanger.

Bernstorff, A.P.

1735-97, greve og statsmand. Danmarks udenrigsminister i to perioder; 1773-80 og 1784-97. Tysk født, men kom i 1758 i dansk tjeneste under beskyttelse af onklen J.H.E. Bernstorff, som på dette tidspunkt var udenrigsminister. Blev afskediget sammen med onklen i 1770 da Struensee kom til magten, men blev kaldt tilbage i slutningen 1772, da denne var blevet væltet. Trådte i første omgang ind i Finanskollegiet, men blev senere valgt til chef for det udenrigske departement i 1773. Lagde sig senere

PERSONOVERSIGT

ud med Høegh-Guldberg, hvilket slutteligt førte til hans afskedigelse 1780.

Brandt, Christian

1735-1805, kancellipræsident. Flittig og pligtopfyldende embedsmand, der blandt andet virkede som provisor for Vallø stift og forstander for Herlufsholm ved siden af sit embede som kancellipræsident, som han blev udnævnt til i 1789. Samarbejdede som præsident for Kancelliet med Colbjørnsen om de store reformer i perioden.

Brissot, Jean Pierre

1754-93, advokat. Allerede fra sine unge år var han kritisk mod det franske monarki, han blev en af de ledende revolutionerer, men faldt i ugunst da han stemte for udsættelsen af henrettelsen af Ludvig d. XVI, og han blev i 1793 guillotineret.

Bonaparte, se Napoleon

Buchwald, Friedrich

1747-1814, godsejer og stiftamtmand. Efter endt uddannelse bl.a. kammerjunker hos kongen i 1769. Fra 1789 stiftamtmand over Fyns stift indtil 1798, hvor han søgte sin afsked efter en strid med biskoppen og Odenses præster. Endte sine dage på en landejendom, han erhvervede sig i Italien.

Bülow, Johan

1751-1828, hofmarskal. Uddannet på Sorø ridderlige akademi og gjorde efterfølgende karriere inden for militæret. I 20 år kammerjunker hos kronprinsen (den senere Frederik VI). Fra 1784 kronprinsens marskal, blev afskediget i unåde i 1793 efter at have modarbejdet det nye styre. Var gennem den sidste del af sit liv en stor mæcen for videnskaberne og forsonedes også med kongen i 1822, hvorefter han modtog en række ærestitler og tildeltes pension til sin død.

C

Carl af Hessen

1744-1836, prins. Nevø til Frederik V, kom til hoffet København i 1756, efter at faderen, Frederik II af Hessen-Kassel, var konverteret til den ka-

PERSONOVERSIGT

tolske tro. Gjorde sig militær karriere og blev senere svigerfar til den danske regent, kronprins Frederik (den senere Frederik VI), da denne giftede sig med Carls datter Marie Sophie Frederikke. Var en stor ynder af teater og Opera og udøvede en del indflydelse på sit eget hofteater i Slesvig, hvor Carl blev landsgreve efter en række politiske omvæltninger i København.

Cato, Marcus Porcius

234-149 f. Kr., romersk statsmand. Kom fra ringe kår, men endte som konsul i Rom, hvor han optrådte som en ivrig fortaler for de gamle romerske dyder som mådehold og tapperhed, og talte imod den græsk inspirede kultur med overfladisk dannelse, luksus og overforbrug. Kendt for i sine ældre år stedse at gentage, at Karthago burde ødelægges.

Christian III

1503-1559, konge af Danmark og Norge. Søn af Frederik I, som døde i 1533 i en brydningstid, hvor de reformatoriske kræfter rørte på sig mange steder i Nordeuropa. Christian havde selv hørt Luther ved rigsdagen i Worms i 1521 og var selv reformatorisk sindet, hvorfor han ikke umiddelbart blev valgt efter sin faders død af det katolsksindede rigsråd. Efter en periode med borgerkrig og som hersker i Jylland kunne Christian endelig sætte sig på hele rigets trone den 29. juli 1536. Samme år vedtoges reformationen i Danmark.

Christian IV

1577-1648, konge af Danmark og Norge. På trods af en regeringsperiode præget af militære nederlag blandt andet i trediveårskrigen og mod Sverige, fremstår Christian IV som en af Danmarks mest populære konger. Dette skyldes ikke mindst hans store anlægsarbejder med blandt andet Christianshavn, Christiansstad i Skåne og Christiania. Kongen satte også et tydeligt arkitektonisk renæssancepræg på hovedstaden København med en række smukke og markante bygningsværker med Rosenborg, Rundetårn og Børsen som de kendeste eksempler.

Christian VI

1699-1746, konge af Danmark og Norge. Regerede i en økonomisk trængt periode og blev blandt andet af godsejerne presset til at indføre

stavnsbåndet i 1733. Christian VI var en nidkær pietist og udstedte i 1735 sin helligdagsforordning, der indførte tvungen kirkegang under strafansvar; pligtforsømmelser medførte bøder eller ophold i gabestokken.

Christian Frederik, prins, senere Christian VIII

1786-1848, konge af Danmark 1839-1848 og af Norge i 1814. Blev af sin fader, Frederik VI sendt til Norge i 1813 for at styrke kronens popularitet. Christian Frederik støttede her den norske uafhængighedsbevægelse og underskrev Norges fri forfatning 17. maj 1814, hvorefter han selv blev valgt som konge af Norge. Han måtte dog abdicere samme år, da svenkerne gennemførte den nye svensk-norske union, som var aftalt ved fredsmødet i Kiel efter Napoleonskrigene. Den skuffede kronprins vendte hjem til København og kronedes i 1839 som kong Christian VIII af Danmark. Døde midt i den ophedede forfatningsdebat i 1848.

Cicero, Marcus Tullius

106-43 f.Kr., romersk politiker, retor og advokat. Den konservative og nidkære forkæmper for det republikanske system blev efter en succesrig ungdom som bl.a. højt estimeret advokat valgt til konsul i 63 f.Kr. som den første *novus homo* (»ny mand«, fra en ikke senatorisk familie) i 30 år. Under Cæsar og senere Marcus Antonius' lederskab var Cicero en kraftig modstander af de nye tanker om magtens monopolisering, hvilket til sidst fik Antonius til at udstede hans dødsdom, som blev eksekveret ved hals-hugning efter et fejlslagent flugtforsøg. Blandt de mange efterladte værker kan særligt »De legibus« (»Om lovene«) nævnes, hvori Cicero analyserer de romerske love og politiske sæder, og kritisk kommenterer de republikanske ideers forfald.

Colbiørnsdatter, Anna

1667 – 1736, præstefrue. Gift med præsten Jonas Ramus og en velhavende og populær kvinde i lokalsamfundet i Ringerike. Investerede i fast ejendom, også efter manden og de fem børns død og efterlod sig en stor formue. Ifølge overleveringen kendt som præstekonen, der stoppede svenkerne under Karl XII på Norderhov præstegård i 1716.

Colbiørnsen, Jacob Edvard

1744-1802, bror til Christian cand.jur. 1770 og 1771 prokurator ved Højesteret. I 1773-1789 var han juridisk professor ved Københavns Universitet og 1774 dr.jur. på en disputats om selvejer bønders ejendomsret. I 1799 blev han justitiarius i Højesteret. J.E. Colbiørnsen sad med i flere af de store lovkommissioner.

Cold, Christian M.Th.

1754-1826, cand.jur. 1781, samme år prokurator ved hof- og stadsretten. Fra 1788 professor ved Københavns Universitet og 1790 dr.jur. Senere bestred Cold stillingen som politimester for hovedstaden, deputeret i Kancelliet og fra 1804 generalprokurator ved siden af en række andre vigtige hverv.

Collett, Peter

1767-1823, jurist, forfatter og tidsskriftredaktør. 1793 blev han assesor i Hof- og Stadsretten, hvorfra han i 1797 blev fyret uden pension, pga. hans skrifter om trykkefriheden. Colbiørnsen var den drivende kraft bag hans afskedigelse. I 1800 blev Collett prokurator på Skt. Croix, hvor han boede til sin død.

Cordsen, Stephan Hofgaard

1727-1800, 1748 cand.jur., 1759 assesor i Højesteret og 1794 justarius. Besad poster som justits-, etats- og konferenceråd og blev 1799 gehejme-konferensråd.

D**David, Christian Georg Nathan**

1793-1874, nationaløkonom, doktor fra Göttingen universitet 1823, ansat som professor i statsøkonomi i København i 1830, afskediget 1836 pga. kritiske skrifter om enevælden. Politisk aktiv i 1840'erne, medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og valgt ind i Folketinget i 1849. Finansminister 1864-65.

F**Falsen, Enevold de**

1755-1808, 1771 cand.jur. 1777 assesor ved overhofretten i Norge og 1788 udnævnt til assesor, måtte forlade posten efter en skandale pga. en kærlighedsaffære og blev lagmand Nordland og Finmarken. 1790 assesor ved Højesteret i København og vendte 1802 tilbage til Norge som justitarius ved Akershus stiftoverret.

Feddersen, Peter

1750-1822, 1770 cand.jur., startede som karriere i Norge, men blev allerede 1771 tilknyttet Højsteret, hvor han på nær et kortere afbrud som deputeret i Danske Kancelli og og chef for det norske justitsdepartement 1799-1804, forblev til sin død, i 1815 blev han udnævnt til justitarius. Modtog en lang række hædersbevisninger kulminerede i 1821 med udnævnelsen som gehejmekonferensråd.

Frederik III

1609-1670, konge 1648. Han overtog et splittet rige, og måtte begynde sin regeringstid med at bekæmpe faderens magtfulde svigersønner. Krigene mod Sverige 1657-60 viste adelens svaghed, og banede vejen for kuppet i 1660, hvor han fik sin håndfæstning annulleret og den efterfølgende arvehyldning i 1661, hvor enevælden officielt indførtes.

Frederik, arveprins

1753-1805, søn af Frederik V og Juliane Marie, far til Christian VIII. Var sammen med sin moder og Høegh-Guldberg med til at styrte Struensee, men hans indflydelse i statsrådet derefter var meget begrænset. Da kronprinsen i 1784 overtog magten trak han sig tilbage til sit gods og levede resten af livet som privatmand.

Frederik, kronprins, senere Frederik VI

1768-1839, konge 1808, Christian VII's sindsyge betød, at han allerede tidligt trådte ind på den politiske scene, kort efter sin konfirmation (hvor efter han blev betragtet som voksen og fik plads i statsrådet) i 1784 tog kronprinsen støttet af bl.a. A.P. Bernstorff, L. Rewentlow og Schimmelmann magten fra enkedronningen, arveprinsen og Høegh-Guldberg. Derefter fungerede kronprinsen som regent i resten af faderens levetid.

PERSONOVERSIGT

Fridsch, Mads

1742-1812, 1765 cand. jur., assessor i Hof og Stadsretten 1775 og i Højesteret 1778, medlem af Landbrugskommissionen, 1799 deputeret i rentekammeret, modtog flere hæderstitler.

G

Graah, Peder Hersleb

1750-1830, 1766 cand.teol., 1772 cand.jur., 1784-1827 assessor i Højesteret.

H

Hagensen, Hagen (Håkon Håkonsson)

1204-1263, uægte søn af den norske konge Håkon Sverresøn, og blev som barn norsk konge. Under Håkon bliver arvepolitikken til kronen, som har ført til endeløse borgerkrige endeligt fastlagt. Håkon indfører en del lovreformer, bl.a. kommer en ny version af Frostatingsloven i 1260 og han udsender en del forordninger, med rigsomspændende gyldighed.

Heiberg, Peter Andreas

1758-1841, forfatter, efter en omtumlet ungdom slog han igennem i København som visedigter og skuespilforfatter. Heiberg var provokør og samfundsrevser, så han skrivevirksomhed gav ham en del retssager på halsen. På grundlag af trykkefrihedsforordningen 1799 blev Heiberg landsforvist 1800, og han tilbragte resten af sit liv i Frankrig. De første år efter forvisningen søgte Heiberg forgæves om at kunne vende tilbage til Danmark, han gik endda så vidt som til at bønfalde sin gamle fjende Colbjørnsen, men uden held.

Hobbes, Thomas

1588-1679, engelsk filosof, især kendt for sit politiske værk *Leviathan* fra 1651, hvor han beskriver nødvendigheden af at al magten er samlet på et sted, da menneskene efter hans mening oprindeligt levede i en tilstand, hvor det var alles kamp mod alle, og at de derfor indgik en samfundspagt, hvor da afgav noget af deres frihed til en suveræn, der til gengæld skulle sørge for fred og sikkerhed. Hobbes tanker fik stor betydning for den statsretlige tænkning, som lå til grund for absolutismen.

Holm, Hans

Ca. 1749-1806, politisk skribent, kancelliråd 1783. Skrev en del angreb på myndighederne, der i 1799 førte til en kommissionsdom, hvor han blev dømt til at miste ære og gods, en dom der samme år i Højesteret ændres til fortabelse af boslod og ære og landsforvisning.

Horntoke, John

1736-1812, egentlig Horne Tooke engelsk politiker, filolog og provokatør. Positive udtalelser om den franske republik førte til, at han i maj 1794 blev arresteret anklaget for højforræderi, da hans sag kom for i november, blev han frifundet.

Høegh-Guldberg, Ove

1731-1808, cand.teol. 1753, 1761-64 professor i veltalenhed ved Sorø Akademi. 1764 lærer for arveprins Frederik. Han var med i kredsen, der styrtede Struensee i 1772 og fik i løbet af 1700'erne øget indflydelse. Perioden 1780-84 var hans indflydelse på regeringen meget stor, men i 1784 bliver hans magt stækket, da kronprins Frederik tager regeringens tøjler. Høegh-Guldberg blev derefter udnævnt til stifamtmand i Århus.

J**Jacobi, Christian Frederik**

1739-1810, cand.jur. 1762, efter en udenlandsrejse blev han tilknyttet hoffet i 1766, 1770 assessor i hof- og stadsretten og 1772 i Højesteret. Han var medlem af Det kongelige Teaters bestyrelse og modtog flere udmærkelser.

Januarius

Biskop, martyr og helgen. Arresteret 309 under Diokletians forfølgelser og efter legenden kastet i flammer, der ikke brændte ham, og ind til vilde dyr, der ikke skadede ham. Han er Napolis skytshelgen. Miraklet med at statuen bløder nævnes første gang i 1389.

Joseph II

1741-1791 tysk-romersk kejser og 1780-90 konge af Ungarn.

PERSONOVERSIGT

Jourdan, Jean Baptiste

1762-1833, begyndte sin militære karriere i revolutionshæren, og blev i 1804 udnævnt til marskal af Frankrig. Ved Bourbon'ernes tilbagekomst i 1814 efter Napoleons fald sluttede han sig hurtigt til den nye regime og fik titel af greve og senere pair af Frankrig.

Justinianus

Østromersk kejser 527-565, initiativtager til samlingen af romerretten i Corpus Iuris Civilis.

K

Knudsen, Christian

1752-1813, cand. jur. 1774, blev tilknyttet Kancelliet og 1802 blev han ekstraordinær assessor i Højesteret, han modtog en lang række udemærkelser.

Krag-Juel-Vind, Sophie Magdalene

Grevinde og godsejer, enke efter justitiarius i Højesteret Jens Krag-Juel-Vind, hun var modstander af Reventlow, og virkede stærkt for de jyske godsejeres skrivelse fra 1790.

L

Lehn, Poul Abraham

1732-1804, en af Danmarks største jordbesiddere, 1780 baron, Lehn var i en dygtig administrator, og indførte mange reformer på sine godser, hvilket førte til, at han fik sæde i landbokommissionen, hvor han tanker dog kun fik begrænset gennemslag, idet han ønskede reformer gennem frivillige aftaler og ikke gennem lovgivning.

Locke, John

1632-1704, engelsk filosof, mest kendt for sine skrifter om, at folket har en legitim ret til opstand, hvis herskeren ikke lever op til herskerkontrakten, og om at magten burde adskilles i en lovgivende/udøvende og dømmende.

Luther, Martin

1483-1546, augustiner munk, men vender sig mod det han så som misbrug og vranglære inden for den katolske kirke, og bliver ophavsmand til den evangeliske lutherske kirkeretning.

Lysne, Anders Olson

1764-1803, var 1800-1801 initiativtager til en protest bladt bønderne i Lærdalområder mod at de ved siden af deres arbejdspligt på kongsvejen også skulle gøre militærtjeneste. Alle bønderne blev fængslet og sat i Bergenhus fæstning, Anders blev dødsdømt og halshugget i 1803.

Lüttichau, Christian Tønne Frederik

1744-1805, godsejer, kaptajn ved dragonerne, 1768-69 på udlandsrejse, hvor han studerede ved Universiteterne i Göttingen og Oxford, hvor han fik en juridisk doktorgrad. Lüttichau var en dygtig, men også hård godsejer og kom derfor ofte i konflikt med bønderne. I 1780 bliver han kammerherre, modstander af den nye landbolovgivning, og en af hovedmændene bag de jyske godsejeres klage. I 1791 bliver han dømt til at betale en bøde på 1000 rdl. for ærekrænkende udtalelser om Colbiørnsen, senere samme år blev han frataget kammerherreranget. Lüttichau forlod derefter landet og slog sig ned i Tyskland, hvor kejseren udnævnte ham til rigsgreve.

M

Malling, Ove

1747-1829, cand.teol. 1766, ivrig historiker og fik gennem sine skrifter kontakt med Ove Høegh-Guldberg. 1777-97 tilknyttet Generaltoldkammeret, 1784-98 præsident for landhusholdningsselskabet, hvorfor han sammen med Colbiørnsen kom til at holde tale ved nedlæggelsen af grundstenen til Frihedsstøtten.

Magnus Lagabøtter

1238-1280, norsk konge 1263, søn af Håkon Håkonsson. Tilnavnet Lagabøtter betyder lovforbedre, og blev givet til Magnus fordi det under hans regeringstid lykkedes at skabe retsenhed i Norge, med Landsloven, der kom i 1274 og Byloven fra 1276.

Moltke, Frederik

1754-1836, var bestemt for en militærkarriere, han blev i 1771 sekondløjtnant, men begyndte at studere og blev 1775 cand.jur. Moltke blev knyttet til hoffet, og 1781-1795 var han amtmand i Norge. Ved hjemkomsten til Danmark fik han flere høje stillinger, der kulminerede i hans udnævnelse til præsident i Danske Kancelli 1799. Stridigheder med C.D. Rewentlow og ikke mindst Colbiønsen betød, at han 1803 blev flyttet over til at lede Generaltoldkammeret, i 1810 blev han gehejmestatsminister. Hans sympati for Norges sag i 1813-14 førte til diplomatiske problemer med svenskerne, hvorfor Moltke blev fjernet fra sine poster og forflyttet til Jylland.

Moltke, Joachim Godske

1746-1818, var tiltænkt en militærkarriere og var i en meget ung alder blevet kaptajn, som 16-årig fik han lov til at drage på studierejse til udlandet. I 1768 tilknyttedes han centraladministrationen, blev afskediget under Stuensee, men straks genindsat i ved Stuensees fald i 1772. Moltke var meget konservativ og tog i afsked i 1784 i protest mod kronprinsens magtovertagelse og den nye reformregering. I 1813 blev Moltke medlem af statsrådet, da hans kompetence behøvedes for at få styr på statens finanser efter bankerotten, dette klarede han med bravur.

Monrad, Peder Johan

1758-1834, blev 1779 tilknyttet Danske Kancelli og forblev inden for centraladministrationen resten af sine dage.

Montesquieu, Charles de Secondat

1689-1755, fransk baron, dommer, filosof og godsejer. Bedst kendt for sin *Lovenes Ånd* fra 1746, hvori han taler for at statsmagten skal adskilles i en dømmende, udøvende og lovgivende myndighed. Montesquies' tanker fik stor betydning i hele Europa, og man kan se at hans tanker også smitter af i den danske centraladministration.

Muir, Thomas

1765-1799, Retssagen imod advokaten Thomas Muir (1765-1799) vakte genlyd i samtiden. Muir var sammen med bl.a. Palmer del af en politisk bevægelse, der sværmede for den franske revolution og ønskede sociale

PERSONOVERSIGT

reformer. Muir blev som den første anklaget for for-ræderi 1993. Muir forsøgte uden held at få ændret på juryens sammensætning, da den udelukkende bestod af medlemmer af The Scottish Tory, en organisation svarende til den irske Orange Orden, så udfaldet var givet på forhånd. Muir blev dømt til 14 års deportering til Australien. Muirs retssag var den første af flere i Edinburgh, senere samme år blev bl.a. Palmer dømt til syv års deportering.

N

Napoléon Bonaparte

1766-1821, fransk general, der i ved et kup i 1799 overtog magten ved at lade sig udråbe som førstekonsul, i 1804 lader Napoleon sig krone som kejser, men tvinges i 1814 til at frasige sig kronen, efter et kortvarigt eksil på øen Elba vender han i 1815 tilbage til Frankrig, blot for efter nederlaget ved Waterloo samme år at miste kronen igen, hvorefter han tvinges til at tilbringe resten af sit liv som fange på øen Skt. Helena.

Nørregaard, Laurids

1745-1804, 1772 cand.jur., samme år konkurrerede han om et ledigt professorat, der gik til J.E. Colbiørnsen. I 1782 blev Nørregaard professor, han er særligt kendt for sine fremstillinger af dansk og norsk privatret og natur. Han sad i flere kommissioner, bl.a. den der førte til Tyveriforordningen af 1789, hvor dødsstraffen for tyveri afskaffedes.

O

Osten, Adolph Siegfried von der

1726-97, diplomat, 1755-65 udsendt til Rusland og Polen, de første år en vanskelig mission fordi forholdet mellem Danmark og Rusland var anstrengt pga. det gottorpske spørgsmål. 1765-70 var han gestant i Napoli, hvorefter han kaldtes tilbage til Danmark af Danmark af Stuenessee. På trods af hans tilknytning til Stuenessee fik han plads i statsrådet i 1772, men blev fjernet året efter, hvor han blev sendt til Ålborg som amtmænd. I 1782 blev han justitiarius i Højesteret.

P**Palmer, se Muir****Q****Quistgaard, Morten Iversen**

1732-98, var en dygtig landmand og købte allerede i 1760 sine første godser. Quistgaards dygtighed gjorde, at han blev medlem af landbrugskommissionen, hvor han hurtig kom i opposition til Colbiørnsen, da han mandede til forsigtighed og besindelse ved reformerne. Striden gjorde, at han kom til at fremstå som forstokket godsejer, men han egen drift viser, at han var både fremsynet og interesseret i bøndernes vel.

R**Rahbek, Knud Lyne**

1760-1830, forfatter og en af de ledende skikkelser i dansk kulturliv.

Reventlow, Christian Ditlev Frederik

1748-1827, uddannet på Sorø Akademi og Leipzig Universitet, efterfulgt af en længere udenlandsrejse. Han trådte ind i centraladministrationen i 1774 og trak sig tilbage derfra i 1813. Bedst kendt er han for sit arrangement i forbindelse med landboreformerne, på sine egne godser havde han indført mange reformer, som kom til at inspirere reformerne. I 1797 blev han statsminister en hæderspost, som han beholdt indtil sin død.

S**Schack-Rathlou, Joachim Otto**

1728-1800, studerede 1742-45 historie og jura, 1746-48 studierejse til Lausanne og Paris. 1754 assessor i Højesteret, året efter knyttedes han til hoffet. 1760-67 gesant i Stockholm, fra 1667 tilknyttet centraladministrationen, Schack var meget konservativ, det prægede specielt hans økonomiske politik, men betød også at han tog sin afsked ved Struensees magtovertagelse. I 1772 fik han sæde i det nye gehejmestatsråd, hvor hans indflydelse dog var begrænset, han fik et politisk knæk ved vedtagelsen af landboreformerne, som han var stærk modstander af, og han tog sin afsked i 1788.

Schlegel, Johan Frederik Wilhelm

1765-1836, cand.jur. 1785, efter eksamen drog han på studierejse til udlandet og vendte 1788 hjem for at deltage i en konkurrence om et professorat, som han ikke fik. Året efter blev han adjunkt og kort tid derefter professor extraordinarius, år 1800 blev han professor ordinarius, han beklædte i flere perioder rektorposten, sad med i flere forskellige udvalg. Han var en engageret lærer, og han fik stor indflydelse på de næste generationer af jurister.

Schönheyder, Johan Martin

1752-1831, cand.jur. 1772, lynkarriere som advokat, førte i 1791 Colbiømsens sag mod Lüttichau.

Sehested, Ove Ramel

1757-1838, studier i Sorø og Kiel, cand.jur. 1775, knyttedes i 1778 til Kommercerkollegiet, hvor han blev indtil sin afgang i 1831, han var medlem af diverse kommissioner og var med i ordenskapitlet.

Skibsted, Andreas

1742-1817, rådmand og brygger i København.

Sporon, Frederik Gottlieb

1749-1811, cand.teol. 1767, cand.jur. 1776, i 1778 blev han assessor i Hof- og Stadsretten og i 1782 i Højesteret, et embede han besad indtil 1810.

Stampe, Henrik

1713-1789, cand.teol. 1731, dr.jur. 1740 tilknyttedes samme år til universitet som professor i filosofi. Stampe blev i 1753 juridisk professor, men samme år knyttes han til centraladministrationen, i 1754 blev han generalprokurør, og 1784 blev han udnævnt til statsminister. Stampe fremstår på trods af sin teologiske baggrund som en af 1700-tallets fremmeste juridiske begavelser.

Stemann, Paul Christian

1764-1855, cand.jur. 1781, blev knyttet til Højesteret, fra 1796 som assessor, han blev i 1798 amtmand i Sorø. 1827-1748 var han leder af Danske

PERSONOVERSIGT

Kancelli, og havde stor indflydelse på regeringen. Han modtog flere titler og hædersbevisninger.

Struensee, Johann Friedrich

1737-1772, tysk læge, blev i 1769 livlæge for den sindsyge Christian VII, som han hurtig fik megen indflydelse over, han indleder også en amorøs forbindelse med dronningen, og den tætte forbindelse med kongefamilien og hans politiske snilde fører til, at han i 1770 kan overtage magten i rigerne. I 1772 bliver Struensee væltet af en kollision bestående bl.a. af enkedronningen, arveprinsen og Høegh-Guldberg, Struensee bliver anklaget for forræderi og henrettet samme år.

T

Treschow, Michael

1741-1816, assessor i Højesteret og konferensråd. I 1812 blev han optaget i den danske adel.

U

Urne, Christian

1749-1821, studerede i Sorø, cand.jur. 1773, 1775-1790 havde han flere amtmandsposter i Jylland, og i 1790 blev han justitiarius i Højesteret. I 1794 blev han overpræsident i København, hvorfra han i 1809 afskediges.

V

Voltaire, Francois Marie Arout de

1694-1778, fransk forfatter, kom fra en pæn notarfamilie og var bestemt til en karriere i finansverdenen, men han fik smag for det søde og frie liv, og begyndte at skrive satiriske skrifter og skuespil. Hans livsstil og skrivelser fik ham flere gange i vanskeligheder, i flere omgange sad han i Bastillien og han blev i 1726 forvist til England, hvorfra han fik lov til at vende tilbage fra i 1729. Efterhånden blev han et stort navn, og monarker fra hele Europa korresponderede med ham, og hans tanker om oplysning og tankens frihed nåede stor anerkendelse.

W**Weghorst, Heinrich**

1653-1722, studerede i udlandet og han blev dr.jur. i Kiel i 1681. I 1692 blev han juridisk professor ved det ridderlige akademi i København og blev senere også ansat ved universitetet. Weghorst underviste inden for alle de juridiske discipliner.

Wildenradt, Christian Heinrich

1742-91, begyndte sin karriere i militæret, men pga. at dygtighed ved afspærringerne i forbindelse med kvæggpest blev han knyttet til centraladministrationen. I 1789 blev han sammen med Colbiørnsen sat til at sørge for gennemførelsen af landboreformerne, et arbejde han for størstedelen kom til at være alene med.

Wormskiold, Peder Worm

1750-1824, studerede i Sorø, cand.jur. 1771, hvorefter han kom ind i centraladministrationen, hvor han blev til sin død. Sad som godsejer med i landbokommissionen.

Z**Zekely, egentlig Ladislaus friherre von Székely**

Oberstløjtnant i den østrigske garde, blev i 1786 anklaget for underslæb på 97.000 gylden, penge han efter sigende havde brugt til alkymistiske forsøg. I første omgang dømtes han til seks års fængsel, som ved hofkingsretten sattes op til otte år. Kejseren greb ind og ændrede straffen til fire års fængsel, men dertil kom at han tre dage i træk skulle udstilles på Hoher Markt i Wien på et skampodium.

Zeuthen, Peter Christian

1755-1823, cand.jur. 1774, 1782-89 assessor i hof- og stadsretten, han blev i 1788 udnævnt som Colbiørnsens efterfølger som sekretær i landbokommissionen, men blev i 1796 erstattet formentlig fordi hans virke som godsejer ikke levede op til kommissionens idealer. Han havde derefter forskellige poster i centraladministrationen.

PERSONOVERSIGT

Ø

Ørsted, Anders Sandøe

1778-1860, en af de betydeligste danske jurister nogensinde, han blev cand.jur. i 1799, Ørsted taber en konkurrence om et professorat på universitetet, og tilknyttes i stedet Højesteret og centraladministrationen, i sin ungdom udgav han flere juridiske tidsskrifter, og var selv en flittig skribent.

Litteratur om Colbiørnsen og hans tid

- Erik Alstrup og Poul Erik Olsen** (red.): *Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk*, I-II. København 1991.
- Hans Chr. Bjerg**: »Til Fædrelandets Forsvar.« *Værnepligten i Danmark gennem tiderne*. København 1991.
- Claus Bjørn**: *Lovene gives kraft. En biografi af Christian Colbiørnsen*. Landbrugshistorisk Selskab 1995.
- Claus Bjørn**: *Den gode sag. En biografi af Christian Ditlev Frederik Reventlow*. København 1992.
- Claus Bjørn**: »Den jyske proprietærfejde. En studie over godsejerpolitik og bondeholdninger omkring 1790«. *Historie XIII*. 1979.
- Bent Blüdnikow**: »Folkelig uro i København 1789-1820«. *Fortid og Nutid XXVIII*, 1986.
- Bent Blüdnikow**: *Sladder og satire. Københavnerliv i 1780'erne*, 1988.
- Louis Bobé** (udg.): *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekrede i Tidsrummet 1770-1837. Meddelelser fra Arkiverne paa Pederstrup og Brahe-Trolleborg*. Bd. 1-10. 1895-1932.
- Gerda Bonderup**: »De »kloge« folk og det danske samfund. Kvarksalverforordningen af 5/9 1794 og de første 30 år derefter.« *Historisk Tidsskrift* 1997, hf. 2, s. 275-304.
- Michael Bregnsbo**: *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet. En kildestudie i Danske Kancellis supplikprotokoller*. København 1997.
- Michael Bregnsbo og Gunner Lind** (udg.): *Danske Kancellis Supplikprotokoller. Udvalg 1705-1795*, 2 CD-rommer. København 2005.
- Lotte Dombornowsky**: »Slagsmaale ere nu om Stunder langt sjældnere ...« *Retsopfattelse og adfærd hos fynsk landalmue omkring år 1800*. Odense 1985.
- Vagn Dybdahl og Inger Dübeck** (red.): *Håndværkets kulturhistorie*. Bd. 3, København 1983.
- Inger Dübeck**: *Arbejdsretten i støbeskeen*, 1979.

- Inger Dübeck:** *Købekoner og konkurrence. Studier over myndigheds- og erhvervsrettens udvikling med stadigt henblik på kvinders historiske retsstilling*, København 1978.
- Inger Dübeck:** »Aktieselskaber i krise. Om konkurs i aktieselskabernes tidlige historie.« *Historisk Tidsskrift* 1990, bind 90, 366-368.
- Ståle Dyrvik og Ole Feldbæk:** *Mellom brødre 1780-1830. Aschehougs Norgeshistorie bd. 7*, Oslo 1996.
- Ole Feldbæk:** *Dansk søfarts historie, 1720-1814*. København 1997.
- Ole Feldbæk:** *Danmarks historie, bind 4, Tiden 1730-1814*, København 1982.
- Ole Feldbæk:** *Nærhed og adskillelse 1720-1814. Danmark-Norge 1380-1814, bd. IV*. Oslo 1998.
- Ole Feldbæk:** »Den lange fred 1700-1800«, bind 9 af Olaf Olsen (red.): *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie* København 1990 og genoptrykt 2003.
- Laurids Fogtmann** (udg.): *Kongelige Reskripter, Resolutioner og Kollegialbreve for Danmark og Norge 1660-1848*. København 1786-1854.
- Kristof Glamann og Erik Oxenbøll:** *Studier i dansk Merkantilisme. Omkring tekster af Otto Thott*, 1983.
- P.A. Heiberg:** *Forretningsgangen ved Danske Kancelli 1670-1848*, København 1977 (1911).
- Edvard Holm:** *Den offentlige Mening og Statsmagten i den dansk-norske Stat i Slutningen af det 18de Aarhundrede*, København 1888.
- Edvard Holm:** *Kampen om Landboreformerne i Danmark i Slutningen af det 18. Aarhundrede (1773-1791)*. København 1888 [genoptrykt 1974].
- Edvard Holm:** *Danmark-Norges Historie fra Den store nordiske Krigs Afslutning til Rigernes Adskillelse (1720-1814)*, bd. III, København 1907-09.
- Stig Iuul:** *Højesteret 1661-1961 II*, København 1961.
- Leon Jespersen og E. Ladewig Petersen** (red.): *Dansk Forvaltningshistorie, bd. 1. Fra middelalderen til 1901*. København 2000.
- Hans Jensen:** *Dansk Jordpolitik, 1757-1919*. København 1936-45. [genoptrykt af Kildeskriftselskabet 1975].
- Harald Jørgensen:** *Trykkefrihedsspørgsmålet i Danmark 1799-1848*. København 1944.

- Frank Jørgensen og Morten Westrup:** *Dansk centraladministration i tiden indtil 1848*. København 1982.
- Troels G. Jørgensen:** *Danmark-Norges Højesteret 1790-1814*, København 1930.
- Troels G. Jørgensen:** »Kriminallovsrevisionen af 1800«. *Strejfflys over Enevældens Retsliv*. København 1949.
- Thorkild Kjærgaard:** »Gårdmandslinien i dansk historieskrivning«. *Fortid og Nutid* bd. XXVIII. 1979.
- Thorkild Kjærgaard:** *Den danske revolution 1500-1800. En økohistorisk tolkning*. København 1992 revideret udgave 1996.
- Pernille Ulla Knudsen:** *Lovkyndighed & vederhæftighed. Sjællandske byfogeder 1682-1801*. København 2001.
- Tyge Krogh:** *Oplysningstiden og det magiske: henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel*. København 2000.
- P.E.P. Mourier:** »Om Forordningen af 9. Februar 1798«. *Ugeskrift for Retsvæsen*, København 1869.
- Thøger Nielsen:** *Studier over ældre dansk formueretspraksis*, København 1951.
- Georg Nørregaard:** »Rettens forhold til regeringen. Perioden 1746-1849«. *Højesteret 1661-1961*, København 1961.
- Jacob Henric Schou:** *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og aabne Breve, som fra 1670 er udkomne*. 2. udgave. København 1795-1849.
- Ane Ørsted Schultz:** »Tamperretsprotokoller. Ægteskabsskildringer med mange muligheder«. I *Fritid og Nutid* 4. hf. 1993.
- H.M. Scott** (ed.): *Enlightened Absolutism. Reform and reformers in Late Eighteenth Century Europe*. Brasingstoke 1990.
- Jens Arup Seip:** »Teorien om det opinionsstyrte enevelde«. (Norsk) *Historisk Tidsskrift* bd. 38, Oslo 1958-59.
- Henrik Stampe:** *Erklæringer, Breve og Forestillinger, Generalprokurorembedet vedkommende. Bd. I-VI [1753-82]*. København 1793-1807.
- Ditlev Tamm:** »Den danske »Constitution« og den franske revolution«. *Med lov skal land bygges II*, København 1997.
- Ditlev Tamm:** »Den danske »Constitution« og den franske revolution«. *Ugeskrift for Retsvæsen* 1994.
- Ditlev Tamm:** *Retshistorie. Danmark – Europa – globale perspektiver*. København 2005.

Anders S. Ørsted: »Om particulaire og specielle Loves og i særdeleshed Reskripts anvendelse uden for de ved samme udtrykkelig bestemte Tilfælde«. *Juridisk Tidsskrift, Bind 3, 2. Hefte, København 1821.*

Sagregister

A

almindinger 23, 43
arresthus 73
arv 181, 182, 275, 276, 293, 302, 304
autentisk fortolkning 22, 51, 55, 64,
150, 159, 160, 174, 176, 261, 262

B

bankerotører 266
begravelsesbreve 281
beneficia paupertatis 135, 136, 281
benådningsretten 22, 298, 330
benådning 326
betleri 34
bevillingssager 273
bjergordinansen 21, 22, 23, 24
blodskam 305, 317, 318
borgerfrihed 90, 214, 297
borgerret 29
borgersikkerhed 90, 102, 108, 228
boslods forbrydelse 4, 9, 29, 289, 297

C

crimen læsæ majestatis 240, 269

D

debitor 16, 52, 53, 56, 157, 159, 165,
167, 169, 170, 172, 173, 174, 195,
196, 197, 198
drab 304, 316
dødsboer 179, 194
dødsfald 91, 111, 182
dødsstraf 288, 309, 310, 318, 321, 322,
323, 325, 326, 327

E

edsvorne 126, 224, 227, 228, 255, 256

F

faldsmålsbøder 117, 139

falsk vidne 223, 312
falsknere 265, 266, 267
falsum 267, 269
fattiggassen 45, 131
forbedringshus 43, 238, 239, 241, 242,
243, 244, 247, 260, 318
forligelseskommisioner 59
forligelsesvæsen 94
formynderskab 239
forrædere 311
fængsler 73, 195, 197, 312, 321, 322
fæstningsarbejde 6, 220, 231, 291, 292,
293, 295, 315
fødselsstiftelser 91
fødsler 91, 111

G

gabestok 314
gengældelsesstraf 234
granskingsmænd 12
gældsbreve 47, 164, 166, 167
gældssanering 193

H

halsjern XVI, 314
hekseri 41
henrettelser 305, 322
Hof- og Stadsretten 13, 27, 29, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 36, 37, 61, 66, 73,
127, 159, 168, 170
hor 234, 301
husmænd 281, 283
hælere 1, 3, 9, 144
Højesteret X, XIII, XIV, XVI, XVIII,
XX, XXI, XXV, 4, 11, 13, 27, 33, 34,
37, 39, 47, 49, 51, 52, 54, 55, 57, 63,
64, 65, 79, 87, 89, 93, 94, 95, 96, 97,
101, 102, 103, 104, 106, 108, 109,
110, 111, 113, 114, 116, 123, 124,
127, 132, 137, 138, 139, 143, 144,

SAGREGISTER

151, 152, 155, 159, 162, 166, 168,
170, 204, 224, 225, 227, 228, 229,
254, 255, 257, 273, 283, 284, 288,
289, 290, 294, 296, 297, 325

I

igæld 4
indførselsdom 52, 164
infami 313, 328
injurieprocesser 249
injurier 216, 223, 240, 242
inkvisitionsdomstol 143
inkvisitionskommission 143
insolvent 194

J

jern for livstid 316

K

kagen 6, 7, 8, 9, 133, 217, 314
kagstrygning 298, 313, 316, 329, 330
katolske 245
kinesiske varer 149, 150
kirke 91, 92, 245
konsumptionsvæsenet 18
kornhandel 17
korporlig straf 45, 296
kreaturer 41, 42, 43
kreditor 48, 49, 52, 53, 156, 157, 159,
161, 164, 165, 167, 169, 170, 172,
173, 174, 175, 194, 259
krigstjeneste 187, 189
kriminelle love 2, 3
kronarbejde 291, 292, 295
kvaksalvere 45, 46

L

landsforræder 216
landsforvisning 312, 313, 317
lavretsmænd 128, 132
legemlig straf 33, 78, 152, 219, 266,
276, 289, 295, 304, 307, 318
legemsstraf 319
lejermål 276, 285, 300, 301
lejermålsbøder 299, 300
lemlæstelsesstraf 313
livssager 227, 229

livsstraf 224, 244, 297, 299, 304, 320,
321, 323, 328
lægder XVI

M

magistrat 63, 66, 84, 93, 95, 155, 277
meddomsmænd 128, 133, 228, 256
milde stiftelser 66, 171
mordbrændere 266
morder 218, 331
mortis causa 282
moske 245
mægling 60, 67, 85, 93, 94

N

namsdom 51, 53, 156

O

obligationer 166, 170, 175
oktroj 149, 150, 166, 175, 279
omgængelse imod naturen 313
opløb 34, 35, 65, 69, 73, 74, 75, 76, 77,
80, 82, 83, 220, 242, 244
oprørsstifter 325
overformynderiet 182, 275

P

pantebreve 16
panthavere 48, 50, 175
pengestraf 4, 78, 219, 295, 307, 318,
319, 336
politiindretning 28
politiretten 27
processus gratuitus 89
prokurator XIII, 11, 37, 38, 39, 40,
120, 121, 122, 125, 135, 136
protestantiske 245

R

rasphus 6
respondentiabreve 47, 49, 50
respondentialån 47, 48
rettens pleje 33, 60, 98, 129
rufferi 244, 313
røvere 266

SAGREGISTER

S

sandemænd 12, 228
selvmord 303, 308, 309, 332
skandskrifter 247
skifteforvalter 200, 201, 202, 203, 207,
208, 209
skifteretter 202
skønsmænd 212, 221, 223, 224, 225,
226, 228, 229, 253, 254, 256, 257
slaveri 309, 311, 315, 316
slutteren 8, 9
spindehuset 6
sportelkasse 206
sportelreglementet 179, 180
stadshauptmand 76, 80
statshemmeligheder 223
stejle og hjul 299
stempling 69, 74, 80, 81
stervbo 167
stokkemænd 128, 132, 140
straffelove 3, 141, 218, 289, 295, 307
stævнемål 116, 125, 132
stævningsmænd 125, 126
subsidiære straffe 290, 292, 319
sygepenge 68
synagoge 245
synsmænd 11, 12
sædelighed 38, 137, 231, 241, 276,
299, 304, 315
sølvtyve 144
søllån XI

T

talionsretten 323
testamenter 282

tingsvidner 123, 132
transitoplag 150
trassato 262, 263
trolddom 306
trusselsord 231, 243, 251
trykkefrihed 211
trykkefrihedslov 211, 212, 213, 222
tugthus 45, 238, 243, 247, 260
tugthusarbejde 5, 6, 9, 219, 298
tvangsakkord 194
tvangsarbejde 288, 291, 292, 313, 315,
316, 318, 332
tvigæld 4, 9
tyveri 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 27, 34, 133,
194, 235, 244, 298, 317
tyvsstraffe 316

U

udlægsdom 53
underretter 128, 152
utroskab 302
utugt 313

V

vand-og-brød-straffe 289
vanærende straffe 312
væmting 11, 12, 53, 124, 138, 139,
152, 166

Æ

ægteskab XIV, 181, 273, 276, 301
æresfortabelse 317
æreskænderi 218, 234, 313
æressager 133